

JOSEF ŠUSTA

SVĚTOVÁ POLITIKA

V LETECH 1871-1914

III

41c

D Ě J I N Y N O V Ě H O V Ě K U

J O S E F Š U S T A

S V Ě T O V Á P O L I T I K A

V L E T E C H 1 8 7 1 - 1 9 1 4

I I I

Rozmach imperialistických sklonů

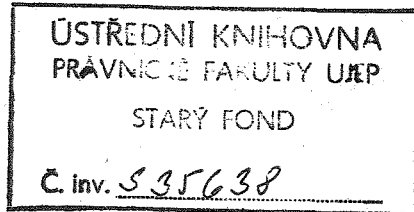
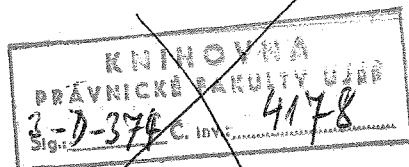
v světové politice

»VESMÍR«

nakladatelská a vydavatelská společnost v Praze VII

1927

VYTISKLA PRŮMYSLOVÁ TISKÁRNA V PRAZE VII

I.

BRITSKÝ IMPERIALISM, LORD ROSEBERY A NĚMECKO.

Na sklonku 19. věku stává se heslem dne tvrzení, že dějiny lidstva vstoupily do imperialistického údobí. Při tom jest však zřejmo, že se tu slovem imperialism míní cosi podstatně jiného, než v době předchozí. Tehdy imperialistickou ideou se označovala snaha po vytvoření vrchní moci v křesťanstvu, jež měla kulturnímu společenstvu evropskému, založenému na antickém dědictví a posvěcenému znamením kříže, dáti jednotnou soustavu moci veřejné pod vedením nástupců starověkých imperátorů. Ve velikém císařství Napoleona I., po mnohém marném náběhu předchozím, idea ta se přiblížila nejvíce svému cíli, ztroskotala tu však posléze tak, že sotva kde potrvála naděje na její další ožiti. Imperialism, o němž se mluví od sklonku 19. věku, vyrostl naproti tomu na základně zcela jiné. V souvěké publicistice vymezovala se ovšem jeho podstata někdy poněkud příliš široce. Tak ztotožnil na příklad francouzský sociolog Arnošt Seillière pojem novodobého imperialismu takřka nadobro s obecným pojmem touhy po moci a vůli k ní, a hledal dračí símě jeho nejen v souvěkých zápasech politických a hospodářských, nýbrž takřka ve všech projevech novodobého života, ať šlo o romantický titanism, mesiánské sny a socialistické utopie či o rasovou a národnostní výbojnost jakéhokoliv druhu.

Idea imperialistická.

Takové přílišné rozšíření pojmu znejasňuje nepochybně otázku a lze je tím spíše odmítnouti, ježto opravdu v soudobém cítění obecném slovem imperialism se rozumí především zjev mnohem určitější, totiž zostřená snaha vůdčích mocí po všemožném rozpětí panství a vlivu, provázená některými význačnými rysy, zejména zvýšeným zájmem o kraje zámořské.

Kdežto imperialism dob minulých obracel zřetel svůj především k Evropě a oblasti ostatní mu byly hodnotami spíše jen podružnými, stává se nyní takřka celá zeměkoule jevištěm velikého zápasu, a činné podněty v něm přicházejí z dalekého zámoří stejně jako z prostředí evropského. Při tom jest pak zjevno, že cílem boje není již soustředění vrchní vlády nade vším kulturním lidstvem v jediné ruce, posvěcené kouzlem staré tradice, nýbrž že se zápasí o novou rovnováhu moci v lidstvu.

Rozšířené jeviště dějinné.

opřenou především o několik ohromných útvarů státních, z nichž každý při této konečné dělbě našeho světa chce sobě zajistiti lvi podíl.

Věc není zcela bez obdoby z věků dávno minulých. Kdysi v době, kterou zoveme sklonkem středověku a počátkem doby nové, vyvinul se podobný zápas v rámci západní Evropy tím, že z neklidné tříště lenních a municipálních území, spojovaných dotud jen velmi volně ve větších útva-
rech dynastických a proniknutých hluboce kulturním i církevním universa-
lismem, se počaly vyhraňovati pevnější celky státní v tuhém závodění
vzájemném a za postupného pohlcování slabších silnějšími.

Světové říše.

Podobné sklony projevíly se tedy na sklonku 19. věku také ve světové politice. Jako byla kdysi pestrá mnohost a nevyhraněnost středověkých teritorií v Evropě podstatně zjednodušena konečným vytvořením několika větších států, má býti nyní na rozšířeném jevišti naší zeměkoule pestrá roz-
manitost všemožných panství a území rozličných kultur proměněna v sou-
bor několika velikých říší, pro něž název států se jeví již příliš skromným a
které se gigantickou silou svou vztyčují do výše nad úroveň všeho, což
by vedle nich zbylo, jakožto světová císařství.

Vůli k takovému řešení lidských věcí, a to třeba sebe tužším bojem, navyklo si soudobé prostředí označovati jakožto imperialism, a jest ne-
pochybné, že především závratně rychlý rozmach novodobých vymože-
ností technických, zvláště v oboru komunikačním, umožnil teprve vznik
těchto velkorýsých koncepcí. Jde však o to, jaké byly vnitřní, zejména
duševní vzpruhy zjevu. Nejjednodušší odpověď na otázku tu dává marxi-
stická theorie hospodářského vývoje tvrzením, že jedinou rozhodující
vzpruhou tu jest soustava kapitalistická a její immanentní, vnitřní zákoni-
tosti. Přirozená nutnost nenasytného vzrůstu nutí prý kapitalistickou sou-
stavu, aby stále rozšiřovala svou základnu a zároveň přetvářela také svůj
zásadní poměr k státu a jeho mocenským prostředkům. Pokud šlo o její za-
kotvení v rámci jednotlivých útvarů státních, hověla jí nejlépe hlediska libe-
ralistická a poměrně slabá moc vládní, jež se obmezuje na ochranu právního
řádu, ponechává volné soutěži jednotlivců možnost nerušeného využitko-
vání výhod hospodářské převahy a trpí klidně dávením i využitkováním slabých
silnějšími za zástěnou ušlechtilých hesel lidských práv, obecného bratrství
národů a světového míru. Jakmile však toto první údobí bylo překonáno
a kapitalism na domácí půdě zesílený více na venek se obracel, lačně hle-
daje pro svou věčně se vracející reprodukci novou pastvu v oblastech

Marxistická
theorie
imperialismu.

Kapitalism
a stát.

ještě nedotčených jeho železným rádem nebo v hospodářském vývoji
poněkud zaostalých, změnil se podstatně jeho sklony. Kapitál odkládá
tu rychle své svobodomyšlné a pacificky naladěné smýšlení, sblíží se
s militarismem a žádá toho, aby silná moc vládní se mu stala nástrojem
neúprosného výboje na venek a podepřela jeho vítězný rozlet do krajů,
jejichž panenská nebo aspoň méně vyčerpaná půda slibuje další zisky
železnému molochu nejvýhodnějšího zúročení závodních jistin. Kapitalis-
tické předvoje nejpokročilejších krajů srážejí se pak navzájem tvrdě
v tomto závodění a to nejen v nejbližším svém sousedství, nýbrž i v kon-
činách sebe vzdálenějších. Jejich vlivem mění se zároveň spravedlivé sebe-
vědomí vlastenecké, dbalé svých i cizích práv, v dravý proud imperiali-
stický, který zmatené lidstvo zavléká do krvavých, nekonečných bojů.

V tomto vývoji theorie marxistická vidí tedy zcela zákonitý článek ve-
líkého řetězu, k němuž lidstvo jest na věky připoutáno převahou hospodář-
ských zájmů nade vším ostatním. Svobodná vůle jednotlivců mizí pod ne-
zadržitelným tlakem hmoty kapitalistickou soustavou ovládnuté a tím se
zmenšují ovšem podstatně i osobní zodpovědnosti vůdčích kruhů politi-
ckých za rozpoutání válečných srážek; neboť i srážky ty se jeví jaksí jen
nutným, vedlejším výrobkem hospodářské evoluce.

Toto osvětlení moderního imperialismu, svůdné svou logickou ucele-
ností a pohodlné dnes zvláště těm, kdož jsou označováni za hlavní vinníky
světové války, má nepochybně mnohé rysy pravdivé, nevystihuje však
právě svou jednostranností přece nikterak všech významných stránek dě-
jinného zjevu tak složitého, jakým byla světová politika posledních desíti-
letí. A zakrývá nadto důležitou skutečnost, že veliký kapitál, jenž opravdu
svou výbojností nejednou již i ve starších dobách rozšířil osudně propasti
mezi národy a zjitřil jejich klidné soužití, na jiných místech zase sám
staví významné mosty přes tyto propasti tím, že vzájemná interdepen-
dence světového hospodářství, jím budovaná, vytváří našemu celému světu
důležitou základnu společnou, která vzdoruje více než cokoliv jiného im-
perialistickým choutkám po roztržení lidstva do několika ohromných,
soběstačných oblastí.

Pro správné pochopení toho, co jest podstatou novodobého imperia-
lismu, nevystačíme tedy jen s výkladem připjatým ke zjevům hospodář-
ského života; musíme sáhnouti také po jiných motivech. Především je
tu výrazná složka nacionalistická.

Jednostrannost
marxistického
výkladu.

Složka
nacionalistická.

Vývoj národního cítění v 19. věku.

Idea národnosti byla nepochybně nejzvučnější strunou 19. věku, její základní tón nezůstával však trvale týž. Zněl jinak, když se vzepřela jako spojenec legitimních dynastií proti imperialismu napoleonskému, než později, když ruku v ruce s revoluční náladou a svobodomyšlnými hesly s nimi bojovala za ideál »Mladé Evropy« a věřila v možnost bratrského soužití svobodných národů ve světě, v němž není ani utlačovatelů ani utlačených. Když pak úsilím mužů, jako byl Bismarck, Cavour nebo Deák, ideálu národního státu pro některé národy evropské bylo dosaženo opravdu nikoli silou revolučního vzepření, nýbrž diplomatickým uměním a krví i železem, měnil se tu ráz ideje národnosti opět podstatně. Národní sebevědomí nabyvá, aspoň u těch, kdož v jeho znamení zvítězili, mnohem tvrdších rysů a dravé výbojnosti, spoléhá raději na meč než na olivovou ratolest »solidarity svobodných národů«, o níž kdysi snili Mazzini a jeho souvěkovci, a neváhá do svých služeb stavěti ani drsné násilí vůči slabším soutěžníkům. Snaha po zajištění hospodářského blahobytu, neodvislosti a moci příslušníkům vítězného plemene a zejména zájem o výhodné řešení důležitých otázek sociálních v rámci národního společenstva, svádí tu obrněný nacionalism pak namnoze na společnou stezku s rozpínavými sklony kapitalistickými; ale jde tu opravdu přece jen o dva proudy, vyvěrající z rozličných pramenisek a spějící z části i k podstatně jiným cílům.

Imperialistický nacionalism.

Kapitalism hledá zisk a účelnou investici svých nezadržitelně rostoucích jistin, užívaje k tomu kde možno opory o moc státní a vítaje proto každé rozšíření její oblasti; dovede však také jíti svou vlastní cestou bez ohledu na státní hranice. Výbojný nacionalism imperialistického přístřihu nalézá naproti tomu mnohem určitěji svůj ideál ve vytvoření říše, jež by byla hospodářsky tak všestranná a veliká, aby nezávisela na jiných panstvích a měla v rámci světového hospodářství v ohledu tom postavení co nejsilnější, a to nejen v době přítomné, nýbrž i pro všecku budoucnost, ať jakkoliv se změní hospodářské požadavky a nároky. Proto neváhají stoupenci imperialistických směrů zaměnití hledisko čistého státu národního za touhu po větší vlasti, v níž by se národ vládnoucí opíral zároveň všemožně i o jiné, podrobené složky ethnické, a vytvářel tak zvláštní oblast své svrchované moci bojem, v němž nejde již jen o drobné šarvátky na jazykové hranici, nýbrž o to, aby celé díly světa byly jevištěm vzrostlé síly plemenné.

Cítění všelidské ustupuje tu pak rovněž podstatně do pozadí před

tímto stupňovaným sebevědomím národním, nemizí však přece úplně, nýbrž odívá se nejednou v roucho jakéhosi mesianismu, který imperialistickým sklonům dodává mravní opory. Touha po nejvyšším rozpětí a jeho nejbohatší kořisti územní při konečné dělbě světa ospravedlňuje se totiž tvrzením, že všemu lidstvu vzejde zisk, bude-li co možno největší díl jeho spravován národem, který k účelu tomu zvláště jest povolán svými vrozenými znamenitými schopnostmi.

Jeho mesianické zbarvení.

Přesvědčení o takovém velikém poslání v lidstvu a o zvláštním posvěcení některých národů dodává mnohým hlasatelům imperialistických výbojů jakéhosi nadšeného a takřka mystického příděchu, který je výrazně odlišuje od střízlivých vůdců kapitalistického šiku, ač se ovšem vyskytly i postavy, jež dovedly to i ono cítění takřka v jedno slévati. Proto vystupuje v moderním imperialismu přes všecku jeho technicky novodobou výzbroj namnoze do popředí dosti zřejmě i romantická složka, jež zbarvuje působivě zejména názor na vnitřní úkoly státní moci a jeho ideovou základnu.

Liberalism zachovával v ohledu tom osvícenskou důvěru v přirozené dobré sklony člověka, jež se plně rozvinou, jakmile lidstvu bude státem i církví dána největší svoboda a zásadní rovnost právní. Budoval svou nauku základní jaksí atomisticky na jednotlivcích, jejichž blaho má býti především úkolem státu, a věřil, že pokroky individuálního rozumu spolu s přirozenou tvořivostí a svobodnou souhrou společenských sil, přinesou žádoucí harmonii veškerého života v duchu občanského míru a pozitivistické střízlivosti. Romantické nazírání vychází naproti tomu od tajemných sil národa, v jehož živoucím organismu jednatelce jest pouze pořádnou buňkou a má ve všem osobní blaho i své drobné chtění podrobiti vyššímu zájmu celku. Pokrok národů nežadá proto jen střízlivé práce a rozšafných občanů, nýbrž především hrdinského napětí a velikých obětí vášnivého boje pod vedením mužů, v nichž národní duch se vrcholně vyhranil, a kteří se cítí především jeho vůdčími služebníky.

Liberalistický a romantický názor na stát a národ.

Hledisko to ozývá se, ovšem v rozličném zbarvení a síle, ve vši imperialistické ideologii a spojuje se tu zároveň těsně i s názorem, že stát jest především společenstvo moci a nikoliv jen společenstvo práva. Odtud pramení pak i vyšší cenění státní výzbroje vojenské, diplomatické i hospodářské, než jaké připouštěl názor liberalistický, a roste požadavek, aby jednatelce na oltář silného společenstva moci národní, když toho po-

Zesílená výzbroj státu.

třeba žádá, bez rozpaků položil své statky i život, a zároveň obětoval zájmu celku i jinak sebe podstatnější složky své osobní svobody. Tím vším zasáhá imperialistická nálada velmi hluboko i do vnitřního života státu. Snaží se apoštolátem nesmlouvavého vlastenectví naplniti masy a činí je svým nejmocnějším nástrojem, hledá a nalézá však zároveň horlivou pomoc také u vrstev, kterým zesílená autorita vládní moci odedávna dávala význačné výhody třídní nebo stavovské a které autoritu tu opíraly ovšem nejen o zájem národní, nýbrž ještě více o hodnoty jiné, starou tradicí posvěcené, ať to byly hodnoty náboženské, nebo dynastické a aristokratické výsady.

Konservativní živly.

Konservativní cítění stává se tak často, zejména tam, kde síla jeho byla ještě nezlomena, výrazným spojencem imperialismu, kdežto se naopak ve svorný šik proti němu srážejí téměř všude sklony liberalisticko-demokratické s hnutím socialistickým přes svoje zásadně různé názory na úkoly jednotlivce a skupin kolektivních v rámci lidské společnosti. Společná víra v osvěcenská hesla humanity, spějící k všelidskému míru, a pozitivistická důvěra k přirozeným schopnostem rozumovým, zůstává tu mostem, který navzájem spojuje liberála i socialistu, kdežto naopak v táboře imperialistickém nalézáme stejně vypočítavé kapitány buržoasního kapitalismu a nadšené propagátory nových hledisek národních, jako pevné zástupce přežilého světa feudálního a dvorského.

Rozmanitost moderního imperialismu.

Z toho všeho jest zřejmo, že moderní imperialismus se svými novomerkantilistickými i novoromantickými zášlehy není nikterak zjev jednoduchý, který by bylo lze prostou formulkou sešněrovati a vyvoditi jej pouze z oblasti hmotných zájmů hospodářských, zejména také proto, že v něm značnou úlohu měla od počátku hlediska připjatá k budoucnosti namnoze velmi vzdálené a výhledy daleko předstihující střízlivou skutečnost. Je to proud širokého rozpětí, jehož řečiště se rozbíhá často do rozličných ramen, a který nadto u oněch několika velikých národů, jež se staly především jeho nositeli, má velmi měnivé rysy, ježto někde hlediska imperialistická navazovala na absolutistickou základnu státní, jako na příklad v Rusku, jinde zase rozkvetla v rámci demokratické republiky, na příklad ve Spojených státech, někde měla vůdčí motivy populationistické, jako v Japonsku nebo Itálii, jinde zase spíše vojenské, jako ve Francii. Proto nelze hnutí to vystihnouti případně pouhou, sebe podrobnější charakteristikou obecnou. Pochopíme je snáze, budeme-li sledovati jeho rozličné projevy

a náběhy v rámci soustavného vylíčení světové politiky na sklonku 19. a na počátku 20. století, kdy imperialistická nálada a ideologie, ovšem v nestejně síle a zralosti, svou účinnost postupně projevila zejména v Anglii, Německu a Rusku, z části však i ve Francii a Itálii a mimo Evropu především v Japonsku a Spojených státech amerických.

* * *

V poslední kapitole předchozího svazku vylíčili jsme vznik dohody ruskofrancouzské, jež způsobila tak významný přesun v rozvaze politických sil v Evropě. Dohoda byla sice dovršena teprve na sklonku roku 1893 stvrzením vojenské konvence obou velmocí, podstata věci působila však již od července 1891, od návštěvy kronštatské, mocně na poměry evropské, když bylo zjevno, že moc cářská podává republice francouzské ruku, aby společně s ní čelila trojspolku, Německem vedenému. Vůdčí myšlenka Bismarckova, jež zajišťovala Berlínu zvláště výhodné postavení v kruhu velmocí osamocněním Francie, byla spolkem ruskofrancouzským poražena a tím vzrostla neobyčejně i obava, že říši velikým kancléřem založené bude jednou hájiti svých zisků nejen na západní, nýbrž zároveň i na východní frontě proti živlu románskému i slovanskému.

Dohoda ruskofrancouzská.

Říše německá odpověděla na to ovšem ihned opatřením její bytosti nejpříměřenějším, vojenskou předlohou roku 1893, jež se stala mocnou pobídkou nových vyzbrojovacích závodů v Evropě; zároveň doufal však Vilém II. stále ještě, že se mu podaří i diplomatickou obratností zažehnatí hrozivý přesun. Nemaje dlouho bezpečné vědomosti o tom, co vlastně mezi Ruskem a Francií bylo sjednáno, čili, jak sám vkusně podotkl, »wie weit Gallien die Rolle der Maitresse dem slavischen Louis (pasák) gegenüber eingegangen ist«, kojil se nadějí, že snad okázalé sblížení jest pouhým kořistným tahem ruské finanční politiky vůči francouzskému bohatství bez trvalého spoutání moci cářské s republikou písemnou smlouvou alianční a bez opravdové vůle, podepřítí ji ve chvíli potřeby. Snažil se viděti v hlučných projevech bratření ruskofrancouzského pouhé okamžiky náladového opojení, po nichž v zápětí nastane zklamání a chladný rozchod tím spíše, ježto se zásadní sklony a směrnice obou velmocí vskutku velmi různými jevily a cář Alexander III. při svých opětovných zájezdech do Německa nikterak neodporoval temperamentním výkladům Viléma II.

Její účinek v Německu.

Vilém II. a Rusko.

o francouzské republice, jakožto kořenu všeho zla v Evropě a věčné pohružce monarchickému řádu.

Proto vystříhala se německá diplomacie bedlivě toho, aby vůči Rusku své rozladění příliš zřetelně projevovala a tím zvyšovala napětí, vzniklé seskupením pevninných velmocí do dvou navzájem se vyvažujících a střehoucích táborů. Zároveň vzrostl však mnohem více než dotud její zájem o to, jak se zachová Anglie k novému obratu politických poměrů na pevnině.

Anglie.

Opravdu otázka ta byla neobyčejně důležitá. Byloť zjevno, že ani ostrovní říši britské nemohlo býti sblížení ruskofrancouzské lhostejné; neboť právě na počátku devadesátých let její poměr i k Rusku i k Francii byl zatížen řadou sporů a zřejmých nevládností.

Stará řevnivost mezi »medvědem a velrybou«, jež byla dlouho takřka hlavní osou světové politiky 19. věku, trvala dotud neztenčeně, jsouc znova a znova jitřena rozličnými místními srážkami a nedůvěřivostmi obou velikých soupeřů. Takovým citlivým dotekem, k němuž došlo právě v roce kronštatských slavností, byl na příklad postup ruské vojensko-vědecké výpravy do velehorské oblasti Pamiru, který vzbudil nejen odpor emira afganského, toto území vlastního, nýbrž byl i v Anglii pochopován jako nová pohružka bezpečnosti britského panství v Indii. Věc stala se proto na léta předmětem dosti podrážděného jednání diplomatického a v Londýně pozorovali zároveň s napjatým zájmem i veliké úsilí vlády Alexandra III. o zesílení asijského panství ruského urychlenou stavbou veliké dráhy sibiřské. Než ani balkánská politika cářská nepřestávala tu býti zdrojem vážných obav.

Soupeřství
rusko-anglické
v Asii.

Cařihrad.

Znova a znova bylo i na místech nejlépe zpravených vyslovováno přesvědčení, že mlčenlivý cář zamýšlí překvapiti Evropu neočekávaným vystoupením na Bosporu, jež by mu zajistilo klíč k moři Černému jako ruskému »mare clausum« a zároveň dalo výpadní bránu do moře Středozemního. Vskutku bylo v letech těch na petrohradském dvoře nejednou uvažováno o věci té a právě proto vzbuzovala ruskofrancouzská dohoda v Londýně zvláště vážné myšlenky. Neboť spojení černomořského loďstva ruského s francouzským ve vodách východní části moře Středozemního mohlo znamenati jejich převahu nad tamní eskadrou anglickou, o Cypr a Maltu opřenou, a ohrožení průplavu suezského. A vzrušená představitivost diplomatů britských viděla důležité spojení s Indií i jinak ohroženo, když se totiž

v Rusku na sklonku osmdesátých let probudil zájem o habešské křesťanství a vedl dobrodružného kozáka Ašinova k tomu, že se snažil v sousedství francouzské osady Oboku při vstupu Rudého moře do Indického oceánu roku 1889 založiti ruskou kolonii o Habeš opřenou. Podnik byl sice ruskou vládou zapřen a ztroskotal rychle, jevil se však aspoň předzvěstí možné součinnosti ruskofrancouzské v této oblasti, pro britskou moc rovněž významné.

Habeš.

Než nejen ve spojení s Ruskem, i sama o sobě jevila se tehdy Francie měrou stále rostoucí vážným soupeřem britských zájmů a to na rozličných stranách. Takovou plochou vzájemného tření stala se na příklad v tropické Asii Zadní Indie. Vytvořivši si tu ovládnutím Annamu, Kambodžy, Kočínčiny a Tonkinu velikou říši osadní, organisovanou od roku 1887 jednotně jako vrchní gouvernement indočínský, republika francouzská doufala nejen, že říše ta jí bude podkladem úspěšného hospodářského pronikání do jižní Číny, nýbrž snažila si základnu věci té ještě více zabezpečiti a rozšířiti na horním Mekongu na újmu Siamu, jediného většího státu domorodého, jenž tu nezávislost zachoval. Expanse ta byla však trnem v oku Anglii, která, ovládnutím Birmy roku 1886, se stala rovněž přímým sousedem Siamu a zároveň vytvářením velikého obchodního střediska v Singapore a znenáhlým zabíráním rozličných protektorátů v ostrovní oblasti malajské prozrazovala velmi určitý zájem o tyto končiny.

Soupeřství
francouzsko-
anglické.

Siam.

Také v Okeanii srážela se francouzská touha po množení koloniální državy s britskou rozpínavostí znova a znova, takže tam docházelo ke kompromisům tak pochybné ceny, jako bylo roku 1887 zřízení společné námořní komise obou velmocí nad souostrovím Nových Hebrid, a ani na Madagaskaru nebyly vyřízeny všechny sporné otázky uznáním francouzského protektorátu roku 1890. Hlavní obtíže působily však v poměru obou velmocí otázky africké, které vytvořily mezi nimi právě tehdy spletitý uzel vzájemných sporů a žárlivostí.

Madagaskar.

Byla tu především stále ještě svízelná otázka egyptská. Anglie jest sice od roku 1882 skutečným pánem v kraji faraonů, ovládá jeho vojenství, upravuje nově správu a povznáší hospodářský život, kdežto Francie může vedle jiných velmocí prakticky zasahovati do věcí egyptských jen hlasem svého zástupce v mezinárodní správě egyptského dluhu. Vládnoucí postavení anglické bylo však při tom po právní stránce stále ještě velmi pochybné; nebyloť opřeno ani dohodou s vrchním pánem země, sultánem

Egypt.

tureckým, ani mandátem ostatních mocí evropských a Francie neopomíjela užívatí věci té vytrvale k výtkám, požadujíc zejména, aby Anglie závazně vyslovila, kdy hodlá opravdu vojsko své z Egypta odvolati. Nátlak ten byl pak tím nepříjemnější, ježto zpravidla také ruský hlas jej zesiloval opětovnými návrhy na svolání mezinárodní konference, jež by otázku egyptskou konečně dojednala a upravila právní stav její všestranněji, než se stalo roku 1888 dohodou o neutralisaci průplavu suezského.

Čím více se Egypt jakožto základna k ovládnutí tohoto průplavu stával pro Anglii jedním z úhelných kamenů její světové moci, tím trapnější bylo toto neústupné naléhání se strany Francie, jemuž ostatně i poměrně rychlý vzrůst námořních sil francouzských v moři Středozemním, opřených o válečné přístavy Toulon a Bizertu, dával povážlivého přídechu. A proto byla naopak Anglie rozhodnuta nedopustiti toho, aby její soupeř nabyl v moři Středozemním nových, silných posic, zejména rozšířením své alžírsko-tuniské državy ať již na východ do Tripolska, nebo na západ do Marokka. Britská diplomacie netajila se nikterak s tím, že střeží v ohledu tom žárlivě každý krok i úmysl republiky, a účinným pozadím těchto soupeřstev na severním pobřeží africkém stával se pak i složitý zápas obou velmocí o tropické nitro temné pevniny, který právě v devadesátých letech vyvrcholil v řadě velmi nevlídných srážek.

Byl to zápas rázu vskutku zvláštního, jakési chronické prodlužování oné »horečky africké«, která již na počátku osmdesátých let mocnosti evropské zachvátila a odtud důležitou složkou světové politiky zůstávala. Jeho jednotlivé epizody nelze tu sice podrobně předváděti, jest třeba však dotknouti se aspoň některých hlavních rysů. Jevišťe dělilo se na několik význačných oblastí. Především byla tu tropická Afrika západní, kraj sevřený velikým obloukem Nigeru a pobřežím zálivu Guinejského, dosti hustě osazený domorodými kmeny, z nichž některé dosáhly i jakési svérázné kultury v rámci dočasných větších celků státních; bylo tu však zároveň rejdiště neobyčejných krutostí krvežíznivých vládců i bojovných družin loupežnických a otrokářských kořistníků.

Jak Francie, tak Anglie pronikaly od polovice osmdesátých let do tohoto kraje o závod z rozličných bodů pobřežních a rozvíjely při tom druhdy i větší podniky válečné, jako byly opětovné boje Angličanů s kmeny ašantskými, nebo několikaletý zápas Francouzů s ukrutným Behanzinem, králem dhomejským. Britský postup měl při tom výhodu, že se mohl opřítí o vlá-

du nad dolním tokem Nigeru, hlavní bránou do kraje, kdežto naopak francouzská moc mohla pronikati zase na horní Niger, směrem k hlavnímu středisku obchodnímu, Timbaktu, také ze Senegalska a kojila se nadějí, že ovládne tak hlavní oblast nitrozemskou dříve, než se podaří Angličanům z jihu od pobřeží tam dostihnouti. Drobné francouzské skupiny vojenské sváděly tu v těžko přístupném, horkém kraji ne jeden hrdinský boj s dobře vyzbrojenými četami domorodých vůdců, jako byli sultánové Samory a Ahmadu, kteří dovedli po leta rozhodnému úderu unikati, zatím co řada výzkumných výprav odvážných badatelů a obchodních faktorů francouzských proniká rozličnými směry do končin těch rovněž a uzavírá tu s jinými, drobnějšími náčelníky kmenovými smlouvy, které měly území jejich zajistiti vrchní vládě francouzské. Ježto se však výpravy ty namnoze křížily s podobným postupem anglickým, od pobřeží vycházejícím, a černí pohlaví nejednou té i oné straně poslušenství slibovali, vznikala tu nepřehledná spleť sporů o vymezení práv výbojem i smluvně nabytých a britská diplomacie nepřestávala vésti prudké nářky na to, že prý Francie s lačnou dravostí chce pohltiti celé úrodné nitrozemí a přitisknouti anglickou državu v Siera Leone, na Zlatém pobřeží, v Lagosu a v Nigerii k nezdravému přimoří.

A podobné nevlídné závodění trvalo i v rozsáhlé oblasti, ležící dále na východ, mezi levým povodím Nigeru a končinami kolem jezera Čadského v samém srdci temné pevniny. Zde podařilo se sice smlouvou z 5. srpna 1890 vyrovnati spory poněkud určením čáry vedené o Say, místa ležícího na Nigeru, jižně od Timbaktu, až k Barrua na jezeře Čadském. Dlouhá přímka ta měla zůstatí pevnou jižní mezí francouzského pronikání a zmírniti opravdu soupeřství v těchto končinách; ale tím ostřejším jevil se rozpor o to, co má se státi s oblastí ležící dále na východ od jezera Čadského a jeho hlavního přítoku, řeky Šari. Francie domáhala se toho, aby mohla své vrchní moci podrobiti také domorodé sultanáty tohoto kraje, lemuujícího na jihu široký pás Sahary a Libické poušti. Koloniální nadšenci v Paříži toužili pak zároveň i po tom, aby veliký, jednotný massiv francouzského panství nitroafrického, sahající od Senegalu až za jezero Čadské, tu přišel v přímý dotek s jižní francouzskou državou, která podél Konga a jeho hlavních pravých přítoků, zejména Ubandži, rovněž pronikala rychle do středu Afriky. Doufali však dále ještě, že bude možno odtud ovládnouti

Oblast
Středozemního
moře.

Zápas o nitro
Afriky.

Oblast
nigerská.

Oblast čadská.

i levý břeh horního Nilu obsazením Darfuru, Kordofanu a »kraje řek«, Bahr-el-Ghasalu.

Horní Nil. Katoličtí misionáři francouzští z řádu bílých bratří, založeného »apoštolem Afriky«, kardinálem Lavigerie, utkávali se nadto u samých pramenů Nilu, v Ugandě, v prudké soutěži s protestantskými misii anglickými, a zároveň opíraly se vypjaté naděje francouzské i o postup z východního pobřeží afrického. Tam zachytila se Francie totiž rovněž na rozhraní moře Rudého s Indickým oceanem, v Oboku i Džibutti, a vešla v sousedním Harraru v přátelský styk s velikou domorodou říší habešskou, jež se právě začala vzpírati italským nárokům na vrchní moc v těchto končinách. Proto se zdálo možným, že odpor ten přivede znenáhla Habeš naopak do područí vlivu francouzského a usnadní Francii i odtud přístup k oblasti Horního Nilu.

Uganda. Celá pevnina africká, od oceanu Atlantského až k Indickému, byla by tak bývala přepásána ohromnou souvislou horizontálou francouzské moci osadní, jež měla dáti národním zájmům francouzským nejen bohatý zdroj tropických surovin, nýbrž také důležitou populační oporu pro možné válečné potřeby. I bylo pochopitelné, že Anglie nemínila toho dopustiti a vynakládala všechny síly, aby zarazila povážlivý postup francouzského rozpětí. Tak zničila jej v Ugandě v roce 1891, kde užila krvavých rozepří stoupců katolické a evangelické misie k tomu, aby tvrdou rukou kapitána Luggarda potlačila úplně dílo francouzských misionářů a své výhradné právo k oblasti té důrazně zajistila. Proti chystanému postupu francouzskému do povodí nilského snažila se pak zároveň stavěti tvrzení, že kraje ty, zejména Kordofan, Darfur a Bahr-el-Ghasal, nejsou vůbec državy podléhající pouze místním domorodým náčelníkům, na něž by výbojná ruka Evropanova bez rozpaků směla sahati, nýbrž že jsou to části někdejšího řádného panství egyptského. Panství to bylo sice rozbito a zaplaveno krvavou vlnou mahdistického fanatismu, kterou ani anglická moc zatím nedovedla zlomiti; londýnská diplomacie tvrdila však, že jako ochránce a správce egyptských zájmů nemůže připustiti, aby zájmy ty v Sudanu a rovníkové oblasti byly brány za promlčené a kraj jinými evropskými mocnostmi zabírán. Anglie vytýkala naopak, že jest odhodlána práv těch hájiti a ve vhodnou dobou usnadniti Egyptu, aby znova je v život uvedl.

Egyptská práva v Sudanu. Při tom bylo ovšem jasno, že tato obrana egyptského zájmu jest spíše jen zástěrkou snah anglických, vytvořiti ve východní Africe pokud možno

Anglické nároky.

souvislý pás držav závislých na britské moci, jenž by jednou snad sahal od Kapu a povodí řeky Zambesi přes oblast velikých jezer východoafrických až k ústí Nilu, a průbojnici anglického panství v Africe, jako byl Cecil Rhodes, uvažovali již vážně o tom, že by pevnou páteří ohromného pásu toho se mohla státi přímá železniční a telegrafní linie od Kapu až ke Kairu. Věc byla sice dotud jen smělym projektem dalekozrakých budovatelů budoucnosti a přítomnost kladla i částečnému jeho uskutečnění zatím v cestu překážky největší, bylo však zřejmé, že ohromnou horizontálu francouzské moci transkontinentální v Africe osudně kříží podobná, směrem vertikálním přes temnou pevninu napjatá geopolitická směrnice anglických plánů a požadavků, a skutečnost ta činila ovšem obecný rozpor anglickofrancouzský ve světové politice jen ještě důraznějším.

Za poměrů těch nemohlo býti vzájemné sblížení francouzské republiky s mocí císařskou, od roku 1891 tak okázale ohlašované, politice britské některak lhostejným a bylo na snadě, že se stane naopak vážným podnětem k těsnému přimknutí se Anglie k protivnému táboru trojspolkovému tím spíše, ježto již dávno před tím došlo mezi jeho jednotlivými členy a britskou politikou k význačně přátelskému doteku. Vímeť, že na vrcholu bulharské krise, v únoru a prosinci 1887, tehdejší předseda vlády anglické lord Salisbury uzavřel s Rakouskem a Itálií t. zv. východní trojspolek k ochraně společných zájmů jak proti ruskému tlaku na říši tureckou, tak i proti možným francouzským nárokům v oblasti severoafrické. Dohoda byla sice sjednána pouze diplomatickými notami, jež zavazovaly spíše jen anglického premiera osobně než britskou politiku vůbec, ale význam její vzrůstal tím, že Německo, ač zůstávalo formálně mimo tento svazek, osobními projevy Bismarckovými vůči lordu Salisburymu rovněž mělo na něm aspoň podmíněný podíl jako vlastní podněcovatel a patron této dohody, stejně Rusku jako Francii nepohodlné. S Německem samým pak v těchže letech vláda anglická po překonání prvních nevlídností, s nimiž bylo spojeno vystoupení Německa v zámořské politice, vstoupila v t. zv. »Kolonialehe«, jež vyvrcholila, jak víme, v smlouvách o otázkách afrických z 14. června a 1. července 1890.

Smlouvy ty upravovaly totiž nejen smírně všechny dotud trvající třenice vzájemné o rozsah německých a britských podílů na temné pevnině, nýbrž umožnily teprve Anglii rozhodný postup do Ugandy a k oblasti Horního Nilu, namířený proti Francouzům, stejně jako jí byla tehdy smlu-

Anglie a trojspolek.

Dohoda z roku 1887.

Německo-anglická »Kolonialehe«.

Italie.

vená shoda s Itálií o věcech habešských zárukou proti nepříjemným překvapením v této končině, slibujíc nadto usnadnění budoucího postupu britského proti mahdismu ve východním Sudanu. A rovněž neobyčejně cennou oporou Anglii bylo, že v nepohodlné otázce egyptské diplomatická pomoc velmocí trojspolkových jí dávala žádoucí protiváhu proti opětovným výpadům Francie i Ruska.

Zdrženlivost lorda Salisburyho.

Proto ozývalo se v publicistických úvahách znovu a znovu tvrzení, že Anglie jest vlastně čtvrtým členem trojspolku a s ním pevným svazkem spojená. Názor nebyl ovšem nikterak správný, neboť při všem sblížování se s jednotlivými mocnostmi trojspolkovými lord Salisbury unikal soustavně jakémukoliv určitému závazku, jenž by Anglii opravdu odnímal možnost, udržovati velmocenské skupiny na pevnině pokud možno ve vzájemné rovnováze, a dával jedné nad druhou nepochybnou převahu. Salisbury byl k této zdrženlivosti nucen ostatně i ohledem na parlamentní poměry anglické, které mu při uzavírání státních smluv nedávaly takové volnosti, jakou měli v ohledu tom císař německý nebo rakouský, tím spíše, ježto ve veřejném vědomí anglickém naprostou převahu měl názor, že britská politika má pro velika rozhodnutí dějinná zachovávat, pokud lze, volné ruce. Přes to přese všecko nebylo pochybnosti o tom, že ve všeobecných směrnicích svých Anglie stojí mnohem blíže trojspolku než dohodě ruskofrancouzské, a skutečnost tu naznačovalo výmluvně i okázalé vítání britského loďstva při návštěvě Rjcky a Benátek v červenci 1891, i opětovné projevy Viléma II. o společenství germánské krve, jež prý poutá Brity a Němce navzájem stejně, jako je k sobě poutají společné vzpomínky na Waterloo a Malplaquet.

Nová vláda Gladstonova (1892).

Anglie nebyla tak sice členem pevninného trojspolku, ale jevila se aspoň jeho jakousi zálohou. Šlo jen o to, zůstane-li poměr ten platným i tehdy, kdyby lord Salisbury a s ním strana konservativní snad ztratili v Anglii vládní moc, která se tu v jejich rukou od roku 1886 nalézala. A to se opravdu stalo v létě roku 1892. Strana konservativní, spojená s unionisty, dostala tehdy ve volbách do sněmovny sice 315 hlasů, o 41 více než liberálové, ježto však nepřátelsky proti ní stálo i 81 zvolených poslanců národní strany irské, neměla většiny. Lord Salisbury odstupuje a v čele nové vlády stanul opět Gladstone.

Po čtvrté došel tak v Anglii nejvyšší moci ctihodný, nyní již skoro třiaosmdesátiletý bojovník za liberální hesla, a bylo věru možno pochybo-

vati, zachová-li v zahraniční politice stejné směrnice jako jeho předchůdce. Zejména obávali se toho v Berlíně, kde se v dvorských kruzích o Gladstonovi zpravidla mluvilo s vojákou prezíravostí jako o naivním a nerozvážným demagogovi, který nadto měl takový odpor k tvrdému realismu Bismarckovu, že prý kdysi v atelieru Lenbachově ukázal na obraz kancléřův se slovy: »To jest sám ďábel.« Opravdu byly však obavy ty aspoň z části bezdůvodné. Neboť, ujímaje se po šestileté přestávce opět vesla vládního, Gladstone byl především úplně naplněn snahou, zbytek svých sil věnovati některým vnitřním otázkám anglickým; a nadto byla tehdy i všecka základna jeho moci velmi vratká, takže mu nedovolovala, aby řešil stěžejné otázky volně a důsledně podle svých osobních sklonů. Měl většinu v dolní sněmovně vůbec jen pomocí Irů, vedených obratným Johnem Redmondem, a proto bylo mu usilovati především o zdolání svízelného problému irského. V únoru 1893 předložil dolní sněmovně nový návrh »Home rule«, který irskou otázku opět uvedl do popředí obecného zájmu. Návrh slevoval sice v nejednom bodu s hledisek vyslovených roku 1886 a zajišťoval zejména setrvání osmdesátičlenné delegace irské v parlamentu londýnském asi podobně, jako tomu bylo s delegací charvatskou v říšském sněmu uherském; znamenal však přes to přese všecko rozhodné zajištění irské samosprávy zvláštním parlamentem v Dublině a jevil se proto jejím protivníkům nenesitelným, »herodesovským« útokem na žádoucí jednotu britského státu.

Vskutku rozpoutal se o předlohu v dolní sněmovně opět vášnivý boj. Dvaosmdesáte schůzí vyžádala debata, stupňovaná až k nadávkám a invektivám v anglickém ovzduší politickém zcela vzácným, než Gladstone po některých dalších slevách dosáhl toho, že návrh vládní byl většinou 34 hlasů vskutku přijat. Ale vítězství ukázalo se v zápětí pouhým neplodným preludem, když komora lordů zákon o irské samosprávě rázně odmítla ohromnou většinou 419 hlasů proti 41. Zároveň nabyt pak tento okázalý odmítavý postoj horní sněmovny proti vládě »velikého starce« jaksi obecného rázu. Neboť lordi zavrhlí nebo k nepoznání změnili i některé jiné předlohy Gladstonovy a chatrná většina, kterou měl v dolní komoře, nedávala mu dosti síly, aby s nimi mohl svést úspěšně zásadní boj ústavní, jenž by jim odňal možnost, působiti jako rušivá brzda proti vůli většiny volených zástupců národa.

Takový boj Gladstone prohlašoval ovšem za nutný základ všeho dalšího pokroku národa anglického ve své památné řeči z 1. března 1894. Byla

Jeho poměr k Německu.

Irská otázka.

Home rule.

Home rule.

Demise Gladstonova (1894).

Demise Gladstonova (1894).

to však jeho poslední řeč ve sněmovně vůbec. Neboť v zápětí potom vzdal se vlády a ustoupil nadobro z veřejného života. Záminkou k tomu bylo pak starému vůdci sice otřesené zdraví, zejména zjevný pokles schopností zraku i sluchu, skutečná příčina tkvěla však spíše v tom, že se Gladstone cítil jako nositel ryzí tradice liberální v mnohém ohledu osamocen i ve vlastním kabinetu a ve vlastní straně. Měnil anglický liberalismus ve svých předních mladších zástupcích již od delší doby zřejmě v mnohém ohledu svou původní podstatu pod nezadržitelným vlivem změněné doby, a jest nutno učiniti tu i o věci té několik poznámek.

Krise
anglického
liberalismu.

Vlastním základem ideovým anglického liberalismu byl, jak víme, především optimismus, který viděl jasnou budoucnost v novém řádu lidstva, harmonicky vytvořeném svobodnou soutěží jednotlivců i národů na plodné práce kulturní a hospodářské. Stát měl do závodění toho zasáhati jen zcela šetrně, zaručuje občanům právní bezpečnost a rovnost před zákonem, a vytvářeje bez ohledu na tísnivá pouta tradice nové ovzduší, v němž by pád kastovních předsudků feudálních i církevnických výsad uvolnil tvůrčí činnost nadaných osob a jejich svobodných společenstev. I zahraniční politiku států měl inspirovati ryzí pacifismus, pod jehož ochranou by spolu s drsnými sklony válečnickými zmizely také rušivé celní přehrady a světové hospodářství se účelně rozvinulo podle přirozené schopnosti a sklonů jednotlivých národů. Na místo tuhých krystalů státních, bojovně proti sobě trčících a ujařmujících zároveň poddané přílišným reglementováním jejich činností, měly v novém ovzduší svobody a občanského pokroku vzniknouti spíše pouhé teritoriální a národní souhrny všestranně uvolněných atomů lidských, řízené v duchu demokratickém a humánním muži, které by k úkolu tomu opravňovaly především jejich osobní schopnosti, vzdělání a vůdčí podíl na hospodářském ruchu.

Jeho poměr
ke státu.

Tento zásadní ideál občanského státu právního a nové politiky mezinárodní, jehož proroky byli i »manchesterští« hospodáři státní i národní, jako byl Cobden a Bright, i učenci, jako Spencer a Mill, snažila se liberální generace Gladstonova smířiti s konkrétní skutečností poměrů anglických a uváděla jej podle možnosti v život v plné důvěře, že národnímu zájmu britskému nevzejde tím nikterak újma. Neboť značný předběh, který Anglie měla před ostatními státy jak v průmyslu a obchodu, tak i ve vládě nad oceány a dálným zámořím, dávajícím nutné suroviny, zaručoval jí, že i při úplném uvolnění tržby světové zůstane na dlouho jakousi výsadní

Hospodářský
optimismus.

továrnou a kapitálovou ústřednou v lidstvu, jejíž blahobyt tím jest trvale zajištěn. A vskutku vzrůstal v prvních desetiletích vlády královny Viktorie blahobyt všech vrstev společnosti anglické tak značně, že optimismus liberálních hesel v něm nalézal pochopitelnou oporu. Bez podstatné obavy před možnými důsledky a bez rušivých otřesů revolučních vládnoucí vrstva anglická uvolňovala proto postupně pouta osad zámořských a přistupovala zároveň doma opětovnými změnami volebního řádu k rozšíření politických práv na spodní vrstvy národa, vidouc, jak rozumně se tu i dělnický proletariát šikoval k boji o podíl na obecné prosperitě ve svých »trade uniích« a zdánlivě odložil veškeré sklony k revolučnímu rozvíření sociální otázky v době, kdy se na pevnině zápas mezi kapitálem a prací mnohem bouřlivěji ohlašoval.

Než již sedmdesátá léta a ještě více následující desetiletí přinášela rozličné zjevy, které těžce doléhaly na původní růžové vyhlídky liberalistické ideologie anglické. Prorocství, že lidstvo, evangeliem svobodné tržby a hospodářských pokroků všelidských proniknuté, odloží vojácké sklony a přiblíží se rychlým krokem humanitním hlediskům, utrpělo zřejmou porážku ve válkách, z nichž vyrostlo na pevnině nové Německo i nová Itálie a které zanechaly po sobě dračí setbu zvýšeného zbrojení všech států evropských. Železná postava Bismarckova stává se takřka symbolem nového ztvrdnutí mezinárodní politiky, jež užívá pokroků techniky nikoliv k dílu míru a demokratického pokroku, nýbrž k zesílení militarismu pozemního i námořního a nevěří valně v hesla všelidského sblížení. Bojovný duch hlásil se však zároveň i na poli hospodářském novou vlnou ochránářství, které zvýšením celních přehrad brání tomu, aby domácí průmysl nebyl vydán příliš říznému nárazu světové soutěže, a umožňuje mu pod touto záštitou rychle dohoniti předběh států pokročilejších. A zároveň dostavila se nadto i u států, které dotud neměly podílu na zámořském panství, snaha na býti kolonií a vlády nad cizími plemeny.

Pevninný
militarismus.

Celní
ochránářství.

Všechny tyto zjevy nezůstaly ovšem bez důsledků pro státní a národní hospodářství britské. Ani Anglie nemůže tu uvážniti zcela pozadu za zdokonalením vojenské výzbroje států ostatních. Nepřistupuje sice k soustavě obecné povinnosti branné, která zobecněla rychle na pevnině, snaží se však aspoň rozličně povzněsti odbornou úroveň svého nájemného vojska a zejména ve zbrojení na moři dodržuje úsilovně svůj předběh před ostatními sousedy tak, že jí z toho na sklonku osmdesátých let vyrůstá

Anglické
zbrojení
námořní.

přímo určitá zásada, totiž »two standard power«, hledisko, že loďstvo anglické musí se vyrovnati souhrnu loďstva dvou nejsilnějších námořních mocí jiných. Na poli průmyslovém a obchodním ukázalo pak již v polovici let osmdesátých podrobné šetření zvláštní komise parlamentní, že postavení Anglie jako »světové továrny a tržní ústředny« nemá té bezpečnosti, o jaké snila škola manchesterská.

Zostřená soutěž obchodní.

Na mnohých trzích cizích a konečně i v Anglii samé stává se stále citelnější soutěž průmyslu a obchodu zejména některých států jiných, obrněných doma účelným režimem celním, jako bylo zejména Německo a Spojené státy americké, a zároveň nabývá vedle londýnské »City« také bursa pařížská i berlínská nebývalého významu pro světový ruch finanční. Zejména v letech 1884—1886 dostavila se pro průmysl britský těžká krize odbytová, takže obchodní komory v Birminghamu a Sheffieldu mluvily přímo o pohromě, hrozící národnímu zájmu hospodářskému.

Střny budoucnosti.

Tím se počíná hroutiti představa, že dosavadní prosperita, plynoucí Anglii z jejího hospodářského prvenství, jest jakousi trvalou, samozřejmou nutností a přirozeným právem ostrovní říše, která dalším vývojem dějinným v podstatě nemůže valné pohromy utrpěti. Ozvaly se první hlasy, jež ukazovaly na to, jak Anglie jest závislá na ziscích vývozu svých tovarů již proto, že její vlastní výroba zemědělská se stále menšila; jen v osmdesátých letech ubylo tu na půl milionu acres půdy kdysi osévané a nyní v pastvinu nebo park změněné! Národní hospodářství britské mělo sice mocné zálohy své platební bilance v rentě, jež mu plynula z jeho zahraničních půjček a investic nebo z námořního komisionářství, transoceanických kabelů, indických pensí a podobných zdrojů příjmu, jakých neměl jiný národ ve světě. Ale věc byla vyvažována mnohem vyšší úrovní životní, na niž si tu i dělník byl zvykl, a podmínkou její bylo zároveň zachování námořní převahy a velmocenské síly.

Dělnická otázka.

Vše to byly věci, jež ponoukaly k vážným úvahám a také v sociální otázce počaly tehdy nad obzor vystupovati mraky mnohem těžší než doteď. Po boku starších »trade unions«, jež zahrnovaly odborně vyškolené dělnictvo a zaručovaly mu slušnou úroveň životní, začíná na sklonku osmdesátých let mítí rostoucí úlohu t. zv. new unionism, hnutí zastupující především spodinu neoborného dělnictva a vztyčující mnohem drsněji prapor třídního zápasu, zatím co pilné sociologické pozorování mužů, jako byl Charles Booth, odkrývá nelítostně hrůzu bída, která se skrývala v od-

lehých čtvrtích proletářských pod pláštěm domněle nepochybného blahobytu národního. Propagační činnost theoretiků, sdružených ve »Fabian Society«, i vzrostlé agitační úsilí nových dělnických vůdců, jako byli Tom Man, John Burns nebo Keir Hardie, vnáší do ovzduší britského mnohé prvky pevninného socialismu, jež nasvědčují tomu, že schopnost obou starých stran politických, zachovati i dělnické masy ve svém rámci a zabrániti jejich třídnímu osamostatnění ve veřejném životě, není nikterak trvale pojištěna.

Kus po kuse zatemňovaly se tak svůdné výhledy, jimiž liberalism starší doby Gladstonovy byl mocně podmaňoval mysle souvěkovců, a vývoj skutečný dával tak v mnohém za pravdu spíše jeho nepřemoženému protivníku, straně konservativní. Strana ta zůstávala, jak víme, i v době největšího rozmachu liberálních hesel v Anglii, stále mocným činitelem, schopným ujmouti se kdykoliv vlády, zejména proto, že se opírala o odkaz národní slávy a bojovného rozpětí. A to zůstávalo důležitou složkou národního citění britského i v době, kdy liberální ideologie po smrti Palmerstonově vlivem Gladstonovým a Brightovým pacifická hlediska aspoň z části osvědčovala nejen v theorii, nýbrž i v praxi anglické politiky. Tu dovedl veliký odpůrce Gladstonův, Benjamin Disraeli, strunu vrozené výbojnosti anglické rozezvučeti nejednou až k hlučnému jingoismu a nutil tím i své politické protivníky k náležitě zdržlivosti v tomto ohledu, takže sám Gladstone chtěl nechtěl byl nucen na příklad v egyptské otázce a při následující dělbě Afriky výbojně si vésti, nechtěli ve veřejném mínění veškeru půdu ztratiti.

Soutěž strany konservativní vedla jej však i jinak k odklonu od ryzí theorie liberální. Konservativci, ač se pevně opírali o názor, který čelil zrychlené demokratisaci státu, a vytýkali důrazně vůdčí úlohu dějinných zvyklostí, šlechty i církve při jeho řízení, nebyli při tom nikterak stranou retrogradní, jež by se umíněně stavěla proti postupným změnám souvěkého prostředí. Bránili se sice na příklad rozšíření volebního práva, pokud to bylo možno, smířovali se však včas s jeho nutností a dovedli i v místní správě hrabství sami zaváděti pak nový řád, který otvíral přístup širokým vrstvám a vyhovoval duchu doby. Snažili se ostatně také jinak sváděti sílu nižších vrstev do řečiště svého zájmu, zejména obratnou politikou sociální. Žádali stát silný a proto nechtěli, aby se obmezoval jen na zaručování bezpečnosti právní a přenechával pole hospodářského ži-

Strana konservativní.

Disraeli.

Sociální politika konservativců.

vota volnému závodění jednotlivců. Nižší lid měl viděti v národním státu účinného ochránce proti dravosti kapitalistické soustavy, jež se mocně rozvíjela ve stínu liberalistických hesel, a již Disraeli se dovedl oháněti hlediskem sociální reformy a ochranného zákonodárství průmyslového stejně obratně, jako činil současně v Německu Bismarck.

Unionisté.

Jeho nástupce, Salisbury, v tom pak pokračoval tak účinně, že, když roku 1886 spor o irskou »Home rule« odštěpil unionistické křídlo od táboru Gladstonova, získali je konservativci pro svou většinu přes to, že v něm vůdčí místo měli stoupenci radikálně reformistických hesel, jako byl Dilke nebo Chamberlain, hlasatel rázné modernisace městských správ a agrární reformy, jež by dala také drobnému lidu náležitý podíl na půdě nacionalisací velkostatků.

Nové úkoly

Proto měli konservativci značnou zásluhu o to, že správa státní v Anglii, berouc na sebe v zájmu nižších vrstev rozličné nové úkoly odborné, odkládala znenáhla svůj starosvětský přístih a zasahovala do života hospodářského opětovně zákony na ochranu práce dětí a žen, zvýšením dozoru na hygienická zařízení v továrnách, vytvořením drobných statečků selských t. zv. Small Holding Act, péčí o školství a jinými novotami podobnými. A se státem závodila v tom ohledu současně i místní samospráva zejména velikých měst, ujímajíc se přímo velikých úkolů technických, jako byly místní dráhy, elektrárny, nemocnice, takže se mluvilo o rostoucím »socialismu municipálním«. Vše to nutilo pak ovšem zároveň i liberální stranu, aby slevovala rovněž se svých zásadních hledisek a závodila s konservativci v rozšiřování sociálních i administrativních úkolů státních tím spíše, ježto veškeren souvěký vývoj evropský se bral podobnou cestou.

Ústup liberálních hesel.

Hesla anglické klasické školy národohospodářské o nežádoucnosti státních zásahů do hospodářského života byla tak zjevně na ústupu před skutečným stavem věcí stejně jako pacifistické iluze manchesterského utilitarismu, a mladší generace liberálního tábora nemohla toho přezíratí již z ohledu na drobné voličstvo, reformou volebního řádu roku 1885 zdvojnásobené. Zejména čtvrtý kabinet Gladstonův z roku 1892 jevil od počátku význačné rysy tohoto vývoje, a ctihodný premier stál v jeho středu vskutku spíše již jen jako zástupce překonané slavné minulosti, než jako státník opravdu vůdčí, když i s lavice vládní zaznívala slova pravověří liberalismu tak odporná, jako byl výrok finančního ministra, horlivého stoupence progresivní daně důchodové, sira Williama Harcourta: »My všichni

státní správy. Gladstonovo osamocení.

jsme vlastně nyní socialisté.« Gladstone sám nepřestal sice vytýkati svou nedůvěru k hledisku, že by zvýšená moc státní mohla oblažiti lidstvo a rozřešiti »hrozné úkoly tohoto zešeřelého světa«, skutečný vývoj šel však zřejmě proti jeho přesvědčení.

Také rozpočet státní se svým značně vzrostlým objemem byl význačným měřítkem změněných poměrů a zejména vysoké položky na účely vojenské i pro válečné loďstvo ukazovaly, že ani v tomto směru strana liberální nemůže jíti jinou cestou, než šla předchozí vláda konservativní.

Ovšem právě zvýšení položek těch, k němuž se většina kabinetu na počátku roku 1894 přiklonila, bylo posledním úderem, který Gladstonovi ukázal, že opravdu jest již cizincem i ve vůdčích kruzích vlastní strany a urychlilo jeho odchod do soukromí; 3. března 1894 podal »grand old man« královně svou demisi a bylo velmi význačné, že tato demise státníka, jehož osobnost dříve znamenala podstatu strany, byla nejen panovníci, nýbrž i prostředím anglickým přijata jako cosi zcela přirozeného. Nezpůsobilať vůbec valných změn ve složení kabinetu, nýbrž jeho předsednictví se ujal prostě muž, který v něm dotud byl řídil politiku zahraniční a měl již před tím ve vládě mocné postavení, lord Rosebery. A právě tím byl stav věci velmi ostře vyznačen, neboť nový premier nebyl jen zástupce směru značně se odklánějícího od někdejší základny liberalistické, nýbrž nepokrytý imperialista.

Rosebery
nástupce
Gladstonův
(březen 1894).

U okolnosti té jest se nám zase poněkud zastaviti a dotknouti se aspoň stručně hnutí, jež souvěkovci tehdy již obecně označovali jakožto britský imperialism a které se stávalo stále významnější složkou v tehdejším prostředí anglickém, složkou osobitou a nesplývající výhradně ani s konservativním ani s liberálním táborem.

Ještě na počátku osmdesátých let označoval Gladstone ve svých bojích s Disraelim slovem tím jen zcela všeobecně dravou výbojnost, kterou mravně odsuzoval a v jejímž jménu zaznívaly vzpomínky na dávnou tyrannii napoleonskou. Zcela jiného přízvuku nabývalo však slovo, když je krátce potom, roku 1884, »Imperial Federation League« napsala na svůj štít. Dotkli jsme se již v předchozím svazku letmo okolností, za nichž toto sdružení vstoupilo v život. Původ jeho byl v hloučku inteligentů anglických, kteří buď studiem národních dějin, nebo názorným poznáním vzdálených částí říše britské dospěli k přesvědčení, že budoucnost říše té v lidstvu jest ohrožena, neuvědomí-li si její vůdčí kruhy nebezpečí, jež

Anglický
imperialism.

Anglii hrozí, a nevzpružili v rozhodném okamžiku dějinném její sílu novou, velikou ideou.

Neústrojnost
britské říše.

Idea ta byla pak zjevně v souvislosti s rozmachem nacionalismu v Evropě. Britští pozorovatelé událostí na pevnině viděli, jak se tam zjištěné citění národní stává vzpruhou k vzniku nových, velikých celků státních, nebo dodává aspoň nebývalé odolnosti a vůle k jednotné moci státům starším. Ve srovnání se skutečností tou jevil se jim souhrn držav, koruně anglické podléhajících, při vši své ohromné velikosti celkem příliš rozháraným a vratkým. Rychlý vzrůst jeho byl v nejednom případě opravdu více dílem šťastné náhody než plodem úsilí určitých cílů jasně vědomého. Složení velikého konglomerátu dominií, osad kórunních, protektorátů a jiných dependencí, od ohromného massivu indického až k drobným stanicím námořním a růžencům korálových útesů v dálných mořích, bylo neobyčejně pestré a takřka chaotické; v mnohých částech jeho jevil se zřejmě sklony po skoro úplné nezávislosti na zemi mateřské v ohledu správním i celním, a odstředivé síly ty byly tím povážlivější, ježto jim po léta nečelila uvědomělá snaha odporu. Naopak, postupný vzrůst samosprávy v rozličných částech říše byl liberální ideologií přijímán namnoze s jakýmsi fatalismem, nebo dokonce s tvrzením, že všechny vyspělé osady půjdou asi nutně touže cestou, jakou šly Spojené státy americké k úplné nezávislosti; a vůči domnělé nezbytnosti té nalézali liberální »disruptionisté« útěchu jen v důvěře, že Anglie při své převaze průmyslové a obchodní tím v podstatě vlastně nic neztratí, ježto tím vším jen ideál volného hospodářství světového bude platně posílen. Překážky, kladené v cestu vývoji samosprávných osad v úplně svémocné útvary, byly proto stále menší. Nejen, že v nich nebylo již nikde vojska britského; roku 1872 odmítla na příklad vláda londýnská zásadně zasáhnouti rozhodčí mocí i do ústavních sporů v osadě Victoria, roku 1878 odvolala z Kanady generálního guvernéra, jenž se pokoušel vnutiti sněmovně dominia ministry své volby. Ochranařská politika celní některých dominií obracela se již namnoze také proti zemi mateřské a přes to i osady tak drobné, jako na příklad ostrov Mauritius, dostávaly volené sněmovny, čímž vším ovšem složitost správy říšského tělesa jen ještě vzrůstala. Mnohým politikům britským zdál se nadto již na sklonku sedmdesátých let rozsah říše zbytečně veliký a sám Gladstone, popíraje účelnost dalších výbojů a územních zisků, mluvil o »příliš vzrostlé říši« (»an overgrown Empire«).

Liberální
disruptionism.

Proti tomuto fatalismu a nehrdinskému se podrobování zdánlivě přirozeným silám vývoje stála ovšem, jak jsme již nahoře vytkli, ostře ve střehu strana konservativní v čele s Disraelim. Ale její sebevědomá výbojnost měla poněkud příliš stranickou pachů a nedostávalo se jí při vši hlučnosti »jingoistických« hesel náležitě prohloubenosti ideové. Tu přinesla teprve družina mladších mužů, většinou intelektuálů, vyšlých namnoze nejen z konservativního, nýbrž i z liberálního tábora, kterým se dostalo názvu imperialistů, ježto hlásali nutnost proměny neúpravné moci britské v skutečné imperium, spjaté v pevnou jednotu především novým vlastenectvím všebritským a horoucí vírou ve velikost dějinného poslání národa anglického.

Intelektuální
původ
britského
imperialismu.

Mužové ti snažili se hlediska svá podepřítí především theoretickými klady a vědeckými vývody. Tak konal historik John Seeley v letech 1881 až 1882 v Cambridge památnou řadu přednášek, kterou později, roku 1884, vydal knižně s názvem »The Expansion of England«. V ní ukazoval, že zdánlivě náhodný a jaksi podvědomý vzrůst říše britské vskutku jest zákonitým a logickým důsledkem dějinné minulosti, kmenem přirozeně vyrostlým ze semene národní bytosti britské; odpadání osad naproti tomu není prý nikterak zjevem nutným, nýbrž okolností, kterou přirozeně překonají novodobé prostředky komunikační za nové vlády železa, páry a elektřiny, usnadňující trvalý a pravidelný styk se zemí mateřskou nyní zcela jinak než v dobách minulých. Seeley stavěl proti střízlivému a šosáckému utilitarismu Benthamovu a manchesterské filosofie příkazy národního hrdinství, které ozářil již Carlyle účinně svým kultem romantické velikosti osobní a jež mělo v minulosti anglické stejně strhující příklady, jako tam bylo možno nalézt i velikost úplného oddání se nadosobnímu ideálu v přísném životním názoru puritánském. Britský duch by měl proto v rekovném pojetí svých úkolů růsti směle nad šedivou přítomnost a budovati »soustavnou záchranou všech svých sil národních, i za dalekými oceány usedlých, větší Anglii« jako dílo uvědomělého chtění a správné předvídatosti, nikoliv jen slepé náhody a krotkých kompromisů.

J. Seeley.

»Větší Anglie.«

Tento požadavek »větší Anglie« stal se pak zvláště účinným heslem nového hnutí tím spíše, ježto název »Greater Britain« pronikl již před tím do obecného vědomí jako nadpis velmi čteného spisu, v němž jiný vynikající duch imperialistické skupiny, Charles Wentworth Dilke, vyličil z autopsie poměry všech sebe vzdálenějších částí říše v názorných skiz-

Ch. Dilke.

zách. Jeho líčení působilo mocně na fantasmii čtenářů a bylo zároveň působivým mementem rozličných nebezpečí přítomného stavu. Podobně otvíraly zraky souvěkovců pro skutečnou ohromnost a mnohotvárnost říše i jiné spisy, jako byla J. A. Froudova »Oceana« nebo články, jež v XIX Century Review publikoval W. E. Forster. A ve všech vytýkalo se zcela přesvědčivě, že Anglie nesmí nikterak zastaviti svůj vzrůst, aniž smí dopustiti další působení rozkladných sil v rámci svých držav. Britský lev má vkládati tlapu svou bez váhání ještě na další kusy zámořské půdy a zároveň se má jeho síla zocelití lepším seřizením říšského celku a jeho naplněním novým, uvědomělým vlastenectvím všebritským.

W. E. Forster.

Forster, jenž již roku 1875 hlásal názor, že nacionalism jest vůdčí idea 19. věku, vůči níž ani Anglie se nesmí stavěti beztretně na prezíravé hledisko všelidské náladovosti, uznával ovšem, že pro pestrý ráz říše není možným cílem sjednocení všech částí anglického panství v jednotvarý celek, k jakému namnoze spěly národní státy pevninné. Příznával, že jest nutno vyhověti zejména štědře osobitým poměrům rozličných složek britského světa, zvláště ve samosprávných dominiích, v nichž anglický lid si vytvořil svérázné podmínky bytí; ale společný duch vůle k větší jednotě na venek měl přes to učiniti z vratkého agregátu opravdové »imperium«, pružně, ale spolehlivě učeněné a v řadě ostatních mocí světových se vztyčující jako veskrze zdravý a odolný organism. Neboť přesvědčení, že při urychlené dělbě světa osadního mezi veliké státy bílého plemene Anglie má vymáhati pro sebe důsledně lví podíl hrdinským napětím všech svých sil, bylo nezvratným axiomatem imperialistických nadšenců, a opírali je namnoze o hlubší důvody, než s jakými byl před tím vystupoval Disraeli, podle jejich mínění příliš jednostranně »asiatsky« naladěný.

Důsledná
expandse.

R. Kipling.

Dáti světu nový, účelnější řád a státi se jaksi kurátorem méně pokročilých ras, bylo podle jejich názoru »břemenem bílého muže«, jak to později důrazně vyslovil přední básník imperialistického hnutí, Ruyard Kipling; a britskému plemeni připadala ve věci té vůdčí úloha, k níž prý byl Angličan již svou bytostí osudově předurčen. Stará romantická nauka o tajemné síle vrozeného ducha národního měnila se tu namnoze v jakousi mystickou víru o zvláštním posvěcení, misi a zodpovědnosti britského kmene, jakožto vyvoleného patriciátu lidstva, určeného prozřetelností k tomu, aby se »immensa majestas pacis britannicae« stala největším nástrojem obecného blaha na zemi. Mesianism, ovšem zcela odlišný od někdejšího me-

sianismu polského, slavjanofilského nebo italského, rovněž však dotčený zášlehy romantického titanství a idealistické filosofie pokantovské, zazníval z nejednoho projevu mužů, jako byl Cecil Rhodes a jiní, kdož spojvali v sobě výbojnou dravost někdejších »mořských vlků« doby renesanční s počtářským racionalismem novodobého obchodníka, nebyli však zároveň nepřístupni ani vlivům čistě literárním a byli proto celkovou náladou svou zjevným protikladem rozšafného utilitarismu a pacifismu školy Cobdenovy. Také biblická hesla někdejšího puritánství o úkolu vyvolených bojovníků božské slávy na zemi mísila se u nich s biologickou filosofií Darwinovou, hlásající, že právo jest na straně silnějšího a že zdokonalení života jest možné jen bojem a péčí o budoucnost silného plemene, které má právo žádati od každého svého člena, aby plnil v zájmu celku i nejtěžší povinnosti.

Britský
mesianism.

Biologická
filosofie.

Biologická filosofie působila tu i jinak dosti závažně, zejména jako ethické ospravedlnění nutnosti války v lidstvu. Než k ideologickým otázkám přistupovaly záhy i úvahy jiné, střizlivější, které přinášel tlak hospodářských skutečností. Dotkli jsme se již toho, jak se Anglie v osmdesátých letech probouzela z někdejšího svého optimismu rostoucí soutěží průmyslovou a obchodní jiných národů a jejich celním ochránářstvím. Soudobý odbyt jejích tovarů v cizině přestával býti věcí samozřejmou, hlásila se nepochybná nutnost zápasiti tvrdě o světová tržiště, a právě bohatství, kterým britské prostředí vynikalo nad ostatní kraje, ukazovalo v ohledu tom některé stinné stránky. Bylo nutno se vším úsilím pečovati o jeho zúročení náležitými investicemi; akumulovaný kapitál hledal nová a nová působiště a také zájem pracující vrstvy britské jich žádal, neměla-li býti rychle ztracena vysoká míra poměrného blahobytu, kterou se anglický dělník vyznačoval nad své pevninné soudruhy. S vědomím, že skutečný vývoj nesouhlasí nikterak s někdejšími názory o rozmachu světového hospodářství v duchu zcela volné tržby, dostavovalo se tedy přesvědčení, že budoucnost velikého národa bude bezpečná jen, zajistí-li si při konečném dělení světa v čas oblast co největší pro své hospodářské zájmy, ať již jde o kraje schopné hojně koupě tovarů, či o země poskytující nutné suroviny a cenné tropické plody. Z toho plynula jednak snaha po zrychleném rozpětí do končin dotud jiným průmyslovým národem neovládnutých, ale zároveň i požadavek, aby se oblast vlastní moci nestala obětí cizí soutěže,

Zápas o svě-
tová tržiště.

nýbrž byla i v hospodářském ohledu naplněna vědomím jednotného zájmu národního.

Potřeba zvýšené moci státní.

Imperium britské nemělo tedy tvořiti jen celek pevný řádnou organizační politickou, který by rudou barvou svou na mapě světa největší kusy pokrýval, nýbrž mělo i v hospodářském ohledu býti nástrojem jednotně sladěným a zdárným podkladem společného blahobytu britské rasy. Imperialisté ukazují na to, jak úžasný rozvoj souvěké moci německé byl účinně podepřen dosažením celní jednoty rozličných států německých v společném útvaru říšském a jak osudným by bylo, kdyby hospodářská svémocnost a nedostatek společných cílů jednotlivých kusů říše britské činily říši tu pouhým hliněným hrncem mezi železnými nádobami ostatních, ochranářsky vyzbrojených velmocí. Zevním rozsahem svým říše britská, dosahující tří set milionů obyvatel, byla ovšem útvar, jakého dějiny před tím neznaly a proti němuž pouhou hříčkou byla oblast ovládaná kdysi antickým Římem; mohla se však vedle vzrostlých velmocí pevninných, jako bylo nové Německo, Rusko se svým asijským a Francie se svým africkým zázemím, jakož i Spojené státy americké, snadno státi slabým členem, kdyby tíha velmocenských úkolů utkvěla trvale jen na neveliké, ostrovní zemi mateřské, irským partikularismem nadto značně oslabené, a zámořská dominia britská si zároveň neuvědomila nutnosti, nésti rovnocenný podíl na národním břemenu, kdyby se nestala duchem i zájmem svým skutečnými údy »větší Anglie« a nevytvořila s původní vlastní britskou, jakožto svatostánkem plemenné tradice, pevnější jednotu říšskou.

Lepší soudržnost říše.

K hlásání těchto všech hesel a národních příkazů sdružuje se tedy roku 1884 vůdčí kroužek mužů jimi naplněných v »Imperial Federation League« a účinnou příležitostí k vystoupení i mimo kolbiště pouze literární dala jim zejména první koloniální a indická výstava, roku 1886 v Londýně uspořádaná, jejíž průvodní spis byl vyznačen zvláště účinným úvodem Johna Seeleye. Tehdy dostal také dotavdní »Royal Colonial Institute«, založený roku 1868 především jako osadní museum a knihovna, s novým názvem »Imperial Institute« zvýšenou účinnost; dosahuje počtu přes 4000 členů a stává se vedle říšské ligy význačným střediskem ducha všebritského.

Koloniální výstava roku 1886.

Jubileum roku 1887.

Ještě větší význam mělo však pro hnutí imperialistické padesáté jubileum panování královny Viktorie roku 1887. Neboť oslava ta nestala se jen hlučnou manifestací a oslnivým projevem světové moci britské, k ně-

muž se do Londýna sešlo mnoho vynikajících zástupců osad i dominií zámořských a při němž dynastické pouto, navzájem je k sobě družící, ve ctihodné bytosti stařícké královny nabylo tklivého zosobnění a síly takřka symbolické. Důležité bylo, že zároveň »Colonial Office« vlády lorda Salisburyho při příležitosti té sezvalo zástupce všech samosprávných držav britských ke konferenci, jež měla podle slov pozvání »hledati veškeré schůdné cesty k tomu, aby svazky, pojící navzájem rozličné části říše, byly více utvrzeny«. Jakožto hlavní body programu byly pak vytčeny otázky říšské komunikace, cel a obrany na suchu i na moři. To bylo velmi významné, neboť po prvé vstupovala tu hesla imperialistická z oblasti publicistické na pole závazné činnosti vládní a zároveň po prvé byli tu zástupcové zámořských oblastí britských povoláni k tomu, aby se mimo svůj užší kruh osadní na půdě mateřské země vyslovili o společných otázkách říšských a na nich měli kladnou účast. Zároveň ukázalo ovšem jednání konference teprve v plné důraznosti těžké překážky, které dotavdní vývoj postavil v cestu uskutečnění »větší Anglie« jako silného organismu, jednotného při vši pestrosti a pružnosti místních řádů rozličných oblastí říšských.

První koloniální konference.

Obtíže netkvěly totiž jen v tom, že se proti hlediskům nové propagandy říšského sjednocení a zvýšené výbojnosti ještě se značnou silou stavěla starší hlediska liberalisticko-pacifická, hluboko zakořeněná ve větší části britské inteligence, která dlouho v imperialistickém hnutí neviděla než novou vlnu starého jingoismu konservativního. Značné snáze ukazovaly se jednak v ohromně složitém technickém úkolu, nalézti v chaotickém předivu zvykových i ústavních řádů, jež pojily jednotlivé části říše k zemi mateřské zcela rozličným způsobem, jednotici Ariadninu nit; zvyšovala je však i skutečnost, že se vývoj dosavadní dál většinou zcela opačným směrem, než byla jednota celku, zejména pokud šlo o velká dominia samosprávná, na konferenci především zastoupená.

Obtíže říšského sjednocení.

Probuzení jednotného britského cítění národního, o jakém snili proroci imperialismu, překážela tu především skutečnost, že v některých oblastech anglický živel byl proniknut i jinými evropskými složkami. Tak byla v Kanadě silná a tuhá menšina francouzská, kdežto v Jižní Africe stejně svérázným činitelem se jevil živel holandský, který, nalézaje schopné vůdce, jako byl Hofmeyer, zakladatel »Afrikanderbondu«, dosáhl 1882 toho, že holandský »taal« zavládl vedle angličtiny opět v úřadech osady

Cizí složky v britských državách.

kapské i v její sněmovně. A dokonce v Indii byl britský živel takřka jen drobným zrnkem solným v ohromném kvasu domorodých národů a jejich svérázném prostředí kulturním. Než i v osadách, jako byly osady australské a Nový Zéland, kde cizí příměsky takřka mizely v převaze anglických osadníků, bylo jasné pozorovati náběhy k vytvoření ovzduší, jež nebylo naplněno pouze snahou po samosprávě opravdu všestranné, nýbrž šlo přímo k vytvoření zcela osobitých rysů národních.

Společenské rozdíly.

Přispívalo k tomu zejména i sociální složení, zcela odchylné od společenského složení země mateřské. Není tu ani šlechty rodové, ani vrstev, jež by se mohly opřít o obecně uznanou tradici povýšenosti, jaká vyznačovala anglickou »society« a činila ji podkladem aristokratického přístřihu všeho života veřejného v Anglii i v době, kdy rozšíření volebního práva povolalo také i nižší vrstvy k rozhodování o správě státní. Ve světě koloniálním naproti tomu vyrůstal od počátku společenský život na základem zásadní demokracie podobně jako ve Spojených státech amerických a při tom dosahovaly zejména v některých osadách australských, jako byla Viktoria, nebo na Novém Zélandě, pracující vrstvy tak značného vlivu na život státní, že se tu rázněji než kdekoliv jinde uskutečňovalo vrcholné naplnění jeho úkoly sociálními i kulturními. Pokročilé zákonodárství na ochranu práce, zřizování rozhodčích komisí pro spory dělníků a zaměstnavatelů, sociální pojištění, progresivní daně, zestátnění drah a státní dozor na úvěrnictví, závazné školství státní a jiné rysy podobné ukazovaly, že zde vyrůstá prostředí národní naprosto odchylné od staré Anglie, v němž řádná distribuce výtěžků národního hospodářství má podstatnou úlohu vedle snahy po jejich největší akumulaci, jež vyznačovala britský život národní v jeho původní vlasti. K tomu přistupoval konečně ve všem životě veřejném duch takřka republikánský, přirozený při ohromné vzdálenosti vládnoucí dynastie, a okolnost, že stejně v osadách tichomořských, jako ve velikém dominiu kanadském, v celní politice téměř všude zvítězilo stanovisko ochranné proti hlediskům svobodné tržby, v mateřské zemi dotud vládnoucím. Nadto všecko měl pak ovšem osadní život namnoze řadu svých vlastních otázek, jen jeho zájmem na sebe mocně strhujících, jako byla na příklad od počátku osmdesátých let v osadách australských obrana proti nevídanému přílivu asijských přistěhovalců z čínské, indické i malajské oblasti, anebo prudké spory, které tu vzbuzoval

Australie a Nový Zéland.

Barevné přistěhovalectví.

již po léta naléhavý problém spjetí všech osad na pevnině australské ve federativní celek, podobný dominiu kanadskému.

Pro dominium to pak podobné otázky zásadní vyrůstaly jednak z těsného doteku hospodářského se Spojenými státy americkými, jenž vedl k úvahám o možné celní jednotě celého massivu Severní Ameriky, jednak z velikého úkolu kolonizačního, který zraky vůdčích mužů kanadských stále více obracel k dálnému západu, zejména, když roku 1886 se podařilo i v této oblasti přepásati pevninu americkou velikou stuhou »Canadian Pacific Railway«, spojenou z Montrealu pomocí »Intercolonial Railway« s Halifaxem, přístavem na východě rozkvétajícím. Veškeré tyto otázky byly přirozeným stavivem pro zvláštní národní uvědomění kanadské, jihoafrické i australské, které se hlásilo zejména také, když v oblastech těch vznikalo druhdy domnění, že mateřská země nehájí ani na venek dosti rázně jejich místních zájmů.

Kanadské poměry.

Místní zájmy dominií.

Tak působilo v osadách australských i na Novém Zélandě mnoho zlé krve, když londýnská vláda roku 1883 se nebránila do krajnosti nárokům německým na Novou Guineu. Milice osady queenslandské tehdy obsadila svémocně část ostrova a těžko bylo ji přiměti k ústupu. Podobně bylo i v jižní Africe, kde vůdčí kruhy kapské vytýkaly mateřské zemi, že dopustila usazení Němců na severu řeky Oranžské i ve Velrybí zátocce, a při příležitostech těch nabývají takřka výhrůžného příděchu hesla Australie Australcům a Afrika Afričanům. Nový ideál »větší Anglie«, jenž měl mladé národy osadní svázati pevněji se zájmem všebritským, srážel se tu zřejmě s představou, podle níž, jak to vyslovil obrazně vůdce liberálů kanadských, sir Wilfrid Laurier, říše britská měla býti na obloze lidstva pouze jakousi »mléčnou dráhou nezávislých národů«.

Osadní nacionalism.

Přes to přese všecko bylo naopak zřejmo a také apotheosa vlády královny Viktorie roku 1887 to ukazovala, že duševní a společenská povznesenost mateřské země neztratila nikterak svého kouzla ani v nejvzdálenějším koutu říše, zejména u jednotlivců po vyšší úrovni sáhajících, stejně jako závislost na peněžním trhu londýnském zůstávala pro všechny osady důležitým poutem k »home country«. A ostatně zřejmý sklon k zesílení uvolněné jednoty říšské hlásil se nejednou samostatně i za mořem, šlo-li vážně o otázku válečné obrany proti cizímu nebezpečí nebo o obchodní zájmy. Tak uvědomovaly si osady australské ve chvílích, jako byla leta 1878 a 1885, kdy hrozilo skutečné nebezpečí války Anglie s Ruskem, že

Říšská obrana.

veškerá jejich ochrana proti možným nájezdům nepřátelským tkví v loďstvu země mateřské, a v náladě té snažil se zejména Queensland osvědčit svůj zájem na společné obraně říše tím, že vyslal roku 1885 hlouček svých dobrovolníků k uhájení Suakimu v Rudém moři proti útoku mahdistů. Byl to zcela nepatrný krůček, ale důležitý tím, že po prvé v zájmu říše jako celku tu bojovala i osadní milice mimo svou vlastní oblast.

Něco jiného bylo ovšem, když se na osadní konferenci v Londýně roku 1887 uvažovalo o říšské obraně na suchu i na moři a zásadní součinnosti zámořských území při ní. Opět byla to Austrálie, která spolu s Novým Zélandem ústy vynikajícího politika australského, Henry Parkese, jenž hájil hlediska, že Australci mají mítí přímý podíl na »nejslavnějším panství, jaké kdy v lidstvu bylo vidáno«, projevila ochotu dávat pravidelné příspěvky na válečné loďstvo; zástupcové Kanady a jiných krajů však nejevili pro věc nijakého nadšení a otázka společné obrany říšské uvázla stejně, jako úvaha o tom, jak by bylo lze účelněji upravití vzájemný styk obchodní a řády celní, nebo, bylo-li by možno dáti říši jako takové ústavu, která by poměr jejich částí k zemi mateřské i navzájem mezi nimi samými zjednodušovala a zaručovala imperiu britskému pevnější složení, než byl stav dosavadní, pouhou náhodností dějinného vývoje vytvořený. Bylo pronešeno mnoho kritiky stavu toho, ale kladné plány, jako byla myšlenka novozélandského státníka Vogela, rozřešiti věc na federativní základně podle vzoru kanadského, nebo plán zvláštního obranného spolku kusů říše, narazily na tolik překážek, že pozorovateli mimoděk vystupovala před oči vzpomínka na marné pokusy, které kdysi byly podobně na sněmech svatě říše římské konány k ozdravení rozháraného celku. Neboť, jak myšlenka zastoupení osad v parlamentu londýnském zvláštními delegacemi, tak návrh na zřízení nejvyššího soudu říšského a rozšíření dosavadního »Privy Council« na »Imperial Council« přibráním členů z dominií, narážely na steré obtíže tím spíše, ježto podstatné nesnáze jevily se již při plánu, po leta marně přetřásaném, jak by bylo lze aspoň souhrn osad australských spojití ve federativní jednotu podle vzoru kanadského.

Konference skončila se bez podstatného výsledku pouze se slibem, že bude opakována, aby se o věcech těch dále jednalo, a zkušení státníci starší školy, jako byl lord Salisbury, provázeli hnutí namnoze se skeptickým úsměvem jako utopii nebo aspoň hudbu daleké budoucnosti. Námořní síla země mateřské, stupňovaná podle vzrostlých požadavků doby, jevila se jim za-

tím jediným rozhodujícím pilířem a zárukou národní moci britské a hnutí imperialistické nanejvýše užitečnou posilou ideologickou ve veřejném mínění.

V tomto smyslu se hnutí to opravdu rozvíjelo dále; publicistická diskuse a spisy mužů, jako byl lord Brassey, G. R. Parkin, B. Kidd, Ch. Dilke, De la Billière a jiní, nepřestaly ani na počátku devadesátých let hýbatí myslími a problematikou lepších řádů říšských, i když malé naděje na rychlý úspěch a různost mínění v »Imperial Federation League« tábor skeptiků zesilovaly. Kvas jejich myšlenek působil v národním prostředí mocně zejména na mladší pokolení a bylo důležité, že vlivu jeho nepodléhali jen politikové z tábora konservativního, nýbrž také někteří státníci z liberální strany a mezi nimi i státník, jemuž roku 1892 v novém kabinetu Gladstone nově připadlo řízení věcí zahraničních, lord Rosebery.

Duchaplný muž ten, jemuž dvouletá cesta kolem světa již v letech 1883 až 1884 dala nahlédnouti zblízka do poměrů dalekého zámoří britského, netajil se nikterak se svým přesvědčením, že národní politika britská nesmí ulpívati střízlivě jen na tom, čeho potřebuje ve chvíli přítomné, nýbrž že musí zrak svůj směle obracet k možnostem budoucím a pečovatí o to, aby příští pokolení ji nevinily z promeškaných příležitostí. »A jest nám míti při tom zejména zřetel k tomu,« pravil v pozoruhodné řeči, »má-li ta či ona země zámořská býti k pokroku rozvíjena námi či jiným národem. Neboť nesmíme zapomínati, že jest to částí naší zodpovědnosti i našeho dědictví, pečovatí o to, aby svět, pokud námi může býti přetvářen, dostal anglosaský a nikoliv jiný ráz.« S lyrickou vroucností dovedl i on mluvití o »větší Anglii« a její vůdčí misi v lidstvu, zároveň byl však jako zeť Rothschildův a jeden z nejbohatších magnátů anglických v těsných stycích s realitou velikého kapitalismu a jeho potřebami.

Stanuv roku 1892 po boku Gladstonově jako člen kabinetu, byl Rosebery od počátku takřka zárukou, že sebevědomá a neúnavného šíření říše dbalá politika lorda Salisburyho nebude vystřídána postupem na venek podstatně ústupnějším v duchu zdrženlivých hledisek, jaká Gladstone sám za volební kampaně proti straně konservativní byl vyslovoval. Naopak, Rosebery i státní podtajemník, kterého si byl přibral k řízení věcí zahraničních, Eduard Grey, prohlášovali nepokrytě, že se nehodlají nikterak odchýlití od směrnic předchozí vlády, a že na příklad není naprosto jejich úmyslem, povolností vůči Rusku v Asii a na Bosporu nebo vůči Francii v otázce

H. Parkes.

Federativní plány.

Pochybné výsledky říšské konference.

Další propaganda.

Rosebery imperialista.

Jeho zahraniční politika.

Egypt.

brzké evakuace Egypta oživovati překonaná hlediska liberálního pacifismu. A osvědčil to ihned také prakticky. Když totiž nový khediv egyptský Abbas II. Hilmi na počátku roku 1893 jevil snahu, poněkud se uvolnit z poručenství anglického ve vnitřní správě své země a s možností opory o Francii si zahrával, donutil jej Rosebery pevnou rukou, bez ohledu na protesty francouzských i ruských zástupců, aby jmenoval ministerstvo Anglii úplně oddané. A rovněž když v červenci 1893 nastala v Indočíně zřejmá srážka mezi Francií a Siamem o hranice na horním Mekongu, v níž britská politika Siamu zjevně stranila, a když při provádění t. zv. pacifické blokády hlavního siamského přístavu, Bangkoku, vlajka britská přišla v napjatý dotek s francouzským loďstvem, tlačil Rosebery na to, aby její vážnost byla hájena i válečnou pohrůžkou, ježto by jinak moci britské hrozilo ne-
pochybně zmenšení prestiže v celé indické oblasti, pro říši tak důležité. A vynutil sebevědomým postojem tím opravdu aspoň částečný ústup Francie, která se pak i vůči Siamu na podzim 1893 spokojila s kompromisním řešením sporu. Také v otázce, má-li vláda britská z rukou společnosti, dotud spravující britskou Východní Afriku a Ugandu, kraje ty vzít do své přímé správy, k čemuž Gladstone se značnou částí strany liberální valně chutí nejevil, dosáhl Rosebery, že se to stalo a ukázal tím, že pevně trvá i na politice rázného rozpětí v Africe.

Siamský konflikt r. 1893.

Vojenská pohotovost.

Rosebery v čele vlády (1894).

Rosebery zastíňoval tak od počátku vůči cizině zcela zřejmě vlastního šéfa vlády, ponechávaje mu vůdčí slovo jen ve vnitřních otázkách, ale také tu sunul do popředí své odchylné mínění, kdykoliv šlo o vojenskou bezpečnost říše. Tak, když se na počátku roku 1894 předáci imperialistického hnutí, Dilke a Forster, se obrátili k vládě s výrazným výkladem o tom, že technickou výzbroj státu jest nutno lépe zabezpečiti a ponechati ve věci té volnou ruku povoláním kruhům vojenským bez ohledu na libivá hesla pacifistická, zjednal Rosebery hledisku tomu v kabinetu potřebnou většinu a přispěl tak nepochybně především k odchodu Gladstonovu ze života veřejného, jak jsme se toho již nahoře dotkli.

Porážka směrnic Gladstonových jevila se ostatně pak i v politice vnitřní tím, že Rosebery, jako jeho nástupce v čele rekonstruovaného ministerstva strany liberální, nikterak nemínil pokračovati vážně v jeho boji s komorou lordů a také v irské otázce se vzdal dalšího usilování o »Home rule«, vytýkaje resignovaně, že Irsku bude lze samosprávu dáti teprve, až se většina Angličanů s věcí tou lépe spřátelí, a její spravedlivost uzná.

Opravdu nebyl mu tento ústup od hlavního kusu snažení Gladstonova při jeho imperialistických sklonech v pravdě nikterak příliš bolestným, a také v ostatních bodech vnitřního programu strany liberální nejevil Rosebery žádné horoucnosti pro urychlení demokratických ideálů. Kladnou položkou jeho úsilí bylo tu v podstatě jen provedení nových, pokrokovějších rádu místní správy v drobných obcích pomocí t. zv. Parish Council Bill z roku 1894 a zavedení nové, progresivní daně dědické, které ovšem dosti pobouřilo zámožné vrstvy, bylo však nutným zejména k úhradě vzrostlých nákladů na válečné loďstvo.

Jeho vnitřní politika.

* * *

Takový byl tedy opravdu ráz liberální vlády, jež od roku 1892 osudy Anglie řídila. Její hlediska a postup, zejména pokud šlo o politiku zahraniční, nelišily se valně od hledisek a postupu státníků konservativních. Bylo tudíž zřejmo, že obavy, které se v Berlíně, ve Vídni a v Římě pojily k pádu lorda Salisburyho, neměly podkladu, a zejména zbytečnou jevila se starost, aby nový, liberální kabinet anglický ústupným hledáním dobré vůle s Ruskem a Francií britské politice nedal novou směrnicí, mocnostem trojspolkovým málo příjemnou. Lord Rosebery svým vlivem v kabinetu byl již za předsednictví Gladstonova a ještě více po jeho odstoupení zárukou, že v ohledu tom nedojde k podstatné změně, a přece právě za jeho vlády došlo roku 1894 k prvním náznakům toho vývoje, který měl Anglii a Německo postaviti v příkrý protiklad a způsobiti jejich vzájemné živelné odcizení, které se pak stalo, jak známo, důležitou složkou při vzniku světové války.

Poměr k trojspolku.

Příčiny věci té byly dosti složité a souvisely zatím valnou měrou spíše s psychologickými předpoklady a náladami té i oné strany, než se tvrdými skutečnostmi vnějšími. Důležitým činitelem byla tu především jakási nedůvěřivá umíněnost berlínské diplomacie i její lačná touha po příležitostných ziscích. Již vůči vládě Salisburyho, jakmile se bylo sblížení ruskofrancouzské roku 1891 stalo zjevným, naléhali z Berlína totiž na to, aby Anglie určitěji než dotud vyslovila svůj závazek, že ruku v ruce s Rakouskem a Itálií nedopustí dalšího vzrůstu ruské moci na Bosporu. Zároveň měla však vláda anglická dáti určitější slib, že zabrání jakékoliv šíření moci francouzské na pobřeží severoafrickém na újmu italských zájmů,

Německá náročnost.

kteřoužto věc vláda Crispiho také při obnovení trojspolku v květnu 1891 prohlašovala za svůj přední požadavek. Tento německý tlak v Londýně vzrůstal pak v době následující stále zřejměji, zejména vlivem předního rádce císaře Viléma II. v zahraniční politice, sv. p. Fridricha Holsteina.

F. Holstein. Dotkli jsme se již při vylíčení změn, jež přinesl pád Bismarckův v Německu, toho, že Holstein, ač jako pouhý »vortragender Rath im auswärtigem Amt« svým úředním postavením na venek nikterak nevyčníval, byl v jistém ohledu všemocným orakulem zahraničního úřadu říšského, rozhodujícím v osobních otázkách i v hlavních směrnicích politických. Význačným rysem jeho velmi složitých a odbornických úvah o tom, jak by si Německo vůči ostatním velmocem dále vésti mělo, byla zřejmá nedůvěra k Anglii. S neobyčejným důrazem ujišťoval Viléma II., že prý skutečně trvalou vlastností londýnské diplomacie jest snaha, »platonickým« předstíráním přátelství k trojspolku poštvati Německo i jeho spojence co nejvíce proti Rusku i Francii a rozšířiti zejména propast mezi Berlínem a Petrohradem, tak, aby ani Francie, ani Rusko nemohly zájmu anglickému ve světové politice býti příliš v cestě. Při tom měla však Anglie zachovati úplnou volnost a možnost, bez vlastních obětí hleděti na to, jak na pevnině velmoci se navzájem potírají a trojspolek za Anglii v Cařihradě i v moři Středozezemním »kaštany z ohně tahá«.

Jeho nedůvěra k Anglii.

Takového »negotium claudicans«, při němž by Anglie v evropské politice byla jaksi jen praporečkem, který sice sám nebojuje, ale od soudruhů svých jest se vším úsilím chráněn, nemělo však podle Holsteinových vývodů ani Německo ani jeho spojenci trpěti, nýbrž měli si vynutiti na politice britské, aby se buď stala nepochybně členem trojspolku, nebo aspoň dohodu, kterou byl Salisbury roku 1887 s Rakouskem a Itálií v balkánských a středomořských otázkách navázal, podstatně rozšířila, »um durch eine regere Betätigung seiner Mittelmeerinteressen dem zunehmenden russisch-französischen Einflusse ein Gegengewicht zu bieten«.

Opravdu rozvinula diplomacie německá v duchu těchto hledisek, zejména od roku 1893, v Londýně velmi důraznou činnost, narážela však na nepřekonatelné překážky. Rosebery vytýkal ovšem nepokrytě, že stojí o zachování dobrého poměru k trojspolku i jeho jednotlivým mocnostem. Když v červenci 1893 napětí mezi Anglií a Francií pro otázku indočínskou nabylo dočasně rázu opravdového poplachu válečného, mluvil přímo o uzavření quadruplealliance. Pomýšlel však při tom jen na spolek smluvený

Zdrženlivost lorda Roseberyho.

k určitému »prakticky naléhavému« cíli, a nikoliv na trvalý poměr, jenž by zavazoval Anglii jaksi do zásoby pro méně určité, teprve v budoucnosti možné a proto »spíše jen theoretické« případy, a tvrdil, že ústavní poměry britské vůbec nedovolují vládě, aby bez výslovného souhlasu parlamentu uzavírala podobné zásadní smlouvy. Ukazoval pak zároveň na to, že postavení jeho vlády není nikterak tak pevné, aby směl vůbec s myšlenkou toho rázu vstoupiti před komoru, kde vláda měla jen pomocí Irů dosti vratkou většinu a kde nadto v řadách liberální strany sedělo několik poslanců, kteří se horlivě přimlouvali za sblížení s Francií a pacifickou politiku. Myšlenka na závaznou alianci Anglie s militaristickým Německem vzbudila by u nich nejvyšší rozhořčení a také veřejné mínění anglické přijalo by ji prý jen s odporem. Neboť bylo příliš zvyklé na představu, že Anglie musí zůstatí jediným pánem svých rozhodnutí, a průměrnému Angličanovi jevílo se nadto zvojanštělé a dvorskou autokracií řízené Německo nejméně vhodnou společností pro svobodnou říši britskou.

Ohled na parlamentní poměry.

Následkem toho netroufal si Rosebery ani tolik, aby dal Vídní a Římu písemnou záruku, že přejímá na sebe nepochybně závazky, které s nimi byl Salisbury roku 1887 smluvil. Tvrdil sice, že od nich nikterak nemíní věčně odstupovati, bránil se však houževnatě myšlence, že by jim měl býti přiznáván ráz smlouvy určité vizející anglickou politiku. Ostatně jevílo ochotu sblížití se poněkud více s trojspolkem jen zcela volnou dohodou takovou, že by totiž slíbil výhrůžné vystoupení britské v Paříži, kdyby v případě ruského útoku na Cařihrad Francie chtěla svého cářského spojence podporovati. Trojspolek pak měl náhradou za ochotu tu naopak slíbiti, že podobnou pohrůžkou zabrání Francii, aby nepomáhala Rusku, kdyby se Anglie s ním pro jakoukoliv jinou otázku dostala do války.

Návrh pružné dohody s trojspolkem.

Rakouský vyslanec v Londýně, hrabě Deym, s nímž věc byla smlouvána, byl pro ni získán a také rakouský ministr zahraničí Kálnoky stejně jako jeho vlašský kolega, baron Blanc, jevíli sklon k takové dohodě; neboť jak Františku Josefovi I., tak Crispimu se zdálo nutným, stůj co stůj a třeba i bez jiné zaručené pomoci postavití se proti jakémukoliv ruskému pokusu o ovládnutí Cařihradu. Z Berlína se však ozýval hlučný odpor proti takové skromnosti a znělo varovné tvrzení, že Anglie vskutku k ničemu cennému se nezavazuje, neslibuje-li určitě, že možného boje o Cařihrad v každém případě se bude účastniti; hodlá prý naopak břímě to bez jakýchkoliv vlastních obětí sesunouti pouze na trojspolek, aby jej v roz-

Ochota Rakouska a Itálie.

Německý
odpor.

hodně chvíli na holičkách nechala a jako »tertius gaudens« mohla zaujmouti výhodné postavení vůči pevnině, bojem zeslabené. Vilém II. znova a znova vytýkal, že cennou by byla jen trvalá smlouva alianční, stanovící určité závazky Anglie také proti Rusku, a to »über das Dasein Lord Rosebery's oder einer anderen englischen Regierung hinaus«; a neměli prý opravdu možno pro ústavní překážky uzavřítí ji »auf derselben Basis und in so bindender Form, wie es zwischen den kontinentalen Monarchien der Fall ist«, že jest prý nezbytno, aby ani trojspolkové moci vůči Anglii se nevázaly slibem, jenž by mohl urychlití jejich srážku s Ruskem.

Při tom německý císař sám neustával ovšem v pěstování horlivých styků osobních s dvorem londýnským častými návštěvami v Anglii, zejména jako každoroční účastník slavných regat v Cowes; neboť vskutku nevzdával se nikterak naděje, že dříve či později přece jen donutí Anglii, aby opustila své »enigmatické« postavení mezi oběma pevninnými tábory a zajistila tím převahe trojspolku tak nepochybně, že by Německo i vůči Rusku mohlo zcela rozhodně a bez obavy před možnými důsledky ozbrojenou pěst ukázati. A nechtěla-li Anglie dáti se směrem tím dobrovolně, bylo třeba ukázati jí nevýhody zdráhavosti té rozličnými nevládnostmi. Věc měla pak pro zájem německý ostatně i tu výhodu, že nátlakem takovým bylo snad možno na britské diplomacii vynutiti aspoň rozličné drobnější ústupky v některých otázkách mimoevropských, kde se náhodou zájmy obou mocí poněkud křížily.

Tak domníval se Vilém II., a to nikoliv bez důvodu, že se nejcitelněji dotkne Anglie, bude-li hodně hlasitě vytýkati služby, jež německá politika konala a koná zájmu anglickému v Egyptě svou podporou proti tamnímu tlaku francouzských i ruských zástupců. Se směnkou tou se proto v Londýně vytasil opětovně, žádaje aspoň částečné její honorování. Na příklad, když roku 1893 sir Philipp Currie, anglický vyslanec v Cařihradě, vymáhal pro britské konsortium podíl na výstavbě drah maloasijských a zejména trati Smyrna-Aidin a soutěžil tím nepohodlně s německým kapitálem, vy-mohla německá diplomacie v Londýně ústup od věci té hlučnou pohrůžkou, že by jinak její zástupce v Kairu odepřel další podporu anglických směrnic. A podobně vedl si německý zástupce, i když anglická politika z ohledu na veřejné mínění australské činila překážky hromadnému dovozu čínských dělníků pro německé plantáže na Nové Guinei přes Singa-pore, anebo nejevila chuti dopomoci Německu k tomu, aby mohlo samo

Nátlak
Viléma II.
na Anglii.

Egyptská
otázka.

ovládnouti souostroví samojské, dotud podléhajícího kondominiu Německa, Anglie a Spojených států amerických.

Šlo tu sice veskrze jen o otázky dosti podružné, ale v Londýně to porcífovali velmi trpce. Neboť jednak byl lordu Roseberemu při jeho imperialistických sklonech každý ústup z posic Anglií zaujatých nepřijemný, zejména snášel však těžce i ultimativní ráz, kterým i sebe méně významné věci německou diplomacií byly přednášeny. Jeho státní podtajemník Grey se o tom vyjádřil, že si Německo navyklo vyjednávatí ne slovy, ale ranami, a že prý Vilém II. klepá sice neúnavně na branku německo-britského sblížení, že však tak činí ne rukou, nýbrž šavlí. Tím vznikalo jakési utajené napětí a zjevná podrážděnost mezi Berlínem a Londýnem, která činila politickou situaci evropskou jen ještě složitější a zamotanější, a věc vzrostla zejména, když v průběhu roku 1894 Německo v některých osadních otázkách afrických přímo proti postupu britskému se postavilo.

V africké politice bylo »osadní manželství« německo-britské, jehož plodem byly především přátelské smlouvy z roku 1890, v postupu následujících let zřejmě zatíženo některými místními neshodami. Tak stěžovala si německá správa koloniální na překážky, jež jí prý Angličané kladou při prodlužování nitrozemských hranic německého území v Togu až k splavnému Nigeru, snažíce se svobodné užívání tohoto toku, berlínskou konferencí zaručené, ostatním národům vůbec znemožniti. Když pak roku 1893 v německé Jihozápadní Africe vypukla dosti silná vzpoura domorodých Hottentotů, vedených smíšencem Hendrikem Witbojem, tvrdili Němci, že vzpoura jest z Kapska podněcována, a viděli doklad toho také v obtížích, které britská admirálita činila vylodění německého dělostřelectva na britské půdě ve Velrybí zátocce, dávajíc tak na jevo, že uznává vzbouřence za plnoprávnou válčící stranu. Odplatiti Britům nevládnosti ty a ukázati jim také v této oblasti, že přátelství německé není nikterak hodnota, kterou lze trvale zachovati bez slušného zaplacení, stalo se tudíž od sklonku roku 1893 význačným rysem německého postupu v afrických otázkách.

Jevilo se to především vzrostlým zájmem německým o spory transvaalských boerů s Anglií, o čemž promluvíme podrobněji v jiné souvislosti. Zároveň bylo však význačné, že si i v ostatních sporech afrických Německo tehdy počalo sedlati zcela jiného koně než dosud, tím, že se jalo v nich stavěti přímo po bok Francie.

Viděli jsme, jak přední snahou koloniální politiky francouzské bylo,

Podrážděnost
v Londýně.

Africké
neshody.

Koloniální
součinnost
německo-
francouzská.

nitroafrickou državu prodloužit také na východě od jezera Čadského tak, aby nabyla přímého styku s oblastí, kterou Francie vlastnila na Kongu a jeho pravých přítocích. Zároveň hodlali však koloniální horlivci francouzští v souvislosti s postupem tím dosáhnouti přes Bahr-el-Ghasal také Horního Nilu. Rozpětí tomu snažila se Anglie zabránit stůj co stůj, a to nejen vlastní silou, nýbrž také tím, že posunula Francii v cestu německé území kamerunské, rozšířené smlouvou německo-anglickou z 15. listopadu 1893 až do povodí řeky Šari. Neboť povodí to bylo jedinou schůdnou spojkou mezi oblastí jezera Čadského a zázemím francouzské državy na Kongu, jak to právě tehdy ukázaly francouzské výpravy, vedené úspěšně z obou těchto oblastí Brazzou a Mizonem.

Spor o povodí Šari.

V Londýně se bezpečili, že tak bude zatarasen také postup francouzský na Horní Nil, a byli proto velmi nemile dotčeni zprávou, že Německo vůči námitkám, učiněným z Paříže proti této úpravě, tentokráte se osvědčilo velmi povolným a uzavřelo dokonce s Francií 4. února a 15. března 1894 smlouvu, kterou se v její prospěch vzdávalo kraje Baghirmi a celého povodí řeky Šari. Tím vznikala pro Anglii potřeba vsunouti francouzskému rozpětí směrem k Nilu jinou překážku v cestu a britská diplomacie našla ji rychle v Svobodném státu konžském i jeho vlastníku, Leopoldu II. Belgickém.

Německé ústupky Francii.

Leopold II. Belgický.

Král ten, jehož schopnosti a vůli k moci ústava belgická spínala v rámcem příliš těsný, snažil se všemožně, aby aspoň ohromnou državu nitroafrickou, kterou mu zabezpečila, ovšem s určitými mezinárodními závazky, berlínská konference roku 1885, učinil zdrojem velikých příjmů. Pomocí obchodních monopolů a soukromých pronájmů i důrazným nucením domorodého obyvatelstva k rozličným robotám, dovedl s velikou obratností těžiti z přírodního bohatství tropického kraje, takže zejména vývoz kaučuku, slonoviny a jiných plodin odtud rychle stoupal a již roku 1891 na příklad polovina všeho kaučuku na světový trh z Konga přicházela. Věc žádala ovšem zároveň značných investic, zejména pro stavbu drah, a král Leopold II. dosáhl v letech 1889—1890 potřebné, bezúročné půjčky 35 milionů franků od svých belgických poddaných jen tím, že dal Belgii právo, aby po uplynutí desíti let vzala stát Konžský do vlastní správy. Publikoval zároveň svou závěť, kterou jí jej odkazoval, kdyby před tou dobou snad měl umřít. Zároveň snažil se však úsilovně hranice státu Konžského, které v nitrozemi byly namnoze jen zcela povšechně naznačeny, podle možnosti roz-

Svobodný stát konžský.

šířiti a utkával se ve věci té ve vleklém sporu zejména s Francií o horní tok řeky Ubandži. Neboť právě odtud chtěl, podobně jako Francouzové, zabrat aspoň část kraje Bahr-el-Ghazalského a nabýti tak přímého spojení s Bílým Nilem, kde již roku 1892 zvláštní výprava, z Konga vyslaná, opravdu v Lado drobnou stanici založila.

Tohoto sporu krále Leopolda II. s Francií užila tedy diplomacie anglická, aby dosáhla toho, v čem jí Německo právě bylo zklamalo. Uzavřela 12. května 1894 s belgickým králem smlouvu, kterou jménem státu egyptského, jakožto poručník tohoto někdejšího vlastníka Sudanu a Aequatorie, dávala Leopoldovi v doživotní držení nájemné celý Bahr-el-Ghasal s levým břehem Bílého Nilu od jezera Albertova až k Fašodě.

Smlouva z 12. května 1894.

Ve Francii nastalo nad touto věcí ovšem vzrušení tím větší, ježto tu téměř zároveň vešlo ve známost, že 5. května 1894 Anglie uzavřela také s Itálií smlouvu, kterou, bez ohledu na závazky dříve vůči Francii převzaté, přiznávala za oblast vlivu vlašského celou horskou Habeš, sobě při tom naopak vyhrazujíc nížinu Modrého Nilu, z Habeše plynoucího. Francouzská diplomacie protestovala hlučně proti té i oné smlouvě. Vytýkala, že Anglie tu rozdává končiny, jež jí vskutku nenáleží, a že zejména nemá nijakého práva k tomu, aby rozhodovala o državách kdysi egyptských. Neboť državy ty jsou prý vlastně částí říše turecké, jejíž integrita jest smlouvami mezinárodními z roku 1878 výslovně chráněna. Proto prohlašovala Francie smlouvu z 12. května 1894 za zjevně neplatnou a protest její vážil tím více, ježto se jí v tom také Německo postavilo po bok. Ovšem dovolávalo se poněkud jiných momentů, jimiž se smlouva z 12. května byla zároveň dotkla i německých zájmů.

Francouzský protest.

Velikou myšlenkou anglických imperialistů, hlásanou zejména »Napoleonem Jižní Afriky«, Cecilem Rhodesem, byla stavba přímé telegrafní čáry a dráhy železné, jež by spojila Kap s Kairem a otevřela tak anglickému postupu celou východní Afriku od jihu k severu. Smělý plán ten nebylo ovšem možno v celém rozsahu ihned prováděti, dokud Východní Sudan byl v moci mahdistů. Koloniální politika britská počítala však jako s věcí, kterou vskutku v dohledné době lze uskutečnit, aspoň s trati, jež by přes Rhodesii spojila Kap s Ugandou. Ale také tu v cestě stála skutečnost, že souvislost držav britských ve východní Africe byla přerývána tamní německou državou, jež hraničila na čáře mezi jezerem Tanganjika a jezerem Albert-Edwardovým přímo se státem Konžským; a Německo

Rhodesova dráha.

bylo ochotno území své k tomu účelu propůjčiti jen, bude-li mu zaručen rovnocenný vliv na celý podnik. Proto snažila se Anglie překážku tu raději obejít a vymínila si ve smlouvě s Leopoldem Belgickým z 12. května 1894, že jí stát Konžský postoupí pro vybudování dráhy v trvalý nájem pás půdy, asi 25 km široký, jenž by se táhl od jezera Tanganjika na jeho západním břehu až do Ugandy.

Německý
odpor.

Toto ustanovení, vrážející přímo klín mezi německou Východní Afriku a Kongo, způsobilo opět v Německu veliké pohoršení tím spíše, ježto věc mezi belgickým králem a lordem Roseberym byla ujednána zcela tajně a bez jakéhokoli dorozumění s ostatními signatáři berlínské konference z roku 1885, která vytvořila hranice Svobodného státu konžského a zaručovala všem jeho sousedům zásadu »otevřených dveří« pro obchodní styk s ním. Opravdu říšské správě nešlo tu tolik o věc samu. Nedlouho před tím ještě kancléři Caprivi ve své řeči 17. února 1894 prohlásil před říšským sněmem, že Německu by nejhůře posloužil, kdo by mu snad celou Afriku daroval, kterýžto výrok ovšem způsobil veliké roztrpčení rychle vzrůstající obce německých osadních nadšenců proti kancléřovi. Nyní však podněcovala táž vláda německá všecku domácí publicistiku, aby bez rozpaků útočila na anglický postup a na nepřejícnost Britů, kteří prý spřátelenému Německu v zámořském světě po dobrém nechtějí ani drobtů z tabule své hojnosti dopřátí. Vilémovi II. byla věc velmi vítaná, aby mohl lordu Roseberymu, jenž se tak zdrželivě choval k jeho aliančním námluvám, »die Nachteile unserer Verstimmung klar zu machen«. Proto mluví hlasitě o britské illoyalitě, a neváhá opět postup svůj v afrických otázkách svázati s postupem francouzským.

G. Hanotaux.

Ve Francii věci zahraniční tehdy spravoval Gabriel Hanotaux, učenec, který měl neobyčejně živý zájem o otázky koloniální, a zejména rozšíření osadního imperia francouzského v Africe mu bylo životní touhou. Svůj názor na význam věci pro Francii prozradil ovšem nejlépe, když kdysi odpověděl Leopoldovi Belgickému na otázku, co vlastně hledá Francie v Africe, slovy: »Sire, vy tam hledáte peníze, my vojáky.« Osadní expanse byla mu cennou především jako škola, která vytvořila Francii typ tuhého vojáka, zvyklého čelit denně nebezpečí a zároveň dávala populační zálohu brannou pro možné velké srážky budoucí. To bylo vůbec význačným rysem francouzského imperialismu osadního, kterým se lišil podstatně od jiných proudů podobných. Zároveň však byl Hanotaux přesvědčen, že měl

pravdu Jules Ferry, když při šíření zámořské moci francouzské neodmítal součinnosti s Německem, kdykoliv se jevila výhodnou. Proto chopil se roku 1894 ochotně příležitosti, kterou v ohledu tom dávala nespokojenost Německa se smlouvou z 12. května.

Ne sice společně, ale aspoň souběžně předložili tedy německý i francouzský vyslanec v Londýně své protesty proti smlouvě té, a pro lorda Roseberyho jevila se zvláště nemilou okolnost, že jak z Paříže, tak z Berlína tu zaznívá hrozba mezinárodní konference o věcech afrických. Neboť konference taková mohla snadno rozvinouti pro Anglii nevlídně i celou egyptskou otázku, a proto výsledek diplomatické šarvátky byl, že Anglie na konci června ustoupila od smlouvy s Leopoldem Belgickým a vzdala se zatím vůbec projektů s ní spojených.

Anglický
ústup.

Francie dosáhla tu pomocí německou nepochybného úspěchu, jenž byl ještě zvýšen tím, že se král Leopold II., nevida již zisku z Anglie slibovaného, 14. srpna s republikou francouzskou dohodl o úpravu sporných hranic na horním Ubandži tak, že Francii aspoň s jeho strany nehrozila již překážka k dalšímu postupu do povodí Horního Nilu. Anglie ovšem nepřestávala ani pak prohlašovati, že by postup takový považovala za rušení svých i egyptských práv. Další vývoj otázky té vskutku přinesla teprve doba pozdější, zatím bylo však zjevné, že Anglie utrpěla citelnou porážku diplomatickou přičiněním Německa a věc nebyla proto bez významu.

Dohoda Fran-
cie s Kongem.

Šlo ovšem jen o podružné bojiště světové politiky a společné vystoupení Německa s Francií v Londýně zůstalo epizodou, která neměla zatím valných důsledků pro další vzájemný poměr těchto obou mocí. Sám státní tajemník německý Marschall vytkl 5. července výslovně, že spory africké opravdu nesmějí vytvořiti vážné a trvalé soupeřství německoanglické, »was ebensowenig den traditionellen und verwandtschaftlichen Beziehungen der beide Völker, wie den Gefühlen unserer Dreibundfreunde entsprechen würde«. Také císař Vilém II. nepřestal ani potom lákati Anglii k určitějšímu přilnutí ke trojspolku; ale jeho metoda, doháněti pyšný národ britský k lásce bičikem, dosvědčovala jen hrubou neznalost psychologickou. Dosahovala v Anglii pravého opaku a měla i v německém prostředí důležité následky. Neboť tím, že tu císař dával soustavně rozsévati do vědomí širokých vrstev přesvědčení, jako by Anglie byla nejzarytějším protivníkem přirozeného vzrůstu říše německé a zřejmým závistníkem její veli-

Německé
hledisko vůči
Anglii.

kosti, způsobil, že protianglická nálada začínala znenáhla stále hlouběji zapouštětí své kořeny ve veřejnosti německé, kdežto naopak v Anglii zaznamenávali rovněž s rostoucí nevolí opětovné nevládnosti, jichž se britské politice v Africe se strany německé znova a znova dostávalo.

Tak došlo i na podzim roku 1894 k nové přestřelce diplomatické mezi Londýnem a Berlínem, tentokráte pro otázku jihoafrickou. Britská »Chartered Company«, řízena Cecilem Rhodesem, vedla již delší dobu tuhý boj s chrabrým kmenem Matabelů, a k urychlení jejího vítězství snažila se diplomacie londýnská vymoci na Portugalsku, aby Rhodes směl vylodit vojsko v zálivu delagojském a převést je portugalským územím v tyl nepřátelský. V Berlíně vytýkali však, že věc by mohla vésti k trvalému obsazení zátoky, jež zůstávala zejména pro Transvaal jedinou, Angličany dotud nekontrolovanou branou ke styku s cizinou. Proto staví se Německo proti anglickému požadavku a dodává odporu svému důrazu vysláním dvou staničních dělových lodí do zátoky delagojské. A také proti zavedení britské správy na dráze, vedoucí z přístavu Lourenço Marques do Pretorie, vystavěné soukromým kapitálem mezinárodním, vystoupilo tehdy Německo velmi důrazně a zajistilo si v tom i podporu Spojených států amerických.

Rosebery ustoupil i tu, ale rozmrzelost jeho proti německým metodám přátelského styku projevila se nejlépe ve veřejné řeči, kterou měl 9. listopadu 1894 při lordmayorském banketu, kde na německou adresu vytýkal, že by nebylo Anglii nikterak nemožno, své rozpory s Ruskem a Francií překlenouti a v pevninné politice postupovati s nimi a nikoliv s troj-
spolkem. Vskutku nekryl se za věcí tou určitý, vážný úmysl a také Vídeň i Řím vynakládaly všemožné úsilí, aby se mohli dále bezpečiti na anglickou podporu proti Rusku i Francii ve věcech tureckých a severoafrických, ale zkyslá nálada mezi Berlínem a Londýnem zůstávala význačným rysem, kterým rok 1894 politické poměry evropské značně znesnadnil. A věc na-
byla tím většího významu, ježto zároveň podzim roku toho přinesl ještě jiné události velmi důležité pro další vývoj světové politiky. Byla to jednak nová, význačná změna na kancléřském stolci v Německu, pak smrt cíře Alexandra III. a konečně neočekávané vítězství Japonska nad Čínou, které vývoji východní Asie otevřelo zcela nové výhledy.

Záliv delagojský.

Hrozby lorda Roseberyho.

II.

NĚMECKO A RUSKO PŘI NASTOUPENÍ MIKULÁŠE II.

Pro vnitřní vývoj německý byla doba t. zv. nového kursu, leta následující nejbližší po pádu Bismarckově, značného významu, třeba jí chyběla osobnost jednotící, jakou býval pro dobu předchozí veliký kancléř. Jeho nástupce, generál Caprivi, postavou takovou rozhodně nebyl, ač v celkové rozvaze jeho správní činnosti bylo možno nalézt i kladné položky. Takovou byla na příklad pruská reforma finanční, provedená ministrem Janem Miquielem zejména pomocí progresivní daně důchodové, také v ostatních státech spolkových napodobovaná. Pokrokem byla také nová úprava samosprávy obecní v Prusku a zejména soustava dlouhodobých smluv obchodních, které Caprivi uzavřel v letech 1891—1893 postupně s většinou států střední a jižní Evropy ve snaze, vyzbrojit Německo lépe proti rostoucí soutěži mimoevropské, zejména Anglie a Spojených států amerických.

Také provedením dvouleté služby vojenské a zmírněním boje proti socialistům osvědčil Caprivi střízlivou rozvahu a schopnost, nalézat vhodnou cestu střední, stejně jako bylo nepochybně správné, že polevil v germanisačním postupu vůči pruským Polákům a snažil se získati je pro stát obsazením některých vysokých míst duchovních polskými hodnostáři, ústupky, ač velmi skromnými, jazyku polskému při vyučování a povolením, aby »Ansiedlungs-Kommission«, v Bromberce zřízená, při parcelaci velkostatků také drobnému lidu polskému dopřála podílu na půdě.

Největším stínem veřejných poměrů německých byl nezdravý vývoj řádů ústavních. Bismarck vybuďoval základnu jejich příliš se zřetelem na zabezpečení silné moci panovnické, a za vlády Viléma II. hledisko to jen ještě zesílilo. V říši stál sice po boku císařově sněm volený obecným právem hlasovacím, dosah moci jeho byl však značně obmezen jednak právy spolkové rady, vůli dynastií flumočící, a zvláště skutečností, že jako král pruský císař byl v nejmocnějším státě spolkovém, pro vývoj celého prostředí říšského rozhodném, pánem v pravdě neobmezeným, neboť v Prusku dával zastaralý volební řád sněmovní veškerou moc do rukou zmilitarisované šlechty a vrstev na dvorských vlivech úplně závislých.

Poměry německé.

Caprivi.

Absolutistický ráz vlády.

Strany v říšském sněmu.

Než také poměry stran v říšském sněmu vyvinuly se zcela podivně. Veliké a určitě usměrněné strany byly tu jednak centrum, naplněné více zájmem o moc církve katolické než o zdravý život ústavní, a jednak socialisté, kteří jako bojovná, třídní strana dělnická popírali vůbec oprávněnost řádů společenských, na nichž ústava spočívala. Tábor konservativní pak dovedl sice v zájmu vyšších vrstev, zejména junkerstva, rozvíjetí druhdy i hlučnou opozici proti vládě a některé jeho frakce, na příklad antisemitská skupina Stöckerova, nebo později t. zv. národně sociální frakce pastora Fridricha Neumanna, snažily se opřítí svou agitaci i o nižší lid a necouvaly před methodami zřejmě demagogickými; v podstatě však cítili se konservativci především oporou trůnu a silné moci vládní.

Bezmocnost německého liberalismu.

Následkem toho byla základna stran politických, které toužily po tom, aby i v Německu soustava vlády parlamentní zvítězila, velmi zúžena a vliv jejich slabý tím spíše, ježto se liberálně-demokratický tábor ten stále více tříštil na neveliké skupiny. Z nich pak některé, jako trosky kdysi mocné strany národně liberální, utkvávaly z hospodářských ohledů příliš snadno ve vleku vládní moci, kdežto jiné, jako jihoněmečtí demokraté a stoupenci někdejšího svobodomyšlného sdružení, nemajíce naděje na rozhodující moc ve státě, obmezovali se podobně jako socialisté spíše na ostrou, negativní kritiku stavu věcí bez kladných, konstruktivních hledisek.

Kritika »Zickzackkursu.«

Kritika ta nalézala ovšem někdy dosti ohlasu i v širších vrstvách obyvatelstva, zejména když mířila proti náladovému zasahování mnohomluvného Viléma II. do rozličných otázek státních, kteréžto zasahání starý bojovník svobodomyšlný, Eugen Richter, trefně označil slovem »Zickzackkurs«. Tu stávalo se dokonce, že opozice měla druhdy i opravdový účinek. Tak dosáhly na příklad v březnu 1892 hlučné protesty inteligence německé proti předloze nového zákona školského, jež měla podstatně zvýšiti vliv církvi a křesťanských hesel ve školách v Prusku, opravdu toho, že císař, ač se byl pro věc horlivě vyslovil, náhle ustoupil a předlohu odvolal. Útraty porážky té zaplatil ovšem především Caprivi, jenž byl nucen složití tehdy předsednictví vlády v Prusku a zachoval jen říšský úřad kancléřský, což nebylo bez újmy jeho vážnosti u dvora i v národě.

Než takové úspěchy opozičního ducha byly řídkou výjimkou. Zpravidla vláda, ač neměla v říšském sněmu pevné většiny, nýbrž byla nucena pro každou předlohu vytvářeti jiné seskupení stran a tu onu stranu i drobnými ústupky získávati, zůstávala v německém životě státním přece činitelem

naprosto rozhodujícím, jsouc opřena o neobyčejně výkonný a technicky stále zdokonalovaný stroj byrokraticko-militaristický i o skutečnost, že valná většina národa opravdu měla takové řízení shora za nejlepší záruku státního řádu. Normální Němec, který se cítil dříve vojákem než občanem, spokojoval se s pouhým zdáním ústavnosti, tím spíše, ježto zároveň i nejváženější učenci státovědečtí neustávali horlivě dokazovati, že se pro zvláštní poměry německé nikterak nehodí ani anglická soustava parlamentní vlády, ani demokratické řády románské. Universitní věda německá stávala se vůbec čím dále, tím více spolehlivou oporou monarchicko-autoritativní ideologie, dokazujíc, že pevný celek státní moci, opřený o národní ideu, jest důležitější, než svobodné rozvíjení osobních práv jednotlivců.

Síla vládního stroje.

Následkem toho všeho šel veřejný život v Německu dále cestou podstatně jinou, než život západní Evropy. Politika nestála tu tolik ve středu obecného zájmu a nevábila zejména tak značného množství nadaných duchů k boji o mandáty poslanecké jako v útvarech opravdu demokratických. Ctižádostivá mládež, pokud nevstupovala do úřednictva a sborů důstojnických, obracela se spíše k podnikání výrobnímu i obchodnímu a hledala v něm postup, což se ovšem neobešlo bez značného zmaterialisování všeho životního názoru vyšších vrstev. Rostoucí kult vládní moci, vrcholící v panovníkovi, šel tak za vlády Viléma II. ruku v ruce se zvyšujícím kultem hmoty i bohatství a německé sebevědomí národní nabývalo tím zřejmě rysů tím drsnějších, čím větší byly úspěchy říše na poli hospodářském.

Politická bezkrevnost.

V ohledu tom ukazoval ovšem již počátek vlády Viléma II. pokroky zcela neobyčejné. Žádný ze států evropských nedoznal především tak rychlé industrialisace, jako tehdejší Německo, které kroky opravdu sedmímilovými počalo zejména Anglii v tomto ohledu doháněti. Již na počátku devadesátých let bylo v průmyslu německém činnno více osob, než v zemědělství, které živilo již jen 37% obyvatelů, a důsledky toho jevíly se zejména také v rychlém vzrůstu velikých měst. Kdežto roku 1870 bylo v říši pouze osm měst s počtem obyvatel větším než 100 tisíc, bylo jich 1890 již 26 a při tom mohla se výrobní statistika německá chlubití zcela neobyčejnými výsledky průmyslové práce. Tak činila roku 1890 výroba surového železa v Německu již 4·7 milionů tun (Anglie 8·1, Francie 2), výroba ocele 2·2 miliony tun (Anglie 3·6, Francie 0·7); uhlí vytěžilo se tehdy v Německu již 89 milionů tun (Anglie 185, Francie 26), v bavlnář-

Hospodářské pokroky.

ství bylo čimno na 332 tisíc dělnických sil (v Anglii 529, ve Francii 120), ve zpracování vlny 247 (v Anglii 302, ve Francii 110).

Rozmach průmyslu.

Průmysl německý rozvíjel se tak podivuhodně především působením dvojí okolnosti. Jednak byl to vědecký duch, který s neobyčejnou soustavností zužitkoval pro výrobu všechny, cizí i domácí pokroky technické; na příklad německé ocelářství rozkvetlo hlavně zhuťováním rud fosforem bohatých podle způsobu objeveného Angličany Thomasem a Gilchristem, Němci však dovedli zároveň na těžký průmysl ten připojit neobyčejně živý průmysl chemický, který rychle zaujal první místo ve světové produkci. Podobně bylo i s novým průmyslem elektrárenským. Všude pomáhá tu soustavné vědecké úsilí zdokonalovat postup výroby a laboratoře v Essenu, Groß-Lichterfeldu, Ludwigshafenu a jinde stávají se v ohledu tom vzorem celému světu. Druhý moment, který Němce ve světové soutěži průmyslové sunul mocně do popředí, byla jednak celní ochrana, státem od roku 1879 hojně poskytovaná, a pak účelná organizace správy i úvěru, k níž přispívalo zejména i to, že pomocí rychle rostoucích bank, zakcionováním většiny velkých podniků a vůbec účelnou koncentrací výroby také drobný kapitál byl zajištěn pro vývoj průmyslu, v jehož čele vystupovali kapitáni opravdu velikých koncepcí, jako byli Alfred Krupp, Werner Siemens, Emil Rathenau a jiní mužové smělého a tvůrčího ducha.

Stupňování vývozu.

Průmysl ten nespokojoval se pak jen s domácím trhem, nýbrž měl záhy prudkou směrnicí vývozní, což bylo pochopitelné při populačních poměrech říše, která, dosáhnuvši roku 1890 již skoro 50 milionů duší, nebyla s to, aby je vlastní výrobou zemědělskou živila přes to, že i výroba ta novou vědeckou technikou byla rovněž všemožně zdokonalována a zmnohonásobena. Vskutku činil zahraniční obchod Německa roku 1890 již v hodnotě své na 7·4 miliardy marek (Anglie 12·7, Francie 6·6) a jedině tak bylo možno, že vystěhovalectví, které v osmdesátých letech průměrně ještě asi 140 tisíc duší do roka z Němce odvádělo do zámoří, v letech devadesátých již sotva průměru 50 tisíc dosahovalo. Německo vyváží rostoucí měrou tovary, nikoliv lidi, a naopak dochází tu záhy i k přílivu cizích, sezonních i trvalých dělníků z Itálie i ze zemí slovanských do Němce. Při tom lepšila se i životní míra nižších vrstev v Německu zřejmě, jak to ukazoval zejména pokles úmrtnosti nemluvňat.

Pokles vystěhovalectví.

Zároveň pokračovala však také emancipace německého obchodu od cizí dopravy námořní. Obchodní loďstvo německé dosáhlo roku 1890 již

1·5 milionu reg. tun (Anglie 9·1, Francie 0·8) a byl to teprve počátek činnosti mužů, jako byl hamburský Albert Ballin, kteří již od polovice let osmdesátých směle vstoupili v soutěž s Anglií také v osobní dopravě transoceánské a vztyčili vlajku německou i na největších přepychových parnicích. Stát německý snahu tu ovšem rovněž podporoval účinně tím, že říšská správa poštovní subvencovala od roku 1887 soustavně dopravní linie Severoněmeckého Lloydů v Brémách i hamburské »Packetfahrt« a jiných společností, postupně zřizované do Východní Asie, Středozeří, Afriky i Ameriky. Hamburk roku 1890 dohonil již počtem 10·4 milionů tun tam naloděných Liverpool a doháněl znenáhla i Londýn (13·5), takže zcela pochopitelný byl tu povzdech Bismarckův vůči Ballinovi při prohlídce nového přístavu hamburského: »Ein andere Welt, eine neue Welt.« Zároveň způsobil však rostoucí německý obchod také, že i belgické Antverpy a holandský Rotterdam tonáž svou neobyčejně rychle stupňovaly.

Německá plavba.

Vším tím změnilo se dokonale hospodářské a společenské prostředí německé. Starosvětský přídech jeho ustupuje na mnohých místech horečné komercialisaci, zejména ve velikých střediscích, jejichž zevní lesk vyrůstal rychle také znamenitým zdokonalováním prostředků komunikačních i velkoměstské hygieny. Dokladem prudce se hromadícího bohatství národního byla pak ostatně i skutečnost, že Německo, nejen že postačilo na nákladné investice, jichž žádal jeho vlastní průmysl, nýbrž účastnilo se rostoucí měrou i na vývozu kapitálů do zahraničí, zejména na Balkán, do Turecka a do Itálie, kde německý peníz počíná rovněž poháněti vpřed vývoj průmyslový. Ale investice německé šly zároveň i do vzdálenějších končin, jako byl Transvaal nebo Jižní Amerika, a zároveň odhadoval se německý majetek cizích hodnot úvěrních roku 1892 na deset miliard marek. V souvěké Francii počítali si ovšem tehdy svůj obdobný majetek na sumu dvakrát tak velikou, v Anglii pak dokonce na 40 miliard; ježto však Německo v letech sedmdesátých vskutku bylo vůči cizině ještě zemí dlužnickou, znamenalo jmenované číslo pokrok neobyčejný, který v zápětí byl ovšem provázen i značným zvýšením přepychu vyšších vrstev i rostoucím sklonem k bursovní a jiné spekulaci. Německo stalo se tak mocným ohniskem světového kapitalismu v každém ohledu.

Vzrůst přepychu.

Hospodářský rozkvět ten měl ostatně důležité následky i pro duševní náladu národa. Jeho cítění stupňuje se v opravdový »Kraftgefühl«, a ježto ústavní život vnitřní neposkytoval podnikavým duchům dosti příležitosti

Vývoz kapitálů do ciziny.

Sebevědomí národní.

Velkoněmecké
sklony.

k ctižádostivému rozletu a zachovával namnoze příliš strnule přežilé řády feudálně-militaristické, vybíjelo se vzrostlé sebevědomí národní namnoze na venek v rozličných smělejších plánech a heslech. Říše obmezená na západě románským, na východě slovanským světem a nepojímající ve svých hranicích ani všech příslušníků jazyka německého, jeví se mnohým útvarem příliš kusým a podíl na moci v lidstvu Němcům přikázaný proti spravedlnosti malým. Ani za doby Bismarckovy neutuchly nikdy úplně hlasy protivící se jeho tvrzení, že Německo jest územně saturováno. Byly v tom z části dozvuky někdejších sklonů velkoněmeckých, želících toho, že válka roku 1866 zmařila naděje na spojení všech Němců v jediné říši, dozvuky, které zejména také na rakouské půdě u národních radikálů, jako byl Jiří Schönerer, nalézaly záhy význačnou ozvěnu. Nalezly se tu však i jiné motivy, které burcovaly duše německé k většímu rozpětí národní myšlenky a pobízely je k tomu, aby se nespokojily s příliš umělým a skromným přístřihem hranic říšských.

P. de Lagarde.

Takto působil již v osmdesátých letech Pavel Boetticher, profesor theologie a orientalistiky v Gotinkách, který s jménem Pavel de Lagarde hlásal v četných spisech a brožurách nejen potřebu nového, veskrze národního náboženství, jež by navrátilo Němcům jejich vlastní bytost, nýbrž dožadoval se také smělejšího rozšíření hranic říšských k západu i východu. Podle něho svatou povinností byl nelitostný boj proti národům slovanským i románským, kteří plemenu německému v cestě stojí a překázejí, aby vykonalo plně svou dějinnou misi v střední Evropě. Doprovodem k těmto fantastickým výzvám byla pak romantická ideologie, v níž si liboval Richard Wagner. Velký skladatel měl sebe nejen za vrcholný zjev v umění 19. věku, nýbrž i za povolání buditele Německu k pravé národní velikosti. Kruh, který kolem něho v Bayreuthu se byl vytvořil a v něm viděl nového Mesiáše, utápěl se v mlhovinách pravého germánského smýšlení a posouval namnoze základnu žiznivého sebevědomí národního na pole rasové.

Richard
Wagner.

Podobně jako působil v anglickém imperialismu kult národního hrdinství proti střízlivosti a pacifismu manchesterskému, obracel se v Německu tento novoromantický směr rovněž proti starším hlediskům liberalistickým; měl však mnohem kalnější a zároveň mlhavější rysy, úměrně k menší vyškolenosti německého prostředí v politickém životě. Zejména drsná biologická filosofie, kterou o nerovnosti lidských plemen a o jedi-

nečnosti ušlechtilé krve germánské v šedesátých letech ve spisech svých hlásal normanský hrabě Gobineau, stává se tu lví kůží, kterou nadšenci z kruhu Wagnerova na sebe oblékají, aby dokázali právo německu na vůdčí úlohu v evropském lidstvu jak v minulosti, tak v budoucnosti. Stejně jako kdysi pruským vlastencům doby napoleonské, anebo ruským slavjanofilům, jeví se i jim západoevropský svět shnilým a zpuchřelým prostředím, nad nímž se germánská bytost tyčí do výše, triumfujíc při tom ovšem i nad východní slovanskou zaostalostí. A podobně jako u rakouských Schönererovců pojily se k hlediskům těm i mocné zášlehy antisemitismu, žádající očistu pravého německu od jedu Judey i jedů římských.

Gobineau.

Zvláště pozdější zeť a biograf Wagnerův, fyziolog a historik Houston Stewart Chamberlain, syn anglického admirála, ale ve Francii vychovaný a v Německu zdomácněný, dal později ve svých spisech velmi obšírný, pseudovědecký sice, ale skvělými paradoxy ozdobený základ této nauce o světovém poslání germánské rasy v chaosu, jež prý smíšením dobré i špatné krve nastal na půdě někdejšího imperia římského a jehož stinné stránky především románské prostředí zdědilo. Rozšiřoval při tom ovšem, kde toho třeba bylo, pojem germánství tak, že takřka splýval v jedno s arijskou čistokrevností a dovedl zároveň dravou výbojnost jeho obaliti v jemné plénky vznešeného estétství, stavějícího pravou germánskou kulturu proti pouhé civilizaci románsko-židovské a banausnímu, utilitaristickému přecenění plebejské techniky.

H. S.
Chamberlain.

Vlivy tohoto bayreuthského prostředí pocítil také veliký filosof Friedrich Nietzsche, který však záhy kouzlo se sebe setřásl a svou nauku o potřebě vzletu nad všednost příliš měkkého lidství vybudoval na základně inspirované spíše hellenským jasnem a renaissanční dravostí, než mlhavou těžkopádností germánskou. To nepřekázelo ovšem později národním nadšencům německým, aby neopřeli zjevným zkreslením jeho »nadčlověka« požadavek tvrdé výbojnosti germánské a neospravedlňovali jím brutální příděch svých ideálů, které ovšem zároveň nalézaly oporu i v disciplinované říznosti vojenské tradice prušácké, nadmíru glorifikované vlivnými historiky, jako byl Heinrich von Treitschke.

F. Nietzsche.

H. Treitschke.

Význačným dokladem, jak tato literární propaganda soustavného vytyčování ohromných cílů národních nalézala vnímavou půdu v souvěké inteligenci německé, byl úspěch knihy, kterou roku 1890 s bizarním názvem »Rembrandt als Erzieher« vydal Julius Langbehn. Toto dílo nevalně

J. Langbehn. známého literáta, ač vyšlo anonymně, mělo v zápětí přes čtyřicet vydání proto, že přinášelo působivě barvitý obraz duchového i uměleckého primátu, který kyne prý Německu v Evropě, dovede-li náležitě vytěžit poklad, skrytý zejména v hloubi národního nadání dolnoněmeckého. V dosti konfusních, ale velmi zvučných vývodech Langbehnových hlásil se zřejmě jakýsi estetický imperialism, který, podobně jako spisy z kruhu bayreuthského, mocně podněcoval ducha německého k přezírání sousedů a budil v něm zároveň fantastickou důvěru v další rozpětí mocenské. »Was der deutsche Kaiser unter den deutschen Fürsten ist, das geborene Haupt, sollte Deutschland unter den übrigen Ländern der Erde sein,« píše tu Langbehn, shledávaje zároveň zcela přirozeným a takřka samozřejmým, aby k Německu byly i Holandsko a Dánsko jako děti ducha dolnoněmeckého počítány. Snižuje při tom zároveň okázale všecku hodnotu západní, na demokratických sklonech vybudované kultury jako cosi plebejského, u srovnání s monarchicko-stavovským tradicionalismem německým a tvrdí apodikticky, že přirozenou polohou svou Německo jest předurčeno pouze k tomu, aby buď v Evropě vládlo, nebo bylo ovládáno cizinou, ježto prý třetí možnosti pro ně není.

Estétský
expansionism.

V rouchu tedy spíše lyrickém než politickém, při čemž okázalý kult národního hrdinství byl značnou měrou vypůjčen od anglického Carlyla, šířil se tak zejména mezi mladým pokolením německým zcela nový pathos národního myšlení a velmi účinným podnětem k jeho rychlému vzrůstu bylo i podivné postavení, které po svém pádu zaujal Bismarck. Uražený velikán metal po léta jedovaté šipy svých posměšků i balvany svých obvinění, jak proti korunovanému původci svého pádu, tak proti svému nástupci a jeho vášnivou útočnost stupňovala jen ještě malicherná beztaktnost, kterou mu Vilém II. a Caprivi nájezdy jeho opláceli. Veliká část vzdělaných a mladších vrstev německého lidu přidala se pak v boji tom rozhodně na stranu Bismarckovu především proto, že se jim stal symbolem hrdinské velikosti, kterou trpce pohřešovali jak v deklamatorních projevech Viléma II., tak v střízlivě subalterní bytosti nového kancléře.

Bismarck
mstitel.

V rukou mužů těch, zdálo se, jako by odkazu národní slávy, Bismarckem vytýčenému, hrozilo bídné zdrobnění, a proto se v hlučných oslavách bismarckovských vybijela zřejmá nedůvěra k »novému kursu«, zároveň však také potřeba větších cílů pro národní rozlet, kterou živil obecně jak

nadšený literární apoštolát, tak neodolatelný pocit hospodářského rozmachu.

Bismarck sám býval sice, pokud moc tkvěla ještě v jeho rukou, na prostým odpůrcem příliš smělých expansionistických snů a přezíral je co nebezpečné utopie, s nimiž není radno si zahrávat. Nyní nebránil se však tomu, aby jeho jméno bylo sblížováno s představou nekompromisního hrdinství a zesílil hnutí zejména také výtkami, které činil svému nástupci pro základní usměrnění jeho zahraniční politiky. Obviňoval jej především, že zbytečně přerval drát vedoucí do Petrohradu a obnažil tak předčasně východní bok Německa; kritisoval však ostře i jeho domnělou ústupnost vůči Anglii v zámořských otázkách, stejně jako prohlašoval za těžký hřích na národu jakékoliv slevování s germanisační snahy vůči Polákům. A obvinění ta nalézala tím úrodnější půdu, ježto právě v kruhu mužů, kteří se nejvíce zajímali o koloniální rozvoj německý, vypjaté cítění národní bylo zvláště doma.

Jeho kritika
»Nového
kursu.«

Zakladatelé společnosti, jež Německu zjednala osadní území ve Východní Africe, jako byli Karel Peters, hrabě Pfeil, Fritz Bley nebo Fridrich Lange, byli od počátku zaníceni pro heslo »většího Německa«, jež má s ostatními velmocemi a zejména s Anglií vstoupiti bez rozpaků v závody o získání co možno největších kusů zámořských oblastí, aby germánská vůle k moci, také Němcům vlastní, dokonale se mohla osvědčiti vůči nižším rasám. Již za doby Bismarckovy mužové ti s hlučným rozhořčením odsuzovali všechny dohody, v nichž se podle jejich mínění říše v otázkách afrických proti Anglii jevila příliš povolnou a které značně zmenšily jejich sen o velikém německém imperiu na pobřeží Indického oceánu. Ale smlouvy, jež roku 1890 Caprivi v ohledu tom s britskou vládou uzavřel, a v nichž útes helgolandský se zdál bídnou čocovicí v poměru k sultanátům africkým, Britům přenechaným, vzpěnily toto rozhořčení ještě více a změnily je v hlasitou propagandu nespokojenosti. Koloniální nadšenci němečtí prohlašují otevřeně, že světová budoucnost Německa jest v neschopných rukou a že z národa samého musí vyjít spása účinnou výchovou jeho k smelejšímu postupu, než na jaký se odvažuje diplomacie spoutaná zastaralou tradicí.

K. Peters.

Koloniální
agitace.

Ve Frankfurtě nad Mohanem uchystal v září 1890 zejména lipský profesor Wislicenus hlučnou schůzi protestní proti africké politice nového kancléře a spojením jeho akce s Karlem Petersem došlo pak v dubnu 1891

Počátek hnutí k založení spolku »Allgemeiner deutscher Verband«, který se měl státí všenněmeckého. ústředím německých expansionistů a pravého ducha německé zdatnosti. Spolek ten nabyl ovšem většího významu teprve, když o něco později našel obětavé pracovníky, jako byl Arnošt Hasse, ředitel statistické kanceláře města Lipska, a Adolf Lehr, kteří spolek se změněným jménem »Alldeutscher Verband« učinili skutečně významnou složkou v životě národním.

F. Lange. Heslem »všeněmectví« anebo »ryzího němectví«, jaké hlásal v jiném spolku, zvaném »Deutschbund«, v téže době i Fridrich Lange, rozlévala se ve vzdělaném prostředí německém hlučná propaganda, která ve svém odporu proti zdrženlivé politice Capriviho splývala sice namnoze v jedno s vtíravým kultem státnické velikosti Bismarckovy, zároveň však měla rysy zřejmě utopického imperialismu. Příval spisů a brožurek všenněmeckých, zejména od 1893 rostoucí, hlásal nezbytnou nutnost německého rozpětí na všechny strany nejrozličnějším způsobem; ať je to velkorysé stupňování germanisačního úsilí vůči Polákům a projekty německé kolonisace až do Litvy, zabránění celého Pobaltí nebo anexe jazykově zpřízněného Holandska i hospodářsky žádoucí Belgie, nová úprava hranic vůči Francii, pohlcení Švýcarska, získání Terstu, jako východiska pro výboj východu, a vtělení německých krajů Rakouska i zemí českých do říše, veškeré tyto výkvěty německého »Drang nach dem Osten und Westen« splývají tu v jedno s glorifikací německé bytosti jako výkvětu lidstva, s dějinnými vzpomínkami na výbojnost síly pragermánské, na velebnost středověkého císařství i rozkvět německé hansy; duch prušáckého militarismu stupňuje se tu zároveň v okázalý kult organisovaného násilí a práva silnějšího proti slabým spolu s představou, že dotavadní říše jest vlastně jen splátkou na to, co Němectvu v lidstvu opravdu přísluší.

Tlak na východ i na západ.

Osadní hesla.

Vážnější než tyto fantasie, jež byly pravým opakem někdejšího hesla Bismarckova, že Německo jest stát v Evropě saturovaný, byly však požadavky koloniální. Všeněmecký ruch neodsuzoval jen vlašnost Capriviho vůči množení osadního území v Africe a jeho skeptické posuzování výhod, jež by mohly z věci té přijíti. Stoupenci koloniálního rozpětí dokazují zejména, jak nutno jest Německu co nejučelněji řešiti palčivou otázku populační a zabrániti tomu, aby říše vystěhovalectvím do oblastí cizího panství neztrácela pokladu nejcennější národní krve. To bylo podle jejich mínění možno jen získáním velikých ploch v zámoří, a ježto Anglie tu stála

v mnohém ohledu svou starší mocí v cestě, obracela se proti ní stále okázaleji nálada německých expansionistů.

V době, kdy se Vilém II. snažil ať po dobrém či po zlém donutiti Anglii, aby se trvale spojila s trojspolkem, a měl namnoze hašteření s ní o osadní otázky ještě za pouhý prostředek k tomuto cíli, počínala kolonisační propaganda šířiti v národě německém přesvědčení, že britská moc jest hlavním nepřítelem správného rozvoje němectví ve světě, že ona jest, jež překáží především tomu, aby říše Bismarckem založená se stala v pravdě velmocí. Tato vášnivá setba nenávisti nalézala pak tím vnímavější půdu, ježto zároveň rozmach německého obchodu do zámoří opravdu narážel na rozličných trzích na starší posice anglické a nové pokolení průkopníků tohoto rozmachu v cizině neslo těžce povýšenost, kterou Angličan ve svém insulárním sebevědomí rád projevoval ostatním národům.

Protianglická nálada.

Pocit závisti vůči dávno konsolidovanému bohatství britskému stal se mocnou složkou duševní nálady v těchto kruzích, které byly snadno získány pro hesla koloniálních nadšenců a věřily, že účinnější pomocí státní jejich dílo hospodářského výboje může naráz rozkvésti. Názory ty nalézaly pak oporu i ve vážných dílech učenecké práce, jako byly antropogeografické názory, kterými Fridrich Ratzel dokazoval, že Německo nesmí zmeškati vhodnou chvíli při konečném dělení světa mezi veliké moci, která opravdu nastává, nýbrž že má podobně jako anglický imperialism »in Welttheilen denken« a odložití šosáckou zdrženlivost. Mohutnější kapitalism německý, opřený o technickou zdatnost a píli svých odborných orgánů, dostával tím ideologickou posilu, podobně jako tomu bylo zároveň u imperialistického hnutí anglického. Rozdíl byl ovšem v tom, že živel anglický, politicky lépe vyškolený a zvyklý přímé součinnosti při řízení státu, neztrácel tak snadno půdu skutečnosti pod nohama a nedával se unášeti přepjatými vidinami možností budoucích, jako prostředí německé, jež nebylo zvyklé nésti přesnou odpovědnost za svá slova v životě politickém a skutečně se podrobovalo v něm pokorně řízení dvorské, feudální a byrokratické vrstvy.

F. Ratzel.

Imperialistické touhy.

V kruzích těch bylo sice horování všenněmecké, které nalézalo mnoho upřímného ohlasu nejdříve zejména v kruzích akademické mládeže a přirozeně do širšího kruhu jen znenáhla pronikalo, zjevně přezíráno, zvláště pokud splývalo v jedno s protivládní frontou bismarckovskou, a dokud »nový

kurs« s Caprivim v čele nebyl otřesen. V ohledu tom přinesl však rok 1894 velmi význačnou změnu.

Vilém II. a
všenněmecké
hnutí.

Horoucně ctižádostivý Vilém II. nesl těžce, že boj se zapuzeným železným kancléřem v očích značné části národa jej činí nepopulárním a vrhá na něho stín ne dosti velikého pochopování úkolů národních. Hledal proto od roku 1893 opravdu smír aspoň zdánlivý s nepřátelským táborem ve Friedrichsruhe a zároveň stávala se i jemu druhdy tíživou rozvážná těžkopádnost Capriviho tím spíše, ježto svědomitý generál nebyl vždy dosti pružný vůči měnivým náladám panovníkovým a v pocitu své zodpovědnosti nalézal meze poslušnosti zcela servilní. Dvorské kruhy berlínské, v nichž se o přízeň císařovu a moc z ní plynoucí bojovalo více než kdekoliv jinde i otrávenými šípky pomluvy, často až do novin vnášené, a vůbec zbraněmi mravně velmi pochybnými, zaujaly pak vůči Capriviho nepříznivé hledisko tím více, ježto jeho poměr ke straně konservativní se stával stále nepřátelštějším.

Boj
konservativců
s Caprivim.

Pruské junkerstvo, podrážděné již značně novou úpravou obecní samosprávy, nevalně příznivou zájmům velkostatkářským, neslo těžce zejména, že smlouvy obchodní, které byly hlavním dílem Capriviho, vykupovaly ústupky pro vývozní průmysl německý namnoze snížením dovozních cel na obilí, vzrostlých zejména od roku 1887, z 5 marek na 3·5. Hlučný odpor proti tomu vedl roku 1893 k vzniku zvláštní organizace agrárníké v »Bund der Landwirte«, kde východoněmečtí velkostatkáři bouřlivě dokazovali, jak nejlepší základ státu i národní síly, zemědělství, jest vydáno na pospas cizí soutěži, jež na Evropu doléhala nejen ze Spojených států amerických, nýbrž počínala se i z Argentiny hlásiti. Boj vyvrcholil však zvláště, když došlo k jednání o novou smlouvu obchodní s Ruskem.

Ruská smlouva
obchodní.

Jednání nebylo nikterak snadné, ježto se tu střetala dvojí horlivá snaha ochránářská, ruská i německá; v létě 1893 zdálo se vůbec, že ztroskotá a došlo i ke krátké celní válce obou říší. Na počátku roku 1894 vyjednávání se však přece skončilo s úspěchem a Caprivi mohl novou smlouvu říšskému sněmu předložit. Pro ústupky ruskému zájmu zemědělskému v ní učiněné rozpoutal se ve sněmu ovšem tuhý boj, a kancléř 16. března dosáhl přijetí předlohy jen nevelikým počtem hlasů, a to proti táboru konservativnímu pomocí frakce svobodomyšlné a socialistů. Konservativní strany rozhodly se proto způsobiti stůj co stůj jeho pád a věc jim ulehčilo zejména nové rozvíření hesel, žádajících důsledný boj proti socialismu.

Naděje císaře Viléma II. v době jeho rozchodu s Bismarckem, že by bylo možno účelnou péčí státní o zájmy dělníků odvésti masu proletariátu německého od socialistických hledisek, ukázaly se úplně plané. Socialistické hnutí, pevně opřené o marxistické theorie, vzrůstalo naopak v Německu mnohem rychleji než kdekoliv jinde, z části proto, že právě zde chvatná industrialisace měla takové úspěchy a seskupovala šik dělnický do těsnějších řad. Zároveň podporovala je však i skutečnost, že při bezmocnosti a bezúspěšnosti demokratických snah proti převaze vyšších vrstev, státem pevně vládnoucích, v Německu socialism byl pro pokrokové duchy výrazem nejráznější nespokojenosti se stavem věcí a získával tím i z kruhu vzdělaných vrstev středních značný počet t. zv. Mitlaufrů. Při volbách do říšského sněmu roku 1893 získali socialisté největšího úspěchu ze všech stran, dosáhnuvše 1,786.000 hlasů, o 300.000 více než roku 1890, a jen geometrie volební, nepříznivá velikým, průmyslovým městům, způsobila, že vítězství toto jim dalo pouze 44 mandátů.

Dělnická
otázka.

Úspěchy sociální
demokracie.

Vilém II. byl dokonalým neúspěchem svého boje o duši německého dělníka trpce zklamán a rozhořčen tím spíše, ježto socialističtí zástupcové v zákonodárných sborech neopomíjeli žádné příležitosti, aby neosvědčovali, zejména při monarchicko-vlasteneckých slavnostech, okázale své mezinárodně třídní hledisko. Tím stávali se v očích císařových »vaterlandslose Gesellen« a konservativní okolí jej přesvědčilo snadno, že jest nutno s touto protistátní a atheistickou rotou vésti boj na nůž v zájmu vlasti, legimity i křesťanských řádů společenských.

Rozhořčení
Viléma II.

Císařův názor, že sociální demokracie opravdu není než uměle nastrojené dílo temných sil, chystajících v Evropě obecný převrat vši kultury a společenského pořádku, byl pak potvrzován zejména souvěkými výstřelky anarchismu, jehož skutečný dosah ve vývoji citění nižších vrstev byl tehdy v občanské společnosti vůbec značně přeceňován.

V ohledu tom znepokojené zraky obracely se zejména do Francie. Již výbušné atentáty Ravacholovy a jeho soudruhů v roce 1892 vzbudily obecnou pozornost, pumový útok Vaillantův na sněmovnu pařížskou 9. prosince 1893 ji stupňoval a dojem úděsu vyvrcholil zejména, když 24. června 1894 v Lyoně vlašský anarchista Caserio zabil presidenta republiky Sadi Carnota. Neboť Carnot byl muž vzácné jemnosti a pravý opak násilnického držitele moci státní; vražda jeho ukazovala tedy, že anarchistická propaganda činu se neobrací proti osobám, nýbrž zásadně vůbec proti řádu států.

Anarchistický
poplach.

Proudy
v německém
socialismu.

nímu a jeho zosobňovatelům. Vilém II. ji pak uváděl v přímý vztah se socialismem, ač zcela neprávem. Neboť zejména v německém hnutí socialistickém působily opravdu zcela jiné proudy a výhledy. Jeho erfurtský program z roku 1891 vyrůstal sice důsledně z marxistické ideologie, při níž zejména neochvějně trvala většina severoněmeckých předáků, vedených starým Augustem Bebelem; ale program ten stanovil zároveň řadu bodů politických i hospodářských, jichž bylo lze dosáhnouti také v rámci přítomného řádu společenského, a zvláště jihoněmecká skupina socialistická, vedená Jiřím von Vollmarem, prozrazovala nepochybné zmírnění revolučních sklonů i hesel. Císař měl však za to, že rozčilení, které anarchistické zločiny způsobily, jest užití proti socialismu vůbec podobně, jako se stalo v roce 1878 po atentátu Nobilingově. Zejména v okázalých proslovech, které měl 6. září 1894 v Královci a 21. září v Toruni, vyzýval proti němu důrazně k boji za víru, národnost i státní pořádek.

Boj ovšem neměl se tentokráte dáti zákony výjimečnými, jež by socialistické hnutí výslovně jmenovaly, nýbrž zostřením některých ustanovení obecného zákonníku trestního, jež by znesnadňovaly jakoukoliv podvrátanou agitaci. Než i to znamenalo zřejmý odklon od postupu, který dotud vláda Caprivioho zachovávala, a odklon ten zvyšovala i okolnost, že v to-
runké řeči Vilém II. velmi ostře se obrátil také proti Polákům, vůči nimž »nový kurs« byl poněkud mírnějším než doba Bismarckova a jejichž hlasy Caprivimu v říšském sněmu naopak nejednou posloužily k zabezpečení většiny. Podobně jako u dělnictva, byl však císař i u Poláků dotčen domnělou nevděčností, když nechtěli za čochovici několika drobných ústupků prodati hned veškeré své národní snažení a když i jeho někdejší oblíbenec, hrabě Josef Kościelski, roku 1894 na sjezdu ve Lvově mluvil vlastenecky o jednotném národu polském.

Proto vztýčil se císař nyní proti poznaňským i západopruským Polákům v strohé výhrůžnosti za hlučné pochvaly takřka celé vzdělané společnosti německé, kterou proti národním právům polským ostře podněcovala i vše-německá agitace. Opravdu znamenal hned rok 1894 pro Poláky nepochybné zostření útisku ve škole i v právu spolčovacím, provázené založením »hakatistického« »Ostmarkenvereinu« a zvýšením germanisačních fondů vládou.

Vše nasvědčovalo tedy tomu, že u dvora vítr zjevně se obrátil proti kancléři a že jeho konservativní nepřátelé získávají pudy proti němu. Spor

Vilém II.
a Poláci.

Caprivioho s předsedou pruské vlády, hrabětem Botho Eulenburgem, o podrobnosti chystaného postupu proti socialismu, dovršil pak napětí a vedl k pohoršlivým polemikám novinářským. Chvilí se zdálo sice, že císař přece ještě kancléři nedá padnouti; odmítl jeho nabízenou demisi a nařídil mu, dovolává se jeho vojenské poslušnosti, aby setrval v úřadě, ač postavení generálovo tu bylo již zjevně trapné. V zápětí dovedla však dvorská kamariila, užitím nepovážlivějších intrik, úplně zvrátiti rozhodnutí náladového panovníka a 24. října byla německá veřejnost překvapena zprávou, že Vilém II. za honebního pobytu na liebenberském zámku svého milce, hraběte Filipa Eulenburga, Caprivioho přece propustil.

Způsob, jakým tu Vilém II. pod vlivem úzkého kruhu nezodpovědných rádců dvorských naložil se státníkem, jehož byl kdysi sám prohlásil za největšího Němce po Bismarckovi, vzbudil obecné vzrušení, vzrušení to se však ještě stupňovalo zprávou, že nástupcem Caprivioho se stal kníže Chlodwig Hohenlohe-Schillingsfürst, dosavadní říšský místodržitel v Alsasích a Lotrinsku.

Kníže byl sice muž nepochybně pozoruhodné minulosti. Jako ministerský předseda v Bavorsku projevil kdysi činnou účast na tvoření národního státu německého i poměrně liberální smýšlení; později osvědčil se v Paříži jako schopný vyslanec a také v nesnadných poměrech říšského území alsasko-lotrinského dovedl si po léta obratně vésti. Nyní byl však vetčný kmet 75 roků starý; nastupoval tedy těžký úřad ve věku, kdy jej Bismarck opouštěl. Zdraví jeho bylo nadto vážně otřeseno a úplný nedostatek řečnické schopnosti činil jej velmi málo povoláním k tomu, aby před říšským sněmem účinně hájil vládní politiky. Význačným rysem jeho bytosti byla pak mnohem více jakási skeptická zdrženlivost než silná vůle a rázné uchopení těžkého úkolu, který vůdčímu státníku v říši i v Prusku ukládalo soužití s impulsivním císařem.

Byl to spíše vratký stín minulosti a zajímavá zřícenina než opravdový muž činu, který tak vstupoval na stolec, Bismarckem až příliš vysoko vztýčený, ale právě to jej doporučovalo císaři, jehož touze, býti vlastním kormidelníkem říše, i ukázněná bytost Caprivioho stála v cestě a který zřejmě podceňoval úkol, příslušející kancléři po boku panovníkově. Že Hohenlohe byl ze vznešeného mediatisovaného rodu a s císařovnou sešvakřen, bylo v očích Vilémových rovněž značnou podporou, ač veřejné mínění naopak

Kancléřská
krise.

Pád Caprivioho
(říjen 1894).

Hohenlohe
kancléřem.

Jeho poměr
k císaři.

označení »der Onckel Chlodwig«, jehož císař byl neopatrně užil v úředním telegramu, novému kancléři přivěsilo jako trvalý posměšek.

Obecný dojem byl, že neočekávaná změna na stolci kancléřském znamená skutečné stupňování panovnické samovlády, které bezmocný stařec má sloužiti za pouhou zástěnu, a dojem opravdu nebyl nesprávný, ač ovšem veřejnost netušila, jak ruka Viléma II., blesky neobmezené moci výhrůžně třímající a jimi tak často podivně hospodařící, opravdu jest řízena z přítmí dvorského prostředí zcela podivnou koterií duchů chorobně chtivých moci, při tom však vskutku odpovědnosti před veřejností opatrně unikajících, jako byli dráždivý neurastenik Holstein, nasládlý veršovec a perversní estet Filip Eulenburg nebo hrubý cynik Kiderlein-Wächter, mladší diplomat, Holsteinem do nejbližšího okolí císařova jako cestovní referent vsunutý, spolu s některými říznými osobnostmi pruské společnosti důstojnické. Nezdravé vlivy ty měly v umdleném a při tom opatrnicky svého klidu dbalém novém kancléři jen zcela nedostatečnou protiváhu a proto stupňoval se v následujících letech jen ještě více neklidný a vrtkavý ráz vlády Viléma II., který vážným pozorovatelům od počátku se byl jevil tak povážlivým.

Dvorská
koterie.

Nové směrnice
ze zahraniční.

Než také v zahraniční orientaci pád Caprivioho nebyl bez významu. Útoky Bismarckovy a všenněmecké agitace spojovaly s jeho jménem zejména přílišné nadbíhání Anglii a zároveň zbytečné přetržení drátu, spojujícího Berlín s Petrohradem. Výtky ty byly nepochybně upřílišené, ale význačným rysem »nového kursu« byla, jak víme, opravdu snaha pouto společného zájmu mezi Anglií a trojspolkem učiniti pevnějším než dotud, kdežto vůči Rusku neobnovení »Rückversicherungsvertragu«, sblížení rusko-francouzské a větší smířlivost v jednání s Poláky naopak znamenaly poměr mnohem chladnější, než jaký se jevil před tím Bismarckovi žádoucím. Konservativní strana, proti Caprivimu z důvodů vnitřní politiky se obracející, neopomíjela proto také tuto věc nepříznivě posuzovati. Vytýkala, že v zájmu monarchismu i legitimacy v Německu i v Evropě jest zřejmým neštěstím odklon Německa od moci císařské a sblížování se s Anglií, kde panovník opravdu nevládne a demokracie vzrůstá. Koloniální spory německoanglické, které přinesl rok 1894, a rostoucí podrážděnost mezi Londýnem a Berlínem byly proto v kruzích těch uvítány stejně se souhlasem jako drsný obrat Viléma II. proti Polákům, a jmenování knížete Hohenzolerna kancléřem zdálo se rovněž příznivým znamením pro opětné

Poměr
k Rusku.

navázání lepších styků s Ruskem. Neboť bylo známo, že kníže, jenž zdědil na ruském území značné statky, velmi stál o to, aby je zachoval a proto byl dbalý dobré vůle s vládou císařskou. Důležitějším však ještě bylo, že v nejbližších dnech po jeho nastoupení na úřad kancléřský v Rusku došlo smrtí Alexandra III. k podstatné změně poměrů, od níž přátelé sblížení ruskoněmeckého rovněž dobré si slibovali.

* * *

Sklonek vlády Alexandra III. znamenal značný vzrůst váhy Ruska v politice evropské, a byla to nemalou měrou především zásluha cíře samého, který se nikdy nehnal za oslnivými úspěchy a o němž správně napsal německý vyslanec ve Vídni, hrabě Eulenburg, že přece mnoho dosáhl »moins par l'esprit que par sa vertu«, nikoliv tolik duchem svým, jako čestností. Opravdu vzbudila mužná vážnost, s jakou Alexander III. dovedl odolati všem svodům válečným, i když byl vývojem otázky bulharské nebo afganské do krajnosti roztrpčen, obecnou úctu k jeho osobě, a vývoj věcí balkánských skláněl se při tom konec konců přece spíše na prospěch Ruska, než jeho protivníků.

Vzrůst moci
císařské.

Právě Bulharsko to ukázalo. Na počátku let devadesátých mohl tam strohý režim Stambulovův sice ještě vláčet na popraviště stoupence ruské, jako byl major Panica, a měniti ústavu tak, aby sobranje bylo povolným nástrojem v ministrových rukou, takže ruská vláda se proti tomu 5. března 1893 zvláštní oběžnou notou ohrazovala. Když pak v zápětí potom, v dubnu 1893, byl Stambulov, provázející svého knížete, Ferdinanda Koburského, k druhému sňatku s Marií Luisou Parmskou, ve Vídni dokonce okázale přijat císařem Františkem Josefem I., zdálo se, že jeho moc jest dokonale pevná a že knížectví bulharské setrvá trvale v klientele rakouskouherské. V zápětí se však věc dokonale změnila. Zchytralý Koburk, poznávaje, že má v uklidněné a hospodářsky prospívající zemi pevnou půdu pod nohama, že však opora o Vídeň nikterak nestačí k tomu, aby vláda jeho také mezinárodně byla legalisována, rozhodl se hledati stůj co stůj mír s Ruskem. K tomu bylo ovšem nutno nejdříve obětovati Stambulova a Ferdinand učinil tak bez rozpaků, ač šlo o muže, jemuž vskutku vděčil svůj knížecí stolec. Když 30. března 1894 Stambulov byl propuštěn a na jeho místě rusofil Stojlov hlavního vlivu nabyt, zavládlo nad tím ve Vídni a v Buda-

Bulharsko.

Pád
Stambulovův.

pešti kruté roztrpčení a bulharský kníže byl tu okázale zrádcován. K smíření tvrdého hněvu Alexandra III. věc sice ještě nestačila, byla však zjevným vítězstvím ruského vlivu na Balkáně, kde zároveň i v Srbsku postavení moci habsburské nebylo již daleko tak pevné, jako v osmdesátých letech.

Zmatky
srbské.

V Srbsku byly tehdy ovšem poměry velmi zmatené a nevyhraněné. Když tam roku 1889 král Milan, upadlý do úplné nevážnosti svého národa, složil důstojnost panovnickou, ač jej s toho nejen vídeňský dvůr, nýbrž i císař Vilém II. osobním dopisem sráželi, a když v čelo státu vstoupila regentská vláda za nedospělého krále Alexandra, zdálo se, že se začíná nová doba ve vývoji těžce zkoušeného kraje. Opravdu se začala království srbskému jen trapná doba nových zmatků, zejména když pod vlivem otčevým Alexander roku 1893 za dospělého se prohlásil a, vrátiv Milanovi postavení člena rodiny královské, ještě více než před tím se stal hříčkou v rukou rozličných stran i osobních ctižádostí v ovzduší plném opětovných převratů státních a ústavních nezákonností. Sklony rakouské se při tom několikrát vystřídaly s orientací rusofilskou, ale již v tom, že se Vídeň nemohla úplně bezpečiti na Bělehrad jako na spolehlivou baštu svého vlivu na Balkáně, tkvěl značný prospěch ruské politiky proti době předchozí, a zároveň vzrostl také její vliv v Cařihradě od chvíle, co v Anglii liberální strana k moci přišla a s ní ožila vzpomínka na ostrou, protitureckou kampaň Gladstonovu.

Cařihrad.

V Londýně nemohli se dokonce zbaviti ani obavy, aby vzrostlá váha moci ruské na Bosporu nesvedla dvůr petrohradský k nenadálému pokusu o úplné ovládnutí mořských úžin, jež bylo tím lákavější, čím více vzrůstala síla námořní výzbroje ruské v Černém moři. Váhu moci té očítila ovšem Anglie zároveň bez úlevy i v oblastech asijských. Dotkli jsme se již toho, jak v srpnu 1891 ruští kozáci, výzkumnou výpravu doprovázející, sehnali afganské strážce s vysočiny pamirské, a chvíli se zdálo, že nehostinný kout velehorský, bičovaný věčným vichrem z Tibetu, odkud však vody již stékají do nížin indických, podobně se stane příčinou válečného napětí, jako údolí Pendžeh roku 1885. Opravdu spor nenabyl tak příkrých rysů, vlekl se však neobyčejně dlouho, než roku 1895 v březnu došlo k podepsání konečného narovnání, které většinu sporné oblasti opravdu v moci cářské ponechalo. Pro Anglii měla věc ovšem zase tu výhodu, že ruský postup

Pamir.

pevněji připoutal k britské moci vládce afganského, jenž konečně přijal do Kabulu stále anglické zastupitelstvo.

Soupeřství ruskoanglické jitril ostatně tehdy také znenáhly, ale nepovolný postup ruského vlivu do Persie, kde se mu roku 1892 na příklad podařilo vymoci na šachovi Nasreddinovi, že odvolal zadání monopolu tabákového britské společnosti, kdežto Rus Poljakov od něho získal brzy potom koncesi na stavbu dráhy od moře Kaspického do Teheranu. Anglická diplomacie nesla dosti těžce tyto drobné výpady Ruska na dlouhé frontě asijské, na níž spočíval houževnatý tlak moci cářské, byla si však dobře vědoma toho, že opatrnost velí, aby skutečnou srážku s Ruskem pokud možno oddalovala.

Persie.

Hlavní příčinou toho bylo význačné zdokonalení vojenského stroje moci cářské a jeho rychlý vzrůst, o nějž se Alexandr III. při vši své mírumilovnosti velmi bedlivě přičiňoval. Vojsko ruské učinilo za jeho vlády veliké pokroky jak počtem svým a polní pohotovostí, tak i lepším odborným vzděláním důstojnictva a opatřením moderních zbraní, k čemuž ovšem neobyčejně přispěly veliké půjčky ve Francii od roku 1888 dosažené a namnoze s přímými dodávkami zbraní provázené. Půjčky ty umožnily nadto i rychlou výstavbu železnic, která ohromné armádě cářské mohla jediné dáti náležitou účinnost i mobilizační pružnost, zároveň však měla neobyčejný význam pro hospodářský vývoj říše.

Ruské
vojenství.

Vývoj ten nabyl výrazně nových rysů zejména od roku 1887, kdy se ministrem financí stal J. Višněgradskij. Muž ten, který sám jako podnikatel poznal ruch praktického života, souhlasil s názorem Katkova a jiných národně uvědomělých politiků, že Rusku jest především třeba od ciziny se osamostatniti větší podporou domácího průmyslu. Zvyšoval proto ochranu celní tak, že sazbou roku 1891 dosáhla v některých oborech výše takřka prohibitivní. Místo cizích tovarů měl býti do říše přilákán spíše cizí kapitál nejen k výbrojným účelům státním, nýbrž také k průmyslovým investicím, jimž celní ochrana slibovala dobré zúročení. Zároveň užil ministr prvních půjček francouzských i k účelné konversi jiných, výše zúročitelných závazků v cizině, čímž odlehčil podstatně státnímu rozpočtu, jehož zlepšení a setřesení schodku mu bylo vůbec hlavní snahou. K tomu účelu utáhl Višněgradskij ostatně také s tvrdostí mnohem větší než jeho předchůdce J. Bunge daňový šroub i vůči mužíkovi; především snažil se však

Hospodářský
vývoj.

J.
Višněgradskij.

učiniti obchodní bilanci říše aktivní čilou podporou vývozu obilín ruských za hranice.

Stavba nových drah k moři a splavným řekám, převzetí starších tratí do státního provozu, účelná úprava jejich tarifů i podpora paroplavby a zlepšení technických zařízení přístavů, vše to mělo opravdu rychlý účinek. Zlato počalo stékati z ciziny do říšské banky ruské, jež si v letech 1886 až 1893 zásobu jeho zvýšila ze 56 na 236 milionů rublů; vývoz převýšil dovoz do říše již na sklonku osmdesátých let až o 300 milionů ročně a mluvilo se výslovně o exportním fanatismu státní správy ruské. Hlavním cílem při věci té byla snaha, povznést opět kurs papírového rublu, který roku 1887 byl poklesl až na polovičku své jmenovité hodnoty. Ale úsilí Višněgradského utrpělo těžkou ránu tím, že v letech 1891 a 1892 v Povolží následkem sucha vypukl, jak častěji tomu bývalo, krutý hlad. Hlad ten se rozšířil pak téměř na dvacet gubernií a způsobil strašné mření i ochuzení širého venkova, jemuž malá pružnost činnosti nedovedla dosti účinně čeliti, takže i cizina pozorovala tuto národní pohromu s účastí a nepřátelé Ruska se těšili, že bude mítí ještě další následky. Ohromná říše překonala sice bědy ty, ale snížením vývozu obilín obchodní bilance její ovšem zakolísala a s ní mocně poklesl znova i rubl. To vedlo roku 1892 k pádu Višněgradského, směrnic státního hospodářství se však při tom nikterak neposunula ve smyslu těch, kdož ostře kritisovali snahu vládní, tlačili Rusko všemožně na dráhu průmyslového pokroku a zlepšené měny. Naopak; na místo poraženého nastupuje muž, který ve směru tom měl cíle ještě mnohem smělejší, hrabě Sergěj Juljevič Witte. Jím vstoupila do novodobých dějin Ruska osobnost neobyčejného významu.

S. J. Witte. Původem svým byl Witte z rodu kdysi švédského, cítil se však úplně ruským dvorjaninem, trůnu cářskému cele oddaným a v jeho stínu ovšem s duší hluboce ctizádostivou úspěch hledajícím. Kulhavý a nevzhledný muž ten, bez jakéhokoliv půvabu v řeči i ve slohu svých projevů, byl neúnavný pracovník, přímo nabitý živelnou energií. Neobyčejné nadání a slušné vzdělání technické usnadnily mu rychlou kariéru v oboru správy drah, při níž nabyl zároveň znamenitého přehledu o hospodářských otázkách vůbec. Ač si vůči západní cizině rád hrál na muže pokrokového a nepodléhajícího domácím predsudkům, dovedl přece získati důvěru Alexandra III. tak, že roku 1892 v třicátém čtvrtém roce svého věku se stal ministrem drah a ještě

téhož roku, po pádu Višněgradského, i ministrem financí. Tu mohl pak rozvíjeti své veliké plány.

Witte byl ze státníků horoucí tvořivosti, jako byl Colbert a nebo vůdčí duchové osvícenského absolutismu. Nebyl nikterak sentimentální. Jednotlivý poddaný mu nebyl ničím, kde šlo o moc a lesk celku říšského, při tom viděl však v říši cářské těsto, které hodlal smělou rukou přehnísti v útvar zcela nový. V diskusích ruských socialistů býval již v sedmdesátých letech spor o to, musí-li také Rusko projíti výhni novodobého kapitalismu, dříve než může v dějinách lidstva vykonati veliký, obrodný čin sociálního převratu v duchu kolektivistickém. Witte troufal si rozhodnouti otázku tu praktickým úsilím, ovšem nikoliv proto, aby cářské samodržaví a jeho středověký, theokratický přístřih vyvrátil, nýbrž, aby ruskému imperiu v tvrdé soutěži velikých mocností a při nastávající konečné dělbě země na ohromné oblasti národní zajistil vůdčí místo.

Ohromnost dřímajících sil říše, která se jevila v pevninné masivnosti své takřka samostatným dílem světa, měla býti probuzena jako báječný Ilja Muromec kouzelným proutkem novodobé techniky i kapitalistické podnikavosti a Witte ujal se svého úkolu s takovou vášní, že německý velvyslanec kníže Radolin i velvyslanec rakouský kníže Liechtenstein nedovedli si tuto »fiebrhafte Hast, Rußland zu einem Kulturstaat ersten Ranges zu machen« vysvětliti jinak, než pověstí, že prý hrabě jest stížen rakovinou a v předtuše blízkého konce tak horečně chvátá, aby zvěčnil své jméno dílem v pravdě dějinným. Doba právě předchozí dala mu k tomu ovšem již některé vhodné předpoklady, zejména ochranářskou podporou domácího průmyslu, výzbrojnými půjčkami z ciziny a úsilím o stavbu drah, vrcholícím roku 1891 ve velikém díle dráhy sibiřské, jež mělo od Čeljabinsku až k Vladivostoku přepásati nekonečnou přímkou svou asijskou pevninu v celé šíři. Witte usiloval však o to, aby náběhy ty naplnil novým duchem hospodářské účelovosti a zrychlil tempo kapitalistického výboje k podobným zázrakům, jaké ukazovaly Spojené státy americké. Přírodní poklady Ruska měly býti s mnohem větším chvatem než dosud mobilovány pro velikost cářské moci, ať šlo o rudné bohatství Urálu a Altaje, či o uhlí a železné rudy pánve donecké, o žírnu, k bavlnářství schopnou půdu turkistanskou, či o zdroje nafty v Pokavkazí.

Důležitou složkou úspěchu pak byla ovšem i veliká populační základna ruského lidu, který měl dáti pracovní sílu nově vyrůstajícímu průmyslu,

Péče o měnu a bilanci obchodní.

Hlad let 1891—1892.

Jeho veliké plány.

Hospodářský přerod Ruska.

Kolonisace sibiřská. zároveň však mohl oživit zvýšeným ruchem zemědělské práce také ohromné plochy střední a východní Sibíře, kam již v osmdesátých letech přebytek obyvatelstva mužického z evropské oblasti se počal samovolně přelévati tak, že v letech 1887—1894 na 400 tisíc osob, zejména z jihoruských gubernií, tam přesídlilo. Proud ten, v němž důležitou složkou byli namnoze starověrečtí sektáři, kteří tak unikali nerozumnému tlaku státní církve a její nesnášenlivosti, byl dotud náladovou správou činnoucí namnoze zadržován; nyní měl naopak býti vědomě řízen na vhodná místa tak, aby Rusko dosáhlo podobných úspěchů kolonizačních, jako Spojené státy na západě americkém. Tím dostávalo se ovšem hospodářské účinnosti i heslům ruských »panasiatů«, jako byl kníže Esper Uchtomskij, kteří viděli budoucnost říše cářské především v jejím asijském zázemí a chtěli stočiti osu její vůbec dále na východ. Zároveň měl se však podobně, jako při díle velikých merkantilistů západoevropských 17. věku, nyní podle plánů hraběte Witte v Rusku především stát postaviti vědomě do popředí hospodářského převratu.

Podmínky pro to byly nasnadě, neboť stát byl ohromnými potřebami vojska a válečného námořnictva největším odběratelem průmyslových výrobků, a odtud byl jen krok k tomu, aby se stal více než dotud i podnikatelem a podílníkem na tovární výrobě všeho druhu. Při tom byla ovšem nezbytná rostoucí součinnost cizího kapitalismu, jemuž byla vskutku otvírána brána do Ruska dokořán nejen půjčkami, nýbrž i překotným zřizováním akciových společností, na nichž cizí účastníci mohli míti rozhodující podíl a byli sem lákáni slibem tučných zisků, hojných surovin a laciné síly pracovní. V těsné souvislosti s touto úsilovnou podporou hospodářského ruchu byl pak i smělý plán hraběte Witte, dáti ruchu tomu bezpečnější základnu v nové úpravě měny.

Nešlo tu však již jen o zlepšení kursu papírového rublu, o jaké se snažil jeho předchůdce. Rubl měl býti důsledně převeden na stabilní, výhradně zlatou základnu, k jaké se právě tehdy v západní Evropě i za oceánem vývoj obecně přikláněl. Proto od roku 1893 počínajíc hrabě Witte se připravoval k zavedení zlatých peněz nové ráže, vedle nichž by papírový a stříbrný rubl zůstal jen jako pomocné platidlo drobné. Bylo k tomu ovšem nutno provésti částečnou devaluaci všeho dotavadního oběživa ruského, které vlivem bursovní spekulace v letech 1888—1892 na zahraničních burzách v hodnotě své neobyčejně kolísalo, a věc byla vůbec spojena s ne-

jednou obtíží. Witte troufal si je však překonati, porazil dokonale roku 1894 spekulaci rublovou a optimism jeho velikých plánů ozařoval účinně poslední léta panování Alexandra III.

Bylo tu ovšem i mnoho rušivého stínu. Veliký hlad let 1891—1892 ukazoval nejen, jak závislou jest velká oblast ruského Povolží na rozmarech suchých větrů ze středoasijských stepí; byl také svědectvím malé průžnosti a schopnosti státního činnictva k odvrácení podobných katastrof včasnou pomocí ostatních částí říše a byly vyslovovány s dobrými důvody pochybnosti o tom, jestli vůbec schopna hospodářské amerikanisace a rychlého převodu do soustavy hospodaření kapitalistického země, kde živel městský nedosahoval 12% obyvatelstva a kde zaostalost venkova měla nejeden rys plně středověký. Důsledky nedostatečného přidělu půdy mužictvu z doby zrušení nevolnictví hlásily se rovněž znova a znova neuspokojivou náladou venkovského obyvatelstva v mnohých guberniích, a k povznesení ngramotné masy, která se leckde stávala přímo obětí agrární lichvy, nepřispěla jistě ani nová úprava státního prodeje lihovin, hrabětem Wittem roku 1894 zavedená, a ovšem veliké zisky fiskální zajišťující.

Úprava ta byla sice okrášlena heslem boje proti kořalkovému moru, vskutku podporovala však spíše jeho šíření, stejně jako byly pokroku ruské vesnice zřejmě nepříznivé snahy vládních kruhů, uměle zachovávatí přežilé řády vesnického miru zostřením ustanovení, že mírový nedíl může se proměnit v trvalé přiděly jen, kde s tím souhlasí aspoň dvě třetiny obyvatel. Mir měl býti zachován stůj co stůj, ač bylo zjevné, že se tím podvazuje snaživost jednotlivých zemědělců a podporuje jakási lethargie mužického ovzduší. Než snahy ty byly výrazem zásadního nazírání Alexandra III. a jeho hlavních rádců na věci ruské, nazírání, které si neuvědomovalo, že úspěšné provedení velikých novot technických i hospodářských žádá jednak výchovy nižších vrstev k větší samostatnosti vůle i ducha, než jakou dávala zatuchlá tradice minulosti, a že se při tom nelze obejít ani bez inteligence, naplněné náklonností k státu a jeho zřízení. Ruská inteligence byla však naopak stále ještě naplněna valnou měrou nenávisti ke stroji státnímu a jeho feudálně-samodržavnému přístřihu, který za Alexandra III. jen ještě více se utužoval.

Utoužením policejního dozoru a zavedením t. zv. zvýšené ochrany ve většině gubernií podařilo se sice vládě Alexandra III. rozbítí nihilistickou organisaci, a sblížení s republikou francouzskou umožnilo jí střežiti i v ci-

Panasiatě.

Industrialisace
cizím
kapitálem.

Stabilisace
rublu.

Zaostalost
venkova.

Alkoholism.

Zatuchlý
tradicionalism.

Pokles
nihilismu.

zině účinněji než před tím bezmocné kroužky ruských revolucionářů. Vítězství bylo však provázeno nerozumným zvyšováním pravomocí státního činovnictva. Proti rozhodnutí úřadů, jež na pouhé podezření mohly administrativní cestou odsuzovati nepohodlné osoby k deportaci do Sibíře a k jiným obmezením osobní svobody, neposkytovala justice pražádné ochrany a to tím méně, ježto její nezávislost byla zlomena soustavou zatímních soudců, kteří se netěšili ochraně nesedaditelnosti. Hledisko úřednické všemohoucnosti a reakční sklony vyvrcholily pak zejména, když roku 1889, po smrti hraběte Dimitrije Tolstého, ministrem vnitra se stal Ivan Durnovo a jeho pomocníkem Pazukin. Tu proniká dolehavost byrokraticko-dvorjanského režimu až do vesnického prostředí, když na místo smířících soudců jsou stavěni účastkoví zemští načalníci, namnoze vysloužilí důstojníci nebo drobní šlechtici, kteří se stávají mnohdy vesnickými satrapy, nabývají rozhodujícího vlivu na dělení půdy v miru a takřka neobmezené moci v místním soudnictví, takže se mluvilo o tom, jak jejich činností vlastně odstraněné nevolnictví v nové době vstává z hrobu. Neboť »volostné soudy«, jimž sedlák především podléhal, nesoudily zpravidla podle obecného zákoníku, nýbrž podle zvyklostí, které byly stejně snadno nástrojem vůle načalníků a písařů vesnických, jako se jím stávala společná poruka daňová vesničanů a mírové zřízení v rukou silných jednotlivců. Mužik byl tak od ostatního společenstva národního opravdu odříznut režimem, který přes všechny reformy předchozí uměle udržoval středověká hlediska stavovských rozdílů a přehrad, v naději, že se tak nejspíše zachová odevzdanost mužíka, »božího člověka«, do vůle prozřetelnosti a jeho oddanost k cářské moci.

Roku 1890 dochází pak i k změně volebního řádu do zemstev, která trvala jako hlavní zbytek reformních náběhů doby Alexandra II. ovšem jen v 35 vnitřních guberniích, nikoliv na okraji říše a tam, kde ruský živel byl v menšině. Durnovo snažil se především zvýšiti v zemstvech moc šlechty a zlomiti tu vliv t. zv. »třetího živlu«, to jest drobné inteligence: učitelů, lékařů, statistiků a agronomů, kteří ve službách zemstev se značně byli rozmnožili, a stojíce v přímém doteku s lidem, činovnické nedůvěřivosti se jevíli zvláště nebezpečným kvasem. Jim bylo odňato právo členství v zemstvech, stejně jako nový řád městské samosprávy z roku 1892 vylučoval z městských zastupitelstev všechny, kdož neměli nemovitostí, a tedy rovněž značnou část studované vrstvy národa.

Všemohoucnost byrokracie.

Ujařmení venkova.

Zemstva.

Při tom řád ten podřizoval městské správy více než dotud dozoru gradonačalníků a gubernátorů, zatím co církevní duch Pobědonoscevův se snažil utužiti dozor státu nade vším školstvím, zejména na universitách, jejichž samospráva byla 1889 podstatně obmezena a kde obecné zavedení uniforem pro studenty mělo býti výrazem říznější disciplíny. Rovněž cenzura trvala ve své osvědčené náladovosti a potlačovala vše, co vládě méně vhodným se zdálo, i zprávy o hladu nebo vzrůstu zločinnosti. Také veřejné knihovny podléhaly nedůvěřivému dozoru a zřejmě nepřízni; zato státní církve těšila se stále okázalejší přízni vlády. Více než sto kostelů bylo postaveno jako dík bohu za zachránění caře při železničním atentátu v Borkách a spojení pravoslaví s cářstvím jevílo se vtíravě při všech vhodných i nevhodných příležitostech, zejména také vůči židovstvu a rozkolníkům, kteří proti vzrostlému tlaku státního církevnictví nalézali úlevu jen v soustavném podplácení činovnictva a popů, stejně jako skutečná účinnost »cerkovno-prichodských škol« a »škol gramotnosti«, jimiž se Pobědonoscev snažil přemáhati vliv laického školství, zemstvy podporovaného, byla namnoze paralysována nevzdělaností a netečností pravoslavného duchovenstva.

Režim Alexandra III. spočíval umíněně na důvěře, že theokratické kouzlo moci cářské má v negramotné mase mužictva a v zesíleném stroji vojensko-byrokratickém dostatečnou základnu, na níž bez ohledu na nespojenost vrstev západnický vzdělaných a volajících po kladné součinnosti ve státě, může dosáhnouti dalšího vzrůstu ohromné říše a rozvíjeti mocně její hospodářskou sílu. Vládní kruhy neuvědomovaly si dosti, jak silnou pomoc mají jak imperialism anglický a francouzské rozpětí koloniální, tak i všenněmecký ruch souvěký ve vřelém uvědomění národnostním právě těch vrstev, jež vynikaly vzděláním a účinně podpíraly vzrůst státní moci svým vlasteneckým nadšením, kdežto v Rusku naopak značná část inteligence nenáviděla stát a viděla ve vlasteneckých heslech jen sobeckou šalbu vládnoucí vrstvy.

Ukázal to význačně její obecný souhlas s ironickým výsměchem, s nímž roku 1891 Lev Tolstoj s prestolu svého, obecně křesťanského anarchismu glosoval přípitek cařův při kronšatské oslavě sblížení Ruska s Francií. Národní uvědomění v říši cářské mělo stále ještě opravdovou účinnost pouze tam, kde se obracelo proti cářství, u Finů, Němců, Poláků,

Školství.

Moc státní církve.

Nespojenost inteligence.

Ukrajinců a vůbec všech, kdož nesli těžce snahy, které rozvíjel Alexander III. na podporu státního jazyka ruského, kdežto většina vzdělanců právě tohoto jazyka hledala spíše ve všelidských ideách, více nebo méně radikálně zbarvených, spásu vlasti a obecný pokrok. Byli tu ovšem i v kruhu nejvyšších vzdělanců mužové vřele národně cítící a kteří zároveň se nevzdávali naděje, že Rusko může i pod vedením moci cářské dosáhnouti pravého pokroku, jako byl slavný chemik Mendělejev, horlivý spolupracovník při průmyslových plánech hraběte Witte; ale to byly spíše výjimky a hlavní proud duševní orientace ruské inteligence šel zcela jiným směrem.

Vratkost
moci cářské.

To vše dodávalo moci cářské v souboru ostatních států evropských zcela zvláštního, osamoceného postavení a rysů těžké churavosti vnitřní, které živily naděje jejích nepřátel v možný brzký pád ruského kolosa, třebaže zároveň jeho vojenská pohotovost u nich vzbuzovala nepochybnou vážnost a po případě i obavy. Tak vyjádřil se na příklad rakouský ministr Kálnoky v únoru 1892 s cynickým potěšením o ruském hladu, v němž prý habsburská monarchie našla »einen unerwarteten Bundesgenossen« a připomínal výrok Bismarckův, že něco přece přijde, »was den morschen russischen Staatsorganismus unterminieren und dieses, heute so gefährliche Reich für seine Nachbarn unschädlich machen wird. Dem Gifte, welches in das innerste Mark des russischen Kolosses eingedrungen ist, muß man nun sein Zerstörungswerk überlassen.« A výroky pesimistické slyšel současně švédský korunní princ při své návštěvě Ruska dokonce i v nejvyšší ruské společnosti, kde ani v kruhu velkoknížecím nebyly vzácností hlasy pochybnosti o tom, není-li vládní soustava říše cářské vskutku již tak podkopána, že z toho hrozí vážné nebezpečí i pro podstatu monarchie.

Smrt
Alexandra III.
(1. listopad
1894).

Bylo to tedy věru svízelné dědictví, jež po sobě zanechal Alexander III., když 1. listopadu 1894 zákeřná choroba ledvinová ve věku pouhých 49 let zdolala jeho ohromné tělo, a vyhlídky do budoucnosti zachmuřovala ještě více osobnost nástupce trůnu, Mikuláše II. Nový cář byl šestadvacetiletý, mladý muž, který se jevil v mnohém pravým opakem svého otce. Jeho velmi zdvořilá, někdy až rozpačitá laskavost lišila se především veskrze od robustní určitosti Alexandra III., o němž pěkně napsal německý diplomat, že na jeho otevřeně tváři »so viele die Instruktion für ihr eigenes Verhalten zu lesen suchten«. U Mikuláše II. naopak bylo od počátku cosi nalomeného a vybledlého, zejména nedostatek pevné vůle a rozhodnosti,

kteří ovšem nevyklučovali občasnou nedůvěřivou umíněnost, jaká bývá obranou slabých a nevybojných povah v osudových chvílích.

Při návštěvě dvora ve Vídni v listopadu 1892 byl carevič obecně označován jako velmi »linkisch« a Vilém II. vysvětloval to především tím, že její pečlivá matka příliš dlouho držela připjatého k své zástěrce a vypěstovala v něm zároveň úplnou závislost na každém pokynu otcově. Opravdu neměl Mikuláš II. ani dostatek politického a odborného vzdělání. Cesta kolem světa a kamarádský styk s důstojníky gardového pluku preobraženského nebyly v ohledu tom dostatečným doplňkem příliš patriarchální výchovy rodinné, zdušené věčným strachem před atentáty a nechutí Alexandra III. k živějšímu doteku se světem a vzdělanou společností.

Mikuláš II.

Mikuláš II. vstupoval tak před veliký úkol svůj s duší zakřiknutou a snadno podléhající vlivu jiných. Zejména matka zachovala u syna i po jeho nastoupení ve vládu mocné slovo svými připomínkami, že by zesnulý otec tak či onak si byl vedl, a vedle ní vstoupili do popředí i starší členové dynastie cářské, kteří za Alexandra III. neměli valného vlivu. Z nich nyní někteří, jako velký kníže Sergěj nebo Vladimír, vystihli záhy, jak povolný jest nový cář k jejich tlaku a jak těžce dovede se mu vzepřítí.

Jeho osobnost.

Důležitou úlohu měly ostatně u mladého cáře i motivy náboženské, ale opět zcela jinak, než tomu bylo u jeho otce, který s mužnou prostotou přijímal pomoc církevního pravověří a čerpal z něho svou mravní jistotu. U Mikuláše II. naproti tomu náboženský život měl mnohem neklidnější zbarvení. Cář nevykřikoval sice svou víru v zázračné spojení s božstvem tak dryáčnický jako Vilém II., věřil však také s úsilím ryzí pověry, že jedině přímé zásahy nadpřirozeného světa mu pomohou nésti těžké břímě koruny. Ale při tom vědomí veliké povinnosti nebylo u něho nikterak tak jasné, jako u Alexandra III. Ustupovalo často do pozadí před jakousi malátnou indolencí a nechutí k pravé námaze ducha i vůle, což se jevílo také dokonalou neschopností promluvit s rázným gestem před větším počtem osob co jiného, než několik ubohých frází, takže kontrast osobní nepatrnosti vůči zářivému ústrojí nejokázalejšího dvora evropského a vůči představě, že do rukou tohoto muže jsou položeny osudy milionů, byl tím vtíravější.

Náboženské
motivы.

Společná s otcem Mikuláši II. byla ovšem touha po klidném životě v ústraní rodinného kruhu, který mu měl dáti sňatek s německou princeznou, Alicí Hessensko-Darmstadtskou. K sňatku tomu došlo záhy po

Cářevna
Alice.

smrti Alexandra III., 26. listopadu 1894, a svazek byl posvěcen pevnou náklonností vzájemnou manželů, která se ve frivolním ovzduší dvorských kruhů petrohradských zdála takřka maloměstským zjevem a byla ovšem utužena zejména také tím, že i na mladou carevnu mystické pološero pravoslavné zbožnosti záhy projevilo neodolatelný vliv, ač se jinak intimnímu životu cařské rodiny dostalo zcela neruského, spíše anglického přístříhu a také angličtina v něm vládla jako řeč důvěrného hovoru i dopisů.

Vše to bylo ovšem v prvním období nové vlády ještě skryto, neboť do širšího kruhu pronikly o bytosti nového panovníka dotud jen úplně nedostatečné zprávy. Proto Rusko i Evropa čekaly s napětím, jaké budou jeho první činy. V Rusku pojily se k němu naopak, podobně jako bylo kdysi i u jeho otce, neurčitě naděje kruhů, které ještě nezoufaly nad možností, přivést Rusko na dráhu ústavních pokroků bez osudných převratů. Od velikého rozmachu, který způsobil zlý hlad let 1891 a 1892, kruhy ty, zejména skupina zvaná »Právo lidu«, zesílily zase aspoň v důvěrných kroužcích zemstev přípravy pro novou akci za ústavní práva, a když došlo k změně na trůnu, troufalo si devět zemstev, vedených zemstvem tverským, podati dvoru cařskému několik adres petičních. Hlavním vůdcem hnutí byl právník Rodiščev a adresy byly vesměs velmi krotké; slovo konstituce v nich nebylo vůbec ani vysloveno a obsahovaly namnoze jen protesty proti přehmatům činovnictva a nesmělou žádost o součinnost zástupců zemstev při říšském zákonodárství, které dotud záviselo úplně na vůli cařově a vlivech dvorských. Neboť státní rada, »gosudarstvenyj sovět«, jež měla připravovati zákony, byla zřízení zcela zrezivělé a neplodné, pouhý poradní sbor činovníků, na pokynech shora úplně závislý.

Ale i tomuto jistě umírněnému kroku dostalo se neočekávaně drsného odmítnutí. Mikuláš II., který byl při smrtelném loži otcově slíbil, že zachová samodržaví nedotčeno, a jehož těsnou inteligenci dovedl Pobědonocev naplniti dokonalou hrůzou před důsledky sebe menších ústupků západním heslům ústavním, dal nejen na návrh ministra Durnova zvláštní resolucí zemstva pokárati a Rodiščeva z Petrohradu vypověděti, nýbrž zesílil věc osobním vystoupením. Když totiž 29. ledna 1895 v Zimním paláci byl konán hold několika tisíců zástupců všech částí říše v 188 skupinách, nesměli sice delegáti ti ani slova pronésti, cař však neobratně pronesenými, ale tvrdými slovy zatratil ty, kdož prý v několika zemstvech se dali strhnouti k »nesmyslným snům o účasti zástupců zemstev při vnitřní správě

státu«. A vytkl, že chce všecku svou sílu věnovati blahu lidu, zachováváje základy samodržaví stejně pevně, jako činil jeho nezapomenutelný otec.

Bylo to tedy zklamání stejně hořké pro všechny přívržence účelné reformy shora, jako zklamání roku 1881, a dalo za pravdu těm, kdož tvrdili, že Rusko se vyprostí z mrákot přežilého režimu jen rozpoutáním podzemních sil revolučních.

V ostatní Evropě sledovali ovšem rovněž první kroky mladého caře se zájmem a zvláště dalo se tak v Berlíně, kde Vilém II. připjal ke změně na trůně cařském smělé naděje. U zesnulého Alexandra III. veškerá kouzla jeho osobního úsilí se ukázala marná; svezla se takřka na žulové postavě caře, jenž neměl vůbec Němce rád a jemuž roztěkaná bytost i beztaktní doléhavost Viléma II. byla zvláště protivná. A odklon ten vzrostl zvláště, když byl cař nadto ve své nedůvěře k domnělým útočným plánům německým upevněním roku 1890 neobnovením vzájemné smlouvy a výslovným odmítnutím opětovné snahy ruského ministra Gierse o to, aby mohl vůbec »etwas Schriftliches, nur ein paar Zeilen haben«, co by zajišťovalo, že Německo ve vhodné chvíli nevpadne v tyl Rusku, v Asii nebo na Balkaně zabavenému. V rámci obecné mírumilovnosti cařovy zůstal i pak sice poměr Ruska k Německu přiměřeně zdvořilý a Alexander III. se tam několikrát zastavil, projížděje do Dánska; ale někdejší srdečné přátelství dynastické mezi Berlínem a Petrohradem bylo to tam a ruskofrancouzská aliance přiosťčila vývoj ten stejně jako soustavné zvyšování vojenské pohotovosti na té i oné straně hranice ruskoněmecké. A působila tu konečně nepříznivě i polská politika »nového kursu« v Prusku.

Rusko, vstupujíc ve svazek s Francií, nemělo sice nikterak na mysli vytvoření základny k útoku na Německo, naznačovalo však spolkem tím zřejmě, že má v ruce účinnou zbraň, kterou může pádně oplatiti jakoukoliv nevlídnost, kterou by snad Německo jako spojenec Rakouska nebo Anglie ruským zájmům učinilo. V Berlíně nesli pak tím tíže tento odstup Ruska od politiky skutečného osamocení, v němž se snažil kdysi Bismarck říši cařskou trvale udržovati svou složitou diplomacií, ježto dočasné sblížení Německa s Anglií neposkytovalo dostatečné náhrady.

Proto pochopíme, že Vilém II. smrt Alexandra III. uvítal především jako příležitost k tomu, aby uvolněné pásky mezi Berlínem a Petrohradem znova utužil dynastickými styky a mladého caře vtáhl do kruhu svého

Poměr
Viléma II. k
Alexandru III.

Rusko
a Německo.

Vilém II.
a Mikuláš II.

Hnutí
ústavní.

Příkré
odmítnutí
zemstev.

vlivu. Chtěl se dokonce rozjetí sám hned k pohřbu zesnulého cíře, aby mohl Mikuláše II. při samém vstupu na trůn opřísti kouzlem své osobnosti, a dal se jen stěží přesvědčiti o tom, že by předčasný výpad takový vzbudil v Petrohradě buď nedůvěru, nebo zesílil zbytečně ruské sebevědomí. Zahájil tedy účinnou palbu aspoň z dále bez odkladu navázáním důvěrné korespondence s Mikulášem II., jež měla mladého cíře vlivu staršího strýce podmaniti. Korespondence ta, psaná anglickým jazykem, osvětluje velmi působivě prostředky, jimiž se tak mělo státi. Měla sice v podstatě intimně rodinný ráz, vytčený důvěrnými podpisy »Willy« a »Nicky«, politické pohnutky prozrazují se v ní však ustavičně způsobem zcela nepokrytým.

Jejich korespondence.

Vilémovi II. šlo především o to, aby zaplašil obavy ruské před spolkem Německa s Rakouskem i jeho sblížením s Anglií a zároveň vrazil klín mezi Rusko a Francii. Proto napsal tu mnohé tvrdé slovo o Anglii, ač zároveň opravdu neustával usilovati o její pevné přičlenění k trojspolku, a neváhal ani dosti otevřeně naznačovati cíři, že svazek Německa s Rakouskem není toho rázu, aby opravdu podpíral rozpínavé snahy habsburské říše na Balkáně, kde Německo nemá vlastních určitých zájmů a nemíní zejména překážeti vzrůstu moci cířství v oblasti Cařihradu a mořských úžin, vedoucích k Černému moři. Zvláště neúnavně snažil se však přesvědčiti mladého cíře o tom, že jakýkoliv spolek jeho s republikánskou Francií, jejíž ničemnost jest prý na věky nesmazatelně dokázána prolitou krví panovnickou, ohrožuje nejen zájmy všech legitimních dynastií v Evropě, nýbrž může přinést Rusku samému nejhorší následky republikánskou nákazou.

Nadbíhání Berlína Rusku.

Toto zjevné nadbíhání moci cířské, které nebylo vskutku dobře slučitelné ani s opravdovou loyality vůči hlediskům trojspolku, ani se současným úsilím o anglické spojenectví, nebylo však jen výrazem neklidné a nejasné náladvosti Viléma II., nýbrž souviselo těsně se složitým předivem snah diplomacie německé, sprádaným zejména nedůvěřivou rukou Holsteinovou. Dokud Anglie bez podmínky nepřistoupí k společenstvu trojspolkovému a nedá mu tím převahy, již by na pevnině také útočně bylo lze užiti, nesmí Německo ani ruskou kartu položit stranou, nýbrž má té i oné možnosti uživati k tomu, aby ve světové politice, a zejména také v zámoří, pro sebe vysloužilo kde jaký zisk. Byl to tedy jakýsi návrat k zásadě někdejší politiky Bismarckovy, ale změněný zejména v podstatě

tím, že při něm nešlo již tolik o vytváření poměrů evropských, příznivých vnitřnímu zesílení Německa a zajištění jeho zisků předchozích, nýbrž spíše o možné získání výhod nových ve větším rámci politiky světové.

Šlo především o to, jaký úspěch bude věc míti ve změněných poměrech petrohradských, a tu bylo od počátku zjevno, že Mikuláš II. jest opravdu poněkud méně odmítavý vůči doléhavým důvěrnostem berlínského strýce a že nemá aspoň tak vyhraněně protiněmeckých sklonů, jako mívá jeho otec. Již to bylo ziskem pro Berlín, zároveň bylo však v zápětí zjevno, že sblížení ruskofrancouzské není pouhý vratký oblázek, který by se takto dal lehce odsunouti stranou, nýbrž že je to veliký balvan, hluboko vrostlý v půdu ruské politiky. Utužovalat jej nejen vzrostlá závislost ruského vojenství a nové hospodářské politiky na francouzském kapitálu; němečtí diplomaté byli nuceni přiznati, že takřka veškerá vyšší společnost ruská, až do nejvyššího kruhu velkoknížat, jest proniknuta smýšlením frankofilským. Také ministr Witte vytýkal vůči německému vyslanci v Petrohradě výslovně, že prý »die große Masse des russischen Volkes eine Art sentimentaler Anhänglichkeit an Frankreich habe, der eine gewisse Bedeutung immerhin nicht ganz abzusprechen sei«. Zároveň zejména ve vyšším důstojnictvu ruském někdejší klientela německá ustoupila úplně před duchem výrazně protiněmeckým, který viděl ve srážce s Německem a Rakouskem na západní hranici ruské neodvratný úkol budoucnosti. Varovný hlas německý před nebezpečím republikánské náказы z Francie setkával se tu s posměšným tvrzením, že větším nebezpečím pro Rusko jest nyní vzrůst sociální demokracie v Německu a jeho vyzářování do ruského prostředí.

Proto přijal Mikuláš II. spolek s Francií jako samozřejmý odkaz politiky svého otce, od něhož nemínil bez nutnosti odstupovati, a skutečnost ta byla v zápětí také se strany francouzské potvrzena, když v lednu 1895 ministr Ribot ve veřejném projevu užil význačných slov: »Francie spojila své zájmy s jiným národem k zabezpečení míru a evropské rovnováhy. Tato aliance, schválená obecným cítěním národa, tvoří dnes naši důstojnost a sílu.« Užiti slova aliance se tu nestalo zajisté bez souhlasu ruské vlády a bylo to jen jakési oslazení hořké pilulky, když ruský ministr zahraničních věcí německého kancléře tehdy ujišťoval, že Rusko se ujímá Francie hlavně jen proto, aby ji drželo na úzdě a krotilo její touhu po revanši v zájmu evropského míru.

Mikuláš II. a Francie.

Přiznání aliance.

To bylo zřejmě jen vlídné přebarvení skutečnosti pro Německo velmi málo potěšivé, ale pravdy bylo ovšem na tom tolik, že Rusko, nemajíc vskutku útočných úmyslů protiněmeckých, nikterak nestálo o to, aby bylo spolkem s Francií zavlečeno do boje v západní Evropě. To bylo tím spíše nepochybné, ježto se zájem politiky Mikuláše II. v té chvíli ještě více, než tomu bylo za jeho otce, obracel k asijskému východu. A to nejen z důvodu nové, velkorysé politiky hospodářské, jež měla vydatnou kolonizaci, urychlením těžení z přírodních pokladů sibiřských a provedením ohromných plánů komunikačních veliké území teprve opravdu zhodnotiti pro moc cářskou. Právě doba, kdy Mikuláš II. nastupoval na trůn, obrátila zraky všeho světa a ovšem i Ruska, nejbližší zúčastněného, také k politickým problémům dálného východu asijského událostí zcela neočekávanou, totiž vítězstvím Japonska nad Čínou v zápasu, který vůbec pro dějiny lidstva a světové politiky se stal zářezem velmi důležitým.

Asijské
plány.

III. VSTUP DÁLNEHO VÝCHODU DO SVĚTOVÉ POLITIKY.

Na počátku let devadesátých ohromná říše čínská zůstávala stále ještě tajuplnou sfingou, plnou podivných protikladů, jejíž další vývoj nebylo snadno odhadnouti. Po nešťastné válce s Francií, která se skončila roku 1885 ztrátou Tonkinu i svrchovaností nad Annamem, zdálo se, jako by Čína uznávala konečně, že nemůže dále zachovati svou dosavadní povýšenou zdráhavost ve styku se »západními barbary«, a že setřese v ohledu tom směleji, než dosud se stalo, předsudky své staré tradice.

Čína po
r. 1885.

Novými smlouvami z roku 1887 říše středů otevřela zahraničnímu obchodu další přístavy a tržní střediska, zejména v jižních provinciích Jünnanu a Kvangsi, kam se ve zjevné soutěži tlačili Francouzové z Tonkinu i Angličané z Birmy; Čína přiznala zároveň také Portugalcům plné právo na jejich starou državu Makao a zejména rychlý vzrůst bankovních domů evropských v Šanghaji, Hongkongu a jiných emporiích pohraničních dosvědčoval pokroky obchodního pronikání ciziny na trhy čínské. Naopak ovšem stával se zároveň vývoz pracovního lidu a obratných obchodníků z Číny v celé oblasti kolem Tichého moře, zejména pak v Australii, Spojených státech amerických a v území Malajském, zjevem význačným, který tu všude počal záhy zneklidňovati místní prostředí, zasažené soutěží této levné práce čínské.

Usilí prozíravých mužů, jako byl místokrál sídelní provincie Čili, Li Hong-čang, podařilo se překonati konečně i pověrečný a zároveň místním obchodnictvem živený odpor proti železným drahám aspoň na tolik, že v letech 1887—1889 vznikají počátky železničního spojení z Tientsinu k Pekingmu a odtud na jih do Hankeu, důležitého střediska na řece Jang-tse-kiangu. Na místo arsenálů, zničených Francouzi, staví vláda nové válečné přístavy ve Veihai-vei a Lüšan-keu (Port Arthur), kupuje v Evropě moderní lodí válečné i děla, zatím co místokrálové provincií Čili, Hukvang a Kiangnan byli pověřeni úkolem, pomocí cizích instruktorů vytvořiti evropsky vycvičené a vyzbrojené sbory vojenské. Správa cel zahraničních, řízená ráznou rukou sira Roberta Harta, jevila se při tom stále více hlavní finanční oporou ústřední vlády a uvažovalo se dokonce o zásadní

Technické
pokroky.

nápravě měny, trpící neustále i nedostatkem hodnotných mincí ražených i nespolehlivostí úvěrových platidel. Také diplomatické mise čínské do ciziny stávaly se častějšími a znalost evropských poměrů pronikavější; roku 1890 snažil se Li Hong-čang dokonce již navázati přímé jednání s Vatikánem, aby otrásl francouzskými nároky na výhradnou ochranu katolíků v Číně, kteréž se zároveň ovšem i s německé a italské strany dály ne malé překážky.

Čínský
konservatism.

Než přes tyto všechny náznaky rostoucího vlivu hledisek evropských bylo pozorovateli hlouběji pronikajícimu přece jen zřejmo, že změny ne sahají ještě nikterak do jádra státního i společenského zřízení říše čínské. Její správa ústřední i místní zůstává jimi hrubě nedotčena ve svém podivném rozčlenění, jemuž tradiční soustava mandarinátu zaručovala spíše jen zdánlivou než skutečnou jednotu.

Také dvůr císařský zachovával svůj východní ráz, takřka nedotčený evropskými vlivy. Rozhodující místo tu měla stále ještě rázná císařovna Tseu-hsi. Její adoptivní vnuk, který jako císař přijal jméno Kvang-hsiu, dosáhnuv roku 1889 sedmnáctého roku, ujal se sice podle jména vlády, a Tseu-hsi trávila zdánlivě život vznešené pensistky v ústraní paláce, položeného mimo »Červené zapovězené město«. Opravdu dovedla ovládati císaře dále, střeziti jej a řídití všechny jeho kroky jeho chotí i obratnými eunuchy, a měla dokonce na správu říše v důležitých otázkách význačný vliv pomocí důvěrných rádců svých, jako byl Li Hong-čang, princ Čun, vlastní otec mladého císaře a říšský admirál, nebo velitel palácové gardy, mandžuský generál Jung-šu. Vše to bylo provázáno bohatým věncem orientálských intrik palácových a tajuplných pověstí o vraždách a znásilnění dynastických řádů, ale silná žena dovedla proti všem odpůrcům zachovati vrch a vtisknouti době pečeť své osobnosti. Vlivům daleké ciziny při tom ustupovala, kde bylo nutno, a nebyla bez porozumění ani pro skutečnost, že v rozličných ohledech ústřední vláda císařská jen pomocí novot těch zachovává v rozkolísaném ústrojí říšském silnější postavení, než by jinak bylo možno. Zároveň byla však přesvědčena, že moc ta by padla úplně, kdyby se vzdala dvojí opory: jednak výsad, které k dynastii poutaly rodovou šlechtu mandžuskou, mezi níž se počítalo na šest tisíc princů, zároveň však také staré čínské tradice kulturní, jež vrcholila v nauce a životním řádu starých klasiků.

Výsady
mandžuské.

Nauka ta nebyla ovšem nikterak příznivá přijímání podstatných novot

z ciziny, neboť požadavek neúnavného hledání pokroku v lidstvu jí byl zcela cizí; viděla v typickém Číňanu, dbalém mravních předpisů, dosažený ideál kulturní a v svátostně povzneseném císaři vlastního »syna nebes«, k němuž cizinec smí přistoupiti jen s poníženým uznáním jeho světovládné moci. Rušiti tuto tradici přiznáním, že říše tentokráte cizími barbary byla nejen poražena, nýbrž přemožena tak, že musí zásadně uznati jejich rovnocennost a přizpůsobiti se mezinárodním zvyklostem jimi stanoveným, zdálo se v zájmu dynastie velmi nebezpečným. Neboť dějiny čínské učily, že trvalé neúspěchy panovníků jsou pro národ znamením božského hněvu vůči jejich rodu a pobídkou k revolučním změnám; a mandžuská dynastie, na niž zejména jižní Čína nepřestala hleděti jako na severní vetřelce, nestála nikterak na pevných nohou. V dvorském ovzduší v Pekingu trvala pak nadto důvěra, že vznešená síla tisícileté kultury a zděděných řádů překoná i tuto zkoušku, jako tolik jiných dočasných neúspěchů v minulosti, zůstane-li si jen v podstatných věcech věrnou a přijme-li některé cizí vymoženosti jako vítanou technickou pomůcku.

Síla
tradice.

Princip universalismu východoasijské kultury, v níž vláda mrtvých nad živými byla o mnohem silnější než kdekoliv jinde, vzpíral se tak vši svou mocí západnímu hledisku, jež řadilo vedle sebe rovnoprávně pestrou mnohost rozličných kultur i státních útvarů, a proto pochopíme křečovitě úsilí, s jakým vláda čínská se snažila v úředních prohlášeních přebarvovati své porážky na skutečná vítězství, maskujíc zároveň nabubřelou fraseologií imperialistickou k nepoznání všechny ústupky, které byly jejich skutečným důsledkem.

Zakrývání
ústupu.

Snaha ta činila zejména postavení diplomatických zástupců rozličných mocí v Pekingu zcela jiným, než kdekoliv jinde ve světě, a zřejmě málo příjemným. Cítili vůkol sebe stále ovzduší nevládné xenofobie, které věřilo všem povídačkám o »bílých ďáblech«, šířeným za tichého souhlasu vládních kruhů, a bylo jim bojovati denně nejen s východní odkládavostí a neupřímností při provádění rozličných novot, vyplývajících z předchozích smluv zejména v otázkách dopravních a celních, nýbrž i dvorská etiketa se tu stávala věcí neobyčejného významu.

Tak, když roku 1891 diplomatický sbor měl společně předstoupiti před tvář »syna nebes«, nebo když v letech nejbližších následujících jednotliví členové jeho si vymohli zvláštní slyšení, nepodařilo se nátlaku všech těch evropských excelencí dosáhnouti ani toho, aby se přijetí dalo jinde, než

Obtíže západní
diplomacie
v Pekingu.

v pavilonu, kde bývala přijímána poplatná knížata asijská. Podobně, když anglický princ, vévoda z Connaughtu, roku 1890 navštívil přístavy východoasijské, dovedla čínská vláda rozličnými záminkami zabránit tomu, aby také Peking navštívil, a zde se cť člena panovnické rodiny byl přijat.

Příčina, proč zástupcové evropských mocí, jinde tak nedůtkliví, v Číně se přece smířovali s tímto nezvyklým jednáním a tíhu své moci plně nepoložili na váhu, tkvěla jednak v tom, že vzájemné žárlivosti a naděje, dosáhnouti postranní dohodou s čínskými úřady zvláštních výhod, tříštily jejich tábor. Zároveň působila na ně však také sugestivní představa o veliké moci, jež jest snad přece utajena v ohromné říši o více než 400 milionech obyvatel a kterou není proto radno ke krajnosti vydráždit, zvláště když se počíná znenáhla otvírat evropskému obchodu a nabývá i moderní výzbroje, jež jí možná v dohledné době učiní kladnou složkou ve světové politice. Všechny tyto představy byly však naráz obráceny v opak výsledkem války, která se roku 1894 rozpoutala mezi Čínou a sousedním Japonskem.

* * *

Japonsko.

Dotkli jsme se toho již v předchozích svazcích, jak v Japonsku nová doba, jež se počala pádem šogunátu a byla jménem »Mei-zi« (Osvícení) označována, přinesla úsilovnou snahu, vyzbrojit se vším, co dávalo západu převahu nad Asií. Evropa i Spojené státy americké staly se pohyblivému národu ostrovnímu jaksi velikou školní sítí, kam posílal rok co rok rostoucí množství učenlivých žáků, jejichž mysl nebyla zatarasena vysokou hrází přezíravých předsudků, jaké bránily Číňanovi, aby šel podobnou cestou. Pod klidnou maskou nažloutlé tváře kryl ovšem i Japončík silné sebevědomí národní; sebevědomí to netkvělo však tolik ve vylučném cennosti vlastních řádů a kultury, jako ve víře, že se Japonsku podaří v brzké době dohonit a snad i předstihnouti západní lidstvo na poli jeho vlastní tvorby.

Napodobení západu.

Tím vznikl zvláštní, v dějinách nevídaný případ asimilace a dosti hybridní směsice dvou, zcela různých proudů kulturních. Vůdčí vrstva japonská předstírá sice, že neztratila úplně souvislosti s estetickými hodnotami své domácí tradice a odívá se v rodinném kruhu ještě příležitostně v pestrý kroj předků; opravdu snaží se však jinak se západním šatem a uniformou vzít na sebe všechny význačné rysy evropského prostředí.

Neboť nešlo tu jen o zavedení nových technických úspěchů, jako byly

dráhy, telegrafy, parníky, poštovníctví, kapitalistické zřízení úvěrní, veřejná hygiena se závazným očkováním a podobné věci. Veškeren sloh života v Nipponu se měnil ve svých základech závazným přejímáním nejrozličnějších institucí, bytostně cizích asijskému prostředí, ať to bylo odborné školství, gregoriánský kalendář s úplnou tolerancí náboženskou, zrušení otroctví, obecná povinnost branná či zavádění evropských zákoníků a nového ústrojí správního i ústavního. Ve všem bylo zřejmo, že nebyla planým slovem slavnostní přísaha o pěti člancích, kterou mladý mikado Mutsuhito vyslovil před shromážděním předáků národa hned roku 1868, vstupuje v boj o nové, s dotavadními řády se rozcházející Japonsko, a v níž sliboval, že místo přežilých, nedostatečných řádů dá říši zcela novou ústavu, opřenou o hledisko pokroku a zásadní rovnosti právní všech poddaných.

Opravdu neznamenal to ovšem neodkladnou recepci soustavy konstitučně-demokratické podle pokročilých vzorů západních. V ohledu tom byl vývoj opravdu řízen rukou dosti opatrnou a zdrženlivou, takže první fázi jeho byl spíše jakýsi osvícený absolutismus, který znamenal v pravdě především vítězství ústřední myšlenky státní zosobněné v posvátné bytosti legitimního císaře nad dotavadní regionální rozdrobeností a feudálními řády. Poslední bašta řádů těch byla pak opravdu zdolána teprve pokračováním nebezpečné revoluce samurajské roku 1877 panovníkem, opřeným o družinu oddaných nadšenců pro nové cíle státní, příslušných zejména k jižním krajům Satsuma a Čošu, z nichž se pak po dlouhá léta ještě především rekrutovalo spolehlivé vyšší úřednictvo a důstojnictvo s příděchem jakési privilegovanosti těchto oblastí, které při tom ovšem navzájem žárlivě závodily. Neboť vůdčí mužové z kraje Čošu strhli na sebe rozhodující slovo ve vojsku, kdežto kraj Satsuma dával zase většinu důstojníků novému loďstvu válečnému, a věc ta nezůstala bez důsledků ani pro další vývoj politický ostrovní říše, takže se vývoj ten chvílemi jevil takřka jako zápas dvou činovníckých koterií o moc a vliv v životě veřejném.

Hledisko poddanské rovnosti ve službě jednotného státu zvítězilo při tom ovšem nad někdejšími ústrojími feudálními dosti dokonale, a zůstaly-li i potom v společenském životě japonském zbytky rozrůzněnosti stavovské, byla jejich podstata zcela jiného rázu než kdysi. Staré rody dvorských velmožů a provinciálních daimiů zachovávají sice s tituly knížat, markýzů a viscountů při nové úpravě šlechtických hodností význačná místa v spo-

Nový sloh života.

Osvícený absolutismus.

Čošu a Satsuma.

Šlechta.

lečenské hierarchii, ale základna jejich hospodářské moci změnila se podstatně zejména tím, že mnozí z nich neváhali bohatství svého užití k novým podnikům průmyslovým a obchodním a stáli se stejně služebníky nového řádu kapitalistického, jako se stávali zároveň oddanou oporou trůnu ve vysokých úřadech správních a vojenských. Nižší šlechta drobných manů, samurajů, ztrativší výsady ozbrojené kasty a obdrževší namnoze za své lenní požitky jen nepatrné odstupné, bránila se naproti tomu s mnohem menším zdarem neodvratné nivelisaci. Tonula znenáhla ve vlně ostatního obyvatelstva, a vítaným útlukem, kde mohla aspoň v některém ohledu zachovati vzpomínku na svou někdejší povznešenost, jí byla státní služba civilní a vojenská.

Společenské
převraty.

V rámci jediné generace docházelo tak ve stínu utužené moci státní k velmi podstatným přesunům všech životních poměrů obyvatelstva, v němž znenáhla především majetkové rozdíly nabyly síly společensky hodnotící, a spíše jen jako dočasný dozvuk minulosti zachovávaly se i v nižším lidu některé kastovnícké zvláštnosti, na příklad parijské postavení t. zv. etu, rodin stížených kdysi příslušností k nečistým řemeslům a podobně. Zásadní rovnost před zákonem a prudké údery nového, kapitalistického řádu hospodářského konaly neúprosně své přerodné dílo, a důležito bylo, že s evropskými vlivy do Japonska záhy pronikla i hesla liberalisticko-konstituční, jež žádala účasti národa při vládě a zákonodárství.

Nižší lid.

Ústavní hnutí.

Chopila se jich zejména nová publicistika, jež i v Japonsku přijala rychle za svůj hlavní úkol, probouzení frazeologií z Evropy přejatou nižší lid k tomu, aby se dovolával podílu na moci veřejné. Úspěchy úsilí toho byly ovšem jen zcela pozvolné. Již roku 1875 shromáždil sice mikado jakousi schůzi notáblů, vládou jmenovaných, k poradě o potřebách národa, a rok potom vytvořil »gen-ro«, jakýsi senát, složený z vybraných, starších hodnostářů. Měl však zasedati jen při zvláštních příležitostech a stal se spíše kolbištěm, kde závodily navzájem oligarchické skupiny úřednické z Čosu a Satsumy o hlavní směrnice státní správy, než skutečným sborem zastupitelským.

Genro.

Počátek k opravdové účasti širších vrstev národních při správě věcí veřejných byl učiněn teprve roku 1879 zřízením volených zastupitelstev místních a okresních. Než volání po právech politických vzrůstalo přes to, že nejeden z příliš hlasitých stoupců konstitučního hnutí byl

žalářován, a jakési uklidnění nastalo teprve, když roku 1880 císař závazně slíbil, že do desíti let dá opravdu národu ústavní zastoupení.

Povolnost ta byla ovšem zároveň uspišena i snahou, dokázati Evropě a Americe, že se Japonsko nepochybně a ve všem staví na podobnou základnu právní, na jaké spočívaly státy západní, a že proto jest spravedливо, aby s ním jednaly jako rovný s rovným. Ostrovní říši bolely zejména smlouvy, které v letech šedesátých cizí moci Japonsku byly vnutily a které se mu nyní jevily stále více nejen nesnesitelným ponížením, nýbrž také citelnou hospodářskou škodou. Vrcholily zejména v závazku, nezvyšovati nad 5% dovozní cla, a tíživé bylo i konsulární soudnictví, jemuž jedině cizinci v přístavech japonských podléhali. Japonsko v ohledu tom dosáhlo sice již roku 1875, že ochranné vojenské oddíly cizích legací z Tokia byly odvolány; v otázce cel a soudnictví vytáčeli se však zástupcové rozhodujících velmocí stále tvrzením, že právní poměry japonské nejsou ještě dosti pokročilé, aby ochranných opatření pro cizí obchod nebylo již zapotřebí. Proto urychlila vláda japonská co nejvíce oddělení justice od správy, provedené roku 1880. V zápětí potom vydala nový zákoník trestní, zhotovený zejména podle francouzského vzoru, i nové řády, zajišťující bezpečnost převodů majetkových a hypotekární úvěr; zároveň byla do Evropy vyslána zvláštní komise studijní, jež měla poznati podrobně správní i ústavní zařízení rozličných tamních států a vybrati z nich nejvhodnější vzory. Vedl ji hrabě Ito Hirobumi, muž, v němž Japonsku vyrůstal státník nad jiné významný.

Poměr k cizím
mocím.

Cl a konsu-
lární soudy.

Markýz Ito.

Již v šedesátých letech Ito, příslušník samurajského rodu z klánu Čosu, nedbaje tehdejších zákazů, vypravil se do Evropy, jsa naplněn silnou závadostí a touhou po nabytí vědomostí, užitečných k povznesení svého národa. Vrátiv se, zaujal rychle významné místo v kruhu mužů, kteří s vlasteneckým zanícením a ne bez osobních obětí a nebezpečí proráželi dráhu novému režimu. V sedmdesátých letech navštívil znova západní svět jako člen důležité, pětičlenné výpravy studijní, vedené vlivným Ivakurou. Jeho návrat z podobné cesty třetí roku 1884 znamenal pak rozhodující fázi nové úpravy správy státní a otázek ústavních.

Dochází tehdy ke konečné proměně 72 starých okršků lenní moci v 45 departementů, řízených podle francouzských vzorů prefekty. Na místo vlády ústřední, v níž dotud hlavně řídicí kancléř měl vrchní zodpovědnost, vzniká roku 1885 ministerstvo, seřízené podle evropských vzorů s přesnou

Správa státní.

resortní učeněností. Ito, jenž se stal jeho prvním předsedou, byl zároveň pověřen vykonáním přípravných prací pro novou konstituci, která byla 11. února 1889 slavnostně vyhlášena a roku příštího v život uvedena.

Ústava
z r. 1889.

Nesplnila ovšem nikterak nadějí stoupenců demokraticko-liberalistických hesel, kteří však byli opravdu jen nepatrnou menšinou v mase negramotného národa. Hlavním vzorem ústavy té byly státní řády pruské, zaručující při zdánlivých ústupcích konstituční silnou moc panovnickou, a Ito sám přiznal to roku 1896 německému vyslanci, vytýkaje, že Japonsko vděčí německému vlivu »die konservative Richtung, die sein Staatswesen genommen hat, und somit die Neubelebung des monarchischen Prinzipes, welches unter den demokratischen Tendenzen des, mit amerikanischen Ideen erfüllten Jung-Japans eine Zeitlang ersten Gefahren ausgesetzt gewesen ist.« Vedle státní rady a mimořádného »gen-ro« byl postaven nový říšský sněm zákonodárný o dvou komorách. Vyšší byla složená z dědičných zástupců některých rodů šlechtických, ze skupiny, zastupující šlechtu nižší, a z notabilit, císařem doživotně jmenovaných, kdežto nižší komora záležela z poslanců, volených na základě vysokého censu. Neměla však při tom nikterak zavládnouti hlediska vlády parlamentní, ježto ministerstvo zůstávalo zodpovědno pouze císaři, nikoliv sněmu, a císař je mohl jmenovati bez opory o většinu dolní komory.

Pruský
vzor.

Byl to tedy režim opřený především o silnou moc úřednictva a vojska, jen v legitimním panovníku hledajícího pravou základnu veřejného života, jaký Bismarck měl za nezbytný pro bezpečnost spořádaného státu a který byl podobně jako ústava pruská jen poněkud přizdoben mašinerií sněmovní, aniž dopouštěl, aby sbor volených zástupců národa sáhal po pravé podstatě moci státní. Bylo proto pochopitelné, že, jakmile v listopadu 1890 po vykonání voleb první japonská sněmovna se sešla, ostrá oposice se v ní ozvala, žádající i ryzí vládu parlamentní, i pronikavější demokratisaci státu. Dochází rychle i v Japonsku k hlučným debatám parlamentním a trpké kritice vlády, která pak nejednou na to odpovídala zase odročením nebo rozpuštěním dolní sněmovny, takže i v tomto ohledu rozličné zvláštnosti veřejného života politického, v západní Evropě vypěstěné, na dalekém východě rychle zdomácněly. V celku však panovníkovi a kruhu jeho důvěrníků věc zatím nezpůsobila příliš vážných obtíží, ježto jednak nalézali dostatečnou oporu v kruhu vyšší šlechty i bohatnoucí buržoasie a pak zejména proto, že léta devadesátá přinesla Japonsku veliké úspěchy zevní.

Parlamentní
oposice.

Hospodářský život rozvíjel se především dosti prudkým tempem, neboť souostroví japonské, značně přelidněné s ročním přírůstkem nového obyvatelstva asi 600—800 tisíc duší, mělo dostatečný podklad populační pro nový průmysl, který s počátku se ovšem opíral především o státní a vojenské objednávky. A rovněž vzrůstal i zahraničný obchod. Kdežto roku 1877 byl dovoz do říše odhadován na pouhých 27 milionů yenu, vývoz pak na 23, zněla čísla ta roku 1887 již 219 a 163 milionů a to byl teprve počátek vlastního, intenzivního vývoje. Tím více naléhalo se tu ovšem se strany japonské na setřesení smluvních pout celních i konsulárních, se strany cizích mocí však zatím jedině Mexiko r. 1887 učinilo ve věci té některé ústupky na základě reciprocity. Většina zástupců ostatních mocí, stojících v obvyklé povznešenosti diplomatické nad skutečným vývojem, tvrdila, že přes veškeré své úsilí o dosažení úrovně státu po evropsku spravovaného, Japonsko v podstatě své jest ještě asijským státem, který nelze jako rovnocenného člena přijmouti do koncertu vzdělaných mocí.

Hospodářský
rozvoj.

Z části šlo při tom ovšem i o nechuť, dáti zemi uniknouti tak záhy z objetí hospodářského vykořisťování. Proto bylo pro vládu tokijskou velikým úspěchem, když konečně první Anglie z evropských mocí smlouvou z 16. června 1894 se uvolila, od roku 1899 zrušiti své konsulární soudy a vyslovila ochotu i k revisi celních smluv. Neboť bylo zjevno, že ostatní moci cizí budou rychle nuceny jíti touže cestou a věc byla pak ještě více urychlena tím, že v zápětí, ještě téhož roku, Japonsko ukázalo na poli válečném zcela neočekávanou vyspělost dokonalým vítězstvím nad velikou říší čínskou.

Anglické
ústupky.

* * *

Vzájemný poměr obou východoasijských říší byl od počátku let sedmdesátých opětovně vyznačen podrážděností a napětím. Čínské kruhy vládní, které v Japonsku viděly stále ještě někdejšího vasala a neklidnou oblast bývalých námořních lupičů, nesly dosti těžce, když Japonsko svou snahu po napodobení západních mocí osvědčovalo také tím, že v jejich družině pro svého zástupce vymáhalo plná vyslanecká práva v Peking. Jen po dlouhých odkladech ratifikovala roku 1873 Čína smlouvu o věci té i o styku obchodním, a již tehdy bylo zřejmé, že klidný poměr vzájemný může býti snadno zkalen japonskou rozpínavostí, která měla ovšem dobrý důvod v přelidněnosti. Neboť území ostrovní říše v rozměru asi 380 km² půdy

Čína a Japan.

namnoze dosti neúrodné, dávalo jen velmi těsnou vlast 35 milionům obyvatel, a nebylo tajemstvím, že žádostivost japonská se obrací dvojím směrem: jednak k jihu do ostrovní oblasti zakončené velikou Formosou, jednak na pevninu do Korey.

Spor o Liu-kiu.

V prvním směru spor roznítil se tím, že Japonci podnikli roku 1873 proti divokým kmenům na východním pobřeží čínské Formosy trestnou výpravu jako ochránci souostroví Liu-kiu, jehož příslušníci od Formosanů byli škodu utrpěli. Než také Čína činila si nárok na vrchní moc nad souostrovím tím a hrozící válka byla zažehnána jen konvencí, kterou roku 1874 anglický vyslanec Thomas Wade prostředkoval a jež byla Japoncům zřejmě příznivá, takže sporné ostrovy Liu-kiu konečně v jejich moci zůstaly.

Korea.

Důležitější byla otázka korejská. Veliký poloostrov byl království samostatné, osídlené lidem, který přijal základy své vzdělanosti z Číny, lišil se však jak od pracovitých Číňanů, tak od pohyblivých Japonců svou přislovečnou indolencí a nečistotou. Čína činila si jakýsi zásadní nárok na vrchní moc nad královstvím korejským a v Seulu, hlavním místě korejském, nebyli neochotni opřít se o příbuznou velikou »říši středu«, jen aby tím snáze mohli odolat vtíravému doteku mocí jiných, jako bylo zejména Rusko, které na jihu od Vladivostoku se severním cípem Korey sousedilo, nebo jiné moci evropské a Spojené státy americké, které se domáhaly po moři přístupu do království pro svůj obchod i misie. Zejména však proti sousednímu Japonsku byly obráceny obavy a nepřítel Korejců jako proti »prokletému« národu, který v minulých staletích několikrát Koreu byl loupežně navštívil, tributy tu vymáhal a nyní viděl v rozsáhlém a práci ještě ne dosti vytěžovaném kraji přirozený útulek pro své přebytečné obyvatelstvo, trh pro svůj rostoucí průmysl a zároveň bohaté naleziště rud.

Nenávist Korejců k Japanu.

Proto zavírala se Korea stejně žárlivě jako před tím Čína všemu styku s bílou rasou a dovolovala Japoncům jen podružný obchodní dotek v jediném přístavu Fusanu. Krutosti, spáchané Korejci na křesťanských misio-nářích, kteří se na poloostrov přece byli vloudili, a povraždění posádek ztroskotané lodí americké, způsobily ovšem, že Francie i Spojené státy podnikly dvakrátě kárnou výpravu lodní proti korejskému pobřeží; než bez jakýchkoliv trvalých výsledků. Teprve Japonsko dosáhlo ve věci té aspoň částečného úspěchu, napodobujíc věrně postup, jehož nedávno před tím západní moci proti němu samému byly užily. Když totiž roku 1875

Srážka r. 1875.

Korejci podnikli útok na japonskou loď, jež konala hydrografická měření blíže jejich pobřeží, učinilo Japonsko skutečnou výpravu vojenskou na poloostrov a donutilo v únoru 1876 tamního krále k smlouvě o vzájemném styku obchodním a diplomatickém, jež znamenala průlom do začarované oblasti.

Provedení smlouvy té vyžádalo ovšem ještě několika let a bylo spojeno s rostoucím vnitřním neklidem v království. Neboť, jako tak často na východě, i v Seulu štěpily dvorské boje o moc a vliv u mladého krále vyšší společnost na dva tábory, z nichž jeden, hledaje oporu ve vyslanci japonském, poněkud pokrokověji si vedl, kdežto koterie druhá, lpějící více na zvykové uzavřenosti, hledala oporu v Číně a nebyla neochotna uznati její vrchní moc ochrannou. Japonsko však trvalo důsledně na tom, že Korea jest státem zcela svéprávným, a připomínalo dávné doby, kdy samo odtud dostávalo některé tributy. Také jiné moci zajímaly se rostoucí měrou o Koreu, když od roku 1882 počínajíc nejprve Spojené státy a po nich i Rusko, Německo a Anglie, na tamní vládě si vymohly obchodní smlouvy.

Zmatky korejské.

Japonsko využilo pak tehdy útoků, jimiž konservativní strana jeho zástupce v Seulu ohrožovala, k tomu, že si vymohlo právo míti tam k ochraně své legace posádku několika set mužů, což ovšem také Čínu přimělo, že podobně učinila, a soupeřství obou mocí východoasijských na korejské půdě stalo se tím jen ještě více zřejmým. K povážlivé příkrostiti přivedly je pak zvláště události na sklonku roku 1884. Tehdy pokusila se strana o Japonsko opřená zmocniti se spikleneckým úskokem krále i jeho dvora. Strana protivná však, bezpečici se pomocí čínského oddílu, rozpoutala vášeň luzy proti japonskému vyslanectví, jež bylo spáleno a jeho posádka donucena k útěku do blízkého přístavu. Věc způsobila vážné napětí mezi Tokiem a Pekingem; ježto však Čína zároveň byla zabavena válkou s Francií o Tonkin, neodmítla vyjednávání o smírnou dohodu, jež byla opravdu při osobní schůzce Li Hong-čanga s markýzem Ito v Tientsinu v dubnu 1885 umluvena.

Napětí r. 1884.

Smlouva z dubna 1885.

Smlouva ta stanovila, že ani ta, ani ona moc nepoloží již posádek svých do Seulu, a kdyby vnitřní poměry korejské nového zakročení vyžadovaly, že ani Japonsko, ani Čína nepřikročí k němu bez předchozí vzájemné notifikace. Korea měla býti zároveň povzbuzena k tomu, aby zmatky své ukrotila zejména vybudováním řádného vojska, ale bez povolání instruktorů čínských nebo japonských.

Čínský vliv v Seulu.

Zdrženlivost tato, s obojí strany projevená, zachovala mír a postačila opravdu na několik let. Čína se však zásadně nezřekla svého nároku na vrchní moc a v její prospěch bylo, že v Seulu převaha zůstala straně konservativní, která činila všemožné obtíže japonskému obchodu, zdržovala veškeré opravy, které usnadňovaly pronikání cizího vlivu do říše, a přijímala do veřejné správy čínské úředníky, nutíc stoupence Japonska i reformního směru k útěku ze země. Čínský vyslanec, generál Yuan Ši-kaj ji v tom podle sil podporoval a stížnosti se strany japonské proti němu množily se ovšem, čím více se Japonsku stával zřejmým hospodářský význam Korey pro další rozvoj vlastní, a zejména také, když se na počátku let devadesátých přihlásil zvýšený zájem ruský o oblast dálného východu urychlením stavby dráhy sibiřské.

Styky rusko-japonské.

S Ruskem mělo Japonsko již mnoho let před tím spor o Sachalin, cenný pro ně jako základna rybolovu, zajišťujícího lidu japonskému důležitou národní výživu. Spor byl roku 1875 urovnán tak, že Rusové veliký ostrov zachovali, ustoupivše z ostrovů Kurilských, které jako ohromný věnec spojují japonské souostroví s Kamčatkou. Při tom nepřestali však Japonci pociťovati jako křivdu, že ohromné cářství, které má tak mnoho nevyužité půdy, uchvacuje kusy území před samými branami jejich přelidněné země, a myšlenka, že by snad vzrostlý zájem cářské moci o oblast Tichého oceánu mohl ji vésti také k útočnému postupu do Korey, povzbuzoval je k ráznému jednání, dokud nebude pozdě. Příležitost k tomu daly jim pak události jež se roku 1894 sběhly v Korei samé.

Bouře korejské r. 1894.

V květnu roku toho došlo totiž v jižní části poloostrova k bouřím, jichž domácí vláda nedovedla sama zdolat. Čína vyslala jí tedy na pomoc sbor 5000 mužů, Japonsku to zároveň podle smlouvy oznámivši. Toto odpovědělo, že samo učiní podobně a vytklo zároveň nutnost řádné opravy veřejných zřízení v Korei. Čína snažila se však zmařití toto japonské zakročení, dovozujíc, že není ho již třeba a že její vlastní postavení ve věci té jest prý zcela jiné, ježto Korea uznává vrchní moc čínskou a sama v Pekingu o podporu požádala. Čínská vláda měla za to, že Japonsko se neodváží skutečně srážky válečné hlavně proto, že vnitřní spory mezi ministerstvem a opozicí v tokijské dolní sněmovně byly právě tehdy velmi příkré a uváděly všechno ovzduší japonské v neklid. Než právě proto vláda mikadova, která byla zároveň dosáhla velikého úspěchu smlouvy s Anglií o clech a konsulátech, se nelekala války; vyhledávala ji naopak jako vhodné vý-

Sklon Japonska k válce.

chodisko z vnitřních obtíží a vzpruhu vlasteneckého citění, které bylo s to, aby zatlačilo do pozadí demokratickou agitaci.

Drobní Japončiči byli i v tom ohledu učenlivými žáky Bismarckovými, a sebedůvěru jejich posiloval zejména také stav obranných prostředků. Čína za války s Francií v letech 1883—1885 ztratila mnoho ze své námořní výzbroje a přes veliký rozsah svůj nebyla v ohledu tom valně silnější Japonska. Ostrovní říše pak spoléhala na vrozenou větší bojovnost národní povahy i na úspěšné dílo cizích instruktorů, jako byl německý generál Meckel, později do Pantheonu národních polobohů japonských přijatý, nebo francouzští a angličtí odborníci námořní, na příklad inženýr Bertin, zakladatel válečných přístavů v Sasebu a Hirošimě, který vyzbrojil loďstvo japonské znamenitým materiálem z dílen Creusotových.

Japonsko nedalo se tedy odvésti od toho, aby nevyslalo také svůj oddíl do Korey, prohlašujíc, že jej odvolá teprve, až Číňané odtud ustoupí. Zároveň podalo však králi korejskému v Seulu důraznou výzvu, aby jako samostatný, na žádné jiné moci nezávislý vládce nutné opravy zavedl. Když král nebyl s to, aby věc tu zaručil, obsadila japonská brigáda 13. července v Čemulpo vyloděná Seul; po několikadenním vyjednávání zabrala i královský palác. Nová vláda, jménem zajatého krále z japonské vůle dosazená, vyzvala pak japonského velitele, aby vytlačil ze země sbor čínský, jižně od hlavního města v Asanu soustředěný.

Čína, vidouc nyní, že věc nabyla přece neočekávaně rozhodného rázu, žádala Anglii, Rusko i Spojené státy o prostředkování; bylo však již příliš pozdě. Japonský křižník potopil 25. července čínskou loď, jež přivážela posily do Asanu, a zničil pak i dva obrněné křižníky čínské. Dne 28. července japonská brigáda udeřila na Asan. Čínský sbor ustoupil sice odtud bez valného odporu 29. července oklikou k severu, ale válka se vskutku začala a prohlášení její formální 1. srpna to potvrdilo.

Blízký i vzdálený svět žasl nad troufalostí japonského Davida, jenž se rozpráhl po čínském Goliáši, ač počtem obyvatelstva ostrovní říše nedosahovala ani desetiny počtu protivníkov. Předpovídala se takřka obecně porážka Japonců, a zejména tak činili sentimentální znalci východu, jako byl Pierre Loti, kteří tvrdili, že nyní se rychle ukáže, jak křehkou hračkou jest evropská technika válečná v ruce napodobivých Japončičků, a jak nesnese úderu solidnější Číny, národní tradici asijské věrné.

Opravdu se osvědčil opak. Pro Japonsko měla neskonalou cenu přede-

Vojenská pohotovost.

Seul v rukách japonských.

Počátek války (červenec 1894).

vším zjevná převaha na moři. Čínské loďstvo, špatně vedené a bez mužstva vyzbrojeného náležitou zkušeností strojnickou, nedovedlo ani překážeti vojenským transportům japonským na Koreu. Pod vedením generálů Yamagata a Nodzu vojsko japonské soustavným postupem obsadilo především veliký poloostrov korejský; 16. září zmocnilo se rázným útokem i opevněného tábora v Pjeng-jangu, kde Číňané měli soustředěnou hlavní svou moc. Nyní byli nuceni ustoupiti odtud do Mandžuska tím spíše, ježto zároveň 17. září japonské loďstvo při ústí pohraniční řeky Jalu přepadlo silný lodní transport čínský, přivázející zálohy a provázený 14 válečnými koráby. Z těch bylo pět úplně potopeno a většina ostatních poškozena tak, že byly nuceny utéci se do ochranných přístavů.

Tím bylo na moři vítězství japonské zcela nepochybně zajištěno a na byli jim zároveň ještě větší volnosti, zaútočiti na nepříteli kdekoliv by se jim nejlépe hodilo. S methodickou důkladností, odkoukanou německé strategii, neukvapili ovšem věc tu, nýbrž zajistili si nejdříve náležitě etapní službu v celé Korei. Teprve v druhé polovici října armáda Yamagatova překročila Jalu a vtrhla do Mandžuska, zatím co zároveň jiný sbor, vedený maršálem Oyamou, byl vyloděn v Ta-lien-vanu (pozdější Dalnij) a Činčou. Sbor ten měl ovládnouti především poloostrov Liaotunský a k tomu bylo nutno ztéci především silnou pevnost Lü-šan-keu (Port Arthur), nově vyzbrojenou podle návrhu francouzských inženýrů. Při jejím obléhání Japonci ukázali jak osobní říznost, tak schopnost, užívali účelně těžké výzbroje; 22. listopadu přístav byl dobyt a obě japonské armády, spojivše se v Jižním Mandžusku, byly v lednu 1895 zesíleny ještě třetí skupinou a blížily se veskrze vítěznými srážkami k severní hranici vlastní Číny. Loďstvo japonské udeřilo zároveň na druhou hlavní pevnost, střežící Žluté moře, Vei-hai-vei na poloostrově Šantunském, a 12. února padla i tato brána »říše středu« do jejich rukou. Když se pak v březnu zmocnili i Niu-čvangu, měli cestu na Peking zcela otevřenu a každý další odpor Číny jevil se marným.

Ohromné imperium bylo sice bojem dotčeno jen ve svých severních končinách a obyvatelstvo jižnějších krajů přihlíželo k tomu s jakousi zjevnou neúčastí; i místokrálové provincií těch hleděli na věc spíše jako na zápas, vedený především provincií Čili a jejím místokrálem, Li Hong-čangem, proti cizí invasi, který má v podstatě jen místní dosah. Opravdu však takřka veškerá moderní výzbroj říše na suchu i na moři byla ztracena

a vážnosti čínského vojenství uškodila zejména také skutečnost, že Číňané byli poráženi i tam, kde byli číslem silnější. Loďstvo japonské obsadilo v březnu 1895 nadto i Formosu a souostroví Pescadores, takže jeho útok bylo i jižnímu pobřeží čínskému očekávati. Číně nezbývalo, než přijmouti z rukou vítězových mír a draze jej zaplatiti.

Vláda pekinská učinila první náběh k jednání o věc tu hned v říjnu po prvním rozhodném úspěchu protivníkův; než teprve koncem ledna 1895 objevili se první zástupci její, věci tou pověřeni, v japonské Hirošimě. Jejich plné moci nejevily se však vládě tokijské dostatečnými; proto boj pokračoval a teprve 20. března, když Li Hong-čang sám do japonského Šimonoseki se vypravil, nabylo jednání vážnější tvářnosti. Atentát, který tam na život Li Hong-čangův učinil japonský národní fanatic, způsobil pak, že Japonsko slevilo poněkud na své upjatosti a 31. března povolilo poraženému odpůrci třínedělní příměří, kterým postup na Peking byl zastaven.

Podmínky, se strany vítězné od počátku mírového jednání kladené, byly ovšem velmi kruté, a když čínští zástupci se jali úsilovně smlouvat i chtěli odkladně si věsti, doufajíce zároveň v pomocné zakročení západních mocí, přichvátalo si Japonsko 10. dubna s tvrdým ultimatem, a hrozíc pochodem na Peking, vynutilo, že Li Hong-čang 17. dubna v Šimonoseki opravdu podepsal preliminář mírový, plný těžkých podmínek.

Čína byla nucena uznati především úplnou nezávislost Korey, čímž vzhledky japonského vlivu tam mocně vzrostly; byla nucena vítězi postoupiti nejen Formosu a Pescadores, nýbrž také poloostrov Liaotunský s Port Arthurem, a nadto zaručiti zástavou některých svých přístavů zaplacení vysoké náhrady válečné. Japonsko podmínkami těmi nabývalo nejen značného rozšíření své ostrovní základny, nýbrž zachycovalo se úspěšně i na pevnině asijské, takže Žluté moře se dostávalo úplně do oblasti jeho vlivu. Také v obchodním ohledu získávalo na trhu čínském některé ústupky a stvrzený preliminář jevil se tak opravdu neobyčejně bohatou odměnou válečného úsilí. Tu však staly se úspěchy ty přece jen pochybnými důtklivým zakročením některých mocí evropských na prospěch poraženého.

* * *

Možnost zasáhnutí západních velmocí do boje na dalším východu zabavovala diplomacii evropskou takřka od jeho počátku. V Evropě vzbudil

Japonské úspěchy.

Bitva u Jalu (září 1894).

Port Arthur.

Vei-hai-vei.

Porážka Číny.

Mírové jednání.

Mír šimonosecký (17. dubna 1895).

Dojem v Evropě.

ten podivný zápas vůbec veliký zájem. Bylo v tom cosi zcela neočekávaného, že tři východoasijské státy, Čína, Japonsko a Korea, se utkaly prudce navzájem s moderní výzbrojí, od Evropy přijatou, a zejména obratnost, s jakou jí Japonsko dovedlo užívat, působila překvapujícím způsobem jako důležitý, nový zjev dějinný, který má nepochybně i pro Evropu povážlivé stránky. Tento zájem evropských mocí byl pak zvyšován, ježto se Čína již v říjnu 1894 netajila tím, že by jí rychlé zprostředkování míru zakročením jejich bylo vítáno; a zejména Anglie jevila tehdy k věci opravdu ochotu. Její domluvou byl odvrácen aspoň japonský útok na Šanghai a povodí řeky Jang-tse, kde britský admirál Fremantle zaujal dokonce výhrůžné postavení, a anglická diplomacie zkoumala u ostatních velmocí, bylo-li by lze společným vystoupením Číně ušetřiti další porážky. Než dotaz narazil na zcela odmítavou náladu zejména v Německu, kde Vilém II. byl pln obdivu k vojenské zdatnosti Japonců, v nichž viděl žáky německé vojenské vědy.

Anglie
straní Číně.

Jeho myšlenky šly zároveň zcela jinak. V důrazném telegramu, zasláném 17. listopadu 1894 říšskému kancléři, tvrdil, že hlavní potřebou Německa jest, aby při možném dělení Číny nepřišlo zkrátka. Vytykáje, že Německo pro svůj obchodní obrat v Číně potřebuje především opěrného bodu podobného, jaký má Anglie v Hongkongu, vybízeli zahraniční úřad, aby vstoupil v tajné jednání s Japonskem o zajištění takového zisku, a ukazoval zejména na Formosu, na niž by prý jinak asi Francouzi sáhli. Nebylo opravdu pochybnosti o tom, že hospodářský zájem německý na Číně mocně vzrůstal. Zavedení pravidelných plaveb Severoněmeckého Lloydů na dálný východ a zřízení německoasijské banky v Šanghaji roku 1889 rozmnožilo rychle počet německých firem do Číny vyvážejících, takže německočínský obrat činil již přes 400 milionů marek a byl větší obratu francouzského i ruského. V zahraničním úřadě berlínském rozpakovali se však přes to přese všecko jíti cestou, kterou navrhoval císař. Státní sekretář Marschall snažil se jej přesvědčiti, že věc jest předčasná a že by mohla Německo kompromitovati v očích ostatních mocí, z nichž žádná ještě vůbec nevyslovila heslo dělení poražené Číny. Proto obmezila se německá diplomacie zatím jen na důvěrné úvahy o tom, který bod čínského pobřeží by se k účelům německým nejlépe hodil, kdyby věc přece uzrála, a jmenovaly se tu rozličná místa. Mezi nimi zmínil se německý vyslanec v Pekingu již také o zálivu Kiao-čeu.

Plány
Viléma II.

Mnohem větší zájem na konečném výsledku boje mělo ovšem Rusko, zejména, když od počátku mírového jednání v Šimonoseki bylo zjevno, že vítězné Japonsko hodlá jednak uvésti Koreu úplně do své závislosti, že se však zároveň míní usaditi také na poloostrově Liaotunském. Před tváří Ruska zavírala se tím na dálném východě jaksi vrata k teplému moři. Neboť zamrzající Vladivostok nebyl tu nikterak uspokojivým vyústěním do oblasti moře Tichého a ledu prostý přístav, jenž by měl možnost přímého spojení se sibiřským zázemím, bylo lze získati jen na Korei nebo v jižním Mandžusku. V Petrohradě vyslovovali nepokrytě obavu, jakmile prý podnikaví Japonci jen píď pevniny asijské zaujmou, že se tam budou šířiti překotně jako mastná skvrna na pijavém papíru a že vytvoří Rusku podobnou závoru, jakou mělo na Bosporu. Nesli tudíž těžce jejich vítězství a sám císař Mikuláš II. byl věcí velmi rozmrzen, protože si odnesl ze své návštěvy v Japonsku, kde byl dokonce fanatikem jakýmsi zraněn při návštěvě chrámu, velmi nepříznivé mínění o těch »žlutých opičkách«.

Rusko.

Obavy před
japonským
rozpětím.

Přes to přese všecko rozpakoval se nový ministr zahraničních věcí, kníže Alexej Lobanov-Rostovskij, který právě tehdy po smrti Giersově řízení ruské politiky byl převzal, vystoupiti okázale proti japonským požadavkům. Nebylť jist, nalezli by ve věci té podporu kterékoliv jiné velmoci, ježto spojenec Ruska, Francie, nejevila nikterak chuti k tomu, aby se obranou čínských zájmů příliš zaplétala do věci dálného východu, a v Anglii obracel se po některém kolísání vítr zřejmě spíše na japonskou stranu. Londýnským politikům, kteří s počátku byli značně dotčeni obavou před japonskou útočností, jakožto vážným nebezpečím pro všechny evropské zájmy, stávalo se znenáhla přece zjevno, že neočekávaný rozmach této asijské moci může býti užitečným činitelem pro anglický postup, kdyby Rusko chtělo snad porážky čínské užiti k rozšíření své moci ve východní Asii. Proto nemínila Anglie nikterak brániti Japonsku, aby nedosáhlo plně ceny svého vítězství, a Rusko jevílo se v ohledu tom tedy zatím zcela osamoceno. Z této tísně byla však cářská politika náhle vyproštěna změnou nálady v Berlíně.

Změna
v Anglii.

Když se chystalo vyjednávání v Šimonoseki, radil Vilém II. důvěrně v Tokiu k umírněnosti v požadavcích. Byla to však jen nezávazná přátelská rada a ještě 2. dubna shledával císař, že mírové podmínky, Japonci vymáhané, nejsou nikterak neúměrny velikosti jejich podivuhodných vítězství. V zápětí došlo však k naprosté změně tohoto názoru a berlínská

Obrat
Viléma II.

diplomacie dospívá k přesvědčení, že jest nutno podepříti Čínu i Rusko a vyrvati Japoncům podstatnou část kořisti.

Důvody tohoto obratu byly dosti složité. Na venek sunul Vilém II. především do popředí »žluté nebezpečí«. O tom, že probuzení asijského východu k obnovené útočnosti může postaviti západ před těžké otázky, mluvilo se v Evropě obecně od počátku války. Německý císař dal však myšlenke té zvláště hlučný výraz, ač vskutku Německo možnostmi tou bylo mnohem méně dotčeno, než ostatní velmoci. Snažil se důrazně ukazovati, že vlastním cílem Japonska jest naplniti steré miliony Asiátů novou bojovností, rozšířiti u nich technickou dovednost nových válečných prostředků a postaviti bílé plémě před nejtěžší zkoušku. S obvyklou svou řečnickou sentimentalitou vyličoval při tom, jak prý Budha stojí tu proti Kristovi a jak hordy Džingischánovy v budoucnosti třeba nedaleké udeří na kulturu, vyrostlou ve stínu kříže. »Völker Europas, wahrt euere heiligsten Güter« stalo se mu okřídleným slovem a konečně mu nestačila ani slova. Sáhl později k štětcí a rozesílal po dvorech evropských alegorické obrazy, živě znázorňující hrůzu »žlutého nebezpečí«.

Je těžko říci, jak mnoho věřil Vilém II. opravdu sám těmto svým deklamacím. Vlastní slovo mívalo pro něho sama někdy velmi přesvědčivou sílu. A také servilní okolí utvrzovalo jej v domnění, že vyslovil myšlenku velikou. Vždyť činili tak i mužové odborně zkušení, jako byl někdejší vyslanec v Číně, von Brandt, který dovozoval, že Japonsko, nebude-li včas pokroceno, vytlačí rychle vůbec evropský obchod z Číny. Důležitější však, než císařovy fantastické rozběhy do budoucnosti, byly pro německou politiku důvody, které její odborní strůjci, jako byl Holstein, v důvěrném kruhu pronášeli na oporu mínění, že je třeba přiskočiti na pomoc Rusku proti Japonsku.

Především ozvala se tu myšlenka, že jest nezbytno zabrániti tomu, aby snad zájem moci císařské na věcech dálného východu poklesl. Naopak; německým diplomatům jevílo se účelným, jak to Vilém II. sám později, 30. července 1895, napsal, »Rußland in Ostasien festzulegen, damit es sich weniger mit Europa und dem europäischen Orient beschäftige«. Odhodlá-li se Rusko opravdu vši svou mocí státi se hlavním ochráncem kříže proti žluté záplavě, byl německý císař ochoten »gegen entsprechende Zugeständnisse ihm in Europa den Rücken decken,« při čemž zároveň však se netajil s ochotou, míti i na dálném východě hned podíl na ziscích Ruska

»wenigstens durch den Erwerb einer Kohlenstation«. Věc jevíla se pak i jinak výhodnou. Měla podporovati snahu Viléma II. o obnovení někdejšího vřelého přátelství mezi dvorem berlínským a petrohradským a ukázati zejména Mikuláši II., že přátelství to jest i pro věčné zájmy Ruska užitečnější, než neplodná aliance s Francií.

V ohledu tom vyslovoval zeměna Holstein obavu, že by Rusko mohlo přece získati Francii k společnému postupu proti Japonsku a že by tím pásky mezi Paříží a Petrohradem navázané jen ještě byly utuženy, což prý nenastane, když podpora ruských zájmů na dálném východě dříve z Berlína než z Paříže bude nabídnuta. V celku lze tedy říci, že při chystaném obratu německé politiky k východoasijským otázkám rozhodující slovo měl ještě ohled na věci evropské, kdežto vlastní zájem německého rozpětí v Číně zatím byl jen podružným motivem.

V Petrohradě přijali ovšem s potěšením zprávu o ochotě Německa k zasažení do mírového jednání v Šimonoseki a 8. dubna obrátil se kníže Lobanov-Rostovskij k ostatním velmocím s návrhem, aby společně v Tokiu oznámily, že by vítězná moc mikádova měla především upustiti od vymáhání Port Arthuru a Liaotunského poloostrova; neboť upřímný smír s Čínou by tím byl prý ohrožen a vytvořen nebezpečný kvas pro budoucí boje. Podnět setkal se ovšem v Anglii s naprostým odmítnutím, Vilém II. však se nedal ani tím ve svém úmyslu nikterak zviklati. »Aendert an meinen Direktiven erst recht nichts!« — připsal na zprávu svého anglického vyslance: »Die britische Kurzsichtigkeit wird ihnen theuer zu stehen kommen.« Jeho ochota, jíti s Ruskem proti Japonsku, nebyla tedy otřesena, šlo však o to, jak se rozhodne Francie, bude-li také republika míti chuť k tomu, aby šla do asijského dobrodružství a to pod zřejmým vedením německého císaře. V ohledu tom a v poměru k Německu vůbec byla nálada Francie značně rozkolísaná. Sblížení s Ruskem zvýšilo sebevědomí francouzské nepochybně a oživilo doutnající naděje národní duše na odčinění křivdy z roku 1871, takže se věc vybíjela zejména znova a znova v hlučných projevech nadšení pro ruského spojence. Při tom byl však opravdový sklon k hledání »revanche« i za cenu brzké, veliké války zřejmý jen u menšiny vlastenců francouzských, a zejména kruhy naplněné zájmem o vzrůst zámořského panství francouzského uznávaly naproti tomu otevřeně nutnost, zachovati s Německem klidné styky a po případě s ním i ruku v ruce se brániti anglické rozpínavosti.

Žluté
nebezpečí.

Zabavení
Ruska v Asii.

Ohled na
Francii.

Ruská nota
z 8. dubna
1895.

Francouzské
hledisko.

Dreyfusovo
odsouzení.

Že to bylo možno, ukázal společný postup v otázce konžského pomezi v letech 1894. Ve věci té Německo nesplnilo ovšem všech nadějí pařížských státníků a vyrovnalo se s Anglií dříve, než Francii bylo milo, takže součinnost ve věcech afrických se jevila jen dočasnou epizodou a poměr francouzsko-německý byl nadto na sklonku roku 1894 povážlivě dotčen trapnou událostí v podstatě své podružného rázu. Dělostřelecký setník generálního štábu, Alfred Dreyfus, byl obviněn, že zrazoval vojenská tajemství německému vyslanectví v Paříži. Soud vojenský odsoudil jej skutečně 26. prosince 1894 k deportaci. V rozsudku nebylo sice německé vyslanectví jmenováno, veškerá žurnalistika francouzská byla však plna útoků na ně a stupňovala je příkře, ač německý vyslanec důrazně dementoval jakékoliv styky s Dreyfusem. Tu zasáhl do věci sám Vilém II., uloživ vyslanci, aby přímo u presidenta republiky hledal ochranu proti publicistickým útokům, a hrozivě vystoupení to přimělo vládu francouzskou, že 9. ledna 1895 se snažila spor urovnati uklidňujícím prohlášením, které ovšem nenalezlo ve francouzském prostředí mnoho věřících, stejně jako tehdy ještě nikdo nepochyboval o vině odsouzenčově.

Felix Faure.

Událost o sobě nevelikého významu byla význačná jako doklad, jak citlivý jest stále ještě vzájemný poměr obou mocí, a jak snadno se zjiť, kdykoliv si francouzské veřejné mínění uvědomí hrozivou sílu a zákeřnost německého militarismu. Než právě proto jevílo se státníkům pařížským nutno, stůj co stůj zachovati na své straně přízeň moci císařské a zástupcem hlediska toho byl zejména i nový president republiky, Felix Faure, který byl na stolec presidentský volbou vynesena, když jeho předchůdce, Kazimír Perier, po krátké, jen několikaměsíční vládě, 15. ledna 1895 z osobních důvodů složil nejvyšší hodnost v republice. Faure, zbohatlý obchodník a muž konservativně-representativních sklonů, viděl i pro vnitřní vývoj Francie a pro zvýšení svého osobního lesku v alianci s císařskou mocí důležitou oporu. Následkem toho Francie, podobně jako Německo, vyslovila svůj souhlas s podnětem ministra Lobanova a tak octnulo se vítězné Japonsko náhle tvář v tvář jakémusi trojspolku velmocí, Ruska, Německa a Francie, který hrozil, že připraví je o plody vítězství stejně, jako roku 1878 Rusko bylo spolkem anglicko-rakouským připraveno o plody svého vítězství nad Tureckem.

Spolek rusko-
francouzsko-
německý.

Japonsko, zpravené v čas o věci té, urychlilo sice svým ultimatem podepsání míru v Šimonoseki 17. dubna, ale preliminární mír měl zcela podob-

ný osud jako kdysi mír rusko-turecký v San Stefano. Neboť ani v Petrohradě, ani v Berlíně nemínili ustoupiti před tímto fait accompli, nýbrž rozhodli se zakročení své podepřítí po případě i válečnou pohružkou. Německý admirál, velící eskadře východoasijské, dostal rozkaz společně s loďstvem ruským, bude-li toho třeba, odříznouti vojska japonská v Číně od domácí základny, a také Francie, ač s nevalnou chutí, byla nucena k akci té se přidati. Vyslanci těchto tří velmocí ohlásili 22. dubna vládě tokijské formální požadavek, aby netrvala na postoupení poloostrova Liaotunského a v tom směru zmírnila právě podepsaný mír šimonosecký. Bylo pak význačné, že při příležitosti té německý vyslanec, baron Gutschmid, vůči viceministrovi Hayašimu užil důraznějších slov než jeho kolegové a dokonce vystoupení svému dodal větší váhy i písemnou notou, tak příkrou, že japonský státník byl nucen vymáhati na něm změnu některých pohružných obrátů.

Zakročení
v Japonsku.

Gutschmid, který nenáviděl osobně japonské prostředí a s rozkoší užil příležitosti k jeho pokoření, překročil tu sice na svůj vlastní vrub poněkud instrukce; ale i tak bylo obecně shledáváno záhadným, proč právě Německo se tak živě ujímá věci, která jeho zájmů se vlastně valně netýkala. Bylo v tom mnoho nepromyšlené náládovosti, význačné pro vládu Viléma II., a dryáčnické volání císařovo do zbraně proti »žlutému nebezpečí« bylo jen ještě více s to, aby zahrotilo nenávisť zklamaných Japonců právě proti Německu, které ovšem zároveň také v Pekingu málo taktně na podporu svých budoucích požadavků se vynášelo tím, že hlavní zásluha při zakročení jemu přísluší. A podobný pocit měli ovšem i u ruského dvora, když Vilém II. v dopise z 26. dubna spolu s velikými frázemi o poslání císařství na obranu kříže v Asii vyslovoval prosbu, aby mu Mikuláš II. dopomohl k některému přístavu na dálném východě, »kde by to Rusům samým nepřekáželo«.

Důraznost
německého
vystoupení.

V duších mlčelivých Japonců dostalo se v tu chvíli německé politice, chvastounsky zneužívající vznešeného symbolu kříže k sobeckým účelům, zcela zvláštního účtu, který měl býti ve vhodnou chvíli předložen, kdežto naopak zdrženlivost Anglie, jež zůstala zcela stranou, byla v Tokiu náležitě oceněna. Zatím ovšem nemohla vláda mikádova vůči hrozivému postoji spojených velmocí a soustředění jejich loďstev v Žlutém moři než ustoupiti. Po některém vyjednávání přistoupila 3. května na to, co velmocí od ní především žádali. Vzdala se nároku na postoupení Port Arthuru a polo-

Ústup
Japonska (3.
května 1895.)

ostrova Liaotunského, ač se právě toto území, krví japonských vojsk nejvíce zbrocené, jevílo především cenným výtěžkem boje a zárukou budoucí velikosti říše. Ostatní podmínky míru šimonoseckého zůstaly na-proti tomu nezměněny a jakousi drobnou náhradou za projevenou ústupnost bylo zvýšení válečné náhrady, splatné do 7 let, z 200 na 230 milionů taelů s ustanovením, že dokud aspoň polovice peníze toho nebude zaplacená, Japonsko smí v zástavě podržeti válečný přístav Vei-hai-vei. Tak byl mír na dálném východě opět obnoven, zdánlivě bez příliš značných přesunů územních. Vskutku byly události ty neobyčejného dosahu dějinného a pro další vývoj světové politiky svrchovaně významné.

Následky války
pro světovou
politikou.

Válka čínsko-japonská ukázala především dvoji: jednak, že říše čínská přes svou ohromnost je těleso slabé a tvrdého odporu neschopné, kdežto se v ostrovní říši japonské přihlásil do velikého souručenstva ozbrojených států nový, vynikající člen, s jehož mocí bylo nyní stejně počítati, jako s mocí velikých států bílého plemene. Kterýsi Japonec pravil o tom později, že dokud Japonci byli známi jen jako původcové něžných kreseb a uměleckých předmětů, byli v oku Evropanů bezvýznamnými barbary; sotva však ukázali, že dovedou prolévatí krev nejhroznějšími nástroji novodobé války, obrátila se k nim obecná pozornost jako k rase opravdu civilisované. Při tom bylo pro vývoj světové politiky velmi důležité, že společným zakročením Ruska, Německa a Francie proti Japonsku, při němž však Anglie zůstala stejně stranou jako Spojené státy americké, také na dálném východě bylo upuštěno od dotavadního solidárního postupu, jakým moci západní byly dotud v Číně i v Japonsku svým zájmům místo zjednávaly. Trojspolek rusko-francouzsko-německý osobil si tu právo jakéhosi poručenského zasahování do politických poměrů východních i tam, kde k tomu nebylo žádných zjevných důvodů právních, a zejména vůdčí účast Německa při věci té, jakožto moci, které v Asii ještě ani píď půdy nepatřila, byla pozoruhodná. Vznikala tím přirozeně myšlenka, že jako v osmdesátých letech Afrika, tak nyní východní Asie se stane rejdištěm žádostivého soupeření evropských mocí i jejich skupin a že se Tichý oceán mnohem více než dotud posune do popředí politiky světové.

Naděje na bezprostřední zisk a na shrábnutí jakéhosi zpropitného na pobřeží čínském, kterou v Berlíně s věcí spojovali, se ovšem ihned nesplnila. Neboť k dělení Číny, při němž Vilém II. již na podzim 1894 nechtěl býti zkrácen, zatím hned nedošlo, až na malou úpravu hranic tonkin-

Zisk Francie.

ských, kterou si Francie v červnu 1895 v důsledku předchozích delších jednání na Číně vymohla spolu s některými výhodami pro své hospodářské pronikání do Jünnanu, Kvangu a Kvantungu. V Berlíně naopak zatím měli dojem, že Rusko, jemuž takto německý císař pomohl z postavení velmi nepříjemného, projevuje zjevný nevďek. V zápětí po uzavření míru vstoupila totiž Čína v jednání se západním světem finančním o půjčku k placení válečné náhrady. Německý i anglický kapitál chystal se k účasti na věci té, ruský finanční ministr Witte užil však příležitosti k tomu, aby Čínu co nejvíce k Rusku připoutal. Ruskou státní garancí přiměl francouzské banky, že poskytny ihned čínské státní pokladně 310 milionů franků, a zajistil si tak v Pekingu mocný vliv jako obětavý ochránce poražené říše, což vedlo k trpkým výčitkám se strany německého vyslance v Petrohradě a k dlouhému jednání, jež teprve roku 1896 také anglickému a německému kapitálu podíl na čínské půjčce vymohlo.

Ruská půjčka
Číně.

Proto nebylo s podivem, že v Německu samém postup říšské vlády v otázce východoasijské nebyl veskrze schvalován a potkával se tu namnoze s dosti ostrou kritikou. Tak činil nejen vůdce sociální demokracie, August Bebel, který v říšském sněmu vytýkal, jak povážlivé jest vtahovati Německo do věcí světové politiky nejen v Africe, nýbrž i v Tichém oceánu, kde by se říše měla spokojiti s pouhým rozvíjením svých obchodních zájmů a nehroziti tam svým mečem. Také Bismarck vyslovoval se odmítavě o věci v »Hamburger Nachrichten« jako o nedočkavém předbírání přirozeného vývoje, a zkušený diplomat, pařížský vyslanec hrabě Münster, označoval východoasijský trojspolek vůbec za nepřirozený nesmysl. Vilém II. hájil postup svůj naproti tomu úvahou, že stejně jako jest Anglie v Egyptě odkázána na podporu německou, podobně bude nyní Rusko na dálném východě nuceno o Německo se opřítí a německé politice že bude tak možno, na té i oné straně rozličných ústupků dosáhnouti. »Ueberhaupt«, pravil císař 30. července 1895, »ist Deutschland jetzt in der glücklichen Lage, ruhig zuschauen und abwarten zu können, da niemand in Europa etwas erreichen kann ohne Mithilfe.«

Dojem
v Německu.

Kritické
projevy.

Než optimistické nazírání to a zejména naděje, že podpora ruských zájmů na dalekém východě jest s to, aby odpoutala cářskou moc od těsného spojení s Francií a opět ji uvedla do vleku vlivu německého, byly zřejmě jen velmi málo odůvodněny. Ukázaly to v zápětí po japonské episdodě také okázalé slavnosti při otevření průplavu kielského. Průplav ten,

Průplav
kielský.

spojující na německé půdě moře Baltské se Severním, byl dílo, na němž měl Vilém II. živý zájem osobní a jehož dokončení chtěl učiniti hlučnou oslavou německého pokroku a technické zdatnosti. Již v prvních měsících roku 1895 byla pozvána do Kielu na červen válečná loďstva všech mocí a francouzská vláda přišla do těžkých rozpaků. Nemohouc prostě pozvání odmítnouti, obávala se naopak, kdyby je přijala, těžkých výtek veřejného mínění francouzského, jež bylo proti Německu zle rozladěno ještě od události Dreyfusovy a znova podrážděno řečí, kterou měl Vilém II. v březnu 1895 ve Friedrichsruhe, kde, podávaje Bismarckovi čestný meč, připomněl, že na jeho jílcí jsou znaky Alsaska a Lotrinska. Konečně dovedla se však francouzská vláda vyvléci z tísně obratným postupem, kterým se účast francouzských lodí na slavnostech v Kielu stala opravdu významnou demonstrací rusko-francouzského spolku. Neboť loďstva obou zpřátelených mocí setkala se již ve vodách dánských a představila se v Kielu společně k veliké nespokojenosti hlavního pořadatele slavnosti, kterému ostatně neporušenost francouzsko-ruského přátelství připomenuly v těchže dnech i jiné okolnosti. Ministerský předseda Ribot mluvil totiž 10. června opět o spolku s Ruskem v komoře, užívaje se zjevnou okázalostí slova »*alliance*«, a 17. června odevzdal ruský vyslanec prezidentu republiky nejvyšší ruský řád sv. Ondřeje. Bylo tu zjevno, že podpora ruské politiky v Asii není naprosto dostatečnou pákou, jež by mohla podstatně zvrátiti ve prospěch Německa poměr politických sil v Evropě, jak se byl utvořil od roku 1891, a zároveň bylo zjevno, že zasažení německé do oblasti Tichého moře a jeho společné vystoupení s Ruskem a Francií proti Japonsku nemálo zvětšilo trhlinu, která se již roku předchozího mezi Anglií a Německem počala zcela zřejmě objevovati. Věc byla pak tím významnější, že zároveň v Anglii došlo k změně vlády, která dala veslo do rukou opět straně konservativní.

IV.

ARMENIE, TRANSVAAL A HABEŠ.

Pád vlády lorda Roseberyho byl přirozeným následkem její slabosti. Dům lordů jí odmítal stejně jako předchozí vládě Gladstonově důsledně téměř všechny předlohy, ať šlo o zrušení výsad státní církve ve Škotsku a Walesu, o zlepšení ochranného zákonodárství dělnického či o další úpravu agrárních nájmu v Irsku; a lord Rosebery, ač opětovně mluvil o boji s lordy a o tom, že horní sněmovna se musí změnit nebo zmizeti (*mend or end*), nemohl pomýšlet na úspěšný zápas. Byl i v dolní sněmovně málo jist svou nepatrnou a příliš pestře složenou většinou, v níž zejména Irčané byli nespokojeni odložením boje o *home-rule*. V rámci samého kabinetu nebylo nadto žádoucí shody mezi imperialistickou náladou premierovou a odchýlnými sklony jiných členů vlády. V červnu 1895 zůstala vláda i v dolní sněmovně v menšině sedmi hlasy při jednání o tom, opatřili-li ministr války, sir Henry Campbell Bannerman, dostatečnou zásobu bezdýmného prachu. Byla to sice spíše jen náhodná porážka, Rosebery užil jí však, aby složil nevděčný úřad vládní do rukou vůdce konservativní opozice, lorda Salisburyho.

Pád lorda
Roseberyho.

Po třetí ujímal se tak moci v Anglii muž, o němž v diplomatických kruzích tvrdili, že po Bismarckovi jest nejvýznačnější souvěkou hlavou státnickou, pravý anglický magnát s povýšeným sebevědomím svého stavu i své rasy, zároveň však duch velmi *distinguovaný*, jež dovedl smiřovati vážnost velikých úkolů s ironickým slovem, nemiloval vtíravé reklamy novinářské, ani mělkých pletich, vážil si míru, ale hájil s rozhodnou tvrdostí zájmu svého kraje. Důležité bylo ovšem, že po jeho boku vstupoval znova do vlády muž zcela jiného, mladšího typu, vůdce skupiny unionistů, kdysi liberálních, nyní však se stranou konservativní úplně splývajících, Josef Chamberlain.

Salisbury
v čele vlády.

Proti aristokratické zdrželivosti premierově zosobňuje tento někdejší radikál hlučnou útočnost, která umí rozvířiti masu voličskou vhodným heslem a necouvá ani před zřejmou demagogií, je-li jí třeba k porážce protivníkově. Ukázaly to volby, které nová vláda ihned vypsalala, aby si zajistila půdu ve sněmovně dolní. Dopadly žalostně pro tábor liberálů, který ztratil 97 mandátů. Příčiny náhlého poklesu jejich i neočekávaně velikého

J.
Chamberlain.

úspěchu konservativců byly ovšem rozličné. Progresivní daň z důchodu, vládou lorda Roseberyho zavedená, roztrpčila zejména venkovskou gentry, těžce stíženou nejen klesáním pozemkové renty za nízkých cen agrární výroby, nýbrž i ztrátou vlivu v hrabstvích novou úpravou místní samosprávy. V městech naproti tomu proti liberálům byl podrážděn vlivný stav pivovarníků i hostinských pro podporu hnutí temperenclářského a s nevýhodou byla jim i skutečnost, že do voleb roku 1895 po prvé se samostatnými kandidáty šla také dělnická »Independent Labour Party«, kterou byl roku 1893 založil zejména v severních okresech hornických Keir Hardie. Neboť dotud zpravidla dělníci šli ve volbách s radikálním křídlem liberálním. Nyní sice samostatní kandidáti jejich nezvítězili ještě nikde a sehnali jen na třicet tisíc hlasů, věc přispěla však k porážce liberálů tím, že v měšťanské společnosti britské stupňovala obavu před vzrůstem socialismu německého typu, probuzenou zejména i tím, že se již na kongresu trade unionů v Norwichi roku 1894 mluvilo opravdu o nacionalisaci výrobních prostředků.

To vše bylo vodou na mlýn strany konservativní, která se Chamberlainem v čele zároveň dovedla také v nižších vrstvách rozvinouti účinnou agitaci pro »konservativní demokracii«, slibujíc dělníkům usnadnění koupě rodinných domků, úrazové i starobní pojištění, rozhodčí zásahy státu v boji mezi prací a kapitálem, osmihodinovou dobu pracovní a zabrzdění přílivu proletářského přistěhovalectva židovského. Výsledek byl, že konservativně-unionistický tábor vchází do nové sněmovny se 411 hlasy, tedy s většinou tak silnou, jaké již po dlouhá léta Anglie neviděla, a tím s výhlídkou na dlouhé vládní období.

Zejména stala se tak vláda lorda Salisburyho úplně nezávislou na hlasích irských národovců a mohla proto trapnou otázku irské svéprávnosti ponechatí zatím úplně stranou. Salisbury doufal ovšem, že otázku tu rozřeší přece tím, když »home-rule zabije laskavostí«, totiž účelným zaváděním místní, demokratičtější samosprávy i v Irsku, praktickým bojem proti tamnímu pauperismu a další podporou drobných zemědělců v nabývání pevného i levného vlastnictví půdy, jimi vzdělávané. Zdar plánů těch byl sice při vzrostlé síle národního citění irského pochybný, nepochybné bylo však, že nový premier zatím stál ve vnitřní politice pevně a mohl proto také v zahraničních otázkách vystupovati s větší určitostí než vláda předchozí.

Independent
Labour Party.

Síla strany
konservativní.

Irsko.

Po ní zdědil ovšem v ohledu tom nejeden svízelný úkol. Zejména otázka arménská byla velmi nemilou částí dědictví, jež Rosebery po sobě byl zůstavil, neboť poutal se k ní složitý svazek sporů způsobených podivným vývojem blízkého východu a zejména říše turecké za vlády sultána Abdula Hamida, který se opět tlačil neodbytně do popředí zájmu evropské diplomacie.

* * *

Sultán Abdul Hamid byl podivný, veskrze jedovatý plod nezdravého ovzduší dvorského, v němž dynastie Osmanova uvízla. Přirozená bystrost i zchytralost byly u něho nepochybně větší než u mnoha jeho předchůdců. Prozrazovaly, jak se zdá, arménskou krev jeho matky, kdysi harémové tanečnice, stejně jako to prozrazovala i tvář sultánova. Při tom byla však všacka bytost Abdula Hamida do zrudnosti zkřivena chorobnou touhou po naprosté moci osobní a ještě chorobnějším strachem před úklady spikleneckými a násilným koncem, jaký jemu samému byl otevřel v 34. roce věku cestu na trůn, uprázdňený sesazením a pak vraždou jeho bratra Murada i strýce Abdula Azise. Na počátku vlády uvítal jej, jak víme, zároveň řízný průvan hnutí mladotureckého, který si kladl za úkol náležitě vyvětrati zatuchlé ovzduší monarchie osmanské a změnití úplně její absolutistický ráz.

Mužové, jako byl žurnalista Zia bey, zbožňovaný tribun nové svobody turecké, hlásali tehdy, roku 1877, nepokrytě, že sultán má býti především prvním služebníkem svého národa a ústavním vládcem, který se dělí o moc s volenými zástupci lidu. To byly ovšem plané sny hloučku ideologů, schopné jen ještě přimnožití zmatku v říši, která asi v 16 milionech svého, valnou většinou negramotného, prostě po venkovsku nebo dokonce i kočovně žijícího obyvatelstva, měla jen na 7 milionů příslušníků kdysi výbojného tureckého plemene; vedle nich žilo tu na 4 miliony jiných moslemů, většinou Arabů, Syrů a Kurdů, kdežto zbytek byl mosaika rozličných křesťanských kmenů, porobených a přezíraných příslušníky víry prorokovy, při tom však namnoze zámožnějších než moslemský průměr a opřených o silnou organizaci církevní.

Ze směsi té, administrativními novotami nedávné doby dotud jen svrchu dotčené a v celku ještě spíše středověkým životem žijící, nebylo možno vytvořiti přes noc konstituční stát podle západních vzorů, a Abdul Hamid

Otázka
arménská.

Abdul Hamid.

Mladoturectví.

Vítězství
absolutismu.

dovi nebylo proto nesnadno, hned v prvním roce to dokázati. Setřásl nejen vliv mocného majordoma, kterého mu mladoturecká skupina v Midhatovi pašovi po bok byla postavila, nýbrž zbavil se takřka obratem ruky i všech papírových řádů ústavních, tím spíše, ježto mu bylo v zápětí zápasiti o život říše se zevním nepřítelem, Ruskem a jeho balkánskými klienty, nejdříve na válečném poli a pak diplomaticky na kongrese berlínském i v jeho dozvucích.

Osobní režim sultánův.

Krise zevní, kterou tu říše osmanská prošla, byla tedy zároveň návratem k východnímu absolutismu, který v lačných rukou Abdula Hamida nabyl zvláště krutého vyhranění. Přivrženci pokrokového hnutí, pokud neunikli do ciziny, byli dokonale umlčeni soudním násilím, vypuzením do provincií, někdy i vraždou; myšlenky jejich živořily pak pouze jako kmitavý plamínek literární v emigrantském ovzduší v Paříži, kdežto v říši osmanské v ohledu tom nastává dlouholeté ticho hřbitovní pod příkrovem censury tak nedůvěřivé, že na příklad slova »vlast« nebo »svoboda« jí byla v jakékoliv souvislosti vůbec zakazována. Všechna moc veřejná utkvěla v rukou padišahových, nikoliv však tak, jak bývalo u jiných absolutistických vládců, nýbrž ve formě až příšerně zosobnělé. Turecko má sice dále ministry v čele s velkým vezírem; než mužové ti jsou většinou zcela bezmocní figuranti. Jednají sice s evropskými vyslanci, s nimi samými se však vládce osobně takřka nevidá a jsou nuceni bez odporu vykonávat jen rozkazy uzrálé v zcela jiném, dvorském ovzduší. Soupeřství mezi Vysokou Portou, úředním střediskem státní správy, a serailem, hnízdem eunuchů a osobních favoritů vládcových, bylo v dějinách tureckých ovšem zjevem dosti obvyklým, zde však váha sklonila se zcela nebývalou měrou na stranu dvora, od života národního úplně odříznutého. Neboť Abdul Hamid učinil výlučným sídlem svým Yildiz-Kiosk, položený stranou starších paláců na pahorku, který i s rozsáhlým parkem a četnými pavilony podružnými proměnil v hotovou pevnost, přísně strážnou a zabezpečenou přílehlými kasárnami osobní gardy.

Yildiz-Kiosk.

Zde otočen jsa spolehlivou čeledí o několika tisících hlav, žije nedůvěřivý panovník tajuplný život samotářského maniaka. Jako modla ukazuje se vybraným návštěvníkům jen v poklusu a pod silnou vojenskou stráží při náboženském výkonu selamlíku; při stole sedá s ním denně jen vleklá choroba žaludku a strach před otravou, v noci mění sultán neustále ložnici z obavy před vražednými úklady, zábavou jsou mu překlady tucto-

vých románů francouzských a občasně produkce na dvorské scéně, říši svou zná především jen z raportů svých špehů. Při tom sžírala jej však nezkrtná touha, nedopustiti, aby v širé říši té rostlo cokoliv, co nepodléhá jeho vůli a dozoru, a proto by mohlo býti nebezpečné. Krvavé zločiny zcela neslýchaného formátu jsou mu samozřejmým prostředkem k dosažení toho cíle. Osnuje je s krutostí tvora, k němuž dech mravního citění vůbec nikdy nedospěl, a ze svého zákoutí hodnotí zároveň lidstvo vůbec jako podlé, prodejné stádo v poradách s jedinými důvěrníky, které aspoň dočasně do úmyslů svých zasvěcoval, se svými osobními tajemníky a eunuchy.

Soustava špehounská.

Z nich někteří, na příklad obratný syrský Arab Izzet-paša, byli jistě mužové nevšedního nadání a pružnosti; snahou jich všech bylo však, zesilovati nezdravé pološero, do něhož osoba vládcova byla zahalena, a v němž proto bujely mnohonásobné intriky, provázející neočekávané vzrozy a pády vlivných jednotlivců, a utajený boj všech proti všem. Nezdopovědná a neodbornická vláda palácová dosazovala na veškerá důležitější místa v říši přímo osoby své volby ne podle odborné schopnosti a zásluh, nýbrž složitou soustavou osobních vztahů a úsluh, jejichž nutným doplňkem se jevila všemocná špionáž, pronikající až do nejmenších míst a opřádající život celé vyšší vrstvy v říši jako zhoubná pavučina. Německý vyslanec, kníže Radolin, vytýkal v důvěrné zprávě své, že ošklivá soustava ta jest tak vyvinuta, »daß keiner der wirklich ehrlichen und zuverlässigen Beamten und Generale die Möglichkeit hat durchzudringen, und, ohne verläumdet zu werden, dauernd das Vertrauen des Sultans zu bewahren. Denn leider hört man im Yildis lieber auf den Rat elender Kreaturen, als auf die Vorschläge der Pforte.« I velký vezír býval podle nálady dvora sesazován a zase dosazován — Said pašovi se to stalo pětkrát — a při tom nechránily ani nejvyšší úřady před náhlými bouřemi vražedné nemilosti sultánovy, takže i ministři hledali druhdy ochranu holého života na cizích vyslanectvích. A byli to namnoze mužové, kteří svým vzděláním a státnickou zkušeností nepochybně vynikali nad Abdula Hamida i jeho palácové stvůry.

Hrabivost sultánova.

Přiléhavým doplňkem této neradostné despotie byla pak chorobná lakotnost sultánova, zdůvodněná ovšem aspoň z části velikými peněžitými náklady a tajnými fondy, jichž vyžadovala podivná soustava vládní. S hlediska toho jevil se Abdul Hamid namnoze nikoliv jako hlava státu, nýbrž

jako přední kořistník v něm, když do neslýchaných rozměrů množil své osobní statky bezprávným olupováním státu i nevinných občanů o půdu, když přijímal prostřednictvím svých důvěrníků úplatky od státních dodavatelů i věřitelů, těžil pro sebe z rozličných koncesí soukromníkům poskytovaných, nebo i z diskontování zadržovaných platů úřednických. Ve věcech těch jevil sultán opravdu nemalou bystrost a čilost, prozrazující jeho arménskou krev, a stýkal se druhdy i osobně s finančními piráty nejpochybnějšího zrna. Ježto pak na hospodářství tom i jeho okolí rozličnou měrou mělo podíl, jevil se dvůr mnohem více než kdy před tím hnisavým vředem na státním těle osmanském, který otravoval jeho nejlepší mízy.

Obecná
korupce.

Ve stínu jeho nebylo již místa pro opravdové pokroky státní správy ani ve smyslu pevného absolutismu, jak se je kdysi doba t. zv. tanzimatu snažila uváděti v Turecku v život. Korupce a zneužívání moci těmi, kdož vládli úřady a vlivem, naopak jen ještě vzrůstaly a sultán to trpěl vědomě jako záruku osobní závislosti svých stvůr. A zlořády ty byly nadto pro všechny, kdož nedovedli hladce proplouvatí úskalím prodejného činnictví, vskutku mnohem citelnější než za dávných, primitivních časů, ježto novoty předešlých vlád zesílily vůči poddaným účinnost byrokratického stroje a učinily jej tím tíživějším, čím méně bylo ústavních nebo tradičních záruk proti jeho zneužívání.

Vojsko.

Úpadkové rysy despotie Abdul Hamidovy jeví se výrazně zejména také ve vojenství. Na čem mu v oboru tom jedině záleželo, byla spolehlivá stráž palácová, složená zejména z Albánců, Čerkesů, Kurdů ba i černocho. Také posádka hlavního města byla pečlivě vybrána, ošacena a rozličnými výsadami v oddanosti udržována. Pretoriáni ti jsou předmětem bedlivé osobní péče sultánovy, stejně jako nově zřízená kurdská jízda, t. zv. hamidié, rozložená v některých asijských provinciích. Vojsko ostatní bylo však zjevně zanedbáváno, nemělo řádného obleku a dostávalo žold jen velmi nepravdělně; důstojnický sbor byl zcela znemrávněn udavačstvím a obava sultánova před možností vojenské revolty šla tak daleko, že si netroufal jednotlivým oddílům svěřovati ani ostrou municí k cvičné střelbě. Tím trpěl ovšem i veškeren výcvik. Od roku 1881 dlela sice v Turecku německá mise důstojnická a od roku 1883 působil tu vynikající odborník Kolmar von der Goltz-paša jako ředitel výchovných ústavů vojenských; činnost jeho byla však úplně zadržována úzkostlivou šetrností, která nedovolovala ani vydání na drobné manévry, podobně jako dávala u Zlatého

rohu houfci válečných lodí rezivět, aniž bylo po léta pod jejich kotly zapleno.

Proti době tanzimatu a krátkému rozběhu mladoturecké epizody byla tedy vláda Abdul Hamidova opravdu reakcí téměř v každém ohledu, a to reakcí mnohem důraznější, než byl režim Pobědonoscevův v souvěkém Rusku Alexandra III. a Mikuláše II., s nímž tu byly ovšem některé rysy společné. Zejména snaha, opřítí panovnickou moc o náboženské citění a pověrčivost nižších vrstev a o zvyšování theokratického lesku trůnu. Abdul Hamid byl, jak se zdá, sám od mládí velmi pověrčivý: píval na příklad vodu pouze ze studny Kiat-hané, kterou mu věštkyně byla doporučila. Zároveň bylo však mnoho vypočítavosti v jeho úsilí o rozdmýchání islamského fanatismu a moslemského sebevědomí proti jinověrcům. V hledisku poměrné tolerance a rovnosti občanů všech vyznání, které za jeho předchůdců i v Turecku si počínalo, ovšem velmi zvolna, razití cestu, viděl největší nebezpečí, v odklonu od něho naopak spásu a záruku svého panství i proti odstředivému hnutí křesťanských skupin v říši, i proti ústavním heslům mladotureckým. V jeho paláci veliké účtě se těšili nejzaostalejší ulemové a derviši, a to nejen z klášterů cařihradských, nýbrž i podivní světci z oblasti africké, vášniví vůdcové náboženských bratrstev a všichni, jichž fanatism byl vydrážděn také skutečností, že svět islamu od sklonku sedmdesátých let utrpěl opětovně těžké ztráty, jako byla Bosna, Bulharsko, Tunis, Egypt.

Pověřivost
sultánova.

Abdul Hamid se zřejmě zajímal o tuto vlnu zvýšeného vědomí společného nebezpečí, jež se v moslemském světě hlásila a již se dostalo, ač nikoliv zcela právem, názvu panislamismu podle analogie obecně slovanského nebo germánského hnutí. Sultán doufal, že podporou tohoto ruchu, jakožto pán svatých měst islamu a kalifa všech věřících, i těch, kdož nejsou jeho poddanými, bude snáze vzdorovati tlaku jednotlivých křesťanských mocí a že vzroste tím i jeho vliv v územích, jako byl Egypt, Tunis, Arabie nebo vzdálená Indie tak, že křesťanští vládcové krajů těch budou hledati dobrou vůli s ním. V naději té, která vedla Abdul Hamida k okázalé podpoře poutí do Mekky i k zostřování některých přežilých zvyků moslemských, na příklad v řádu oděvním a ve vázanosti žen, bylo mnoho klamného. Sultán si dosti neuvědomoval, že pod jeho přímým panstvím jest sotva dvanáctina všech moslemů, rozdělených na několik odstínů, z nichž mnohým kalifát byl prázdným slovem; zapomínal, že větší horouca

Panislamism.

nost, která se hlásila ve zjevech, jako bylo vahabistství, hnutí senusijské nebo vzrostlá přitažlivost některých severoafrických marabutů a svatých islamských, má čistě náboženské, místní příčiny a nemůže být snadno řízena z Yildis-Kiosku. Opravdu nestal se panislamism nikdy účinnou složkou jeho moci, ale fanatism nižších vrstev moslemských v jeho vlastní říši byl namnoze opravdu Abdul Hamidovi opětovně zbraní, které bez rozpaků užíval tak, že krvavými výbuchy jeho mnohonásob předstihl všechny zjevy na podobné základně v Rusku tu a tam propukající, totiž protizidovské pogromy. Neboť vedle velikých, mnohoměsíčních řeží protikřesťanských, z Yildis-Kiosku povzbuzovaných, jevíly se tyto projevy ruského reakčního ovzduší hříčkou zcela drobnou, stejně jako se tyčila čestná osobnost Alexandra III. i Mikuláše II. mocně do výše vedle ponurého tyрана osmanského.

Turecký sultán dovedl při tom ovšem dosti dlouho obratně zakrývat před zrakem Evropy barbarské a k nesmyslné tvrdosti stupňované rysy svého režimu. Prostředkem k tomu byl mu nejen chladně zdvořilý, po evropsku přistřížený styk s cizími vyslanectvy v hlavním městě říše, nýbrž zejména také dovedné užívání evropské žurnalistiky. Kdežto v Turecku samém bylo veřejné mínění tak naprosto podvázáno censurou, že se tu noviny nesměly ani slovem dotknouti ožehavých otázek a pouhé užití slov, jako byla »Armenie« nebo »Makedonie«, jim bylo přísně zabraňováno, podplácela vláda Abdula Hamida západoevropskou publicistiku štědrá rukou, jen aby vychvalovala sultána a jeho vládu jako mocnou páku pokroku a rozkvětu říše. Sultán sám přijímal druhdy magnáty západního tisku a snažil se v jejich očích vystupovati jako panovník osvícený. K zastření pravého stavu věci přispívala ostatně i skutečnost, že mezinárodní kapitalism měl rozličnou cestou podíl na vykořisťování chorého těla říše osmanské a byl takřka spoluvládcem Abdul Hamidovým.

Výrazem věci té stala se především »Dette Ottomane«, roku 1881 dekretem z 28. měsíce muharemu (20. prosince) organisovaný mezinárodní výbor věřitelů anglických, francouzských, rakouských, německých i italských, jemuž byla k zúročení státního dluhu úplně odevzdána správa nejvýnosnějších příjmů, plynoucích z monopolu tabákového i solního, z lenních platů, hedvábnictví, rybolovu i výroby lihovin, z kolků i železnic, a který spolu s ottomanskou bankou znenáhla převzal i jiné úkoly státní správy finanční. Odbornickou správou svou mezinárodní instituce ta zvy-

šila opravdu důchody určené k splácení státního dluhu tak, že se turecké úpisy státní slušnému kursu těšily, aniž tím břímě poddaných tureckých bylo podstatně přimnožováno, a naopak v lecčems se i výrobního pokroku dosahovalo; při tom byl však lid vyssáván jinými cestami, jak násilím, nepoctivostí a úplatností státních činovníků, tak lakotou sultána samého, a říše zůstávala zároveň stále obětí rozličné mezinárodní lichvy.

Prostředkem k tomu byly zejména podvodné dodávky výzbrojní i koncese na provedení rozličných prací technických, jako byla úprava přístavů, stavby paláců nebo komunikací. Abdul Hamid sice vskutku valně netoužil po tom, aby jeho říše byla překotně otvírána novodobému pokroku hospodářskému; byl přesvědčen, že anatolský sedlák, kurdský horal nebo syrský robotník, dechem pokroku nedotčený, jest nejspolehlivější základnou jeho moci. Proto nebyl za jeho vlády zejména rozvoj drah v Turecku příliš rychlý, ale určitých ústupků vyžadovaly přece ve věci té ohledy strategické nebo i náboženské, jako byla později zejména podpora poutí do svatých míst železničním spojením Hedžasu se Syrií. A nadto stýkal se tu výbojný posup západního kapitalismu, hledajícího ziskových investic, s lačností vládních kruhů, hledajících u něho statných úplatků bez ohledu na zatížení státu.

Tak došlo v průběhu osmdesátých let konečně k tomu, že dráha, dotud z Cařihradu jen k Drinopoli sahající, byla přes Bulharsko a Srbsko spjata se soustavou drah rakouských a orientální vlak expresní mohl Cařihrad, dotud zpravidla jen po moři dosažitelný, od roku 1888 připojit na železniční síť velkoměst evropských. Zároveň hromadily se projekty, jež měly směle prodloužit a navzájem spojit tratě, které se dotud jen na několika místech, na příklad mezi Damaškem, Haifou a Beyrutem, Smyrnou, Aidinem a Cassabou, Haidar paša a Ismidem, Jaffou a Jerusalemem, nesměle vklubávaly od pobřeží do nitrozemí. Šlo při tom ovšem zejména o to, jak vysokými příspěvky podpoří stát turecký trvale stavbu každého kilometru nové dráhy a provoz na ní, svěřený cizím, soukromým rukám, a v sou-
těži, jež se rozvinula o jednotlivé koncese, začal na sklonku osmdesátých let zejména německý živel vystupovati do popředí. Již v první polovici 19. století někteří národní hospodáři němečtí, jako List nebo Roscher, vytýkali, že Turecko se může a má státi důležitým polem pro německou podnikavost obchodní; opravdu ruku k dílu přiložil však německý kapitalism teprve na počátku vlády Viléma II. Tehdy roku 1888 začínají se pra-

Fanatism
moslemský.

Tisk a
Abdul Hamid.

Dette
Ottomane.

Komunikace.

Stavba drah.

Německý
kapitál.

videlné plavby levantské linie Severoněmeckého Lloydů do tamní oblasti a rok potom Jiří Siemens v čele s »Deutsche Bank« dosahuje, že německé skupině, jím vytvořené, byla odevzdána nejen trať na asijském břehu Bosporu v Haidarpaša začínající a zatím jen k Ismidu vedená, nýbrž i její prodloužení až do Angory, do srdce Anatolie, která se tak stává novým polem německé podnikavosti. Za tři léta nová trať byla dokončena a společnost vymohla si roku 1893 další koncesi, jež ji prodlužovala až do Konie s přirozeným výhledem na další plány pozdější.

Podnik byl věc soukromá, ale nebyl význačný jen jako doklad probuzené výbojnosti mladého německého kapitalismu na širším jevišti; měl od počátku značnou důležitost jako projev rostoucího zájmu Německa na věcech tureckých, který ostatně i osobní návštěva Viléma II. u sultána roku 1889 prozradila. Byla to první návštěva, kterou křesťanský panovník učinil hlavě světa moslemského a nemohla zůstat bez významu ani pro zevní politiku Abdula Hamida.

Politika ta byla v podstatě své velmi kolísavá a nejasná. Hlavním zdrojem obav sultánovi zůstává ovšem Rusko, které nejen že poutalo k sobě neodolatelně naděje jeho křesťanských poddaných v Evropě i v Asii na osvobození z tureckého jha, nýbrž mohlo také dříve nebo později podlehnouti sklonu, aby sáhlo svou vzrůstající mocí námořní na Bospor a odtud vytlačilo nepohodlného tureckého klíčnicka mořských úžin. Proti tomu sliboval ovšem jakousi oporu zájem, který měly nejen Rakousko, nýbrž i Anglie a Itálie, aby se tak nestalo, a v Yildis-Kiosku zvěděli nepochybně aspoň něco o dohodě, jež roku 1887 ve věci té »východním trojspolkem« byla smlouvána. Než bezpečiti se zcela na ochranu velmocí těch nebylo přece jen možno, ježto neměla žádoucí závaznosti, a poměr sultánův k Anglii byl nadto značně zkalen britskou okupací Egypta, která Abdula Hamida dosti hnětla zejména proto, že se od ní obával zmenšení své vážnosti v celé oblasti islamu. Proto vymkl se všem pokusům britské diplomacie o smírnou dohodu ve věci egyptské a užíval jí naopak k tomu, aby hledal opory také u Francie, s Anglií o Egypt rozvaděné. Vůči Rusku pak prozrazoval nepokrytě snahu, odvracet nebezpečí odtud hrozící spíše obratnou povolností v drobných otázkách a projevy úlisného přátelství, než upřímně obranným postojem, takže britská diplomacie nejednou se obávala tajné dohody jeho s mocí cářskou, jež by loďstvu ruskému bez boje dala klíč k moři Středozezemnímu.

V této složité hře bylo tedy Abdul Hamidovi ovšem velmi vítáno, mohli v Německu naléztí velmoc, která nemínila ani na jeho území sahati, aniž v něm viděla štít svých zájmů, který má snášeti údery jejího protivníka, nýbrž v úloze zdánlivě nezištného přítele si libovala. Vilém II. přijal sice ze státnického inventáře Bismarckova tvrzení, že věci balkánské a turecké nejsou pro Německo tak významné, aby se v nich zcela určitě vázalo a snad po boku Rakouska v zájmu anglickém Rusku kladlo na Bospor v cestu tvrdé překážky, nezaplátali mu to Anglie již napřed svým obecným spojenectvím a jinými ústupky. Při tom dbal však pilně toho, aby hlas německého vyslance na Bosporu byl náležitě ctěn, a neváhal na příklad roku 1893 výslovně schvalovati kolísavou taktiku sultánovu tvrzením, že Turecko pro přílišnou složitost svých zájmů opravdu se nemá trvale k žádné velmoci připoutati, »sondern mit gelegentlichem Wechsel der Rollen zu rechnen hat«.

Německá politika neměla ve chvíli té nepochybně ještě se zřetelem na oblast říše turecké plány tak určitě vyhraněné, jako o něco později, když její imperialistické sklony plně se rozvinuly a všenněmecká ideologie právě na tyto končiny své žádostivé ruce okázale vztahovala. Ale opatrná zdrženlivost doby Bismarckovy v otázce balkánské jeho nástupcům nebyla rovněž již příkazem nepochybným, a proto porozumíme, do jakých trapných rozpaků přišel kruh rozhodujících mužů v Berlíně, když v červnu 1895 došla z Londýna důvěrná zpráva, že nový ředitel britské politiky, lord Salisbury, německému vyslanci směle předložil překvapující otázku, nebylo-li by vhodno uvažovati o rozdělení říše turecké. Přímý podnět k myšlence daly zejména zmatky arménské, které již od několika měsíců, souběžně s válkou čínsko-japonskou, zájem vzdělaného světa k sobě poutaly.

* * *

Příslušníci jazyka arménské měli v přední Asii dvojí hlavní sídliště: jednak Velikou Armenii, území šesti vilajetů tureckých v povodí horního Eufratu a Tigridu kolem Vanského jezera s hlavními středisky Erzerumem, Diarbekirem, Bitlisem a Erivaní. Druhá značná skupina Arměnců sídlila v t. zv. Malé Armenii čili Zeitunu v Kilikii, sklánějící se k zálivu Alexandrijskému s hlavním střediskem Marašem a Adanou. Vedle toho byly však značné skupiny arménské rozsazeny v Pokavkazí i sousední Persii

Anatolie.

Návštěva
Viléma II.
r. 1889.

Poměr
k Rusku.

Anglie.

Sblížení
s Německem.

Salisbury
a Turecko.

Armenie.

a k tomu přistupovala hojná diaspora arménská v četných městech říše osmanské, zejména v přístavech a střediscích obchodních, jako byly Trapezunt a Cařihrad, kde osady arménské dosahovaly mnoha tisíců duší. Podobně jako Řekové, vynikali pak tito Arménci, v městském prostředí osídlení, obchodní i průmyslovou čilostí značně nad Turky. Bohatli tím a mnoho jich dosahovalo zároveň dosti důležitých míst ve správních úřadech. Převážná většina národa ovšem žijící po vesnicku byla vydána od nepaměti nejen vydírání tureckých nájemců daní a úředníků, nýbrž musela se pravidelně vykupovati i z loupežných návštěv Kurdů, žijících v sousedním hornatém kraji v dosti nevázaných společenstvech kmenových, kteří jakožto moslemové měli za své svaté právo, konati občasně násilí na bezbranných osadách arménských džaurů.

Ruské
Arménsko.

Postup ruského panství do Zakavkazí převedl v 19. věku severní část arménských končin z moci turecké i perské pod vládu císařskou, a také v Rusku šířily se pak jejich obchodnické osady; jednotliví Arméni dosahovali i tu vysokých hodností, na příklad známý generál Loris Melikov. Do ruského podílu připadl také Ečmiadzin, sídlo náčelníka gregoriánské církve arménské, zvaného »catholicos«, který byl uctíván vůbec jako hlava národa arménské, ač značná část Arměnců, sjednocených s církví katolickou, uznávala za duchovní vrchnost svou papeže římského a měla v katolické oblasti, zejména ve Vídni a Lvově, vzdělávací ústavy a v mechtaristické kongregaci v Benátkách důležitou knihtiskárnu pro církevní literaturu arménské jazyka. V Cařihradě měla ta i ona větev patriarchu a roku 1863 vznikla tu i jakási národní rada arménská, v níž se hlásilo podle vzoru ostatních národů uvědomění vlastenecké vzdělaných laiků k součinnosti s duchovenstvem, dotud výhradně národ zastupujícím. Dálo se tak však se svolením sultánovým a Arméni byli v Turecku dlouho prohlášováni za »věrné« křesťany, totiž za takové, od nichž celistvosti říše nehrozí žádné nebezpečí podobné, jako od Slovanů nebo Řeků.

Církevní
poměry.

Požadavky
Arměnců.

Opravdu nebylo v národu tom, který nikde nežil zcela bez cizích příměšků a od věků byl nebojovný, naprosto sklonu k trhání říše a vytváření svéprávného celku. UVědomění jevílo se však v tom, že, když mlado-turecké hnutí a následující válka rusko-turecká říši osmanskou prudce zvýřily, také Arméni se přihlásili s peticemi. Žádali zejména reformy správy v oblasti svého jazyka, ochrany proti fiskálním a kurdským útiskům, zastoupení v soudech a při četnictvu, větší péče o školství a povolání křes-

tanů na některá významná místa úřední, aby právo jejich souvěrců bylo lépe chráněno před zpupností moslemských menšin. Požadavky ty nabyly aspoň z části místa i v preliminárním míru, podepsaném v San Stefanu, i v t. zv. cyperské smlouvě, kterou Anglie s Tureckem uzavřela v předvečer berlínského kongresu, a dotkl se jich konečně i 61. článek finální akty tohoto kongresu z 13. července 1878.

Kongres
berlínský.

V něm bylo sultánovi výslovně uloženo provedení správních oprav a úlev v krajích Arménci obývaných, a zejména Anglie připomínala mu věc tu v následujících letech dosti důrazně. Souviselo to s její snahou, říši tureckou, pokud po kongresu berlínském zůstala zachována, učiniti odolnější i na venek i uvnitř zlepšením jejich řádů. Proto vnutila anglická vláda sultánovi pro maloasijské vilajety dokonce nakrátko zvláštní konsulační pínomocníky dozorcí; všecko toto úsilí ukázalo se však konec konců marným při umíněnosti, s níž se Abdul Hamid bránil všemu, co by mohlo otrástit zásadní nadvládou příslušníků islamu nad křesťanskou rájí a zároveň bylo v cestě jeho osobní despotii. Reformy vyžadované článkem 61. berlínské akty zůstávaly pouhou »ornamentální« příkrasou akty té, jak zněl posměch souvěkých kruhů diplomatických, a nadarmo se pro ně rozčiloval Gladstone i veřejné mínění jeho strany.

Anglická
reformní akce.

Sultán ve svém odporu byl ostatně podporován i s ruské strany. Neboť v Petrohradě měli obavu, že anglická politika chce zavedením arménské samosprávy v tureckém předpolí ruské moci vytvořiti i v Asii »nové Bulharsko«, z něhož by pak myšlenka národní nezávislosti arménské pronikala také do ruského Pokavkazí, kde čilý arménský živel zejména v Tiflisu a Baku hospodářsky předstihoval ostatní národy. A Alexander III. nemiloval Arměnců. Národ ten, rozdělený mezi tři státy, Turecko, Persii a Rusko, připomínal mu příliš nenáviděné Poláky. Viděl Arměncích »křesťanské židy« a zazlival jim, že jejich gregoriánská církev se brání splynutí s ruskou pravoslavnou. Činil jí proto rozličná protivenstva, dal školou šířiti ruský jazyk v arménském prostředí a ne jeden nepovolný Armenčik poznal i strasti nuceného pobytu v Sibiři.

Odpor
Ruska.

Tento ruský postup dodával tedy Abdul Hamidovi odvahy, že nejen naprosto znemožňoval jakékoliv novoty správní, jež by zlepšovaly postavení jeho arménských poddaných, nýbrž zhoršoval je zjevně soustavným rozdmýchováním moslemského fanatismu a nadřováním jejich kurdským trýznitelům. Následek toho byl, že národní hnutí arménské znenáhla na-

Arménské
spiklencectví.

bývalo zbarvení, jaké vzniká zpravidla tam, kde nerozumný tlak brání klidnému vývoji: stávalo se spiklenceckým a vyvíjelo se podobně, jako kdysi řecká hetairia. Těžisko jeho bylo ovšem v cizině, kde na ně působily i vzory ruského nihilismu. V Paříži a Londýně tvoří se emigrantské kroužky, které si od roku 1887 v »Hindčaku« (Zvon) a později i v radikálnějším »Tročaku« (Prapor) vytvářejí časopisecké orgány a nalézají oporu v anglickém komitétu přátel Armenie, z něhož vycházely zejména také snahy, šířiti misíemi protestantism v Arménsku.

Propaganda.

Jejich hlavní snahou bylo nedopustiti, aby požadavky arménského národa úplně usnuly a Evropou byly opuštěny. Zároveň burcovali ovšem tajnou propagandou také vlastenecké cítění svých krajanů; při tom pronikal však jejich vliv namnoze jen do vzdělanějších a zámožnějších vrstev arménských v Cařihradě a jiných městských střediscích, kdežto jádro národa v nitrozemí jim zůstávalo takřka nedotčeno. Proto nebylo arménské hnutí opravdu celistvosti říše osmanské nikterak nebezpečné, Abdul Hamid však naplnil se vůči němu takovou utkvělou nedůvěrou a nenávisí, že jeho přičiněním především věc nabyla znenáhla zcela povážlivých rysů.

Obavy
sultánovy.

Souviselo to zajisté s neznalostí skutečných poměrů, pochopitelnou u samovládce zavřeného v palácovém ústraní, že pojal myšlenku, stupňováním útisku a nejdříve prostředky zdolati velikou oasu křesťanskou uprostřed panství islamu, jakou se mu jevila Armenie, o níž věřil pevně, že otravuje celou jeho říši spiklenceckým jedem, zhoubným islamu i jeho osobnímu panství. Od počátku devadesátých let stupňuje se proto s jeho vědomím svévůle úřadů i moslemských sousedů proti arménským osadám, dochází k velikým procesům proti domnělým strůjcům a účastníkům národní propagandy v Cařihradě a vítanou příležitostí k vlastnímu boji proti nenáviděnému plemenu dal sultánovi pak rok 1894.

Sazunská řež
(září 1894).

V kraji sazunském, části vilajetu bitlisského, odepřelo tehdy totiž obyvatelstvo vesnic arménských placení daní, dovolávajíc se toho, že jest do dna vyssáto a ožebračeno nájezdy Kurdů. Bylo to pravda a odpor neměl naprosto politického pozadí; v Cařihradě tvrdili však, že jde o revoluční hnutí spiklenců nastrojené, jež jest nutno vydatně trestati. Po celý měsíc od polovice srpna do polovice září zuřil pak Zekki-paša s několika pluky proti bezbranným vesnicím, jichž přes třicet bylo úplně zničeno, a několik tisíc Arménů zaplatilo věc životem. Krutosti ty vzbudily rozhořčení v evropské publicistice a zejména arménský komitét v Londýně zvířil veřejné mí-

nění tak, že jeho rozhořčení proti Turkům nabylo podobné příkrosti, jako roku 1876 po řádění bašibozuků v Bulharsku. Vláda lorda Roseberyho byla proto nucena zakročiti a 20. října podal její zástupce sultánovi důraznou notu o nutnosti nápravy. Následkem toho i Rusko, nechtějíc věc ponechati jen v rukou anglických, učinilo podobně, a s ním jeho spojenec, Francie, kdežto velmoci trojspolku, vedené Německem, zatím zůstaly stranou.

Abdul Hamid mýnil uhnouti se nátlaku obvyklou východní taktikou vytáček a odkladů. Opravdu přiznával se německému vyslanci, že raději zemře, než by dal arménskému národu to, čeho žádá. Tvrdil, že jest jeho vladařským právem, trestati spiklencecké hnutí, které prý pro říši osmanskou jest týmž, čím západní Evropě anarchism a Rusku nihilisté. Vůči nátlaku tří velmocí, opřených o znění berlínské akty kongresové, sliboval však nestranné vyšetření a po dlouhých odkladech přistoupil i na to, aby k němu byli přibráni jejich konsulární zástupcové. Vyšetřování vedlo se ovšem stranicky a s krajním úsilím, aby vina pravých útočníků byla zastřena a vše svaleno na Arménce samy; přes to přese všecko vyneslo na světlo věci tak trapné, že nebylo pochybnosti o krvavém násilnictví vládních orgánů, a zároveň i nejbližší okolí sultánovo bylo nepochybně kompromitováno jako strůjce hrůz těch.

Vlastní tvář Abdula Hamida počala se tu zjevovati skrze clonu lži a publicistického farizejství očím Evropy, vše to nepřineslo však nižádné nápravy. Sultán tropil si vskutku šašky z naléhajících diplomatů lži i sliby, jichž nemínil dodržeti, a zdánlivými opatřeními. Tak odvolal na příklad bitlisského vali, jednoho z hlavních vinníků, ozdobil jej však v zápětí vysokým řádem; odpovídal pak na reformní požadavky Anglie, Francie a Ruska vlastními širšími, ale méně určitými návrhy, slibuje obsáhlou reformu celé správy říšské, aby se jen vyhnul místní úpravě šesti arménských vilajetů. Tak vleklo se jednání neutěšeně, až 11. května 1895 zástupcové tří velmocí důrazněji než dotud společnou notou předložili sultánovi podrobný program toho, co by především bylo učiniti na ochranu klidu v arménské oblasti. Žádali však zároveň pevné záruky, že se tak stane, zejména dozorčí součinnost konsulárních zástupců. Naproti tomu Abdul Hamid bránil se tvrzením, že by cizí dozor úplně otrásl jeho panovníckým právem v očích křesťanských poddaných, a odpor jeho byl zvyšován zejména skutečností, že nestál proti svornému šiku všech signatářů berlínské kongresu, nýbrž naopak mohl se opřít o vzájemnou žárlivost vel-

Zakročení tří
velmocí (20.
říjen 1894).

Vytáčky
sultánovy.

Nota z 11.
května 1895.

mocí. Neboť nejen že ochranu Arménů za svou věc nebral trojspolek, z Berlína neúnavně přidržovaný ke krajní zdrženlivosti; také v trojici velmocí, která za práva arménská se stavěla, vážně to činila jen Anglie, kdežto u Ruska byl spíše opak pravdou.

Vlažnost
Ruska.

Ruská diplomacie obávala se totiž stále ještě, aby se ochrana Arměnců nestala Anglii prostředkem k nabytí rozhodujícího vlivu v předasijské oblasti říše turecké. Ministr Lobanov opakuje proto do únavy heslo o »novém Bulharsku« před branami ruského Zakavkazí a tvrdí, že Anglie má hlavní vinu na arménských útrapách svým podporováním spikleneckých rejdů. Ruské vládě, která se s rostoucím zájmem obracela k otázkám dálného východu a byla plně zabavena velikými úkoly hospodářského a komunikačního rázu ve svých asijských državách, jevila se velmi málo lákavou vyhlídka na nové těžké zápletky na blízkém východě, které mohlo důrazné zakročení proti sultánovi snadno vyvolati. A podobně smýšlela i Francie, takže Abdul Hamid, dobře zpravený o věcech těch, nalézal v tom podstatnou oporu své neústupnosti.

Než naopak zase v Anglii trpělivost rozhodujících kruhů měla své meze. V prvních dnech června 1895 vláda londýnská dala britskému loďstvu provést hrozivou demonstraci v Beyrutu a rozhodným krokem tím dosáhla aspoň toho, že sultán 17. července vyslovil zásadní souhlas s většinou požadavků květnové noty velmocí. Cesta k jejich skutečnému provedení byla ovšem ještě velmi daleká a zejména zavládla pochybnost o tom, nevyprchá-li zatím veškeren zájem britské politiky na arménské otázce, když již 23. června liberální vláda lorda Roseberyho padla a na její místo vstoupila opět vláda konservativní, s lordem Salisburyem v čele. Oči diplomatů evropských obracely se s napětím k Londýnu.

Anglický
nátlak.

* * *

Salisbury
a Turecko.

Veřejné mínění evropské nemohlo dlouho zapomenouti, že konservativní strana anglická kdysi odpovídala na Gladstonovy útoky proti tureckému pronásledování křesťanů zjevným straněním moci sultánově bez jakéhokoliv humanitního citlivůstkářství. Očekávalo tedy, že Salisbury půjde podobnou cestou, a to byl omyl. Starý státník byl sice žákem Disraeliho a měl nemalý podíl osobní i na diplomatickém zápasu, který v letech 1876 až 1877 předcházal vypuknutí války rusko-turecké. Již tehdy odnesl si však

z Cařihradu některé nepříjemné dojmy a později netajil se ani svou pochybností, vsadila-li Anglie, jak pravil, na pravého koně, když zachránila rozbitím míru v San Stefano Turecko před úplnou pohromou. Zabrání Egypta Anglií a umíněný odpor sultánův proti tomu, aby se s věcí opravdu smířil a tím postavení britské politiky v choulostivé otázce usnadnil, ochladilo ještě více náladu konservativního státníka vůči padišahovi a otevřelo jeho oči dokonale pro pravé rysy režimu Abdul Hamidova.

Právě konservativism anglický měl dobře vyvinutý smysl pro škody, jež způsobuje svévolná reakce a násilná obrana práv, odsouzených nezadržitelným vývojem života. Abdul Hamid byl zosobněním reakce takové a zejména anglický vyslanec v Cařihradě, sir Philip Currie, vystihl bystřejším okem než jeho kolegové nesmyslné a zároveň zločinecky nečisté základní rysy hospodářství, ovládajícího z Yildiz-Kiosku říši tureckou. Jeho zprávy vytýkaly otevřeně, že režim ten, nebude-li sultán včas sesazen, říši tureckou zavlče do nevyhnutelné záhuby, a průběh arménských zmatků to potvrzoval stejně, jako souvěký vývoj věcí v jiném choulostivém kruhu říše, v Makedonii.

Sesazení
sultánovo.

Neboť ani tam vláda sultánova nedovedla čeliti rostoucí nespokojenosti vyssávaného lidu a věc byla tím vážnější, že sousední Bulharsko se stalo útočištěm mnoha uprchlíků makedonských a sklony k odboji byly odtud soustavně stupňovány přičiněním zvláštních komitétů makedonských, které se staly v knížectví, naplněném horoucím citěním národním, vážnou mocí. Právě v červnu 1895 vypuklo v Makedonii místní povstání a došlo i k přestřelkám hraničním mezi bulharskými i tureckými vojíny, jež mohly vésti snadno k prudkému rozvinutí celé otázky, tak nešťastně rozřešené berlínským kongresem.

Makedonie.

Zdálo se, že v říši turecké chytá oheň na východě i na západě, a zároveň byli i zástupcové evropských mocí, kteří vůči sultánovi nejspíše věřili si vedli, přesvědčeni, že vláda jeho jest také u moslemského živlu krajně neoblíbena. Tak přiznával roku 1895 německý vyslanec baron Saurma, že všichni vzdělaní Turci v hlavním městě vidí spásu říše jen v sultánově brzkém sesazení a že revoluce proti nemravnému panství Yildiz-Kiosku by vypukla ihned, kdyby příšerná soustava špehouství nebyla odstranila nebo zastrašila všechny schopné hlavy, které by mohly vésti odpor. Obecně prý se šíří mínění, že Abdul Hamid jest nervově zničený maniak, s nímž se říti stát do záhuby. Salisbury věřil to též a netajil se nikterak ani

Krise moci
Abd. Hamida.

se svou ošklivostí ke korunovanému vrahovi, ani s přesvědčením, že Anglie jest nedůstojno, aby zavíráním očí před jeho zločiny postavení mu usnadňovala.

Otázce arménské tedy nemínil dáti usnouti také proto, že, podle jeho slov, povolnost ve věci té by ve veřejném mínění anglickém byla vzbudila hlučnou bouři nespokojenosti, již by strana liberální nepochybně proti vládě hojně využítkovala. Jeho úvahy šly však ještě dále. Ztrácel důvěru, že by shnilou vládu tureckou nad tolika živly jí odporujícími bylo lze vůbec trvale zachovati. Nebylo tedy lépe nezvratnému shroucení tohoto přežitku středověku předejítí účelnou dohodou velmocí o tom, co by na jejím místě mohlo se postaviti? Anglie podpírala Turecko především proto, aby zabránila Rusku vstup k moři Středozevnímu. Světová politika, jež se rozvinula od dob berlínského kongresu, měla však jeviště mnohem širší a rozsáhlejší obzory. Nedávná válka japonsko-čínská to ukázala přesvědčivě a snad nebylo nemožno, v tomto zvětšeném rámci naléztí řešení, jež by poměr mezi Anglií a Ruskem podstatně měnilo a politice anglické dávalo větší pružnost pro případné nové kombinace světové. »Protestuji proti tomu,« pravil Salisbury o něco později, »že by mezi Anglií a Ruskem bylo nevyhnutelné a věčné soupeřství. Vidím v tvrzení tom jen pověru zastaralé diplomacie.« Snad bylo tedy lze právě rozdělením říše turecké naléztí novou základnu pro rovnováhu mocí evropských, jež by jejich napětí zmírňovala.

Salisbury byl hrdý Brit i věřil pevně v nezdolnou sílu anglického loďstva a v neodbytnost strmých skal Albionu. Zároveň pozoroval však, jak nedostatečně jest vypraven celek britského imperia při své rozmanitosti a ústavní rozechvělosti pro srážku válečnou, v níž by bylo nutno všechny síly nasaditi. Setkáváme se u něho s myšlenkami od dosavadní tradice směle odkloněnými; tak s tvrzením, že Cařihrad pro Anglii není položkou daleko tak významnou jako Suez s Egyptem a Arabií a že ani jako středisko islamu není nenahraditelný. Bylo by prý zcela dobře možno přenést kalifát do Mekky, kdyby moc sultánova úplně byla zlomena.

Vše to byly státnické úvahy neobyčejně smělé u muže, jenž si byl plně vědom těžké zodpovědnosti každého svého slova a nedával se nikterak strhovati temperamentem. Nebyly ovšem ještě vyhraněny v plán pevně skloubený, ale nebyly nikterak pouhou hříčkou diplomatické obrazivosti. Salisbury obíral se myšlenkou dělení Turecka vážně, byl však přesvědčen,

že dříve jest třeba, aby Anglie překonala svou dosavadní osamocenost a mohla se opřítí o předchozí dohodu s některou jinou velmocí, která by byla téhož názoru. Velmocí tou mohlo býti jedině Německo, minulými spory o blízký východ nejméně zatížené. Proto přispíšil si Salisbury hned v prvních dnech své vlády, 9. července 1895, aby v důvěrném rozhovoru s německým vyslancem, hrabětem Hatzfeldtem, překvapující myšlenku svou rozvinul.

Příležitost k tomu mu dalo vyslancovo naléhání na anglickou podporu italských podniků v Africe. Dotkneme se na jiném místě obšírněji toho, jak Itálie tehdy uvízla v svízelné válce s Habeší. Crispi a jeho ministr věci zahraničních, baron Blanc, naléhali na to, aby Anglie jim operace usnadnila otevřením přístavu Zeila v Britském Somalsku, neboť chtěli odtud ohroziti habešský Harrar a způsobiti nepříteli diversi. Londýnská vláda však nejevila valné chuti k tomu, zejména proto, že Harrar byl takřka zázemím francouzského Džibuti, a italský vpád do kraje toho britským územím mohl způsobiti nevlídné zápletky. Proto snažila se římská vláda podepřítí žádost svou v Londýně také přímluvným zakročením německého vyslance; než právě toho užil Salisbury, aby Hatzfeldtovi vyložil, že podle jeho přesvědčení Italové zbytečně se zaplétají do pochybných a nákladných výbojů v tropické Africe, kdežto by mohli, stejně jako jimi členové trojspolku, v brzké době dojítí mnohem cennějších zisků rozvratem Turecka. Neboť stará myšlenka cíře Mikuláše I., že chorý muž na Bosporu jen smělou chirurgií má býti léčen, byla prý kdysi Anglií asi neprávem zamítnuta a chyba tehdejší by se neměla opakovati. Itálie by mohla z dědictví tureckého dostati Albanii nebo Tripolsko, kdežto Rakousku by se snadno našla náhrada v Soluni, kdyby snad bylo přece nutno Cařihrad v ruských rukách ponechat, což by prý nebylo snad ani přílišným neštěstím.

Myšlenky ty byly německému vyslanci předloženy zcela vážně a Hatzfeldt nabyl přesvědčení, že stojí před velikou a upřímně míněnou koncepcí státnickou, jež může býti základnou závažných změn dějinných. Než v Berlíně hleděli na věc zcela jinak. Při slavnostech kielských, právě v předvečer pádu Roseberyho, vynášel Vilém II. 21. června s obvyklou výmluvností svou náklonnost k Anglii, připomínaje, že se cítí vnukem královny Viktorie i čestným admirálem nepřekonatelného loďstva britského. Nastoupení konservativců uvítal rovněž jako zisk pro dobré přátelství německo-anglické

Úvahy lorda
Salisburyho.

Rozdělení
Turecka.

Pokus
o dohodu
s Německem.

Italské bolesti.

Jednání s
Hatzfeldtem.

Vilém II.
a Anglie.

a chystal se k obvyklé srpnové návštěvě královské regaty v Cowes s nadějí, že nyní snad bude Londýn přístupnější myšlence závazné aliance s trojspolkem, k níž byl liberální vládu anglickou marně po dobrém i po zlém lákal. Smělý projekt lorda Salisburyho zatlačil však vyhlídky ty do pozadí a uvedl berlínské diplomaty ve zmatek, který se skončil naprostou odmítavými úvahami. Zejména oraculum zahraničního úřadu, baron Holstein, zvítězil s hlediskem, že myšlenky anglického státníka jsou pouhá šalba. Anglie prý opravdu nemůže vůbec vážně uvažovati o dohodě s Ruskem, která by snad vedla k ponechání Cařihradu v rukou moci císařské. Proto má věc jen účel, seštvati navzájem pevninné mocnosti tak, aby Britové mohli ve zkalených vodách lovit a setřásti se sebe obtíže, které jim působí právně nevyřešený problém egyptský. Nabízení Albanie Itálii vzbudí prý ve Vídni zděšení a způsobilo by tu zjevnou nedůvěru k Německu, kdyby berlínská diplomacie vůbec myšlenku vážně přijala. A stejně prý anglický machiavelism nehledá jiného, než aby Německo přiměl k úplnému spálení mostů do Ruska a tak vůči zneklidnělé a do vzájemných bojů vržené Evropě svou vlastní váhu povýšil.

Zároveň vytýkali však berlínští rádcové císařovi, že i hladké rozdělení Turecka nemůže Německu přinésti výhod, ježto by tím jen zmizela základna, která pro jeho hospodářský vývoj může nabýti značné důležitosti. A netajili se také tím, že Německu kynou vůbec zisky cenné jedině, pokračují mezi Anglií a skupinou ruskofrancouzskou napětí, jež bude Brity nutiti, aby přízeň německou ústupky si zajišťovali. Marně ujišťoval Hatzfeldt, že nebylo by radno rozhovor o vážně míněném plánu Salisburyho a limine odmítati, marně ukazoval, že dohoda mezi Ruskem a Anglií by vpravdě znamenala osamocení Francie, pro Německo výhodné. Holstein a státní tajemník Marschall vymohli na císaři Vilémovi II. před cestou do Cowesu slib, že se zachová zcela zdrženlivě a spíše odmítavě, jakmile by Salisbury uvedl řeč na svůj »Balcanbrandprojekt«. Po odjezdu císařově došly ovšem do Berlína zprávy z Petrohradu, že Rusko by nebylo neochotno o věci jednati, a kancléř snažil se také Viléma II. o tom zpravit. Bylo však již pozdě. Při schůzce s anglickým premierem 5. srpna dal Vilém II. tak jasně na jevo své přesvědčení, že Turecko jest možno a nutno vhodnými opravami zachovati, že Salisbury pochopil marnost dalších námluv a ukončil je způsobem, který zase Vilém II. považoval takřka za znevážnění svého majestátu. Ukázalo se, že nastoupení konservativní vlády

v Anglii nejen neznamená sblížení s Německem a smazání neshod, které v ohledu tom za předchozí, liberální vlády vznikly. Naopak, teplota vzájemných styků německoanglických právě tehdy poklesla ještě více zjevy, které, byť nebyly o sobě samy vážné podstaty, přece měly význam povážlivých příznaků.

Vilém II. stěžoval si, že nebyl tentokráte při své návštěvě v Anglii přijat tak přátelsky, jako kdysi; a nebylo to jen vlastní ovzduší dvorské, jež mu to dalo pocítiti, zejména jeho strýc, princ walesský, jemuž již dávno bylo útrapou osobivě a málo taktně vystupování německého císaře na anglické půdě. Byla to londýnská publicistika, která psala o vysoké návštěvě tónem nezvykle příkrým. Tak podotkl konservativní »Standart« jízlivě, že by Vilém II. měl pobytu v Anglii užiti k tomu, aby vzal lekci politické moudrosti u své babičky, královny Viktorie; a zejména, když císař zneužil pohostinství anglického málo obratně k tomu, aby ve výroční den bitvy wörthské chlubně připomněl německá vítězství z roku 1870, vzrostl počet těchto kritik. Z nich zvláště příkrý byl pak článek, uveřejněný v »Saturday Review« z 24. srpna, kde se zřejmě uvažovalo o možnosti otevřeného nepřátelství mezi Německem a Anglií.

Hlasy ty, na něž ovšem i německý tisk podrážděně odpovídal, byly z části dozvukem rozladění nad tím, že německá politika ve východní Asii šla ruku v ruce s Ruskem a Francií cestou zcela jinou než Anglie stejně, jako to byla učinila roku předchozího i v otázce konžské. Britské prostředí bylo nepříjemně dotčeno vyhlídkou, že podobně jako dotud jen v Africe, nyní i v asijském světě mu bude počítati s náladovou politikou dvora berlínského. Vedle toho hlásil se však v úvahách anglických publicistů jiný, významnější prvek, vzrostlé vědomí hospodářského nebezpečí, které britskému zájmu přináší neobyčejně rychlý vzrůst vývozní schopnosti německé.

Již roku 1887, když bylo vydání několik »modrých knih« s výsledky ankety o »depression of trade« ukázalo zjevný pokles britské převahy na světovém trhu, vymohli si výrobci oborů v Anglii cizí soutěži zvláště zatížených, že jako částečná náhrada za ochranné clo, kterým se jiné státy ohrazovaly, Anglie zavedla t. zv. »Marchandise Marks Act« z 23. srpna 1887 a některých tovarů povinnost označování původu. Byl to jakýsi apel na vlastenectví a důvěru v lepší jakost domácí výroby britské, ovšem dosti pochybného účinku, a slůvko »Made in Germany« nemělo při tom ještě valně většího důrazu než »Made in France«. Znenáhla poznával však anglický

Holsteinovy úvahy.

Odmítavé hledisko Berlína.

Jednání v Cowesu (srpen 1895).

Anglické útoky na Viléma II.

Roztržka německoanglická.

Hospodářská soutěž.

Made in Germany.

vývozce rostoucí soutěž německou jako zvláště nepohodlný zjev na cizích trzích, zejména proto, že Německo tu osvědčovalo větší přizpůsobivost místnímu vkusu a snižovalo zároveň někde ceny tak, až z toho v Anglii vznikala obvinění úmyslného »dumpingu«. Zejména na světové výstavě v Chicagu roku 1893 bylo toto rozpětí německého průmyslu nápadné a znalci počínali znenáhla vystihovati i přednosti, které proti poměrně konservativnímu duchu anglické výroby, trvajícím namnoze v rukou jednotlivců, Německu zjednávala vědecky přesnější organizace a vytváření velikých koncernů výrobních pomocí bank a akciových společností. Zvláště obchodní smlouvy, jež uzavřel s rozličnými státy Caprivi, ukazovaly, jak obrátně stát německý podpírá průmysl svůj důmyslnou celní politikou a jak zároveň subvencemi podporuje i vzrůst obchodní plavby německé v celém světě. Severoněmecký Lloyd mohl tak z Brém soutěžit i komfortem svých nových lodí i v rychlostních rekordech úspěšně s britskou plavbou oceánskou a v Hamburce počal Albert Ballin vytvářením velikého »poolu« dopravního a dohodou s holandskými společnostmi vytiskovati Angličany z výnosné přepravy vystěhovalců do Ameriky.

Všechny tyto zjevy byly pak pro Anglii tím bolestnější, ježto první polovice let devadesátých nebyla pro evropský průmysl vůbec dobou vlídné konjunktury, přinášejíc mu zároveň první nemilé zkušenosti s novou soutěží vzrostlého průmyslu amerického. V ovzduší tom působilo vědomí, že Německo dohání průmyslový i obchodní předběh anglický opravdu mílovými kroky, rychleji než kterýkoliv jiný stát, velmi dráždivě a zesilovalo nespokojenost tím, že také ve světové politice, ať jde o Afriku, či o Asii, totéž Německo hlas svůj zesiluje a neváhá spojovati se i se zjevnými soupeři britské moci, Francií a Ruskem. Proto vzrůstaly v anglické publicistice hlasy vůči němu zřejmě nevlídné, kdežto naopak v Německu propaganda všenněmeckých hlasatelů koloniálního rozpětí rovněž hlásala hlučně, že Anglie jest hlavní nepřítel přirozeného vzrůstu německé moci ve světě a její závistivý sok.

Byly to sice stále ještě spíše jen příležitostné šarvátky chvilkového rozladění než vážný boj, ale jistě nebylo již pravdou tvrzení, které kdysi Bismarck v říšském sněmu byl okázale pronesl, že mezi Německem a Anglií není žádných »streitige Interessen«. Třetí plochy tu byly a pro vytváření veřejného mínění na té i oné stránce kanálu význam jejich vzrůstal nepochybně, ježto zároveň ani úřední politika obou států nedovedla nalézt

cestu k přátelskému sblížení. Vilém II. se sice ani po neuspokojivém setkání s lordem Salisburym a po odmítnutí jeho tureckého projektu nerozloučil úplně s myšlenkou spojenecké smlouvy německoanglické. Trval však na tom, že může to býti jen smlouva britskou moc okázale a závazně pouštající k politice trojspolku, nikoliv pouhé sblížení, které by anglickému národu ponechávalo volnou ruku, rozhodovati se o tom, zasáhne-li do toho onoho sporu na pevnině plnou mocí svého loďstva, či zůstane-li opatrně stranou. Ježto pak ani Salisbury, podobně jako před ním liberální ministrstva, z ústavních důvodů neměl za možno, osud své země tak určitě spouštati s cizími zájmy, zaznívaly v Berlíně z úst Holsteinových a jiných vlivných rádců císařových neúnavně hlasy o perfidním Albionu, který by prý chtěl jen nastrčiti trojspolek, aby za jeho zájmy »tahal kaštiny z horkého popela ruského a francouzského« a sám bez obětí přihlížel k tomu, jak pevnina krvavě se navzájem drásá, zatím co Britovi padá do klína všecek ostatní zámořský svět. A Vilém II. opakoval znova a znova tuto thesi i ve Vídni i v Římě, vystřihaje spojence své, aby se nedali nezávaznými sliby anglické diplomacie především svést k ukvapené srážce s Ruskem, jež by celou Evropu ve zmatek uvedla k škodolibé radosti nezúčastněných Britů. »England wird selbst im günstigsten Falle uns nur auszunützen suchen und uns im richtigen Augenblick sitzen lassen«, jsou slova, jež se stále opakují zejména v jeho styku s rakouskými vládními kruhy.

Naděje, že nedůvěřivým hlediskem tím konec konců přece donutí Anglii k nabídce štědřejší, zůstávala při tom ovšem stále na dně duše císařovy, kterou lesk anglické vznešenosti národní stejně přitahoval, jako ji naopak otravoval pocit závidy a snaha, vysoký chochol insulárního sebevědomí britského silou německé paže aspoň trochu skloniti a získat při tom nádavkem i tu onu drobnou výhodu v zámořském světě pro Německo. Všeho toho mělo býti tedy dosaženo postojem, který nebyl sice zjevně nepřátelským a nevyklučoval nikterak ani nových a nových námluv spojeneckých, ale při tom Anglii kladl ve světové politice, kde jen možno bylo, nepohodlná polínka v cestu a nevýhody její »splendid isolation« názorně předváděl. Ukazovala to v druhé polovici roku 1895 zejména německá politika v arménské a turecké otázce.

Salisbury vzdal se sice po srpnové schůzce s Vilémem II. zatím myšlenky, posunouti otázku dělení Turecka do popředí důvěrného jednání evropské diplomacie. Nevzdal se však nikterak plánu, účinným rozvíjením

Německá
plavba.

Tiskové
přestřelky.

Výpady
Viléma II.
proti Anglii.

Perfidní
Albion.

Cíle německé-
ho postupu.

Tlak Anglie
na sultána.

arménských zájmů zlomiti odpornou soustavu vlády Abdula Hamida a to třeba jeho násilným sesazením, které anglický vyslanec v Cařihradě právem měl za nezbytný předpoklad jakékoliv vážnější změny tureckých poměrů. V komoře lordů měl 15. srpna Salisbury proto senační řeč, v níž vyslovil vážné pochybnosti o budoucím trvání říše turecké a prohlašoval, že Evropa konečně jednou přece se přesytí ustavičných hrůz a volání o pomoc rdousených křesťanů a přestane uměle podpíratí moc sultánovu. Projevy ty mýjely se však s účinností, ježto anglická politika v ohledu tom zůstávala opravdu osamocena a sultán naopak s ruské strany měl pevně nápovědi, že cářská moc nedopustí, aby Salisbury mohl svá drsná slova v zápětí provázeti také činy, jež by vládě Abdula Hamida byly nebezpečné.

Rusko nechtělo vůbec rozvířiti tureckou otázku vážně, ježto nemělo za svůj zájem ani sanaci tamních poměrů provedením oprav, které by upevnily říši osmanskou, aniž mělo důvěru v poctivost Anglie v případě ráznějších kroků proti moci sultánově. Lobanov vyslovoval přímo obavu, že Anglie chce zmatku na Bosporu užítí k tomu, aby se sama zmocnila úžin mořských i Cařihradu, a připojila tak k Gibraltaru a Suezmu třetí závoru moře Středoziemního v rukou anglických, z nichž by jí bylo Rusku mnohem nesnadněji vyrvati, než snad jednou z rukou tureckých, až Rusko nebude jinde tak zabaveno a nalezne k tomu vhodný okamžik. Proto bylo zatím heslem ruské politiky přihlížeti bez přílišného mravního rozčilení k sebe větším zlořádům režimu Abdul Hamidova, a s hlediskem tím v podstatě se shodovala i Francie i Rakousko-Uhersko. Než arménský živel, jehož naděje na úlevu zoufalé tísně tak opravdu velmi poklesaly, čerpal z řečí Salisburyho odvalu k projevům, jež měly zabrániti tomu, aby arménská otázka v kancelářích evropských velmocí úplně usnula. Zejména inteligence arménská pojala úmysl zachovati ji v popředí zájmu velikou veřejnou peticí arménské kolonie v Cařihradě. Sultánova policie o tom dobře věděla a mohla demonstraci snadno vůbec zabránit, Abdul Hamid vítal ji však, aby mohl dokazovati, že arménské požadavky jsou pouhou zástěnou nebezpečného hnutí spikleneckého, proti němuž žádná přísnost není dostačující.

Opravdu, když 30. září 1895 cařihradští Arménci za svá práva se jali demonstrovati klidným pouličním průvodem, jehož se ostatně jen několik set osob účastnilo, vrhla se na ně a pronikla do arménské čtvrti vůbec fanatická luza, vedená softy a vojáky osobní stráže sultánovy. Bez překážky

se strany vládní policie došlo ke krvavé řeži, při níž nebylo šetřeno ani dětí ani žen do kostelů se ukrývajících, až cizí vyslanectva byla nucena působiti na zastavení krveprolití z obavy, že fanaticismus moslemský, stvůrami sultánovými uměle rozpoutaný, vůbec proti cizincům se obrátí. Přes to opakovaly se řeže až do prvních dnů říjnových a jakási Bartolomějská noc protiarménská rozšířila se i do provincií tureckých, takže na příklad v Trapezuntě 8. října obecné vraždění slavilo kruté orgie.

Zprávy o tom a zejména také okolnost, že na ukrutenstvech i řadové vojsko mělo značný podíl, vedly vyslance mocí, jež před tím arménskou věc vzaly za své, k důraznějšímu obnovení nátlaku a Abdul Hamid cítil se nucena slavnostním iradé, vydaným 17. října, slíbiti, že provede reformy na něm vymáhané a zejména že připustí vliv mezinárodní komise na jmenování úředníků v arménských vilajetech. Ústup jeho byl však jen úskokem, který zakrýval skutečné stupňování hrůz.

Sultán umínil si, že užije roznicení moslemského k tomu, aby krvavě opravil ve své asijské državě národnostní i náboženské poměry houfným pobitím arménského lidu tam, kde se v jeho představě zvláště nebezpečným jevil. Jeho důvěrníci rozpoutali tu výslovným dovoláváním se vůle sultánovy na začátku listopadu v mnoha městech protiarménské řeže zcela nebývalého rozsahu. Po celé týdny rdousí tu luza nebojovná a odzbrojená křesťany jako ovce, spaluje je v hořících bazarech a chrámech, celé čtvrti arménské mění se v trosky a poštváný lid spojuje při tom náboženský fanaticismus s touhou po kořisti a starými hněvy proti obchodní a úvěrní obratnosti pronásledovaných. Řadové vojsko turecké pak nebránilo tomu nikterak, nýbrž reptalo, kdekoliv jemu samému nebylo možno kořistění se účastnit.

Byl to hromadný zločin spáchaný na bezbranných, jakého dějiny 19. století nezažily; nejnižší odhady páčily počet obětí na 80 tisíc a zprávy, které o spouště té do Cařihradu docházely přes veškeru snahu úřadů tureckých o jejich umlčení, způsobily tu v evropských kruzích rostoucí zmatek. Že věc byla řízena z Yildiz-Kiosku, o tom nebylo pochybnosti, a trousily se zároveň i pověsti, že sultán vůbec zešlel. Vše to dávalo oporu tvrzení nepokrytě z anglického vyslanectví šířeného, že jest svrchovaný čas Abdula Hamida sesaditi podobně, jako se stalo roku 1876 jeho strýci i bratru.

Opravdu i ve vzdělanějších a probudilejších kruzích tureckých potřeba změny na trůnu uznávala se obecně a nespokojenost s vládou dvor-

Ruské
hledisko.

Zoufalost
Arměnců.

Cařihradská
řež
(září 1895).

Irada ze 17.
října 1895.

Hrůzy asijské.

Vzrostlé
napětí.

ské koterie vzrostla tak, že nálada převratu se takřka chvěla v ovzduší rozčileného velikého města, a nejen sultán, ve své dvorské pevnosti nejhoršími obavami naplněný, při tom však nepolepšitelný, nýbrž i vyslanci evropských mocí čekali neodvratné vypuknutí revoluce. Zprávy jejich zněly tak poplašeně, že v Berlíně císař Vilém II. 8. listopadu cítil se pohnuta bezodkladně navázati jednání s cářem o tom, co činiti pro případ úplného zhroutilí vlády sultánovy. V Petrohradě však zachovali chladnější krev a neprojeví nikterak sklonu k tomu, aby se napřed dohadovali s Německem o osudech Turecka; a v zápětí se také v Berlíně rozhodli, setrvati dále v úloze diváka a zejména nepodporovati Anglii nikterak v její snaze, důrazným tlakem na Abdul Hamida řešení krise urychlití.

Vilém II. cítil sice jakožto křesťan chvílemi tíhu této sobecké nečinnosti; 11. listopadu píše na zprávu vyslancovu o nových, hromadných vraždách Arménců význačná slova: »Und da muß man nun als Christ und Europäer ruhig zusehen und auch dem Sultan noch gut Worte geben! Pfui über uns alle!« Opravdu působil však německý vyslanec v Cařihradě, baron Saurma, na sultána jen velmi umírněnými domluvami a nerušil mu nikterak přesvědčení, že Německo zůstává jeho spolehlivým přítelem. Vilém II. konejšil pak své křesťanské svědomí znova a znova opakovaným tvrzením, že krev arménských tisíců padá prý na hlavu Anglie, která je svými projevy proti sultánovi podráždila, nezamýšlejíc opravdu nic jiného, než aby v Cařihradě seštvála navzájem pevninné moci evropské k boji o turecké dědictví bez jakékoliv vážné sázky své vlastní kůže.

Tuto hesi, která byla vůči vládě lorda Salisburyho zřejmě zcela nespravedlivá a dokazovala jen neschopnost císařovu k ušlechtilějšímu posuzování diplomatických soupeřů, přednášel Vilém II. zvláště důrazně hraběti Goluchowskému, rakouskému ministroví věcí zahraničních, když státník ten poněkud těsněji stanul po boku Anglie z obavy před urychleným rozvratem Turecka, který ve Vídni očekávali zejména od možného vypuknutí velikého povstání v Makedonii. S rakouské strany vyšel tehdy návrh, aby se působil na sultána v otázce nutných oprav státní správy turecké jakousi demonstrací námořní, totiž zdvojnásobením počtu staničních lodí před Cařihradem. Goluchowski provázal pak o něco později tuto svou akci, podporovanou také z Italie, navázáním nového, důvěrného jednání s Londýnem o to, aby »východní entente à trois«, kterou byl kdysi právě lord Salisbury s Rakouskem a Itálií smluvil k zajištění společných zájmů

v oblasti turecké proti možným úderům se strany Ruska, znova ožila a náležitě byla prohloubena.

Víme, že roku 1887 Bismarck, ač sám z ohledu na svou zvláštní tajnou smlouvu s Ruskem nevstoupil do tohoto »východního trojspolku«, přece jeho utvoření ze všech sil fedroval a jemu byl takřka kmotrem. Nyní vedla si však německá diplomacie zcela opačně. Ježto Anglie se nechtěla podrobiti jejímu požadavku trvale závazné smlouvy, varuje Vilém II. ve Vídni i v Římě před jakoukoliv dohodou s ní, jež by Anglii ruce pevně nevázala a byla projevem pouhého sblížení politického. Ve svém mysliveckém žargonu vytýkal císař, že trojspolkoví spojenci jeho prý nemají nedočkavě vypáliti ránu dříve, dokud britský jelen z houští planých slibů nevystoupí plně na louku závazného spojení. Teprve pak prý bude rána jistá, kdežto jinak lze se nadíti jen lstivé snahy Albionu, »andere gegen Rußland vorzuschicken und selbst im Trocken zu bleiben«.

V důsledku této utkvělé myšlenky jednalo Německo zejména také v arménské otázce dále všemožně proti anglickým směrnicím. Neúčastní se námořní demonstrace žádnou lodí, vytýká trpce Italii, když ve věci té po boku Anglie větší ochotu projevila, a utvrzuje tak spolu s Ruskem i Francií Abdul Hamida v názoru, že není nikterak třeba, aby činil ústupky arménské ráji a zároveň na místo své dvorské despocie zaváděl vládu, v níž by zodpovědnému ministerstvu, podle evropských vzorů seřizované, byla dána možnost nahraditi úřednické stvůry Yildiz-Kiosku v hlavním městě i v provinciích řádnějšími osobami.

Krvavý neklid v krajích Arménci osídlených trval proto dále a ještě na počátku roku 1896 nalezl nové ohnisko v horském Zeitunu, v t. zv. Malé Armenii, kde se křesťanské obyvatelstvo s poněkud větší odvahou než jinde postavilo proti moslemským útokům a dalo tím sultánovi zámlinku, aby mohl s nimi jako s povstalci zahájit takřka pravidelnou válku velikým počtem řadového vojska. Evropské velmoci v tomto případě projevily ovšem poněkud větší svornost a přiměly sultána, že začátkem února 1896 smluvil jejich prostřednictvím se Zeitunskými příměří a znova vyslovil staré sliby účinného zlepšení správy v asijských vilajetech. Byl to však neobyčejně chudý výsledek úsilí, které ve věci té zejména Anglie byla rozvinula, a vláda lorda Salisburyho vstupovala do prvního roku s nepochybným pocitem dokonalého neúspěchu v otázce, která veřejné mínění britské velmi hluboce zvířila. Hlavním spoluvinníkem neúspěchu toho jeví se pak Ně-

mecko svým nevlídným posuzováním všech anglických podniků a svým přísluhováním ruskému hledisku na Bosporu. Než tato skutečnost nebyla jediná, která tehdy vrhala svůj stín mezi Londýn a Berlín. Na předělu roku 1895 a 1896 vztyčila se mezi nimi jiná, neobyčejně příkrá neshoda, kterou vyvolaly poměry jihoafrické.

* * *

Jižní Afrika. V dějinách Jižní Afriky tlačila se na počátku devadesátých let stále více do popředí výrazná osobnost »Kapského Napoleona«, Cecila Rhodesa. Setkali jsme se již několikrát s tímto podivuhodným mužem, v jehož bytosti se tajilo tolik, zdánlivě protikladných sil. Důlní magnát a řízný organisátor světového obchodu s dýmami, nekorunovaný král v Kimberley a jeden z bohů londýnské bursy, stojící na podnoží mnoha milionů, byl od roku 1890 ministerským předsedou v Kapsku a v jeho rukách byl takřka loutkou generální guvernér korunní. Jako předseda »Chartered Company« byl však Rhodes zároveň i všemocným vládcem v bečuanském protektorátu a širém území, později jeho vlastní jméno Rhodesie nesoucí, které »Chartered Company« vlastní silou ovládla od severních hranic Transvaalu až ke střednímu Zambezi. S neúnavnou tuhostí a podrobnou znalostí místních podmínek pečuje tu Rhodes o pronikání panství bílého plemene do této ohromné pustiny telegrafem, drahou i důlními podniky; jeho činnost zachovává však při tom stále zřetel k veliké ideji životní, která jej naplňovala zářem takřka visionářským, k představě, že se Jižní Afrika má státí předním ze stavebních pilířů světového celku britského imperia a pevnou základnou jeho moci, jež by sahala od Kapu až do Egypta. S heslem »Rozpětí jest vše!« žádá, aby Anglie nezameškala žádné příležitosti a zabrala kde jaký kus volné půdy, jsa přesvědčen, že jedině ve stínu britské vlajky lidstvu kyne pravý pokrok a správný řád životní.

Imperialistická
hesla.

Při tom nebyl však jeho národní ideál bez význačné pružnosti. Srdcem imperia a nezbytnou zbrojnicí plemenné síly britské rasy zůstává mu sice mateřské souostroví se svou ctihodnou zásobou tradic a kulturou opřenou o antičké dědictví; jednotlivé části říše v dálném zámorí měly se však podle jeho přesvědčení rozvíjeti rovněž ve svérázné útvary, s Anglií samou spojené pevnou páskou společného zájmu, ale plně vlastního života tvůrčího. Proto odsuzoval úzkoprsé úředničení koloniálního ministerstva

londýnského stejně, jako neschopnost těch, kdož nedovedli s Irskem včas naléztí kompromis shodný se zájmy většího celku říšského; dovedl v Kapsku starousedlý živel, organisovaný muž, jako byl J. H. Hofmeyr a Schreiner v »Afrikanderbondu«, získati pro myšlenku jihoafrického národa, v němž by holandská složka s anglickou splynula v nové plémě, pevně srostlé s rodnou půdou a pyšně na svou »home rule«, zároveň však věrně sloužící říšské myšlence britské. V duchu tom měla Jižní Afrika od Tabulové zátoky až k jezeru Tanganjika, dotud rozbitá na nesouvislou tříšť korunních osad, státečků, protektorátů a držav privilegovaných společností, vytvořiti jedinou rozsáhlou a správně seřízenou federaci podobně jako dominium kanadské, samosprávný útvar, v němž by velkorysá soustava komunikací a jednotný řád celní i účelné zákonodárství vůči barevným plemenům urychlovaly hospodářský rozkvět. Vedle takového silného útvaru, na jižní polokouli významem svým s Australií i Indií závodícího, byly by se jevily pouhým stínem i zanedbané osady portugalské, i vypráhlá step německé državy v jihozápadním koutě pevniny africké.

Afrikander-
bond.

Jihoafrická
federace.

Transvaal.

Kamenem úrazu v této veliké koncepci zůstávaly však obě drobné republiky boerské, republika Oranžská a ještě více Transvaal. Rhodes želel velmi trpce toho, že povolnost liberální vlády Gladstonovy v letech 1881 až 1884 obě tyto republiky, v síti anglického panství již takřka neodvratně uvázlé, pod dojmem chvilkového úspěchu jejich odporu, ze sítě své moci takřka úplně vypustila. Napraviti chybu tu bylo význačnou stránkou jeho úsilí. S důsledností ruky nelítostně tvrdé snažil se především zadržnouti na všech stranách možnost dalšího územního rozvoje Transvaalu. Obsazení země bečuanské, mašonské a matabelské v letech 1885—1891 vykonalo úkol ten na západě a severu Jihoafrické republiky, na východě bylo pak dosaženo téhož zabráním země zulské roku 1887 a jejím pozdějším připojením k britskému Natalu. A ještě roku 1894 si přivlastnila Anglie na podnět Rhodesův i jižní Amatongaland, poslední, dotud nezabraný kus pobřeží mezi Natalem a portugalským Mozambickem, kterým snad mohl Transvaal dosáhnouti přímého doteku s mořem a na nějž si opravdu činil naděje.

Republika byla tak skoro se všech stran obstavena britským územím; zároveň pronikala však silná ruka Rhodesova důrazně i do jejího nitra. Bylo to zlato, jež mu razilo cestu. Roku 1883 staly se první nálezy zlatých ložisek v oblasti barbertonské, roku 1886 je však zastínil rychle transvaal-

Důlní
rozmach.

ský Witwatersrand. Jako čarovným proutkem vyrůstá tu Johannesburg v důlním poli, jež výtěžkem svým předstihuje všechna ostatní souvěká naleziště; za krátkých deset let soustřeďuje se tu na 102 tisíc duší, skoro vesměs po zlatu se pachtících. Roku 1894 činily již dividendy 141 důlních společností v Johannesburce činných na půl čtvrtá milionu liber a splacený kapitál společností těch páčil se na 30 milionů. Bursovní spekulace vyhnala však jeho tržní hodnotu tehdy již na 120 milionů a obchodování s důlními »shares« bylo z nejživějších atrakcí londýnské bursy.

Tento divoký tanec evropského kapitálu kolem místa, jež krátce před tím bylo holou pustinou, měl v Rhodesovi nejúčinnějšího ředitele. Jako president mocné skupiny kutací, »Consolidated Goldfields«, která rychleji než jiné mohla skoupiťi slibné polohy půdy a přistaviti k nim nákladné technické zařízení, stal se Rhodes vůdčí osobou i v Johannesburku, kde učinil svého bratra svým zástupcem a svého důvěrníka Phillipse předsedou důlní komory. Roku 1890 podařilo se mu dosáhnouti i toho, že republika transvaalská zásadně slíbila vstoupiti v celní jednotu s Kapskem i republikou Oranžskou a navázati železniční spojení z Pretorie přes Johannesburg jak s Kapským městem, tak i hlavním přístavem Natalským, Durbanem. Skutečné provedení věcí těch, jakož i dohoda o provoz na dráze, kterou na půdě transvaalské zachovala ve svých rukou holandská společnost, a vůbec plány Rhodesovy, směřující k veliké federaci jihoafrické, narážely však při tom stále na tuhý odpor boerské nedůvěřivosti vůči všemu britskému, zosobněný v presidentovi transvaalském, Pavlu Krügrovi.

Starý muž ten byl ze stejně tvrdého křemene jako jeho anglický protivník a vnitřně rovněž silný hlubokým přesvědčením o spravedlivosti své věci. Stejně jako Rhodes dovedl spojovati cynickou otřelost zkušeného bursiána s nadšením pro smělý rozlet svého národa, spojoval Krüger drsnou zistnost mazaného sedláka, který neváhal druhdy své moci ve veřejném životě i dosti pochybným způsobem užívatí ve prospěch svých příbuzných, s takřka biblickým pathosem bojovníka za blaho svých krajanů. Proti bohu, o němž Rhodes věřil, že dal zemi především v správu vyvolenému plemeni britskému, stavěl tu tvrdý holandský kalviniista své starozákonné cítění, které v kapitalistickém rejži, vířícím kolem zlatého hříchu, vidělo lécky ďáblovy. Zapadlý svět osmnáctého století měřil se

tu jaksi s nejsilnějším vykřičníkem devatenáctého věku, ale tvrdí a panovační mužové byli ten i onen a jiskry dštily z jejich střetnutí.

Krüger žaloval trpce na to, jak Anglie dusí zevšad jeho republiku; činil, kde mohl, překážky skutečnému provedení celní jednoty s Kapskem, zatěžoval tarifně železniční spojení k jihu, a snažil se mu stavěti v cestu soutěž dráhy, mezinárodním kapitálem budované mezi Pretorií a portugalským přístavem Lourenço Marquez, jež jediná nešla po anglické půdě. Unikal tak, kde mohl, britskému objetí hospodářskému i politickému a na jeho vrásčitém čele zůstávaly umíněně vryty staré hněvy boerských poutníků pouště, kterým Angličan zůstával vetřelcem v Jižní Africe. Rhodes pak nesl překážky ty na cestě k svému velikému plánu tím bolestněji, ježto cesta ta byla pokryta i jinými, těžkými balvany. Veliký podnik »Chartered Company« pohlcoval ohromný peníz, aniž byla výnosnost jeho blízká. Jeho finanční základna byla ovšem velmi široká tím, že kapitál společnosti spočíval především na drobných, librových akciích, které sbíraly úspory i nezámožného lidu a byly účinnou machinací bursovní rozšířeny i mimo Anglii. Kouzelné heslo důlních pokladů v nitru Rhodesie způsobilo, že hned při první emisi akcie »Chartered Company« skočily do výše čtyřnásob nad svou hodnotu jmenovitou; opravdu doly v hloubi afrického kraje s nesnáze otvírané neměly náležitých výtěžků, zato však roku 1893 Lobengula, veliký náčelník bojovného kmene Matabelů, setřásl závazky, jimiž jej »Chartered Company« opředla, a zahájil s ní o území svého kmene hrdinský boj, který se na léta protáhl a od společnosti žádal velikých obětí. Rhodes v boji tom osvědčil velikou pružnost; sám se účastnil válečných operací a osobně vyjednával s náčelníky domorodců, rozvíjeje zároveň i na burské londýnské úžasné úsilí, aby novou emisí podílů společnosti sehnal nutné prostředky bez velikých poklesů kursových a bez poškození ostatních podniků jihoafrických, zejména také železničních staveb, jejichž urychlení zápas vyžadoval.

Ve svízelných těch neobyčejně dráždivě působilo na jeho nedočkavou vůli ke konečnému úspěchu nejen úmyslné hromadění rozličných obtíží se strany Krügrovy, nýbrž zároveň i vědomí, že odpor Transvaalu proti federativním plánům jihoafrickým, jejichž provedení by bylo nepochybně usnadnilo přítok evropského kapitálu do země a zvýšilo kurs důlních podniků, jest zesilován také nadějí na německou pomoc. Od počátku zaujetí části jihoafrického pobřeží Němci obával se Rhodes věci té a jeho úsilov-

Johannesburg.

Vliv
Rhodesův.

Pavel Krüger.

Jeho protian-
glické sklony.

Nesnáze
»Chartered
Company«.

Rhodesovo
úsilí.

Obavy před
Německem.

né obkroužení Transvaalu britskými državami bylo aspoň z části podmíněno tímto ohledem. Obtíže, které německé zakročení roku 1894 způsobilo plánu, vésti dráhu z Rhodesie do Ugandy po půdě konžského státu, byly stejně dokladem, že obava není bezdůvodná, jako zájem, který německý kapitál projevil o stavbu dráhy z Lourenço Marquez do Pretorie. Dotkli jsme se již nahoře příležitostně toho, že Německo roku 1894 dokonce znemožnilo Rhodesovi, aby dráhy té a portugalského území mohl volně užítí při svém postupu proti Matabelům, a vyslání dvou německých čunů dělových do zálivu delagojského dodalo neshodě velmi nevlídného přídechu.

Lourenço
Marquez.

Rhodes pocítil tu při svých velikých podnicích dosti citelně odklon berlínské politiky od někdejší »Kolonialehe« s Anglií, a v zápětí se ukázalo ještě zřetelněji, že Vilém II. a jeho rádcové si otázku transvaalskou zvolili za zvláště vhodný případ, na němž bylo Londýnu možno ukázati, s jakými nevýhodami jest spojena přílišná zdrželivost vůči německým námluvám spojeneckým. Se záminkou, že německý kapitál jest v Transvaalu mnoha miliony zúčastněn a že Německu proto nemůže býti lhostejným zásadní převrat v hospodářsko-politických podmínkách tohoto státu, začala německá diplomacie zřejmě podpichovati sebevědomí Krügrovo a podpírati jeho odpor proti anglickému tlaku, aniž však při tom měla od počátku jasně vyměřeno, kam až míní jíti v ohledu tom.

Německo a
Transvaal.

Tak způsobil obecnou pozornost připítek pronesený Krügreem 27. ledna 1895 na oslavu narozenin Viléma II. Starý president srovnával Jihoafrickou republiku se zvířátkem, jež se choulí pod stolem, kde sedí velmoc; když mu tam však bota jedné velmoci hrozí kopnutím, nalezne se prý snad bota velmoci jiné, jež by ránu zarazila. A generální konsul německý mu v tom přizvukoval, vytýkaje, že Transvaal má v Německu upřímného přítele. Anglická vláda činila proto v Berlíně vážné rozklady. Vytýkala, že Německo nemá práva »koketovat« s boery, ježto podle smlouvy ze 27. února 1884, státoprávní postavení Transvaalu upravující, republika není stát plné suverenity. A ačkoliv ve smlouvě té slovo »suzerainty« ve výpočtu anglických práv šetrně bylo potlačeno, podléhá prý Transvaal stále vrchní moci britské, jež má zejména právo, zamítnouti smlouvy jím s cizinou sjednávané, kdyby zájmům anglickým byly nepříznivé. Berlínská vláda naproti tomu dovozovala, že má plné právo dbáti toho, aby její hospodářské zájmy, obchodní smlouvou s Transvaalem chráněné, nebyly

Krügrovy
projevy.

ohrožovány úsilným sjednocováním Jižní Afriky pod britskou mocí, a v duchu tom nepřestala posilovati odpor Krügrův proti provedení celní unie. Při otevření německého domu besedního v Pretorii v červnu 1895 jeho předseda vytýkal, že německé lodi, kotvící v delagojské zátocce, jsou zárukou rovnováhy holandského a britského živlu v Jižní Africe a že Německo hledí na přístav ten jako na bránu otevřenou do Transvaalu. A věc tu podtrhl v zápětí i Krüger sám návštěvou lodí těch při slavnostním dokončení trati železniční mezi Lourenço Marquezem a Pretorií, k němuž se mu dostalo i blahopřejného telegramu Viléma II.

To vše bylo pilné bodání jehlou na místě pro Anglii velmi citlivém, a anglický vyslanec z Berlína tehdy odcházející, sir Eduard Malet, vytkl to velmi ostře při své návštěvě na rozloučenou v říjnu 1895 vůči státnímu tajemníku Marschallovi, pravě, že další zesilování umíněnosti boerů se strany Německa by mohlo míti nejvážnější následky. Marschall naproti tomu poukázal na bouři, jež by ve veřejném mínění německém způsobilo násilné provádění plánů Rhodesových, a ještě důrazněji se proti tomu ohradil sám Vilém II. V pobouřeném dopise caři Mikulášovi II. vylíčil, jak prý mu Anglie pro Transvaal vyhrožuje válkou, ale zároveň vytýkal anglickému vojenskému přidělcenci, plukovníku Swaineovi, že by jeho vlast přece jen měla uzavřítí pevnou alianci s trojspolkem, jež by takové třenicové znesnadnila. Jinak prý Německu nezbude, než s Ruskem a Francií proti Anglii se sblížití. Lord Salisbury však, ač se zdvořile odříkal příliš prudkého výpadu Maletova, pomíjel tyto námluvy německého císaře mlčením, a otázka transvaalská nabyla naopak brzy potom zbarvení ještě choulostivějšího.

Polemika
mezi Berlínem
a Londýnem.

Souviselo to se skutečností, že ministerstvo kolonií v novém kabinetu lorda Salisburyho obdržel muž zvláště výbojný, Josef Chamberlain. Birminghamský rázný »business man« upevnil se tehdy více, než kdy před tím ve svém imperialistickém přesvědčení dokonalým poznáním průmyslových obtíží anglických a stával se rozhodným apoštolem myšlenek, jež viděly spásu jen v nebojácném rozšiřování územní základny říše v zámoří a v pevném učlenění vzájemném jejích hlavních částí. Diplomatičká zdrželivost, která vyznamenávala lorda Salisburyho, nebyla jeho věcí, spíše hlasité slovo a tvrdý úder. Typicky anglická, sebevědomá postava jeho, s trochu posměšným rysem v hladce vyholené tváři a s nápadnou orchideou v knoflíkové dírcce stala se rychle takřka symbolem národní vý-

Chamberlain
a Jižní Afrika.

bojnosti, a africké plány Rhodesovy, který byl jmenován členem státní rady londýnské, a jehož jménem byla tehdy Rhodesie i úředně označena, našly v Chamberlainovi horlivého podpůrce. Provedl sloučení Jižního Bečuanska s Kapskem, kdežto v Severním Bečuansku správu země zachovávala »Chartered Company«, jejíž hlavním zástupcem tu byl Rhodesův důvěrník, bojovný lékař Henry Starr Jameson. Zároveň opřely se tehdy imperialistické naděje na rychlé zdoání Krügerova odporu zejména o vývoj věci v Johannesburgu.

Jameson.

Veliké středisko důlní na Witwatersrandu bylo od několika let prudce zvrženo spory o občanské právo většiny jeho obyvatel. Starousedlý živel boerský tu zanikal již skoro úplně v množství t. zv. uitlanderů (Ausländer), osob, které teprve otevření dolů přivedlo do kraje. Bylo mezi nimi sice mnoho Němců, Francouzů, Švédů i Holanďanů, britští příslušníci však měli značnou většinu. Ze 149 tisíc bílých obyvatel republiky »uitlandři« čítali roku 1894 na 78 tisíc, tedy polovici, a význam jejich vzrůstal jednak tím, že jich stále ještě přibývalo, a pak, že byli soustředěni na jednom místě. Občanská rovnost by jim byla nepochybně zajistila ihned vedení republiky a tím konec její samostatnosti. Proto bylo pochopitelné, že se starousedlí »burgheré« bránili možnosti té tím, že od roku 1887 spojovali plnoprávnost a zejména právo voliti do »Volksraadu« s nejméně patnáctiletým pobytem v republice. Proto na počátku devadesátých let vskutku takřka žádný z cizinců neměl práva toho a tvrdilo se, že jest obmezeno asi na 30 tisíc dospělých »burgherů«.

Postavení uitlandrů.

Sebevědomí anglické snášelo ovšem velmi těžce toto obmezení, ač vskutku na příklad v Australii s přichozími cizinci nebylo lépe nakládáno. Uitlandři ukazovali také na to, že oni především nesou břímě státního rozpočtu transvaalského, který od roku 1886 ze čtyř milionů zlatých vzrostl na 120 milionů. Tvrdili, že státní správa, v níž burgheré zřídili pro sebe zbytečně vysoký počet dobře placených míst, je vydírá i celním ochranářstvím a zdražováním monopolisovaných třaskavin, jejichž snížení jedině mohlo poklesající kurs důlních hodnot povznést.

Jejich stížnosti.

Byl to tedy boj, v jehož pozadí stály veliké zájmy hmotné vedle zájmů politických, a Krüger ukazoval v něm obvyklou svou tuhost. Nabízel od roku 1890 jen částečný kompromis v tom smyslu, že by ti, kdož jsou aspoň dvě léta v kraji, měli právo voliti do nové, občanské komory zákonodárné; ta měla však míti vedle starého »Volksraadu« jen zcela podružná

práva. Uitlandři to odmítali, utvořili roku 1892 v Johannesburgu »národní unii« k ochraně svých požadavků a v prostředí jejich zrála znenáhla myšlenka na revoluční převrat státní, jenž by smetl panství burgherů. Rhodesovi zástupci podporovali hnutí ostrou kampaní novinářskou a věc jevila se velmi povážlivou i mnohým rozváznějším boerům, kteří uznávali, že Krüger pevností svou strunu anglické nespokojenosti přepíná. Autorita presidentova byla však tak značná, že za jeho života sotva bylo lze jí nebdati. Proto napětí rostlo dále a na podzim 1895 vzniká v kruhu nespokojenců zcela určitý plán revoluční, který ovšem chtěl opřítí vzbouření uitlandrů o pomoc zvenčí.

Napětí v Johannesburgu.

Poskytnouti pomoc tu měla »Chartered Company«, hlavní nositel britského rozpětí v Jižní Africe. Byl-li sám Rhodes, tehdy zodpovědný chef vlády v Kapsku, inspirátorem plánu toho, není jisto, a lze ještě více pochybovati, věděli o něm vůbec napřed také ministr Chamberlain. Již v říjnu 1895 začal však Dr. Jameson v bečuanském protektorátu nápadně soustřeďovati vojensko-policejní sbor privilegované společnosti a v Johannesburgu stalo se chystané povstání, pro něž se podloudně z Kapska získávaly zbraně, veřejným tajemstvím, tak, že o tom až do Evropy zprávy pronikaly. Věc se sice pak protáhla poněkud déle, než původně bylo zamýšleno, v posledních dnech prosince dostala však vláda v Pretorii určitou zprávu, že Jameson jest v Mafekingu připraven k útoku na Transvaal, a obrátila se do Německa o pomoc. Rhodes chtěl tu v poslední chvíli boj zadržeti varovným telegramem, zejména proto, že v Johannesburgu většina příslušníků jiných národů než anglického nejevila nálady pro britskou anexi a začala tu agitace pro zřízení mezinárodní důlní republiky. Než Jameson byl již na postupu a překročil 29. prosince západní hranice transvaalské se sborem asi šesti set mužů a několika lehkými děly.

Plán násilného převratu.

Byl to tedy nájezd soukromého houfce námezdního, jenž se zásadně nekryl jménem ani kapské, ani anglické vlády. V celém světě způsobil však veliké vzrušení a zejména v Německu zjitřil na vrchol rozčilení kruhů, které viděly v Anglii hlavního odpůrce německých úspěchů a v boerech ohrožené, dolnoněmecké bratry.

Jamesonův raid (prosinec 1895).

Noviny jaly se bítí na poplach, jako by za tím hanebným porušením mezinárodní bezpečnosti a útokem obra na trpaslíka stála zcela nepochybně vláda královny britské. V zahraničním úřadě berlínském nastal bezhlavý zmatek. Již 28. prosince bylo uloženo londýnskému vyslanci hraběti

Poplach v Německu.

Hatzfeldtovi, aby lordu Salisburymu důrazně připomněl, že slíbil kdysi šetření nepochybných práv Transvaalu, a jakmile došla zpráva, že Jameson opravdu útočí, následoval 31. prosince příkaz, aby si vyslanec vyžádal v Londýně pasy, kdyby měl dojem, že vláda vpád schvaluje. Jinak měl žádati od ní určitou zprávu, co zamýšlí učiniti k nápravě věci. Na telegrafickou žádost německého sdružení johannesburského bylo zároveň nařízeno konsulovi v Pretorii, aby k obranně svých krajanů povolal z lodí »Seeadler«, kotvící v Lourenço Marquezu, 50 mužů lodní pěchoty, a do Lisabonu šla žádost o dovolení, vypraviti přes portugalské území další posily z německé Východní Afriky do Transvaalu.

Kroky berlínské vlády.

Kontinentální dohoda protianglická.

Důležitější bylo však ještě, že se berlínská vláda rozhodla proti Anglii vytvořiti společnou frontu pevninných velmocí v Evropě. Holstein vypracoval o tom obšírný pamětní spis, který byl zaslán německým vyslancům v Paříži, v Římě a ve Vídni a jest zajímavým dokladem skutečných úmyslů říšské vlády. S Německem v čele měly se postavit pevninné velmoci proti tomu, aby Anglie, a to nejen v Transvaalu, zámořskou moc svou dále šířila způsobem, který svědčil o její rozpínavosti. Opravdové rozvinutí boje s ní však nemělo býti nikterak cílem akce, nýbrž německý diplomat přiznával, že pravým účelem zůstávala snaha, Anglii důrazněji než dotud dokázati nevýhody její pyšné izolace a dostati ji přece do vleku trojspolku. Proto neměl zejména vyslanec hrabě Münster v Paříži, předkládaje podnět ke »kontinentální dohodě«, nižádným způsobem vázati Německo, aby se snad musilo pak i v egyptské otázce, pro Anglii zvláště vážné, postavití po bok Francie.

Ušlechtilé gesto Německa jako ochránce slabého Transvaalu proti znásilnění bylo tedy vskutku nepřekonatelný manévr ramenářský, vůči cíři Mikuláši vynášel se však Vilém II., dávaje mu 2. ledna 1896 zprávu o své nabídce Francii »na společnou obranu našich ohrožených zájmů«, nabubřelými slovy, že nikdy nedopustí znásilnění boerských republik. Vůči Dr. Leydsovi, jejich zástupci v Berlíně, vyslovil pak dokonce úmysl, překaziti vyložením německé posádky případné obsazení přístavu Lourenço Marquez Brity. Zároveň byla 2. ledna vyslanci Hatzfeldtovi do Londýna zaslána nová, ostřejší nota, v níž se výhrůžně tvrdilo, že Německo neuzná žádné změny mezinárodního postavení Jihoafrické republiky.

Hledisko anglické vlády.

Základna celé této podrážděné akce rozplynula se však v zápětí v niče. Salisbury totiž ujistil hned 30. prosince německého vyslance, že od-

suzeje vpád Jamesonův, a generální guvernér kapský, sir Hercules Robinson, vydal rovněž ihned rozkazy k zadržení postupu útočnicků. Rozkazy ty nemohly ovšem již míti účinek, neboť boerská vláda sama se postarala o obranu země, což jí bylo podstatně ulehčeno tím, že se povstání v Johannesburgu vůbec plně nerozvinulo; jeho hlavní strážci, ač sáhli ke zbraňím, couvli v poslední okamžik a někteří z nich dokonce uprchli. Zato sebral Piet Cronje, jmenovaný velitelem burgherské výzvy, na dva tisíce mužů, obklopal jimi u Doornkopu (Krügersdorpu) četnu Jamesonovu, pochodem znavenou, a po krátké přestřelce útočníci kapitulovali 2. ledna 1896, Jameson stal se vězněm Krügerovým.

Zajetí Jamesonovo (2. ledna 1896).

To byla neočekávaně těžká porážka imperialistické rozpínavosti britské v Jižní Africe. Rhodes, na něhož padal těžký stín spoluviny, byl nucen podati demisi jako předseda vlády v Kapsku, kde »Afrikanderbond« s Hofmeyrem v čele zle proti němu se horšil, zatím co guvernér Robinson chvátal osobně do Pretorie, aby zachránil zajaté útočníky přímluvou svou před náhlým soudem a uklidnil rozhořčení boerů. Také v Anglii byla většina veřejného mínění velmi roztrpčena proti strůjcům nezdárného útoku a odsuzovala je jako lehkomyšlné škůdce britské vážnosti ve světě. Nedávno za nástupce Tennysonova jako »poeta laureatus« povýšený Alfred Austin stal se předmětem obecného posměchu, protože uvítal první zprávu o Jamesonově podniku oslavnou básní, v »Times« otištěnou.

Dojem v Anglii.

Boerská věc tím vším značně získala a také Německu kynul nepochybně diplomatický úspěch při obratném využití poměrů. Vilém II. zmařil jej však dokonale nerozumnou ukvapeností. Jakmile totiž 3. ledna 1896 do Berlína došla zpráva o zajetí Jamesonově, přichvátal si zahraniční úřad sice, aby odvolal poslední ostrou notu anglické vládě a Hatzfeldtovi se opravdu podařilo ji včas ještě zadržeti. Ale císař chtěl vyhoditi před očima svého národa zcela okázalý triumf. Není přesně zjištěno, co vlastně v první okamžik zamýšlel; zdá se, že uvažoval o vylovení německého vojska v delagojské zátocce, a mobilisaci námořní pěchoty. Mluvil také o okázalém vyhlášení jakési německé ochrany nad Transvaalem a svolání mezinárodní konference o věci té, což vše mohlo přinéstí příkrou srážku s Anglií. V důvěrné poradě, které se vedle starého kancléře a státního tajemníka věci zahraničních účastnili admirálové Hollmann, Senden a Knorr i koloniální ředitel Kayser, snažili se proto jeho rádcové zmírniti tyto povážlivé nápady, a přesvědčiti císaře, že bude lépe, spokojí-li se

Porady u Viléma II.

Telegram Krügerovi (3. ledna 1896).

zatím snad s odesláním pozdravného telegramu vítěznému Krügrovi. Telegram ten byl však velmi nešťastně sestaven. Blahopřálo se v něm totiž presidentovi, že jeho národ vlastní silou dovedl potříti cizí vetřelce a ochrániti mír i neodvislost země proti útokům zvenčí »ohne an die Hilfe befreundeter Mächte zu appellieren«.

Dojem
v Německu.

Okázalý projev neminul se s účinkem v německém veřejném mínění. Přijalo jej jako pádný čin snahy, Německu dodati vážnosti ve světové politice, a z úst všeneěmeckých nadšenců, jako byl Karel Peters nebo hrabě Reventlow, zaznělo hlasité »konečně«! Sám Bismarck vyslovil svůj souhlas v »Hamburger Nachrichten«, ovšem s obratnou motivací, že prý telegram vskutku jen doplňuje rozhořčení anglické vlády nad drzou svévolí splašených jednotlivců, kteří zkřížili její lepší úmysly. V Anglii však nepochopovali projev Viléma II. naprosto tak nevinně. Naopak; jeho účinek tu byl zcela živelný a neobyčejně dráždivý. I ti, kdož zcela upřímně odsuzovali čin Jamesonův, viděli v jeho porážce bolestnou potupu národní vlajky a v Krügrovi vzdorného vasala, zavlého škůdce britských práv. Císařský pozdrav starému muži zněl jim jako dráždivý výsměšek a zmínka o »pomoci spřátelených mocí« jako pohružka, kterou nelze srovnati se skutečnou suverenitou Anglie nad Transvaalem, jak ji stanovila, byť ne doslova, ale přece skutečně smlouva z roku 1884.

Rozhořčení
v Anglii.

Z pocitů těch vzplanul divoký výbuch hněvu rozdrážděného prostředí anglického. V přístavech britských dochází k hlučným projevům proti německým lodníkům, německé krámy v Londýně jsou ohrožovány, německé kluby bylo nutno zavřítí, v divadlech se hlučně demonstrovalo a v dvořaně dragounského pluku, nesoucího jméno Viléma II., byl důstojníky obraz císařův roztrhán. Zvláště publicistika anglická pak se rozezvučela všemi protiněmeckými zvony. Polemika, která v srpnu roku předchozího tu byla začata, nalezla teprve nyní náležitého prohloubení a zcela nevlídných rysů. Hromadí důkazy, že Německo jest především nejnebezpečnější soupeř rozkvětu anglické rasy, zákeřně závistivý škůdce britského obchodu na všech trzích, proti němuž zejména »Saturday Review« vrhá příkré heslo »Germaniam esse delendam«. A také národohospodářská literatura přináší příspěvky k obrazu nebezpečí z Německa hrozícího; na příklad působivou knížечkou Ernesta Williamse »Made in Germany«.

Publicistické
projevy.

Hesla ta pronikala pak hlouběji než kdy před tím i do širokých vrstev proto, že právě tehdy žurnalistika anglická prožívala dobu důležité změ-

ny. Vedle starších, k zámožnější a vzdělanější vrstvě obrácených denků vznikají nové, mnohem lacinější a spíše pro úroveň drobného člověka přistřižené, ale tím působivější listy, jako byl od roku 1892 »The Morning Leader« a od roku 1896 zejména »Daily Mail«, orgán nadaného organizátora lidového tisku Alfreda Harmswortha, pozdějšího lorda Northcliffea.

Propast, jež již před tím byla vznikala mezi veřejným míněním anglickým a německým, se tak neopatrnou depeší Viléma II. naráz neobyčejně prohloubila a soutěž jejich na světovém trhu i ve světové politice osvětlila se světlem vskutku mnohem vtíravějším, než snad holá skutečnost toho žádala. V rozčileném ovzduší národním lord Salisbury zachoval ovšem žádoucí klid, spokojiv se důvěrně s markantním výrokem, že, byli Jamesonův »raid« zpozdilost (foolish), telegram Vilémův byl zpozdilost ještě větší, a dosáhl toho, že aspoň diplomatické styky obou mocí nebyly příliš stíženy. Ale ani vláda anglická neopomenula toho, aby nepřipomenula Německu, jak nebezpečno jest dráždití příliš britské sebevědomí. V anglické sněmovně projednávalo se tehdy právě nové, značné zvýšení námořní pohotovosti o 5 válečných lodí, 13 křižníků a 28 torpédovek. Rozkazem z 8. ledna 1896 vytvořila admirálita londýnská novou, pohyblivou eskadru pro Severní moře, která byla Německu důtklivým mementem britské převahy. Zároveň i někteří členové vlády zesilovali chorus zpěněného rozhořčení národního výroky, jako byla poznámka Chamberlainova, že jediná anglická osada Queensland jest větší než Německo a že britská moc bez zřetele k jakékoliv sázce nedopustí, aby cizí moc zasáhala do jejich jihofrických zájmů. Také kancléř pokladu Hicks Beach vytýkal tehdy, že britská říše jest dosti silná, aby čelila jakékoliv koalici mocí jiných.

Chování
vlády anglické.

Námořní
opatření.

Nyní viděl teprve Vilém II., jakou dračí setbou byl jeho ukvapený telegram. A zklamání vzrostlo nadto dokonalým nezdarem jeho podnětu k vytvoření společného šiku pevninných mocí proti Anglii. Ani cář Mikuláš II. se neuchopil nikterak německé nabídky, nýbrž vyslovil postupu Viléma II. jen zcela platonickou pochvalu a v Římě zhrozili se přímo myšlenky, že by měli proti Anglii vystoupiti ve chvíli, kdy prosili všemožně o její pomoc v Habeši; ve Vídni pak Goluchowski 4. ledna vyslovil jen lítost nad možným zhoršením německo-anglických vztahů a netajil se nikterak, že Rakousko nemíní jíti touto cestou. Zvláště význačný byl však neúspěch podnětu ve Francii. Tam pochopili ihned správně neupřímnost německého návrhu »kontinentální dohody pro určité, přesně vyznačené

Nezdar
kontinentální
dohody.

cíle«, vidouce, že nabídka pomíjí výslovně Egypt. Proto pokrčili nejen rameny, nýbrž francouzský vyslanec v Londýně, baron de Courcel, snažil se naopak navázati s anglickou vládou důvěrně jednání o možné dohodě v egyptské otázce ujišťováním, že Francie přes všechny své neshody s Anglií vlastního nepřítele svého stále vidí jen v Německu. To vše nezůstalo ovšem bez vlivu na další postup německý. Ještě 6. ledna vzkypěl Vilém II. po nezaručené zprávě, že Anglie chce obsaditi Lourenço Marquez, znova, a kancléř Hohenlohe stěží jej odvrátil od úmyslu, vyloditi tam bez odkladu německé mužstvo a nevyčkati ani, jaká další opatření učiní na svou obranu republika transvaalská. A opravdu nejen že zpráva se osvědčila nepravdivou, nýbrž brzy bylo zřejmo, že ani Krüger nemíní přepínati struny svého úspěchu. Nepřistoupil na německý podnět, aby žádal o svolání mezinárodní konference k objasnění vztahu své republiky k Anglii a její případné neutralisaci. Ustoupil naopak i od myšlenky, žádati rozpuštění »Chartered Company«, spokojil se s mírnou náhradou způsobených škod a osvědčil svou ústupnost i vydáním Jamesona a jeho druhů k potrestání anglickým soudům, které pak vypadlo ovšem dosti mírně — bojovný lékař byl sice odsouzen k 15 měsícům vězení, ale za projevů veřejného mínění, které z něho činily národního hrdinu.

Německo pozbylo tak úplně úspěchu, který mu mohl při obratnější politice z trapné události vzejíti, a Vilém II., který byl ostatně již 8. ledna své královské babičce do Anglie poslal dopis zjevně omluvný, plný planých vytáček a vytýkající, že prý opravdu mýnil vše jen v zájmu anglické vlády, marně se snažil zakryti svou blamáž okázalou řečí, kterou měl 18. ledna 1896 na oslavu pětadvacetiletého trvání říše k zástupcům německého obchodu a v níž užil velikých slov: »Aus dem Deutschen Reich ist ein Weltreich geworden. Überall in fernen Teilen der Erde wohnen Tausende unserer Landsleute. Deutsche Güter, deutsches Wissen, deutsche Betriebsamkeit gehen über den Ocean. An Sie, meine Herren, tritt eine ernste Pflicht heran, mir zu helfen, dies größere Deutsche Reich auch fest an unser heimisches zu gliedern.« To bylo sice zvučné přitakání všenněmeckému imperialismu, které v kruzích hledisky těmi vznícených mělo hlučný ohlas, klidnější vlastenci byli tím však méně spokojeni, a rub skutečného neúspěchu diplomatického vyzníval zcela význačně z dopisu, který 19. ledna psal státní sekretář Marschall vyslanci německému, princí Radolinovi, do Petrohradu. V něm totiž přiznával, že myšlenka »die eine oder andere, zwischen

dem Kontinent und England anhängige Streitfrage womöglich ohne Krieg lediglich durch diplomatischen Druck zu erledigen«, zejména odporem Francie dokonale ztroskotala, a končil resignovanými slovy: »Wir können diese Weltlage bedauern, sie aber vorläufig nicht ändern.«

Vlny, které transvaalská příhoda tak vysoko byla vzdula, opadly ovšem poměrně dosti rychle a úsilím hraběte Hatzfeldta pozbyl také diplomatický styk německo-anglický znenáhla okázalé upjatosti; zůstala tu však trvalá ssedlina vzájemné nedůvěry a měla i v rámci trojspolku nepříjemné dozvuky.

Dotkli jsme se toho, jak Goluchowski i italský ministr Blanc na konci roku 1895 usilovali o to, aby Salisbury s nimi obnovil a přesněji vyhranil aspoň »entente a trois« z roku 1887 o otázce blízkého východu. V únoru 1896 anglický premier ukončil však jednání ta rozhodně odmítavým závěrem. Odůvodňoval věc sice tvrzením, že by anglické veřejné mínění, proti Turecku zle nakvašené pro arménské hrůzy, nepochopilo možnosti dohody, namířené k ochraně Turecka, ve Vídni však přičítali vinu nezdaru svých snah mnohem více transvaalskému rozladění proti Berlínu, a Goluchowski tvrdil, že další odstup Německa od dobré vůle s Anglií bude vůbec hrobem trojspolku. Ministr Blanc to pak glosoval rovněž trpce, vytýkaje, že pro Řím jest váda mezi Berlínem a Londýnem podobnou pohromou, jako pro děti rozvod rodičů, a nechť k jakémukoliv odklonu od Anglie vzrostla tu pak ještě více, když v zápětí potom Itálie utrpěla v Habeši hroznou porážku, která zatlačila transvaalskou epizodu v pozornosti evropské úplně do pozadí.

* * *

Za vlády Crispiho, který toužil po okázalém šíření moci italské na venek, dosáhla africká država vlašská na sklonku osmdesátých let značného rozsahu. Roku 1885 Vlaši zabrali Masávu a ovládli pobřeží moře Rudého od Suakimu, Angličany obsazeného, až k francouzskému Džibuti, při úžině Bab-el-Mandebské. Jejich snaha obracela se pak i do zázemí, které po zániku egyptské moci v Sudanu upadlo z části do rukou mahdistů, z části bylo zaujato státem habešským. Jádrem státu toho byla hornatina v povodí Modrého Nilu, osídlená lidem dosti bojovným, který se přiznával ke koptickému křesťanství a občasnými nájezdy dovedl vykořisťovati a v zá-

Zdrženlivost
Krügerova.

Projev
Viléma II.

Německý
neúspěch.

Dozvuky
v trojspolku.

Italské državy
v Africe.

vislosti udržovati i sousední kmeny galské a somálské. Vládní soustavou v Habeši byl jakýsi lenní řád, v němž velicí vasalové, t. zv. »rasové«, často jen velmi neochotně se podrobovali vrchní moci panovníka, zvaného negus negesti (král králů). Negus Johannes, který toužil po tom, aby své zemi zajistil pobřežní bránu v Masávě, viděl ovšem nerad postup Vlachů v této končině. Jsa podporován svým švakrem, rasem Alulou, porazil opravdu v lednu 1887 vlašský sbor u Dogali a měl nad nimi vrch i roku následujícího při srážce u Saganeiti. Zároveň bylo mu však čeliti na dolním Modrém Nilu tlaku fanatických mahdistů a v boji s nimi zahynul 10. března 1889.

To umožnilo Vlachům zasažení do sporů o vrchní moc v Habeši. Hodnosti »krále králů« domáhal se tu totiž Menelik, pán kraje Šoa, muž již pokročilého věku, který dovedl již před tím svému údělu dáti značnou nezávislost a význam. Zejména stykem s francouzským Džibuti zajistil si značnou výzbroj pro pěchotu i lehké dělostřelectvo, zbohatl soustavným ukládáním dávek sousedním kmenům negerským, nabyl vrchní moci i nad pánem Harraru, rasem Makonnenem, a jeho residence Addis Ababa stala se nejpokročilejším střediskem habešským. Domáhaje se královské hodnosti narazil však na odpor rasa Aluly i rasa Mangašy, vládnoucího v kraji Tigré, a proto mu byla vítána pomoc vlašská. Zaplatil jí ovšem ústupky, smluvenými 2. května 1889 v Učali s hrabětem Antonellim. Smlouva rozšiřovala »erythrejskou« državu Itálie značně v zázemí masávském, přiznávala však zároveň vládě římské jakousi ochrannou moc nad Habeši. Ovšem jen velmi nejasně, takže v zápětí mohl býti spor o to, jestli nový negus ve svém styku s ostatními mocnostmi povinen užívati italského prostřednictví, či závislí na jeho dobré vůli, chce-li tak činiti. Habešský a vlašský text smlouvy ve věci té neměly souhlasného znění a Menelik, ač jen s pomocí italského vojska a italské půjčky porazil na sklonku roku 1889 odporující lenníky a moc svou v říši upevnil, snažil se záhy setřásti vlašské poručenství, zejména, když viděl, jak Itálie dychtivě sahá po oblastech sousedních, aby jeho moc zevšad sevřela. Neboť, aby odřízla Habeš od oceánu Indického, zabrála také část pobřeží Somálského až k ústí řeky Juba, a uzavřela s Anglií 24. března a 15. dubna 1891 smlouvy v ohledu tom velmi význačné. V nich si totiž Vlaši vyhrazovali nejen právo vojensky obsaditi některé části někdejšího egyptského Sudanu, zejména pevnou Kasalu, nýbrž také území kmenů galských a celou Habeš

jako oblast svého vlivu, ponechávající naopak Anglii výhradný nárok na povodí Bílého Nilu.

Anglie činila Itálii tyto ústupky jednak, aby se o ni opřela proti koloniálním plánům francouzským v těchto končinách, zároveň však v domněnce, že italská moc jí tu jednou bude užitečným spojencem, až dojde k rozhodnému boji s mahdisty, který Anglie dříve nebo později mínila podniknouti k ovládnutí východního Sudanu. Proti tomu ozvala se ovšem Francie, dovolávajíc se své dohody s Anglií z roku 1888, která skutečně uznávala habešský Harrar za oblast zájmu francouzského, a rovněž král Menelik ohrazoval se proti italské rozpínavosti. Zejména, když se Vlaši proti němu v Tigré začali spojovati s rasou Alulou a Mangašou, prohlásil v únoru 1893 výslovně, že neuznává smlouvy učalské a snažil se u ostatních velmocí dosáhnouti uznání své úplné nezávislosti.

Itálie, trvající na svém protektorátu nad Habeši, zahájila proti němu boj úspěšnou srážkou u Agordatu a postupovala zároveň do nitrozemí i proti mahdistům směrem k Chartumu. Zde italský generál Baratieri došel v červenci 1894 Kasaly, kteréžto vítězství král Humbert slavil okázale jako předzvěst dalších velikých úspěchů na africké půdě. Vyhledky ty kálila ovšem skutečnost, že Menelika za neodvislého vládce neuznávala jen Francie, která mu umožňovala přes Džibuti zásobovati se válečnými potřebami, nýbrž také její spojenec, Rusko, snažilo se aspoň mravně podepřítí habešského vládce okázalým uznáním jeho křesťanství. Někdejší metropolitá Nikolaj Leontěv objevil se v lednu 1895 v Addis Ababa a navazoval styky mezi tamní církví a pravoslavy.

V Itálii tvrdili proto, že dvojspolek ruskofrancouzský trestá tak vlašskou politiku v Africe za její věrnost k trojspolku a chce ji nátlakem svým od něho odtrhnouti. Vymáhali s pomocí německé diplomacie na Anglii, aby jim dovolila ze Zeily, přístavu britské državy somálské, vpadnouti do Harraru a učiniti moci habešské účinnou diversí v týle. Zároveň chystal Baratieri, který se byl zmocnil značné části Tigré s pevností Makalé a prohlásil anexi tohoto kraje, útok na hlavní posici Menelikovu, provincii Šoa. K tomu bylo ovšem třeba značných posil osadního vojska vlašského, složeného hlavně z domorodých askarů, neboť Menelik rozvinul k obraně moci své značné úsilí. Dovedl v habešském lidu roznítiti prudký odpor proti cizím vetřelcům a shromáždil na podzim 1895 lenní výzvou opravdu veliké vojsko, v němž bylo na 65 tisíc mužů ozbrojených opakovkami. Měl

Habeš.

Menelik.

Smlouva učalská (1889).

Italské rozpětí.

Odpor Menelikův

Francie a Rusko v Habeši.

Válka v Tigré.

i 70 děl, řízených francouzským důstojníkem a dvěma ruskými odborníky, kteří do jeho služeb vstoupili.

Strategickou obratnost jeho dosvědčil zejména způsob, jakým dovedl postupujícím nepříteli v neschůdném, horském kraji klásti zálohy, takže 7. prosince 1895 zničil u Amba Aladži kolonu majora Toselliho a mohl v zápětí sám přejít k útoku do Tigré. Vytlačil rychle Vlasy z větší části této končiny, v lednu 1896 přinutil v Makalé generála Gallianiho ke kapitulaci a bylo zjevno, že nebude snadným úkolem zdolati jeho vzrostlou sílu. Baratieri zamýšlel proto, ač se mu dostalo z vlasti některých posil, vésti si v dalším boji s opatrnou zdrženlivostí, úmysl narážel však na příkazy opačné, jichž se mu dostávalo z Říma a které namnoze byly důsledkem vnitřních poměrů italských.

Francesco Crispi, který od prosince 1893 stál opět v čele vlády v Římě, potřeboval rychlého a okázalého vítězství, aby mohl čeliti vzrostlému tlaku oposice. Itálie prožívala tehdy velmi těžkou krizi vnitřní. Důvěra veřejného mínění k poslancům a politikům, v jejichž rukou byl položen osud země, byla dokonale otřesena úpadkem vůdčího ústavu finančního »Banca Romana« a vzrušujícím procesem proti jejímu řediteli, Bernardu Tanlongovi. Proces ten, podobně jako souvěký skandál panamský ve Francii, ukázal, jak zločinně byl vykrádán zájem veřejný úplatnými předáky politického světa a jak ohromné škody národní morálce i státnímu hospodářství působila zejména nákladná korupce volební. Agrární tíseň, kterou zámořská soutěž v době té všude v Evropě způsobila, měla zvláštní tíživost v Itálii, kde majetek pozemkový byl velmi nevhodně rozdělen a kde se na obrovských latifundiích namnoze ještě středověkým řádem hospodařilo.

Zemědělský proletariát bouřil se zejména v zaostalé Sicilii povážlivě; agitace sociálně revolučního rázu snažila se jej zorganizovati v t. zv. fasci a nabývala nebezpečné účinnosti. V Lombardii, Romagni a na ligurském pobřeží sociální vření v městech vedlo k šíření anarchistických hesel a k projevům republikánského radikalismu, který od dob Mazziniho v prostředí tom nikdy úplně nevyhasl, nyní však hospodářskou tísní, jež se jevila také značným poklesem liry, byl uváděn do prudkého varu tak, že ve Vidni hrabě Kálnoky měl za možnou brzkou revoluci, jež by království italské roztrhla na dvě samostatné republiky, severní a jižní.

Crispi, kterého právě strach dvora a vyšší společnosti před takovým výbuchem postavil znova v čelo vlády jako muže železné pěsti, osvědčil

opravdu tvrdou ráznost. Dovolává se nutnosti, chrániti monarchii a společenský řád proti anarchii, jejíž výstřelky také souvěká vražda presidenta Carnota, Vlachem Caseriem provedená, před oči ustrašených stavěla, snažil se uklidniti kraj prostředky, které jeho vládu měnily takřka v diktaturu. Bouře agrární byly potlačeny prohlášením výjimečného stavu, zastavením občanských svobod v ohrožených provinciích a přísným stíháním strůjců neklidu vojenskými soudy. Poslanec De Felice, náčelník fascistického ústředí, byl pro vydání bouřlivého provolání zavřen na 18 měsíců do káznice a všechny dělnické spolky a socialistická sdružení byly v říjnu 1894 rozpuštěny; jen v Miláně jich bylo 271 zrušeno. Povolnou většinou dal si Crispi přiznati výjimečné plné moci, zvyšuje daně i cla zatímními dekrety vládními na místě zákonů. Mimořádnou revisi voličských listin odňal volební právo více než 800 tisícům osob politicky nepohodlných a při volbách, konaných v květnu 1895, nátlak úředního stroje i korupce byl takový, že vynesl vládě ohromnou většinu 336 úplně poddajných poslanců.

Crispi stál tu jako vítěz nad silami převratu a jeho zápas s nimi nebyl bez rysů dějinné velikosti; byl však zároveň naplněn těžkou tragikou osobní, ježto tu někdejší druh Garibaldiho a Mazziniho vítězil i nad vši svobodou a demokratickými sklony svého národa prostředky mravně více než pochybnými. A oposice ve sněmovně i v politickém prostředí proti jeho moci se vzpínající nezažehnal při tom nikterak; aspoň ji neumlčel. Neveliká, ale rozhodná skupina socialistů a republikánů v čele s romanticky působivým tribunem lidu, Cavallottim, a jízlivě říznými řečníky, jako byl Imbriani nebo Costa, bouřila proti němu ve sněmovně neúnavně, a také jeho liberální předchůdce, Giolitti, předkládal světu s vybranou nerytířskostí intimní korespondenci choti Crispiho, jež usvědčovala diktatora z velmi nepěkných obchodů a styků s původci pádu »Banca Romana«. Na krajní pravici pak vůdcové konservativního tábora, Rudini, Visconti Venosta a Bonghi, nešetřili rovněž kritikou vládního režimu.

Oposice vytýkala Crispiimu nejen nehospodárnost a zneužívání plných mocí. Vinila jej také z vadné politiky zahraniční, z přílišného přísluhování Berlínu v rámci trojspolku, který prý ukládá Itálii nepoměrná břemena vojenského zbrojení, uvádí ji do závislosti na odvěkém nepříteli rakouském a do nepřirozeného soupeřství s Francií, které nadto zemi obchodně hubí. Také koloniální rozpětí a válečná dobrodružství v Africe byla vládě vytýkána jako nezdravý imperialism, síly národa přesahující; každý nový

Amba Aladži
(prosinec
1895).

Italské
poměry.

Revoluční
neklid.

Crispi.

Potlačení radi-
kálního hnutí.

Oposice
v parlamentu.

Odpor proti
osadní válce.

transport posíl do Erythrey byl provázen hlasitými bouřemi v parlamentních lavicích a utajeným vřením v obyvatelstvu. Proto snažil se Crispi zakrývatí neúspěchy, které v Habeši přinesl předěl let 1895 a 1896, falešnými bulletinými a tlačil zároveň kousavými výkazy zneklidněného vrchního velitele, Baratierho, k větší sázce.

Generál odvážil se tedy útočného postupu proti hlavní nepřátelské moci. Jeho vojsko, postupující v dosti neschůdném, horském kraji v trojí souběžné skupině, bylo však 1. března 1896 u Aduy zaskočeno nepřátelskou převahou a tak důkladně poraženo, že na bojišti zůstalo několik tisíc mrtvých s generály Arimondim a Da Bormidou; generál Albertone byl se čtyřmi tisíci zajat, všecek oboz a 82 děl bylo ztraceno a zbytek prchal zděšeně z bojiště. Porážka přinášela dokonalé shroucení velikých snů italských o zámožské říši rovníkové. Zároveň byl to však úder, jímž se rozkolísal všecek veřejný život italský.

Crispi padá pod tíhou obecného rozhořčení a nová vláda, v jejímž čele stanul opět konservativní marchese Di Rudini, neváhala nésti důsledky těžké porážky. Na odvetné tažení, po němž volali někteří vlastenci a po němž toužil i král Humbert, nebylo pomyslení při sklíčených poměrech hospodářských a podrážděném stavu veřejného mínění, v němž hrdinská struna úplně se odmlčela, jsouc přehlušena sžíravou kritikou všeho dosa- vadního vývoje národního. Proto obmezila se vláda italská na obranu nej- důležitějších posic erythrejských a vstoupila z ohledu na zajaté v jednání o mír s vítězným negusem. Jednání skončilo se opravdu 26. října 1896 smlouvou podepsanou v Addis Ababa. Itálie vzdala se všech nároků, jež činila na základě traktátu učalského, uznala úplnou nezávislost Habeše a obmezila svou državu při Rudém moři do těsných hranic. I k peněžité ná- hradě za výživu zajatců bylo jí přistoupiti a získala tedy mír za podmínek, jaké evropskému státu do té doby žádný domorodý vládce tmavé pleti ještě nepředepsal.

Bylo to zlé pokoření, které znamenalo těžkou ránu pro vážnost jména italského v celém světě, a veřejné mínění v zemi srovnávalo zejména s hoř- kostí své neúspěchy osadní se souvěkými pokroky, které v ohledu tom činila Francie. Neboť právě roku 1895, kdy Itálie vstoupila v nešťastný zápas o protektorát nad Habeší, republika francouzská podnikla podobný boj na velikém ostrově Madagaskaru, kde vznikly spory mezi jejími ná- roky na vrchní moc ochrannou a domorodými vládci. Také Francie byla

nucena vyslati na Madagaskar dosti značnou skupinu vojenskou, její pod- nik skončil se však vítězně zabráním velikého ostrova a jeho úplnou pro- měnou ve francouzskou kolonii, při čemž ovšem zatím neurčitý právní po- jem záboru («prise de possession») pomohl přes diplomatická úskalí, která se zejména s anglické strany stavěla proti otevřenému prohlášení anexe.

Porážka Vlachů u Aduy měla však zároveň i jiné následky, nežli pouhý ústup Itálie z přední řady mocí, dotčených kouzlem imperialistického roz- pětí. Itálie nebojovala jen proti habešskému »králi králů«; měla také útoč- nou frontu obrácenou proti mahdismu, jejíž přední stráží byla Kasala, a ve chvíli, kdy ještě nebylo lze říci, jak se skončí po adujské katastrofě pro Vlachy zápas v Habeši, byla obava, aby také mahdističtí dervišové ne- přešli k zhoubnému útoku. Proto obrací se římská vláda, v níž zahraniční správu byl převzal staříčkový kníže Emilio Visconti-Venosta, především do Londýna s naléhavou prosbou, aby jí Anglie přispěla na pomoc proti mah- distům rozvinutím vojenského tlaku na egyptských jižních hranicích.

Žádost měla úspěch, především ovšem proto, že anglická vláda již delší dobu uvažovala o možnosti, odčinití konečně přece potupu, kterou slávě britských zbraní byla nepomstěná smrt Gordonova v Chartumu. Hodlala rozšířiti moc britskou na celé povodí nilské, od Wadi Halfa, kde se zatím končila egyptská država, až k dálné Ugandě a oblasti jezer nitroafrických. Imperialistická skupina v Londýně dokazovala opětovně nutnost věci té a sám Salisbury zmínil se již roku 1890 vůči německému vyslanci, že vývoj poměrů egyptských asi v brzkou podnik umožní. Neboť britská politika byla od počátku toho mínění, že k dobytí povodí středního Nilu a přilehlých oblastí sudanských Egypt jí nemá dáti jen náležitou právní základnu svým někdejšími panstvím nad tímto krajem, nýbrž také vojáky a peníze. Proto narážely však sudanské plány dlouho na odpor muže, který jako generální konsul anglický v Kairu vedle bezmocného khedifa opravdu po leta byl vlastním pánem země faraonů. Sir Evelyn Baring, pozdější lord Cromer, nebyl sice zásadně proti postupu do Sudanu, odsouval jej však podle mož- nosti proto, že chtěl dříve dokonale zabezpečiti státní hospodářství egypt- ské, které povznesl zejména nákladnými, ale výnosnými investicemi, jako byla stavba údolní přehrady u Assuanu, zbudovaná podle myšlenky fran- couzského technika Mongela, ale s užitím indických zkušeností, jež roz- množila neobyčejně výnosnost zemědělství egyptského, vzrostlou také sou- stavným zaváděním kultury bavlníkové.

Aduy (1. břez-
na 1896).

Pád Crispiho.

Mír s Habeší
(26. října
1896).

Madagaskar.

Obava
o Kasalu.

Anglie
a mahdism.

Poměry
egyptské.

Odpor proti
sudanskému
tažení.

Opravdu měl Egypt od roku 1889 již aktivní rozpočet státní a také záloha na splacení státního dluhu vytvořená rostla v úhledě, ale sir Evelyn Baring vzpíral se dlouho myšlence na obnovení boje proti mahdistům. A podobně vedli si ostatně i v Anglii rozliční politikové strany liberální, na příklad přítel a pozdější životopisec Gladstonův, Morley, nebo finanční ministr kabinetu Roseberyho a vůdčí duch strany po odchodu Gladstonově, Harcourt. Tvrdili, že obnovení zápasu na uklidněné hranici jihoegyptské by bylo jen nebezpečnou svévůli imperialistické rozpínavosti, z níž všecek svět i tak již Anglii viní. Než zdrcující porážka Vlachů v Habeši dala vládě lorda Salisburyho vítanou příležitost, aby se přenesla přes tyto námitky tvrzením, že úspěch Menelikův jistě zvíří neobyčejně také sebevědomí a útočnost mahdismu a učiní jej opět nebezpečným nejen Kasale a Suakimu, nýbrž i Egyptu samému, nestane-li se včas náležitá opatření proti tomu. Takovým opatřením mělo být posunutí jižní hranice egyptské hlouběji do zázemí, prozatím až k Dongole, vojenskou výpravou, v jejíž čelo by se postavil zkušený voják, Horatio Kitchener, vrchní velitel (sirdar) egyptské armády. Již 12. března 1896 vyhlásil to ve sněmovně ministr Chamberlain jako věc hotovou, s níž nelze otálet.

Výprava
dongolská.

V Itálii přijali zprávu tu s uspokojením, ve Francii vzbudila však ve vládnoucích kruzích prudké vzrušení. Právě před tím kojil se francouzský vyslanec v Londýně, de Courcel, nadějí, že transvaalská příhoda zanechá trvalé odcizení mezi Anglií a Berlínem a zvýší ochotu britských státníků, s Francií přece se dohodnouti o egyptském sporu. Nyní bylo však zjevno, že Anglie nejen nepomýšlí na brzký konec své okupace v Egyptě, nýbrž že tam chce své panství podepřít novým jeho rozpětím do nitrozemí. A věc dráždila Francii i s jiného hlediska. Pařížští koloniální politikové, zejména ministr Hanotaux, neupustili od myšlenky, proniknouti z oblasti toku horního řek Ubandži a Šari až k Bílému Nilu a zabratí aspoň část jeho levého poříčí, třebaže státní tajemník v kabinetu lorda Roseberyho, sir Edward Grey, 28. března 1895 ve zvláště výhrůžné řeči věci té se byl dotkl.

Francouzské
plány.

Grey vytkl tehdy, že Anglie jako poručník a ochránce Egypta má celé povodí Bílého Nilu za výlučnou oblast svého vlivu a že by vztažení ruky francouzské na ni měla nejen za »neodůvodněný a nežádoucí čin, nýbrž za čin opravdu nepřátelský«. V Paříži dověděli se však patrně, že prohlášení to bylo spíše náladová improvisace ne dosti připraveného podtajemníka, než závazný projev celé vlády, a nevzdali se nikterak dalších výprav, jež

měly francouzskému postupu k Nilu raziti cestu. Na sklonku roku 1895 byl k tomu tajně vybrán zejména kapitán Marchand, osvědčený již z bojů v Západní Africe, aby z oblasti horního Ubandži asi s 200 muži barevného vojska osadního pronikl k Bílému Nilu a u Fašody se tu sešel s jinou výpravou francouzskou, vedenou markýzem de Beauchamps, která měla přijíti z východu přes Habeš z Džibuti. Veliká horizontála, tažená napříč pevninou africkou, jež byla ideálem francouzských osadních nadšenců, měla tak býti uskutečněna a právě 24. února 1896, několik dní před Aduou, poslal osadní ministr francouzský správě osady konžské důvěrný příkaz, aby učinila přípravy pro výpravu Marchandovu.

Posláni
Marchandovo.

Nebezpečný šíp byl tedy vypuštěn, a uvidíme později, jak dopadl; v západě však k okázalému ohlášení anglické ofensivy do Sudanu podél Nilu k jihu, jež znamenalo největší ohrožení těchto tajných plánů francouzské správy osadní, a bylo přirozeno, že z Paříže se rozvinulo veškeré úsilí, aby anglický postup byl co možná zadržán. Příležitost k tomu dávala zejména okolnost, že londýnská vláda chtěla výpravu Kitchenerovu založit především egyptskými penězi. Anglie žádala totiž, aby »Caisse de Dette«, spravující pod mezinárodním dozorem státní dluh egyptský, ze svého záložního fondu, který dosáhl již půl třetího milionu liber, dala 500 tisíc liber na výpravu dongolskou. Proti tomu postavil se tedy s velkým důrazem zástupce francouzský, podporovaný i ruským členem správního výboru, a záleželo na tom, naleznou-li Anglie vedle Italie ještě jinou velmoc, jež by jí pomohla vyvážit tento odpor. Stará závislost její na Německu v otázce egyptské se tu znova přihlásila a bylo pochybné, nebude-li nyní Vilém II. předkládati Londýnu účet za nevládnosti, jichž se jemu i Německu při transvaalské epizodě právě tak hojnou měrou bylo odtud dostalo.

Francie proti
dongolské
výpravě.

Než skutečnost přinesla pravý opak věci té. Vilém II. byl vázán ohledem na svého vlašského spojence a jeho náhlou tíseň, která v Berlíně způsobila vážné obavy, zejména pádem spolehlivého stranníka trojspolku, Crispiho. Ještě více působila však na císaře možnost, jež se mu tu dávala, aby smazal chybu, nedávno vůči Anglii učiněnou, a pokřivený poměr k ostrovní říši aspoň poněkud se ctí napravil. Proto vyslovil hned po zprávě o porážce Vlachů v Africe vůči anglickému vyslanci své přesvědčení, že jest třeba, aby Angličané na mahdisty zaútočili, a dal pak opravdu německý i rakouský hlas v dozorčí komisi egyptského dluhu londýnské vládě bez rozpaků k službám.

Německá
podpora.

Tak byla věc v komisi podle anglického přání většinou odhlasována, ovšem jen s tím konečným účinkem, že nejvyšší soudní dvůr v Egyptě, na který se přehlasování zástupcové Francie a Ruska s žalobou obrátili, rozhodnutí zvrátil a přiměl Anglii, že úhradu tažení větší měrou na sebe vzala, než zamýšlela původně. Než to byla věc podružná. Důležitější bylo, že Anglie dostala hlasováním tím pro sudanskou výpravu zásadní souhlas mocí trojspolkových a Německo ukázalo při příležitosti té opět, jak rychle dovede měniti základnu a směrnice své zahraniční politiky. Vždyť neuplynulo ani čtvrt roku od té, co chtělo mobilisovati celou pevninu evropskou proti britské rozpinavosti, a nyní již dávalo okázale svůj souhlas k výbojnému postupu na místě pro rovnováhu mocí v Africe nepochybně závažnějším, než byl Transvaal. Nebylo tudíž divu, když si tehdy francouzský vyslanec v Berlíně, Herbette, položil otázku: »L'activité de Guillaume II. masque-t-elle des combinaisons politiques ou n'est-elle qu'une agitation maladive?« a klonil se sám při tom spíše k druhé možnosti. Skutečný výsledek neklidné politiky císařovy, při níž jeho osobní náladovost jen ještě zostřovala sofistické vrtochy a nedůvěřivosti Holsteinovy, zejména proti Anglii obrácené, byl zatím stále ještě velmi chudý a nepřinášel Německu ani důvěry evropských mocí, ani cenných zisků. A nadto nebylo pochybno, že k starému a nezdolatelnému nepřátelství Francie proti říši Bismarckem založené přistupovala nová nechuť a nedůvěra Anglie k způsobu, jakým se říše ta za Viléma II. vyvíjela a byla řízena, aniž byla tato vadná položka zároveň vyvážena podstatnou novou položkou kladnou.

KRÉTA A VÁLKA ŘECKO-TURECKÁ.

Začátek roku 1896 stál ve znamení prudkého zájmu mocí evropských o otázku africké, zájem ten ustoupil však rychle do pozadí, ježto otázka transvaalská se znenáhla aspoň zatímně uklidnila, v Habeši nastalo mírové vyjednávání a anglický postup z Egypta do Sudanu se teprve technicky připravoval. Zato nepřestávaly státnické prostředí evropské zneklidňovati rozličné otázky, které přinášel takřka vnitřní nutností svou podivný stav říše turecké. Neboť pokusy o to, aby správa říše té ozdravěla přenesením rozhodující mocí z pološera Yildiz-Kiosku do odbornějších rukou zodpovědného ministerstva, narážely stále ještě na nepřekonatelný odpor Abdul Hamidův a nadto nedala na sebe ani roku 1896 čekati nová vzrušení v krvavé otázce arménské. V červnu byl zejména kraj vanský, dotud poměrně ušetřený, zle pohuben mečem a ohněm od Kurdů, zjevně ponoukaných a vyzbrojených zástupcem vládním, Saadeddinem-pašou. Bylo zřejmo, že v okolí sultánově neochabuje nikterak utkvělá myšlenka, řešiti otázku arménskou prostě důkladným pouštěním žilou nenáviděnému národu; neboť Saadeddin byl za řádění své okázale vyznamenán a všecko arménské prostředí bylo soustavně drážděno k odporu i zasahováním do jeho dosavadní starobylé církevní samosprávy.

Turecká otázka.

Nové řeže arménské.

Nejen že byly spáleny některé kláštery, Armény zvláště uctívané; jejich patriarcha Izmirlian byl v Cařihradě sesazen a na jeho místo jmenována zcela proti dosavadnímu zvyku pouhým vládním rozkazem nedůstojná stvůra, jakýsi Bartolomeo. Ježto se pak všechny tyto věci se strany zástupců šesti velmocí — »les six impuissances« je nazývala souvěká satyra — setkávaly jen s velmi vlažným odporem a opravdu zdálo se, jakoby Evropa vůči arménským strastem stále netečnější se stávala, usmyslil si hlouček arménských vlastenců v Cařihradě zburcovati ji zoufalým kouskem k většímu zájmu. Zmocnil se totiž 26. srpna 1896 nenadálým útokem s pumami v ruce budovy »Banque Ottomane«, zastrašil zřízence bankovní a stal se na několik hodin pánem ústavu, jenž byl srdcem finanční správy říše turecké. Budova byla ovšem ihned vojskem obklíčena, hrozbou však, že ji vyhodí do povětří, vymohli si spiklenci prostřednictvím vyslanectev volný odchod na loď »Gironde« a unikli stíhání.

Arménská církev.

Útok na „Banque Ottomane“ (26. srpna 1896).

Byla to nepochybně chlapecká demonstrace, zosnovaná v těsném kroužku několika nerozvážných nadšenců, a většina Arménců v Cařihradě ji od první chvíle odsuzovala, vědouc dobře, že za ni krutě budou pykati zcela nevinní. To se stalo měrou vrchovatou. Na ponoukání okolí sultánova vrhli se fanatičtí klackáři z kruhů přístavní luzy moslemské, podporovaní vojskem i policií, na arménskou čtvrť Has-Keui a proměnili ji v jatky. Po dva dny trvalo tu bohopusté vraždění bezbranných, osm tisíc osob bylo pobito, na sta mrtvol plavalo v Bosporu, než se podařilo vyslancům zabrániti dalším hrůzám, jež se dály před jejich očima a způsobily ovšem v Evropě nové vzrušení. Ve veřejné řeči v Liverpoolu nazývá 87letý Gladstone opět Abdul Hamida velikým vrahem celého národa, a sám Vilém II. píše na zprávu svého vyslance podrážděnou glosu: »Der Sultan muß abgesetzt werden!«

Rež
v Cařihradě.

Zdrženlivost
Ruska.

Opravdu zůstalo však zase jen při slovech. Hlavní překážkou účinnějšího zakročení jevílo se stále ještě Rusko, zejména nechť vlády cářské k tomu, aby ve chvíli, kdy její snahy měřily zcela jinam, měla býti zavlečena do nebezpečných vod blízkého východu. Nadto vládla v Petrohradě, podobně jako v Berlíně představa, že za otázkou arménskou vskutku čihá intrika Anglie, jež by chtěla z rozvíření věcí tureckých a nezbytné srážky Ruska s Rakouskem kořistiti.

Na dvoře cářském pronikaly ovšem zároveň do popředí i úvahy o možnosti jiného řešení, než bylo pouhé »stavění turecké otázky pod skleněný příklop«, jak to označil ministr Lobanov. Cařihradský vyslanec Nelidov vyslovoval tu zejména obavu před náhlým proniknutím britského válečného loďstva k Cařihradu, a tvrdil, že Rusko by mělo proto předejít možnosti té a samo na Bosporu učiniti fait accompli svým Černomořským loďstvem, tím že by se neočekávaně zmocnilo bodů ovládajících Bospor a Cařihrad. Sultánovi by se při tom důrazně vyložilo, že se tak děje na záchranu jeho panství před Anglií, a ostatní velmoci by zároveň ruská diplomacie vyžvala, aby se dohodly o neutralisaci a společném dozoru nad druhou, dananellskou úžinou.

Nelidovův
plán.

Jeho
výhlídky.

Tím mělo Rusko sevřítí ve své ruce hlavní trumf pro jakékoliv další řešení otázky turecké, a stoupenci postupu toho v okolí Mikuláše II., jako byl zejména chef generálního štábu, Obručev, tvrdili, že není ani valného nebezpečí války z takového činu, ježto Francie jest nyní spojenec Ruska, Německo prý naznačuje, že nemíní nasazovati svou kůži za rakouský zá-

jem na Bosporu, a lord Salisbury svým nepřátelstvím proti Abdul Hamidovi se zatížil tak, že nebude nemožno vhodnými ústupky také anglický hněv ukrotiti podobně, jako se stalo již jednou roku 1870 při samovolném porušení míru Pařížského Ruskem. Rakousko by tak zůstalo zase osamoceno a nezbylo by mu rovněž, než smířiti se s trpkou nutností ruského úspěchu.

Není pochybnosti o tom, že myšlenka byla hodna bližší úvahy. Žádala však řízné ruky a setřesení nerozhodnosti, která se naopak zdála význačná pro vládu Mikuláše II. Neboť stávalo se stále zjevnějším, že mladý, zdvořilý muž na trůně cářském není naprosto osobnost pevných rysů a přirozeně mužného cítění. Tak působilo i na širší kruhy zdrcujícím způsobem, že Mikuláš II. ani při hrozném neštěstí, jež sešelfilo jeho okázalou korunovaci v Moskvě v květnu 1896 pošlapáním tisíců na Chodyňce a které mělo takřka symbolickou přišernost neblahé předzvěsti, nedovedl vymknouti se z čarovného kruhu dvorského prostředí. Nenalezl ani jediného vhodného slova a gesta pro smutnou událost, nýbrž objevil se s tvářím ubohé loutky ještě téhož večera na plesu francouzského vyslance; a nedovedl ani později potrestati zodpovědné vinníky, kteří lehce unikli zaslouženému trestu, skrývajíce se v houštinách resortního zmatku ruské správy.

Chodyňka
(květen 1896).

Nerozhodnost ta jevíla se také v cařihradské otázce. Smělý plán Nelidovův, proti němuž se ovšem stavěl hrabě Witte i někteří jiní zástupcové rychlého rozvoje hospodářského, žádající zatím zachování míru stůj co stůj, nebyl cářem sice zásadně zamítnut, jeho provedení odsouvalo se však na nejisto. Neboť vojenská správa dostala sice příkaz, připraviti se náležitě pro »desant« v Oděse i Sebastopolu, a Nelidov měl zachovati přímý dotek s admirálitou, aby mohl snáze určití vhodnou chvíli k činu, než vše to byla opatření plynoucí spíše z kolísavosti než z účelné úvahy a zmatek v politice cářské jen ještě vzrostl, když 30. srpna, při návratu z návštěvy ve Vídni, náhle v Kyjevě zemřel vzdělaný Lobanov a po měsíce pak nebyl ustanoven jeho řádný nástupce, nýbrž podružný úředník Šiškin zahraniční politiku obstarával.

Boj o plán
Nelidovův.

Důležitost věci byla pak tím větší, ježto se právě tehdy zraky Evropy zvýšenou měrou obracely k Mikuláši II., který konal okázalé návštěvy u evropských dvorů. Po Vídni přišla v září 1896 schůzka cářova s Vilémem II. ve Vratislavi, spojená s návštěvou velikých manévrů německých, i návštěva u královny Viktorie v Balmoralu, ale největší hluk způsobil ovšem pobyt

Mikuláš II.
ve Francii
(říjen 1896).

cárův ve Francii. Neboť očekávalo se s napětím již dlouho, posvětili nový cár spolek Ruska s Francií touto osobní zdvořilostí, jež nebyla bez obtíží pro příkrý protiklad republikánského ovzduší francouzského a monarchické tradice nejabsolutističtějšího dvoru evropského. Než Francie usnadnila věc bezmezným nadšením, které pro ruského spojence osvědčila již dříve tím, že v den cářské korunovace ve Francii školy měly volno, Paříž byla dekorována a vojsko dostalo víno. Když cár pak opravdu 5. října přistál v Cherbourgu, aby následujících pět dní ztrávil v Paříži a na vojenské přehlídce v Châlons, neznala Francie konce jásoty, až cár sám byl tím stržen k projevu, který, jak se zdá, nebyl v původním programu slavností, totiž k okázalému objetí se s prezidentem Faurem.

Vilém II. a cár.

Spolek s Francií jevil se tak hodnotou značné váhy, na niž politika cářská mohla pevně spoléhat, a zejména v Německu způsobila věc trpké pocity. Vilém II., který marně se byl utěšoval, že cár jede do Francie s nechtutí a vůbec jen proto, že by jinak pařížská bursa asi nebyla ochotna vyhovět novým úvěrovým potřebám hraběte Witte, mluvil o skandálním znesvěcení panovnického citění; přichvátal si přes to přese všecko, aby novou návštěvou cářské rodiny, odpočívající v Darmstadtu u rodičů cářevniných, smazal aspoň poněkud dojem pařížských slavností. Než jeho pokusy, aby vzbudil zájem Mikuláše II. pro fantastický poněkud plán celního spolku všeevropského, jenž by čelil tíživé soutěži Spojených států amerických, selhaly úplně a trpký pocit neúspěchu zvýšil mu právě tehdy ještě nesmiřitelný Bismarck zákeřnou ranou, totiž článkem, vydaným 24. října 1896 v »Hamburger Nachrichten«, kde odhaloval závoj s někdejších tajných smluv rusko-německých a vyčítal Vilémovi II. osudné přetržení »drátu do Petrohradu«. V bengálském osvětlení těchto výčitek vzrůstal jen ještě dojem, že Rusko, k němuž se Francie úzkostlivě přitulila, a o jehož přízeň se německý císař marně uchází, jest opravdu moc zastiňující všechny ostatní útvary státní v Evropě, v jejíž rukou tkví mír i válka.

Bismarckova
indiskrece.

Bulharsko.

Vzrostlou vážnost Ruska význačně prozrazovalo ostatně i úsilí, s jakým tehdy bulharský kníže, Ferdinand Koburský, stůj co stůj se snažil dosáhnouti nejen uznání Ruska, nýbrž přátelského poměru k cáři samému, ač cesta ta byla poseta překážkami, k jejichž překonání bylo třeba svědomí velmi otrlého a vůle, jež se nezříká ani velmi pochybných činů. Tak posloužila úkladná vražda Stambulova, spáchaná 15. července 1895, nejen novému režimu v Sofii, jemuž někdejší diktátor zůstal stálou pohružkou,

nýbrž ubezpečila i vládu ruskou, že se tento úhlavní nepřítel moci cářské opravdu již k vládě v Bulharsku nikdy nevrátí. Vrahové jeho zůstali aspoň beztrestní. Přes klatby všeho katolického světa a nedbaje svých předchozích slibů, ohlásil Ferdinand 2. února 1896 nadto přestoupení svého syna a nástupce Borise k pravoslaví a vyžádal si k tomu požehnání cářova, jehož se mu ochotně dostalo. Neboť při biřmování Borisově, v zápětí potom provedeném exarchou Josefem, zastupoval generál Kutuzov cáře jakožto kmotra a sblížení to s Ruskem vyneslo bulharskému knížeti opravdu již v březnu 1896 uznání a lenní investici sultánovu, po níž následovalo bez obtíží i uznání ostatních signatářů berlínského kongresu. Bulharsko jeví se tak opět klientem ruským, někdejší neúspěchy politiky Alexandra III. byly tím odčiněny, kdežto katolická Vídeň halí tvář svou ve smutek a vrhá těžké předhůzky v tvář Istivému Koburkovi, o němž nyní František Josef I. vůči německému vyslanci pravil rozhorleně: »Ein Mensch, der einer solchen Infamie fähig ist, verrät jeden und verkauft seine besten Freunde.«

Konverse prince
Borise.

Za těchto poměrů bylo nepochybně, že činná politika ruská na Balkáně, řešení turecké otázky prozíravě se ujímající a hledající kladnou součinnost s důraznou snahou lorda Salisburyho po smělém operativním léčení »chorého muže na Bosporu«, měla určité vyhlídky. Právě 20. října 1896 ohlašoval anglický premier v cirkulární notě anglickým vyslancům opět, že není možno »prodlužovati existence panství sultánova, jež se řítí do zhouby svými vlastními neřestmi«, a také ve Francii bylo slyšeti hlasy podobné. Ministr Hanotaux ujišťoval sice 3. listopadu v řeči své v komoře poslanecké, že v otázce arménské odmítá »tout esprit d'intervention, de croisade et d'aventure«, mluvil však rovněž rozhorleně o zlořádech Abdul Hamidových a žádal důrazně nápravy. Itálie byla více než kdy závislá na pokynech z Anglie a vláda Rudiniho při tehdejším jednání o obnovení trojspolku žádala, aby bylo vytčeno protokolárně, že spolek nečelí nikterak anglickým zájmům. Rudini to dokonce veřejně prohlásil ve sněmovně a sňatek, právě v říjnu 1896 uzavřený mezi italským nástupcem trůnu, Viktorem Emanuelem, a černohorskou princeznou Helenou, ukazoval zároveň, že římská politika na Balkáně není neochotna, hledati shody i s tamní ruskou klientelou.

Anglický útok
na sultána.

Ve Vídni čekali proto s utajenou úzkostí rozhodný krok cářské moci v turecké otázce a sultán Abdul Hamid rovněž. Jeho důvěrníci, zejména Izzet-paša, vedli si ještě nedávno při poradách s komisí vyslaneckou o věcech arménských velmi sebevědomě a zpupně; nyní obraceli však nápadně

Obavy ve Vídni
a v Cařihradě.

Zmar plánu
Nelidovova.

a slibovali chvatně opravy, na jejichž provedení Anglie znovu ostřeji byla dolehla. Vše záleželo tedy na poradách, které se po návratu Mikuláše II. do Ruska v Petrohradě na sklonku listopadu a na počátku prosince znovu rozvinuly o plánu Nelidovově, a zdálo se, že tentokráte dojde konečně k obávanému úderu. Než v poslední chvíli dovedl přece Witte a ostatní »Asiaté«, podporovaní ostatně také Pobědonoscevem, působiti na Mikuláše II. úvahami o tom, jak vskutku věc jest povážlivá pro ostatní zájmy říše a jak těžko jest věřiti úmyslům Anglie, jež prý konec konců nemá na mysli než, aby na Bosporu pochodeň války evropské rozžehla a při balkánském požáru své zájmy ohřála. Bylo také dovozováno, že stav loďstva v Černém moři není takové pohotovosti, aby bez dalších příprav postačil k většímu podniku, a tak po napjaté diskusi v korunní radě padlo rozhodnutí na stranu politiky, jež má, jako dotud, turecký problém »ponechati zatím v lednici« a čekati, až zralý plod vlastní tíhou Rusku do klína spadne. Proti anglickému heslu, říši tureckou buď děliti nebo rázně ozdraviti, klade Rusko i nadále pohodlnější hledisko, zachovati říši sultánovu další hnilobě a neotřásti mocí Abdula Hamida v jejich kořenech. Ježto pak hledisko to i Francii, Rakousku a Německu bylo v celku vítané, zůstávala Anglie v arménské otázce a všem, co s ní těsně souviselo, opravdu osamocena.

Osamocení
Anglie.

Kdysi, ve čtyřicátých a padesátých letech, odmítala anglická politika opětovně dělbu Turecka, k níž tehdy cíř Mikuláš I. vybízel; nyní odpovídá Rusko podobným postojem na podněty lorda Salisburyho, ovšem mnohem méně určitě, a lze míti asi právem za to, že se v tom i onom případě stala státnická chyba. Příležitost tak výhodná jako tehdy Rusku se již nevrátila a národy, podléhající jhu kruté vlády Abdula Hamida, nesly toho trpké důsledky. Znělo to jako výsměch, když dlouhé usilování a jednání vyslaneckých komisí v Cařihradě o nutné reformy se skončilo v podstatě 26. prosince 1896 tím, že sultán zvláštním iradé slíbil beztrestnost Arměncům, skoro veskrze nevinným, kteří dotud úpěli v jeho žalářích pro podezření z účasti na spikleneckém hnutí. A pouhé provedení i tak nepatrného ústupku vyžádalo nadto ještě kolikerého zakročení vyslanců. Arménská otázka byla tak k hanbě zúčastněných velmocí neslavně pohřbena, uštvany národ nenalezl ochrany a chvěl se před další krutostí příšerného vraha. Než mimo všechno nadání otázka turecká tím přece ještě nebyla zcela

uklidněna a nepřestala státi v popředí státnického zájmu v Evropě. Neboť arménský problém byl v zápětí vystřídán jiným, který roku 1897 vtiskl svou krvavou pečeť, totiž sporem o Krétu a válkou řecko-tureckou.

* * *

Křesťanské většině obyvatelstva na ostrově Krétě zaručoval již organický statut z roku 1868 určitou ochranu proti tvrdému panství sultánovu a útiskům se strany muslimské menšiny. Nespokojenost Kréťanů tím však nebyla nikterak zažehnána a vření na ostrově potrvalo. Proto uložil i 23. článek konečné akty berlínského kongresu z roku 1878 sultánovi přesnější určení a zajištění tamních řádů. Opravdu došlo za účasti konsulů signatárních mocí v Halepě, předměstí hlavního města krétského Kaney, 15. října 1878 k úmluvě, podle níž měl správu ostrova vésti guvernér, vždy na pět let sultánem jmenovaný, jemuž by po boku stál »mušavir« (pobočník). Buď on, buď guvernér sám, měl býti vždy křesťanského vyznání. Vláda měla nadto každoročně aspoň na 40 dní svolati sněm složený z 49 křesťanů a 31 muslimů a určitou část důchodů ostrova ponechati k místním účelům; bylo dovoleno vydávání novin, vyhlášena amnestie pro politické přečiny a odpuštěny daňové nedoplatky.

Kréta.

Halepská
smlouva.

Pod panstvím této halepské úmluvy a za vlády několika guvernérů řeckého původu nastal pak opravdu na několik let poměrný klid na ostrově, nikoliv však skutečné vyrovnání protiv, které zesilovala zejména zjevná nechuť muslimské menšiny k upřímnému vžití se do ovzduší rovnoprávnosti s křesťanskou rájí. Mimo to působila tu však i propaganda řeckých národovců, toužících po spojení Kréty s královstvím helenským a úplném setřesení tureckého panství. V letech 1887—1889 neklid vzkypěl na ostrově znova a věc dala Abdul Hamidovi vítanou příležitost, aby i tam mohl přivést k platnosti svou umíněnou neústupnost vůči rovnoprávnosti křesťanů a povzbuditi islamský fanatism. Fermanem z 26. října 1889 sultán okleštil podstatně ústupky halepské a jal se do Kréty posílati muslimské guvernéry s vojenskými komisaři a četnictvem pevninného původu. Sněmu, jehož volební řád byl podstatně zhoršen, sultán pak po leta vůbec nesvolával a zdálo se, jako by vpravdě chtěl křesťanské obyvatelstvo přiměti k nepokrytému odboji. Následkem toho, když první arménské řeže roku 1894 u zástupců evropských velmocí v Cařihradě vzbudily větší zájem o vnitřní řády říše

Řecká
propaganda.

Sultánovy
úskoky.

turecké, přišla tu na pořad i krétská otázka a sultán byl v prosinci 1894 nucen i v ní poněkud povoliti. Guvernérem ostrova stal se zase křesťan, někdejší kníže ostrova Samu, Karatheodory-paša, a sněm krétský byl opět svolán. Nebylo to však míněno upřímně, neboť zároveň postranní vlivy Yildiz-Kiosku podněcovaly muslimskou menšinu, která na Krétě z 300 tisíc obyvatel sotva desetinu počítala, k odporu proti novému guvernérovi, kdežto naopak křesťanská většina nebyla nikterak uspokojena kusými ústupky, plného obnovení úmluvy halepské se dovolávajíc.

Občanská válka
na Krétě
(1895).

Tak vzplanula v roce 1895 na ostrově znova krvavá válka občanská, do níž sultán zasáhl jitrivě zvláště tím, že v březnu 1896 jmenoval guvernérem přece jen zase muslima, Turkhana-pašu, a vysláním vojska proti povstalcům dodal stoupencům islamu v Kanei odvahy k protikřesťanským režim, při nichž 24. května i kavasové řeckého a ruského konsulátu byli zabiti. Boj na ostrově vytvářel se pak tak, že ve větších městech sice, kde se muslimské obyvatelstvo bylo soustředilo, turecká moc zachovala vrch, na venkově však vzbouřenecké komitety bojovaly většinou úspěšně proti tureckým oddílům, jsouce účinně podporovány z Řecka zásilkami zbraní i skupinami dobrovolníků. Neboť v království řeckém národní spolek »Ethniki Hetairia« naplnil veřejné mínění přesvědčením, že Kréta stůj co stůj má býti získána pro národní celek státní, který vlastenci řečtí, v království i v diaspoře žijící, v duchu t. zv. »megalé idea« viděli již zaujímati všechny kraje kolem Egejského moře s Epirem, Makedonií, Thracií i Cařihradem a maloasijským pobřežím.

Řecké
naděje.

Tlak hnutí toho na vládu krále Jiřího v Athénách vzrostl pak tak, že nemohla brániti »heroické deserci« činných důstojníků řeckých na pomoc krétským povstalcům, ač zároveň na zástupcích velmocí v Cařihradě vymáhala, aby vlivem svým zabránili sultánovi vysílání dalších vojenských posil na ostrov. V Řecku byli přesvědčeni, že v případě vážné srážky s Tureckem cář ruský nad nimi zachová ruku ochrannou. Opravdu jim byla nakloněna spíše vláda anglická, kdežto ostatní velmocí z obavy, aby z krétského ohniště plamen nepřelétl na Balkán a zde vážné následky nezpůsobil, snažily se tu i onu stranu všemožně uklidňovati. Sultán byl jimi donucen v červenci 1896 obnoviti platnost úmluvy halepské a dáti Krétě zase křesťanského guvernéra, Bulhara Jiřího Beroviče-pašu. Velmocí naproti tomu posunuly do krétských vod oddíly svých loďstev, aby zabránily vzrůstu bojů jak podporou z Řecka, tak tureckými posilami.

Ústupky
sultánovy.

Jejich konsulové měli na ostrově smířlivě působiti a vyslancům v Cařihradě podařilo se vymoci na sultánovi 25. srpna nové iradé, které dávalo křesťanům krétským ještě více než úmluva halepská. Neboť guvernérem ostrova měl býti křesťan na pět let se souhlasem velmocí jmenovaný; sněm, volbou vždy za dvě leta obnovovaný, měl ročně po šest měsíců zasedati, místním účelům byla zachována aspoň polovice důchodů na ostrově vybraných a dvě třetiny úřadů zůstávaly křesťanům zajištěny. Evropské velmocí měly nadto dozíratí na reorganizaci tamního četnictva a soudnictví.

To byly ústupky opravdu podstatné a některou dobu se zdálo, že jejich provedení pod dozorem konsulární komise zajistí přece klid, když také delegáti krétského obyvatelstva na začátku září 1896 na základnu tu byli přistoupili. Než půda nešťastného ostrova byla příliš podryta vášnivou agitací radikálních stran, jak přátel spojení s Řeckem, tak muslimských fanatiků, jejichž zraky se s naprostou důvěrou k Yildiz-Kiosku upíraly. Z toho vypukly v lednu 1897 v Kanei nové zmatky, jež se konečně tak stupňovaly, že křesťanská čtvrt města byla částečně spálena a i konsuláty velmocí hledaly útulek na lodích, kdežto povstalci na venkově zabírali soustavně statky muslimů, vztyčující řeckou vlajku a prohlašující připojení k Řecku za jedinou spásu křesťanského lidu proti turecké sveřeposti.

Bouře
v Kanei
(leden 1897).

V Athénách vláda Delyannisova byla nucena jíti za týmiž hesly, nechtěla-li podlehnouti krajnímu rozhořčení vlasteneckého hnutí a ohrožiti dynastií. Vysílá proto 6. února k ochraně křesťanů válečnou loď před Kaneu, zároveň mobilisuje však válečné loďstvo ostatní a vypravuje 10. února divisi torpédovek do krétských vod pod velením druhorozeného syna krále, prince Jiřího, aby zabránila Turecku dodání dalších posil na ostrov. Brzy potom, 16. února, přistál tam nadto řecký plukovník Vassos, křídelní pobočník králův, se třemi prapory pravidelného vojska řeckého, aby povstalce podepřel a připojení Kréty ke království výslovnou proklamací provedl.

Řecký útok
na Krétu
(únor 1897).

Jeho útokem na turecké posádky začal se vlastně otevřený boj Řecka s Tureckem a v obecném nadšení koná se v Řecku samém mobilisace všech sil válečných a soustřeďuje vojsko do severní Thessalie. Velmocí snažily se přes to přese všecko hrozící válku na Balkáně zažehnatí. Zesilují ihned na začátku února počet svých lodí v krétských vodách a obsazují vyloděním svých námořních kontingentů Kaneu. Vyslancecká konference snaží se zároveň zdržeti sultána od vypravení dalších posil na ostrov, ale dochází

Zakročení
velmocí.

také k napjatému jednání o to, jak zdržeti Řecko od dalších povážlivých kroků. Zejména císař Vilém II. navrhoval ráznou pohružku Řekům blokádou Peireia a jiných řeckých přístavů, kdežto hrabě Goluchowski zase kladl váhu na to, aby námořní kordon velmocí zabránil účinněji než dosud posílání tureckých i řeckých oddílů na ostrov. Lord Salisbury však byl ochoten zesílit dozor v krétských vodách a působiti na Řecko určitým nátlakem jedině, učinili se se strany velmocí zároveň i silný tlak na sultána, aby zaručil ostrovu úplnou svéprávnost v rámci říše turecké se správcem jmenovaným za součinnosti velmocí.

Blokáda
Kréty.

Ostrov měl tedy dostati postavení asi takové, jaké měla Východní Rumelie po kongresu berlínském, a ježto pak také Francie, Itálie a Rusko k mínění anglickému se přiklonily, došlo ve smyslu tom konečně k dohodě o společném postupu; 2. března velmocí vyzvaly Řecko, aby své oddíly i lodí z Kréty odvolalo, a když se řecká vláda naproti tomu snažila nutnost svého zasažení na ostrově zásadně zdůvodniti a sklonnosti k ústupu nejevila, provedlo loďstvo velmocí pod vedením italského admirála Caneara těsnou blokádu Kréty, zastavilo svými děly útok Vassův na pobřežní pevnůstky a obsadilo vyloďenými oddíly nejen Kaneu, nýbrž i přístavy Rethymnos, Kandii a Sitii.

Prohlášení
autonomie
ostrova
(březen 1897).

Tím byly hlavní menšiny turecké vzaty v ochranu proti povstalcům, zároveň vymáhaly však velmocí v Cařihradě na sultánovi důrazně přesné zaručení krétské autonomie a vynasnažovaly se tak hrozivý boj na Balkáně přece zaraziti. Opravdu zaručil sultán 7. března autonomii ostrova a admirálové loďstva velmocí ji 18. března okázale prohlásili. V Řecku však mysle národa byly příliš zaníceny svůdnou vidinou »megalé idea« a nadějí, že rázný úder na vratkou moc sultánovu otřese celou říší tureckou, že arménský živel v Asii i slovanský v Makedonii zdvihnou prapor vzpoury a znemožní velmocím dílo uklidnění. Naděje ty podporovaly zároveň filhellénské projevy v Anglii, kde staříčkový Gladstone chválil »ušlechtilý rozmach řecký«, i v Itálii, kde syn Garibaldiův chystal dobrovolnickou výpravu »červených košil« na pomoc Řecku. Král Jiří viděl sice, že země jeho není dostatečně připravena k válce, ježto zejména vojsko řecké bylo zcela nedostatečně vypraveno následkem finanční bídy, která roku 1893 přiměla vládu athénskou k placení úroků ze státního dluhu jen znehodnocenými papírovými penězi. Netroufal si však čeliti hlasité vůli národa a doufal nadto, že jej z nejhorsích možností vytrhne přece podpora dvorského vlivu

Bojovnost
Řeků.

jeho sestry, cířevny matky ruské. Napětí vojenské na hranici thessalské, kde také Turecko své vojsko soustřeďovalo, se proto neustále stupňovalo, zatím co řecké loďstvo u Prevesy kotvíci podněcovalo povstání v Epiru a druhá jeho část v přístavě Volo se chystala k součinnosti s vojskem sebraným v Thessalii pod vedením »diadocha«, prince Konstantina.

Velmocí varovaly ovšem společnou notou z 5. dubna tu i onu stranu před spálením všech mostů k smíru, vytýkajíce, že nedopustí, aby útočník plodů případného vítězství dosáhl. Usilovaly o vytvoření neutrálního pásu mezi nepřátelskými tábory vojenskými, než vše bylo marné. Skupina dobrovolníků řeckých s několika Garibaldiůvci přešla 8. dubna makedonskou hranici a brzy potom oddíly pravidelného vojska řeckého objevily se i v Epiru na pomoc povstání tam rozdmýchaného, zatím co jiné družiny řecké, vyložené na thráckém pobřeží, se snažily poškoditi dráhu mezi Cařihradem a Soluní. Tu začal se opravdu již boj, když 17. dubna sultán Řecku válku výslovně opověděl.

Počátek války
řecko-turecké
(duben 1897).

Šlo o to, podařili se aspoň srážku obmeziti na oba soupeře. V Řecku se věřilo, že v zápětí také Srbsko i Bulharsko přistoupí k tomu, aby s mečem v ruce rozšířily své hranice na újmu říše turecké, a bylo opravdu velmi pochybno, podařili se zdržeti je od toho, ježto jak království srbské, tak knížectví bulharské k Makedonii obracely žádostivě zraky a svůj nárok na ni hlediskem národního práva podpíraly. Při tom byly ovšem právě v ohledu národnostním i církevním turecké vilajety, obecně jménem Makedonie shrnované, jablkem těžkého sporu mezi všemi třemi státy balkánskými a poměry tamní živily jejich vzájemnou nenávisť. Se tří stran závodilo se tu již dlouho horečně o získání vlivu na obyvatelstvo zejména církvi a školou, ale také jinými prostředky.

Makedonie.

Mezi Řeky a Bulhary trčela v jižní Makedonii ode dávných let otázka soutěžícího patriarchátu a eparchátu, zjitřená zejména tím, že ferman sultánův, zřizující 20. března 1870 samostatnou církevní správu bulharskou, stanovil, že přidělení k eparchátu má se státi všude tam, kde v obci si ho přejí nejméně dvě třetiny obyvatelstva. Proto vymáhalo Bulharsko soustavně diplomatickým jednáním v Cařihradě souhlas k zřízení dalších eparchátních biskupství a dosáhlo cíle toho roku 1890 v Skoplji, Bitolji a Ochridě, roku 1894 ve Velesu a Nevrokopu. Žádalo však téhož i v Melniku, Kukuši, Strumici a Dibře a provázelo všude církevní propagandu svou zároveň i horlivým zakládáním škol svého směru. Proti tomu rozvíjelo v již-

Bulharský
postup.

ni Makedonii ovšem také Řecko podobné úsilí, takže již roku 1894 došlo tu o věci ty mezi oběma církvemi až ke krvavým sporům, kterým Porta namnoze čelila prostě tím, že zavírala školy vůbec. Bulharské úsilí podporoval při tom rostoucí měrou čilý makedonský komitét, opřený o skutečnost, že v posledních letech na 60 tisíc Makedonců do Bulharska se bylo uchýlilo. Komitét, organisovaný pevně zejména na kongresu makedonském v Sofii roku 1895 pod vedením vášnivých vlastenců, jako byl Trajko Kitančev a Boris Sarafov, šířil všemožně národní uvědomění v Makedonii a připravoval pomocí »komitačských« tlup půdu k obecnému povstání proti tureckému panství.

Srbské nároky. Vedle Bulharů a v soutěži s nimi stavěli se však proti řeckým snahám církevním i národním v Makedonii také Srbové. Již král Milan vymohl při obnovení tajné smlouvy spojenecké s Rakouskem roku 1889 na vládě vídeňské slib, že bude podporovati územní rozpětí Srbska »dans la direction de la vallée du Vardar«. Srbové podpírali své nároky na kraje makedonské zvláště historickými vzpomínkami na někdejší srbský patriarchát pécský a žádali zejména, aby metropolitnímu stolci v Skoplji se dostalo národně srbského rázu, když tam v listopadu 1896 zemřel dosavadní řecký metropolita Methodios. Také tento nárok byl ostatně šířen i školstvím, které, zachovávajíc svá církevní hesla, nabývalo zároveň stále více rázu bojovně-národního, a zmatený zápas tří národních směrů, podporovaný nevyhraněností jazykových poměrů sporné oblasti, v níž byla i rumunská nářečí zastoupena, nabýval druhdy rázu velmi drsného, ježto zároveň turecká správa v Makedonii svou zaostalostí a svým vyděračstvím obecnou nespokojenost kraje živila a hlasité stížnosti způsobovala.

Velmoci a Makedonie. Zástupci evropských mocí, jimž záleželo na zachování říše sultánovy, marně tlačili na vládu Abdula Hamida, aby neklidu v Makedonii čelila náležitou opravou zanedbané správy a úplatného soudnictví. Po leta jednal o věci té v Cařihradě zvláštní komitét, jenž měl vypracovati nový statut pro správu evropského Turecka, sultán spokojoval se však i v této věci s obvyklými odklady nebo zdánlivými ústupky, jako bylo roku 1893 jmenování justičních inspektorů a v dubnu 1896 vydání fermanu, který sliboval novou úpravu správní a berní v oblasti drinopolské i ve vilajetech makedonských. Byla to však pouhá slova bez skutečného účinku, která nikterak nezmenšovala útrap křesťanského obyvatelstva v Makedonii, zatím co na hranici tureckobulharské zvýšená činnost makedonského komitétu způso-

bovala napětí tím povážlivější, ježto se posléze nezdála ani dohoda srbskobulharská o společný útok na Turecko vyloučena. V březnu 1897 mladý král srbský Alexander totiž navštívil okázale Sofii a byl tam vlídně přijat.

Obava, že společným postupem obou slovanských států po boku Řecka proti turecké moci svízelná otázka balkánská a tím i otázka dalšího osudu turecké říše vůbec bude přece jen nezadržitelně rozvinuta, vzrůstala tak neobyčejně a s ní i obava, že v této souvislosti znova se rozvinou zásadní rozpory velmocí, jež by mír evropský vážně ohrozily. Tu záleželo pak především mnoho na tom, jaká hlediska zvítězí vůči nebezpečí tomu v rozhodujících kruzích rakouskouherských i ruských, a proto obracel se zrak všech státníků evropských zejména do Petrohradu a do Vídně.

* * *

Zahraniční politika monarchie habsburské podléhala v devadesátých letech mnohem více než před tím nepříznivému vývoji vnitřních poměrů říše, jehož se tu musíme rovněž dotknouti, byť jen stručnými slovy. Vláda Taaffova dosáhla s počátku jakéhosi uklidnění poměrů a dočasného upevnění vládní moci tím, že přivedla roku 1879 slovanské národy k součinnosti s konservativním táborem německým v tak zvaném železném kruhu pravice. Jsouc opřena o tuto spolehlivou většinu proti německé levici, pokleslé posléze na 114 mandátů a roztříštěné na několik frakcí, budila zdání vlády konstitučně-parlamentní, ač opravdu rozhodující moc ve státu zůstávala při panovníkovi a v rukou byrokracie, na něm úplně závislé. Češi upustili od zásadní oposice státoprávní, vidouce její beznadějnost za tehdejšího stavu poměrů evropských, a v naději, že ústupnost jim bude splacena cennými ústupky na poli praktické správy státní i vydatnější podporou jejich kulturního vývoje podobně, jako toho byli již před tím dosáhli Poláci v Haliči svou oportunistickou politikou.

Některých ústupků domohli se Češi opravdu; tak nové úpravy jazykových předpisů o styku soudů a úřadů se stranami t. zv. Stremayrovým nařízením z roku 1881 a rozdělení pražské university na českou a německou roku 1882. Také Slovinci zaznamenali některé pokroky národní ve školství a zejména získáním převahy na kraňském sněmu v Lublani roku 1882; i v Korutansku dosáhl roku 1885 jazyk slovinský některých ústupků aspoň při řízení soudním. Přes to přese všecko nedosahoval souhrn zisků, jichž

Napětí na Balkáně.

Habsburská monarchie.

Režim Taaffův.

se slovanskému živlu za vlády Taaffovy dostalo v rámci království a zemí na říšské radě zastoupených, nikterak míry, jež byla nutná k jeho trvalému uspokojení a odstranění pocitu, že Slovan není již pastorkem, nespravedlivě odstrkovaným v říši habsburské. Byly to stále spíše jen drobty, které jim vláda velmi zdrženlivou rukou uštěďřovala z tabule hojnosti, pro Němce přistrojené. Příčina zdrženlivosti té tkvěla pak namnoze ve strachu před hlukem, který německý živel, zejména v zemích koruny české, spouštěl při každém, sebe menším opatření, jež mělo občanům slovanského jazyka urovnávatí trnitou cestu k rovnoprávnosti aspoň částečné.

Rozmach
německého
nacionalismu.

Tato podrážděnost německého živlu nesouvisela však jen s hněvem nad ztrátou výhradné moci ve vládě, kde solí v očích jim byla nejen skromná a nevybojná postava českého ministra krajana, Aloise Pražáka, dočasně také ministerstvo spravedlnosti spravujícího, nýbrž zejména výrazná osobnost zachránce rovnováhy v státním hospodářství, finančního ministra hraběte Dunajewského. Německý živel v zemích rakouských byl mocně zviřen také nepochybným vzrůstem vlastního národního sebevědomí a cítění, opřeného o rychlý rozmach moci sousední říše německé. Starší pokolení liberálních politiků německých, které s vírou ve samospasitelnost vídeňského centralismu spojovalo aspoň jistou míru přichylnosti k státním zájmům habsburské monarchie, ustupuje zřejmě nové náladě, která cíl svého snažení vidí pouze v národní velikosti a zájmech německých. Někteří, a jest to především akademická mládež, jsou strhováni k nepochybně irredentistickým snům hlučnou propagandou mužů, jako byl Jiří Schönerer. Jiní nebojují sice za svůj národní ideál s hledím tak otevřeným, kladou však také nad zájem státu a dynastie zájem jazyka německého, jemuž má býti stůj co stůj zachován jeho »Besitzstand« proti snahám slovanských kmenů, zejména Čechů a Slovinců, o rovnoprávnost. Výrazným projevem snah těch bylo nejen germanisační úsilí německého »Schulvereinu«, v zemích českých i slovinských zejména od roku 1881 postupně se rozvíjející, nýbrž i t. zv. linecký program německých národovců z roku 1882. Program ten žádal jednak zásadního uvolnění svazku se zeměmi uherskými osobní uníí a vypouštění z těsné souvislosti říšské země veskrze slovanské, jako byla Halič, Bukovina a Dalmacie; zbytek však, v němž německý živel mělo nabýti dokonalé převahy, hodlali němečtí národovci tím těsněji připoutati vztahem vskutku vasalským k císařství hohenzollerskému.

Linecký
program.

Vedle tohoto smělého programu, sahajícího na vlastní kořeny platné

ústavy, stála ovšem zároveň praktická snaha, zastaviti všecek další pokrok české věci rozbitím království českého jakožto správního celku a vytvořením uzavřených oblastí německého jazyka v jeho rámci, v nichž by rostoucí menšiny české byly všemi prostředky politického násilí udušeny a kde by zavládlo jednojazyčné, německé úřadování. V zemích alpských vůči Slovincům zůstávala sice v platnosti taktika zcela jiná, opřená o převahu německého živlu v zemských sněmech a správách, v Čechách však odpor německý proti přirozeným právům české většiny stupňoval se konečně tak, že na sklonku roku 1886 německá menšina dokonce opustila sněm pražský, aby tuhou resistencí pasivní roztržení země vybojovala a zároveň zabránila dalším úspěchům českým jak ve věcech školských, tak v otázce jazykové při úřadech veřejných.

Zostření boje
v Čechách.

Vláda Taaffova byla vůči tomuto rychle postupujícímu rozvášnění národním německého živlu ve zřejmé nevýhodě především proto, že od roku 1879 říše habsburská byla těsným svazkem spojeneckým spjata s Berlínem a zároveň v rostoucím soupeřství s Ruskem o věci balkánské, které se zejména roku 1887 stupňovalo tak, že málo chybělo k vypuknutí války. Císař i vůdčí politikové uherští, jimž na zachování německého spojení proti Rusku nejvíce záleželo, starali se proto důrazně o to, aby se nespokojenost německého prostředí dalšími ústupky Čechům i Slovincům nestupňovala, třebaže dynastii irredentistický přídech německého nacionalismu byl velmi nemilý.

V druhé polovici osmdesátých let bylo tak zjevno, že ani oportunistickou politikou a hledáním přízně panovníkovy horlivou součinností v kruhu pravice česká věc podstatných úspěchů dalších nedosáhne. Tím stávalo se však velmi nesnadným postavení strany staročeské, jež v čele s Fr. Lad. Riegrem nesla především zodpovědnost za postup české politiky ve Vídni i na sněmu českém a moravském. Skupina mladočeská, jež se byla dočasně jejímu vedení ve společném klubu na radě říšské podřídila, zahajuje s ní opět prudký boj, a to za velmi výhodných podmínek. Těsné spojení staročeského vedení s konservativní šlechtou a jinými stranami pravice, které jak v otázkách osvětových, tak v otázkách hospodářských jevíly v mnohém ohledu sklony nepochybně reakční, nebylo v Čechách nikdy populární a stíny jeho posloužily táboru mladočeskému k volebním úspěchům tím snáze, ježto od roku 1885 snížením censu volebního v okresech městských i venkovských rozhodně rostoucího vlivu docházela vrstva drobného měš-

Tiseň vedení
staročeského.

Rozmach
mladočešství.

fanstva a rolnictva, snáze přístupná zvučným heslům a přirozeně vznětlivější. Mladočešství, které mělo také v »Národních Listech« orgán publicistický mnohem účinnější, než byly listy staročeské, nabývalo proto stále více půdy pro svůj požadavek, aby české vedení ve Vídni ráznější struny napjalo a poručení pravice setřásl. V něm hlásila se stále důrazněji ke slovu zejména městská společnost advokátů, profesorů a úředníků, která hospodářskými pokroky národa byla zesílena, a svou výchovou školskou i literární, většinou již zcela českou, konservativní šlechtě se byla úplně odcizila. Zároveň vyrůstají však z těchto vnitřních zápasů českého tábora i jiné, význačné směry.

Realism.

Pokroky vědeckého snažení českého, korunované samostatnou univerzitou, daly především podnět k vzniku t. zv. realistického hnutí. Snahou jeho bylo především vytrhnouti myšlení české z těsných pout místní tradice a vystaviti je směle volnému průvanu evropských hledisek, změřiti přesnou methodou vědeckou dosavadní národní cíle i úsilí a vyprostiti se rozšířením osvětového programu ze soutěsky jednostranně politických sporů a hledisek. Vědecká pravda neměla při tom nalézati hráz ani v nejváženějších položkách dosavadního vlasteneckého inventáře, jak to ukázal spor o rukopis Královdorský, roku 1886 rozhořelý, ovšem k hlasitému pohoršení většiny národa, jež viděla v památkách těch především cennou oporu národního boje proti německví a v jejich zlehčovatelích zbabělé odrodilce. Opravdu směr realistický, ač se zřejmě odkláněl od některých obnošených hesel dosavadního národního boje a vinil jej vůbec z mělké vnějšnosti, znamenal zároveň i odklon od přílišné závislosti na německých zdrojích vzdělání svým větším zřetelem ke kultuře západní a novějším proudům evropským vůbec. Byl sice většinou obmezen na málo početnou obec vědeckých pracovníků, pomáhal však nepochybně probouzetí v mladém pokolení hnutí pokrokové, rychle do větší šíře se rozlévající.

Hnutí
pokrokové.

Hnutí to, podléhající mocně vlivům ruského a severského písemnictví, v překladech šířeného, bylo význačně dotčeno i myšlenkami sociálně opravnými a socialistickými; demokratická hlediska, hlavně heslo obecného práva volebního, nalézala v něm vřelou oporu a burcovala touhu po hlubokých změnách státního i společenského řádu. Tím vším prohlubovala se propast mezi mladou inteligencí českou a duchem, který ovládal pravici i kruhy sklonné ke kompromisu s církví a dynastií. Staročesství ztrácí půdu v ná-

rodě a nahromaděné napětí vypuklo zejména při sporu o desku Husovu v listopadu 1889 a v zápětí potom ještě více při t. zv. punktačním jednání.

Vláda Taaffova snažila se totiž usnadniti Němcům návrat na sněm český a zmírniti vůbec boj národnostní v Čechách poradami vůdčích mužů z tábora staročeského, německého a ze šlechty, jež se konaly ve Vídni 5.—19. ledna 1890. Porady ty dospěly opravdu k souhrnu návrhů, které přinášely sice také českým požadavkům některé drobné ústupky, v celku však přály více hledisku německému. Pokus o jejich provedení ve správě státní a uzákonění na sněmu českém rozpoutal proto tak živelný odpor českého prostředí, že strana staročeská v něm takřka naráz utonula. Ztrácí téměř všechny mandáty v říšské radě a volené zastupitelstvo českého národa ve Vídni, složené z Mladočechů, zesílených několika význačnými jednotlivci z kruhu realistického, jako byli Masaryk, Kramář, Kaizl, staví se mimo kruh pravice a v důraznou opozici proti vládě Taaffově.

Punktační
r. 1890.

Vítězství
mladočeské.

Postavení vlády stalo se tím velmi svízelným, ježto také u Slovinců rozpor mezi liberální a klerikální skupinou se hlásil a zejména tábor německých konservativců ze zemí alpských se povážlivě hroutil. Podlamoval jej jednak vzrůst německého nacionalismu i v zemích těch, zároveň však také proudy křesťansko-sociální, které pod vedením mužů, jako byl vídeňský antisemita Karel Lueger, zvířily drobný lid městský účinnou demagogií a nedaly se ani vládou, ani církví, ani šlechtou tak pohodlně ovládati, jako předchozí voličstvo konservativní strany. Podobně jako v Čechách, i tu působilo značně snížení censu volebního, které ovšem nikterak nepostačilo vrstvě nejnižší, zejména dělnictvu. Naopak, volání po obecném právu hlasovacím vzrůstalo ve všech zemích rakouských, stejně jako tu vzrůstal i počet sociálně demokratických organizací. Taaffe pokusil se sice čeliti nárazu mladočeské opozice pouhým přezíráním jejím a málo obratným režimem místodržitele Františka hraběte Thuma v Praze. I český ministr krajan mizí posléze z jeho kabinetu a vláda pokouší se kusy punktačního vyrovnání Němcům příznivé přece provéstí vládními nařízeními a přehlasováním Čechů na sněmu pražském.

Alpské země.

To zvyšovalo ovšem opoziční náladu českého poselstva ve Vídni a na sněmu v Praze došlo 17. května 1893 k hlučné obstrukci, která byla výrazem opravdové roztrpčenosti národa proti vládnoucí soustavě. Důležité bylo však, že se roztrpčenost ta projevovala i v jiných zjevech, zásadně ohrožujících základy mocnářství, tak jak je prosincová ústava byla určila. Postup

mladočešství byl provázen oživením státoprávních hesel v Čechách, zároveň však počali se tu v kvasu obecné nespokojenosti na sklonku osmdesátých let probouzeti touhy po zahraničních vztazích, které by zoufalý boj českého živlu podepřely zvenčí bez ohledu na dočasné zájmy a sklony habsburské dynastie i vládní politiky.

Češi proti trojspolku.

Tak zazněl již roku 1887, kdy se Vídeň zjevně chystala pro věci bulharské k srážce s Ruskem, z tábora českého nepokrytý odpor proti tomu i proti spolku s Německem, a zejména od chvíle, co se v Evropě počalo hlasitěji mluvíti o možnosti rusko-francouzského spojení, tlačily se v Praze vedle slovanských hesel do popředí okázalé sympatie k Francii. Světová výstava v Paříži roku 1889 přivedla mnoho Čechů do Francie, mezi nimi i výpravu sokolskou, jež tu byla přátelsky přijata. Zejména způsobila však roku toho v Čechách rozruch jiná událost, vyšlá z kruhu universitního studentstva pražského, které právě roku 1889 svým novým »Časopisem českého studentstva« okázale zdvihlo prapor pokrokových i národně radikálních myšlenek. Akademický spolek český zaslal totiž v srpnu u příležitosti otevření nové Sorbonny slavnostní adresu studentstvu francouzskému. V ní zejména slova »Vy jste ve Francii dosáhli těch ideálů, po nichž my toužíme« poplašila vídeňské úřady nemálo jako domnělý projev republikánského a vůbec buřičského, ježto také obnovení socialistické internacionály v Paříži právě tehdy obecnou pozornost k sobě obracelo; a nadto byl český projev sympatií k Francii, kde ještě doznívalo protiněmecké napětí boulanžistické, sám o sobě vládě Taaffově velmi nepříjemný z důvodů zahraničních.

Jubilejní výstava r. 1891.

Spolek byl proto rozpuštěn, ale pokrokově radikální, protirakouské hnutí v mládeži české tím jen ještě vzrostlo, jsouc v zápětí jitřeno zmíněným již sporem o desku Husovu i vírem protipunktačním. Také jubilejní výstava roku 1891 byla v ohledu tom a vůbec pro vzrůst národního sebevědomí českého obdobím neobyčejně důležitým. Národ, který se octl v ostré opozici proti Vídni, uvědomoval si všechny pokroky, kterých i na poli hospodářském byl dosáhl za sto let od chvíle, co první jitřenka mu zase vzešla. Vědomí to se pak vyhraňovalo mimoděk v představu, že češství jest nyní již schopno své právo na svérázné bytí nevymáhati jen v těsném rámci rakouské monarchie, nýbrž v Evropě vůbec, státi se národem v dokonalé plnosti toho pojmu. A do nálady té vpadly zprávy o slavnostech kronštatských, o spojení Francie s Ruskem, které podstatně měnilo poměry evrop-

ské rovnováhy, porušené před tím převahou trojspolku. Českému živlu svítila nová naděje na možnosti, které byla léta sedmdesátá pochovala, a výstava pražská stává se výrazným místem k projevu tohoto citění, když sem studentstvo svolává sjezd slovanské mládeže a když bezmezná nadšení vítá jak deputace slovanských národů, tak hloučky francouzských gymnastů.

Marně snažila se Vídeň tlumiti tyto projevy, které ukazovaly, jak ostře se opět nálada českého vzdělaného prostředí obrací proti hlediskům, na nichž spočíval trojspolek. Obavy z hnutí toho vzrostly v době následující jen ještě více, když zesílená odvaha nového pokolení českého, rozhlížeti se samostatně po Evropě, byla znova a znova dokazována nejen úspěchem literárních podniků, jako byla »Vzdělávací knihovna« a »Knihovna nauk sociálních«, nebo některé nové, jadrně pokrokové a sociologickými problémy se obírající revue, nýbrž i projevy, jako bylo vyslání studentské deputace k hrobu Komenského do Naardenu a zejména zájezd sokolský k veliké slavnosti gymnastů francouzských do Nancy v červnu roku 1892.

Sokolové v Nancy (1892).

Zájezd ten budil neobyčejnou pozornost i v diplomatických kruzích německých. Již 23. května tvrdil německý velvyslanec ve Vídni, princ Reuss, že cílem české výpravy do Nancy jest, »um dort in panslavistischem und franzosenfreundlichem Sinne gegen den Dreibund zu demonstrieren«, a také německý vyslanec v Paříži, hrabě Münster, psal ještě před příjezdem Sokolů se zřejmou obavou o tom, jaký dosah věc má prý pro vzružení francouzského ducha revanše. Bylo zjevno, že se česká otázka tak sune opět neodbytně na evropské jeviště, že se stává novou položkou v rozvaze sil, obrácených proti německému rozpětí, a že ta tam je doba, kdy český živel v železném kruhu pravice dodával podunajské monarchii ráz státu poměrně uklidněného a vnitřně se zpevňujícího na základech dualistických.

Nyní zaznívají nejen opět ostřeji hesla státoprávní z úst mladočeských zástupců v parlamentu vídeňském, nýbrž vláda Taaffova, zeslabená také odstoupením svého nejvýznačnějšího člena, Poláka Dunajewského, naplňuje se zároveň obavou, aby vzrostlý radikalismus mladé inteligence v Čechách nehledal pro své národní i demokratické vzněty cesty podobné, jako polské nebo ruské spiklenectví. Opravdu nabývala výbušná nálada v pokrokových kruzích studentské mládeže pražské, která se snažila namnoze přijíti také v dotek s hnutím dělnickým, některých rysů revolučního zbarvení, příkře zahrocených proti symbolům dynastického a zpátečnického rakušactví. Byly to sice většinou jen drobné demonstrace a pokoutné pokusy o tajné spol-

Vzrůst radikalismu v Čechách.

kaštví, jež byly vskutku bezmocné vůči tíze vládního stroje, tím spíše, jež to neměly náležitě opory v dospělých vrstvách národa, kterým namnoze postačovaly řečnické protesty na schůzích, připomínajících nedodržené sliby státoprávních reskriptů Františka Josefa I. Vláda Taaffova dodala však, z části ze skutečné obavy, z části ze snahy po pomstě nepohodlné parlamentní opozici mladočeské, zjevům těm zřejmě okázalosti tím, že 13. září 1893 uvalila na Prahu výjimečný stav.

Omladina.

Ukvapený čin a ještě více vzrušující proces t. zv. Omladiny, který v zá- pětí následoval, obrátil zraky Evropy k věcem českým měrou zcela nebý- valou, a představa, že habsburská monarchie prožívá krizi opravdu těžkou, její vlastní základy ohrožující, rozšířila se ještě více, když v listopadu 1893 dokonce způsobem zcela neočekávaným padlo i ministerstvo Taaffovo. Ne- boť pád jeho ukázal, že také sociální otázka v monarchii se stává palčivou se svými demokratickými důsledky.

Pád vlády
Taaffovy
(1893).

Příčinou pádu vlády, která se byla od roku 1879 jako »Ministerium des Kaisers« — František Josef I. sám ji tak označil — držela drobnými prostředky pružné obratnosti svého šéfa, bylo především veliké zeslabení stran, o něž se mohla opřít v parlamentu. Věc urychlil však značně i smělý pokus nového ministra financí, Emila Steinbacha, odsunouti palčivé spory národnostní na vedlejší kolej nejen vážnými otázkami státně hospodářskými, jako bylo zavedení zlaté měny, nýbrž také přímým uchopením problému volební reformy, po níž stále důrazněji volala nejen strana sociálně- demokratická, nýbrž i jiné skupiny opozičního tábora, zejména Mladočeši. Vládní předloha, která značně rozšiřovala volební právo v kurii městské i venkovské, měla jim vzít vítr z plachet, ale odpor, který vzbudila nejen u dvora a v konservativním táboře, nýbrž i u německých liberálů, byl tak prudký, že vláda Taaffova mu neodolala. Padla a dědictví po ní převzala koalice těch, kdož nad ní byli zvítězili, totiž Poláků, skupiny šlechticko- klerikální a německých liberálů.

Vláda koaliční.

Předsednictví nové vlády dostalo se knížeti Alfredu Windischgrätzovi, ministerstvo financí předáku českých Němců liberálních, Arnoštu Plenerovi. Postavení koaliční vlády bylo však od počátku svízelné. Volební reforma byla otázka neodbytná, kterou nebylo lze laciným výkupným zažehnati. Opozice složená z německých pokrokových živlů i z českých zástupců uží- vala jí neúnavně k útokům na vládu, která zároveň trpěla i tím, že její ně- mecko-liberální složka byla vydána rostoucímu tlaku jak krajních nacionalů

německých, tak i křesťanských sociálů, proti nimž episkopát rakouský v zá- jmu vládním bez úspěchu se dovolával papežského zakročení. Zároveň sna- žil se kníže Windischgrätz marně odsunouti palčivou otázku českou stranou pohodlným tvrzením, že nezná otázky takové, a zvýšením policejní i soudní represe v Čechách.

Národní spor a vření v Čechách zůstávaly nejtěžší chorobou říše a k to- mu přistupovaly ovšem i školské otázky slovinské, kterých konservativní tábor nemohl přece jen úplně řešiti tak, jak německá rozvášněnost národní toho žádala. Výsledek byl, že v červnu 1895 koalice se rozpadla a kabinet Windischgrätz-Plenerův i se svými vůdci zmizel v propadlišti, zanechávaje po sobě jako trvalou památku jen zesílení vojenské pohotovosti monarchie zákonem z 25. prosince 1893, který nově upravoval zeměbranceckou službu. U Františka Josefa I. pak, jenž od počátku koaličnímu kabinetu nebyl valně nakloněn, se tím jen ještě utužilo přesvědčení, že jedinou možnou vládou v Cislajtánii jest vláda úřednická, jež nevyrůstá sice z většiny parlamentní, nýbrž z vůle panovníkovy, dovede si však nezbytnou základnu finanční a zákonodárnou ve sněmovně opatřovati obratným oportunismem a zmírňo- váním stranických nárazů. Vládě takové bylo ovšem třeba postaviti se ji- nak, než činila koalice, k otázce reformy volební a hledati zároveň opět lepší styky s českým poselstvem na radě říšské.

Její pád
(červen 1895).

Tím byla straně mladočeské, kterou poselstvo to zosobňovalo, pootevře- na cesta ke kladné činnosti státnické, ale za podmínek dosti nevýhodných. Její vůdčí členové upozornili sice na sebe ve Vídni opětovně vynikajícími výkony řečnickými, doma však jejich základna, jakožto strany všecek národ zastupující, nebyla již úplně spolehlivá. Mladočešství bylo od počátku otřá- sáno rozporem mezi svými zdrženlivějšími, spíše ke kompromisu sklonnými zástupci, a křídlem pěstujícím opozici hlučnou; jeho vůdčí orgán »Národní Listy« podléhaly často náladové neukázněnosti. Zároveň ukazovalo se však, že ani český liberalismus neujde zásadní krizi, která stíhala všechny liberální strany souvěké. Zejména mládeži, mocně dotčené pokrokovými i radikál- ními náladami, jevila se strana mladočeská příliš vlažnou a pouhými slovy bojující jak v ohledu národním, tak ve snaze o novou úpravu řádů společ- ských a demokratická hlediska. Bylo jí dáváno za vinu, že vůči vládní per- sekuci, vrcholící v procesu t. zv. Omladiny, nedovedla odpor národní učiniti dosti heroickým a jadrně rozdmýchati protirakouskou vlnu, že zůstává polo- vičatou v otázkách státoprávních a podléhá příliš buržoasním náladám i pla-

Krise českého
liberalismu.

Nové útvary
stranické.

né frázi. Vedle zbytků staročeství, sblíživých se namnoze s novými ná-
běhy k vytvoření strany vedené duchovenstvem, a vedle tábora dělnického,
který v sociální demokracii nalézal své těžiště, počíná s mladočestvím stále
prudčeji soutěžit radikálnější strana pokroková samostatnými kandidatu-
rami. Zároveň obracel se však proti němu působivě i kritický hlas předáka
někdejšího vědeckého realismu, T. G. Masaryka. Masaryk se byl sice již
v září 1893 vzdal mandátu, do života veřejného zasahal však dále působivě
zejména ve svém listě »Čase«, a zachoval věrnou družinu stoupců, které
zůstal název realistů.

K. Badeni.

Vše to podhlodávalo tedy doma znenáhla všenárodní působivost mlado-
čeství, v prostředí vídeňském zůstávala strana však zosobňovatelem české
oposice, k níž císař chtěl zaujmouti nyní postavení méně prezíravé, než
dotud. Po krátké vládě přechodní byl totiž v čelo ministerstva povolán
haličský hrabě Kazimír Badeni. Polský šlechtic ten snažil se nejprve roz-
řešiti otázku reformy volební zřízením nové, páté kurie, o 72 mandátech,
v níž měli mítí hlas všichni občané aspoň 24 let staří a nejméně šest mě-
síců v místě volebním osedlí. Myšlenka zvítězila opravdu, nový zákon
volební byl 14. června 1896 sankcionován. Nepřinášel sice nikterak rov-
nosti voličského práva, neboť vskutku o 353 mandátech poslanecké sněmov-
ny rozhodovalo v rozličných kuriích velmi nepoměrně jen 1³/₄ milionu
obyvatel, a pouze 72 mandátů bylo opřeno o 5¹/₂ milionu voličů. Přes to
byl to významný krok k další demokratisaci veřejného života v Rakousku
a zesílil značně strany, jež se opíraly o nejširší vrstvu obyvatelstva, zejmé-
na sociální demokracii.

Volební
reforma
r. 1896.

Ústup v české
otázce.

Zároveň snažil se Badeni připravit i řešení české otázky cestou pod-
statně jinou než vlády předchozí. Hned po nastoupení zrušil výjimečný
stav v Praze, vymohl zkrácení trestů odsouzeným omladinářům a odvolal
v únoru 1896 i neoblíbeného hraběte Thuma z místodržitelství pražského.
Tím byla zřejmě rovnána cesta k návratu českého poselstva do vládní vět-
šiny a od počátku roku 1897 očekávalo se s napětím, jak bude polský stát-
ník řešiti nejožehavější otázku řádů jazykových u úřadů v Čechách, o níž
byly především ztroskotaly punktace Taaffovy. Byloť zřejmo, že každý
ústupek Čechům vzbudí hlučný odpor rozhodných nacionálů německých
a napětí z toho vznikající bylo pro vážnost říše na venek tím osudnější,
ježto zároveň také v její druhé, uherské polovici politický neklid vzrůstal.

Postavení národností, jež tu byly obětí maďarské národní i státní myš-

lenky, bylo ovšem podstatně jiné než před Litavou. Tlak státního stroje
v rukou maďarského šovénství byl tak drtivý, že dusil v zárodku takřka
všechnu účinnost protestů potlačených. Slováci, dualistickým režimem
mnohem důkladněji než kdy před tím odříznutí od kulturních vztahů
k českému prostředí, byli takřka úplně umlčeni; hrstka jejich uvědomě-
lých vlastenců, zbavená vši možnosti působení opravdu politického, udržo-
vala plamének národní sebedůvěry namnoze jen v ústraní všeslovanskými
sny a jevila se maďarskému rozpětí takřka jistou kořistí. Při volbách roku
1895 podařilo se sice dohodou mezi Slováky, Srby a Rumuny v Uhrách,
smluvenou muži, jako byl Pavel Mudroň, Michal Polit a Jiří Pap, získati
pro utlačované národnosti několik mandátů v říšském sněmu; tím se však
zatím jen ještě více zjitřilo státní úsilí maďarisační, které zcela cynicky
přiznával ministerský předseda Bánffy a jež mělo v mužích, jako byl
Bela Grünwald, neúnavné organisátory. Pokus rumunských národovců,
přednésti přímo císaři své žalobné prosby, vynesl původcům jeho jen chlad-
né odmítnutí ve Vídni a doma roku 1895 přísné potrestání pro zločin agi-
tace proti státní myšlence uherské.

Poměry
v Uhrách.

Toto rumunské hnutí, hlavně v Aradu soustředěné, mělo sice jakousi
oporu v »Lize pro kulturní spojení všech Rumunů«, roku 1894 v Bukurešti
založené; nesáhlo však dosti hluboko do ngramotné masy lidu a živořilo
jen pokoutně tím spíše, ježto hohenzollerská dynastie v Rumunsku vlád-
noucí byla tajnou smlouvou k trojspolku připoutána a tím nucena, odmítati
všechnu pomoc zahraniční irredentě. V Chorvatsku rostla sice národní opo-
sice proti vládě maďaronské korupce, zosobněné v bánu, hraběti Khuen
Hedervarym, a jeho unionistických »mamelucích«, ale účinnost její byla
podstatně zeslabována vzájemným bojem Srbů a Chorvatů, podněcovaným
přílišným lpěním na dějinných nárocích právních i církevními motivy.
Když při návštěvě císaře Františka Josefa I. v Záhřebě v říjnu roku 1895
chorvatské studentstvo uspořádalo hlučné demonstrace protivládní, spálilo
při nich před pomníkem Jelačičovým za zpěvu národní hymny nejen ma-
ďarský, nýbrž i srbský prapor, a v zápětí potom, ještě před smrtí svého
vůdce Ante Starčeviče (†1896), tříštily se i chorvatská strana práva neblahou
činností Dr. Josipa Franka na dvě frakce vzájemně se potírající a bez úspě-
chu připínající své trialistické naděje k Vídni. Také v Dalmacii hlučné boje
mezi chorvatským a srbským táborem, na příklad roku 1894 v Dubrovniku
při slavnosti pomníku Gunduličova, tříštily slovanskou frontu, kdežto

Rumunské
hnutí.

Chorvatsko.

Bosna.

v Bosně, ujařmené obratnou rukou Benjaminu Kallaye, pečovala rovněž o zjitření těchto nesvárů horlivá propaganda katolická sarajevského biskupa Dra Stadlera, proti níž srbské obce pravoslavné stížným listem císaři roku 1896 marně pozdvihly svůj hlas. Byly i tu ovšem zjevy, jež pozornému oku věštily možnosti nového, úspěšnějšího vývoje jihoslovanského prostředí; tak na příklad od roku 1895 obnovený styk chorvatské studující mládeže s Prahou, který vedl k užitečnému rozšíření obzoru politického a novému pokrokovému hnutí v chorvatském prostředí. V celku však zůstávalo panství maďarské státní myšlenky v zemích koruny sv. Štěpána zatím neotřesené a aspoň s jakýmsi zdáním pravdy mohl hrabě Julius Andrassy roku 1897 odůvodňovati nárok Maďarů na vůdčí úkol v rakousko-uherském mocnářství tvrzením: »Wir bilden einen einheitlichen Staat von großer Vergangenheit, Oesterreich ist eine Nationalitäten- und Provinzenmosaik ohne innere Einheit.«

Zaostalost uherská.

Pro postavení dualistické monarchie v Evropě bylo při tom ovšem zřejmě s nevýhodou, že tento domněle pevný stát uherský, který jí měl dávat hlavní oporu, byl opravdu v jednotě udržován namnoze jen zaostalostí svých polofeudálních řádů, jedinou to spolehlivou zárukou maďarského vrchprávní nad ostatními národy v Uhrách, kde na příklad volební právo mělo jen 5¼% obyvatelstva. Skutečnost ta byla sice zakryta lesklým průčelím hmotných i technických pokroků, kterými se zejména Budapešť honosil, ale rozvoj tento byl zase příliš zjevně zatížen pronikavou korupcí židovsko-východního přístřihu. Význačným rysem postavení maďarského živlu v habsburské monarchii zůstával nadto jeho nedostatečný souzvuk s dynastií.

Císař a Maďaři.

František Josef I. vedl si sice ve svém vztahu k státu uherskému velmi korektně, jako panovník vpravdě ústavní, nesl však těžce kult, který značná část národa maďarského okázale připínala k jménu Kossuthovu i k revoluci let 1848—1849. Zejména činila tak opoziční strana, jež žádala úplné nezávislosti Uher ve všech otázkách státních. Většina říšského sněmu byla naproti tomu sice zásadně ochotna spokojiti se v celku se základnou vyrovnání z roku 1867, v praxi však vymáhala rovněž rozličné ústupky znova a znova, jako bylo na příklad roku 1889 označení »císařský a královský« pro společné vojsko, a od císaře dělily i ji namnoze její liberální sklony ve věcech náboženských. František Josef I. cítil zejména za kruté pokoreň, když byl roku 1895 donucen jmenováním nových magnátů pomoci

k vítězství zákonům stanovícím občanský sňatek, úplnou svobodu kultu a rovnoprávnost židů v Uhrách, přes to, že se před tím byl proti nim sám nepokrytě vyslovil, a také stolice papežská je ústy nuncia Agliardiho ostře odsoudila. Pokoreň bylo pak dovršeno i tím, že císař byl nucen 15. května 1895 propustiti dokonce svého ministra věcí zahraničních, hraběte Kálnokyho, jenž se byl střetl s ministerským předsedou uherským, baronem Bánffym, o postup vůči nunciovi ve věci té.

Pád Kálnokyho (květen 1895).

Dynastie habsburská, které vzrostlý boj národnostní podlamoval základnu moci před Litavou, neměla tedy ani k zalitavské državě své říše přirozeně vřelých vztahů, a do budoucnosti hrozila věc ta ještě nepříznivějším vývojem, ježto bylo veřejným tajemstvím, že arcivévoda František Ferdinand d'Este, který roku 1896 po smrti svého otce Karla Ludvíka se stal nástupcem trůnu, Maďary vášnivě nenávidí. Již 28. března 1895 psal o tom obšírně německý vyslanec hrabě Eulenburg jako o věci, pro budoucí vývoj povážlivé, a císař Vilém II. to potvrzoval na základě svých osobních dojmů.

Slabost na venek.

Za poměrů těch bylo přirozené, že u vídeňského dvora značně ochladl sklon k ráznější politice zevní, který byl se rozvinul v letech po kongresu berlínském a jehož působení ještě roku 1888 vedlo takřka k srážce s Ruskem. Výrazně charakterisoval změněné poměry hrabě Badeni vůči rakouskému vyslanci v Paříži, hraběti Wolkensteinovi, v listopadu 1895 slovy: »Ein jeder Krieg ist für Oesterreich eine Unmöglichkeit. Ein Nationalitätenstaat kann keinen Krieg ohne Schaden führen. Sieg oder Verlust bildet bei einem Konglomerat von Nationen fast die gleiche Schwierigkeit.« Také nový ministr zahraničních věcí, Agenor hrabě Goluchowski, byl nucen uznati to.

Hrabě Goluchowski.

Goluchowski, choť princezny Muratové, byl grandseigneur, zdomácnělý v nejvyšší společnosti evropské a prostý vši kancelářské pedanterie, jaká vyznačovala jeho předchůdce. Jako Polák nemiloval Ruska a shodoval se s císařem i v tom, že by rozhodný postup cářské moci v Cařihradě měl býti se strany Rakouska brán za casus belli. Byl však zároveň nucen přiznati, že by postavení habsburské moci pro případ takový bylo velmi svízelné. V Bulharsku ztratila od pádu Stambulovova úplně půdu a v Srbsku byl vliv její rovněž povážlivě ohrožen, zvláště, když v dubnu 1895 na nátlak skupštiny Milan byl, ovšem se zvýšením apanáže, zase ze země odstraněn a královna Natalie nabyta tu aspoň na chvíli u svého syna, krále Alexandra,

Srbsko.

slovo spolu s radikálním ministerstvem Simičovým, k Rusku se klonícím. Tajná smlouva s Rakouskem, kdysi králem Milanem uzavřená a roku 1889 prodloužená, nebyla již roku 1895 obnovena a ministr Novaković dal o tom dokonce důvěrnou zprávu ruskému vyslanci, baronu Rosenovi.

Srbské poměry byly ovšem vratké, zítřek mohl přinést novou jejich změnu ve vnitřním i zevním ohledu, zatím nemělo však Rakousko na Balkáně žádného bezpečného klienta a zároveň jevila se také opora o Anglii proti Rusku stále pochybnější, ač Goluchowski činil ve směru tom vše možné pokusy, aby se jí zajistil. Proto přiměl i starého císaře, aby zajel v březnu 1896 návštěvou ke královně Viktorii za jejího pobytu v Nizze. Účinek snah těch byl však více než pochybný, neboť rozladění mezi Berlínem a Londýnem, jež vyvrcholilo v depeši Krügrovi, vrhlo své stíny i na tyto věci. Zároveň nesli však ve Vídni velmi těžce, že německá politika nejevila nižádné valné ochoty, v náhradu za to podepřítí vši svou vahou rakouské zájmy na Balkáně, nýbrž že se od všech závazků takových odtahovala, hledíc si spíše sblížení s Petrohradem. Také odhalení, jež učinil Bismarck v říjnu 1896 o někdejší tajné smlouvě rusko-německé, nebyla s to, aby ve Vídni působila povzbudivě. Nedůvěra a utajená nechuť k neklidnému spojenci německému prozrazovala se tu chvílemi proto tak zřejmě, že německý vyslanec, hrabě Eulenburg, opětovně vyslovoval obavu, aby u Františka Josefa I. konečně přece nedosáhl rozhodujícího vlivu tábor konservativní šlechty, který nezapomněl úplně pokoření z roku 1866 a mluvil o možnosti dohody s Ruskem, jež by umožnila Habsburkům, setřásti rostoucí závislost na Berlíně.

Opravdu nebyla ovšem dohoda dosahu tak velikého možná. Překážel jí zejména zásadní odpor Uhrů i proti vydání celé oblasti balkánské ruskému vlivu, i proti jakékoliv dělbě oblasti té, které by mělo za následek přírůstek slovanského živlu v habsburské monarchii. Tím vším byla politika mocnářství hnána do jakési slepé uličky a omezena na snahu, zachovatí zatím na Balkáně stůj co stůj status quo a čelití všem přesunutím moci, jež jej mohly podstatně ohrozití.

Skutečnost, že ruská politika za Mikuláše II., ovšem z důvodů podstatně jiných, na Balkáně rovněž zdržlivě si vedla, umožnilo proto jakési zevní sblížení obou soupeřů, jaké od roku 1885 nebylo vídáno.

Rakouský vyslanec v Rusku, kníže František Liechtenstein, snažil se vývoj věci všemožně usnadnití a již cářská návštěva ve Vídni v srpnu 1896

byla v ohledu tom provázena příznivými náznaky. Zatěžkáci zkoušku smírné náladě přinesla ovšem teprve krétská otázka a hrozící srážka Řecka s Tureckem, která mohla mítí za následek válečné rozvinutí celé otázky balkánské, kdyby jak z Vídne, tak z Petrohradu nebyly učiněny náležitě kroky k obmezení vznikajícího požáru. Proto čekal všecek diplomatický svět s napětím, jak si povede ve věcech těch nový, v lednu 1897 jmenovaný ruský ministr věcí zahraničních, hrabě Muravěv, a zejména návštěva císaře Františka Josefa I. v Petrohradě ve dnech 27.—29. dubna roku toho jevila se událostí neobyčejně důležitou.

Opravdu měla kladný výsledek. Z jednání, které se tehdy konalo v Zimním paláci petrohradském, vyšla dohoda pro vzájemný poměr Rakouska a Ruska velmi důležitá, která opravdu zažehnala aspoň pro nejbližší leta možnost jejich nepřátelské srážky. Podstatu ústní dohody té snažil se vystihnouti Goluchowski po návratu do Vídne v notě, zaslané 8. května rakousko-uherskému vyslanci v Petrohradě, především tvrzením, že mezi zájmem obou velmocí v oblasti balkánské není zásadní různosti a že naopak cílem jejich jest »d'établir une ligne de conduite commune dans les affaires d'Orient« loyální součinností vzájemnou a klidným řešením případných zápletek. Pokud to možno bude, vynasnaží se tedy ruská i rakouská politika zachovati tu status quo, a kdyby toho nebylo lze dosáhnouti, zavazují se obě mocnosti, že nebudou pro sebe na Balkáně hledati žádných výbojů, aniž je dopustí ve prospěch jiných velmocí. O Cařihradu, úžinách mořských a jejich nejbližším zázemí dohodli se dále, že řešití otázky ty přísluší jen souboru všech mocí evropských, jež podepsaly smlouvy z let 1856 a 1871. Rakousko vyslovalo však již předem svůj souhlas s ruským hlediskem, že závora úžin má v každém případě bránití zásadně a trvale přístupu cizích válečných lodí do moře Černého.

V jiných otázkách balkánských byla pro případ nezbytných změn přítomného stavu se strany ruské vyslovena především ochota, nečinití Rakousku překážek, kdyby se rozhodlo ve vhodné chvíli změnití v úplnou anexi dosavadní obsazení Bosny a Hercegoviny i právo na vojenské posádky v sandžaku novopazarském. V kraji mezi Janinou a jezerem Skadarským měl vzniknouti nezávislý státeček albánský, zasahající dosti hluboko do nitrozemí. Zbytek tureckého panství na poloostrově měl pak býti v případě nutnosti rozdělen mezi Srbsko, Bulharsko a Řecko na základě pozdější podrobné dohody Vídne s Petrohradem, při níž mělo se sice při-

Poměr
k Německu.

Poměr
k Rusku.

František
Josef I.
v Petrohradě
(duben 1897).

Dohoda
rusko-rakouská.

hlížeti k přirozeným i historickým nárokům jednotlivých národů balkánských, zároveň však také k požadavku jejich vzájemné rovnováhy, aby žádný stát balkánský nenabyl přílišné převahy nad druhými. Majíce takto na zřeteli uklidnění poměrů balkánských, rozhodly se podle tvrzení Goluchowského obě velmoci »sledovati v oblasti té od nynějška politiku dokonalého souladu a vyhnouti se proto všemu, co by mohlo zploditi prvky příkoří nebo nedůvěry mezi nimi.«

Výhrady
Muravěvovy.

Tuto písemnou formulaci dohody dosažené ústním jednáním petrohradským odevzdal tedy kníže Liechtenstein ruskému ministru věci zahraničních a Muravěv potvrdil to 17. května obdobnou notou, v níž opakoval v celku vývody hraběte Goluchowského, ale ovšem s význačnou poznámkou, že by prý případná anexe Bosny a Hercegoviny vyžadovala předchozí úvahy o některých podrobnostech, zejména při sandžaku novopazarském, jehož hranice nikdy přesně nebyly stanoveny. A také vytvoření svobodné Albanie a rozdělení ostatního území tureckého jeví se Muravěvovi jako »questions d'avenir sur lesquelles il serraít prématuré et bien difficile de statuer actuellement.«

To byly tedy, jak Muravěv sám poznamenal, »nuances d'interprétation« ne nezávažné, jejich vytčení neznamenalovšak nikterak zásadní odpor Ruska proti navrženému řešení a také ruský ministr připouštěl výslovně »la parfaite conformité de notre manière de voir quant aux grandes lignes politiques si heureusement établies lors de notre récente entrevue.«

Zisky Bulharska a Srbska.

Nebylo tu tedy provedeno rozdělení oblastí vlivu rakouského a ruského na Balkáně, jaké z Berlína opětovně bylo doporučováno. Naopak, možnost těžkých rozporů v budoucnosti zůstávala i v petrohradské dohodě skryta, pro mír evropský ve chvíli té bylo však velikým ziskem, že došlo aspoň k této obecné úmluvě, dobrou vůli k svornému řešení případných otázek vyznávající, a důsledek věci byl ihned zřejmý v zdrženlivém postupu obou států, pro něž přímé zasažení do boje řecko-tureckého bylo zvláště lákavé, Bulharska a Srbska. Neboť uposlechlly opravdu společné noty rusko-rakouské z 29. dubna, jež je varovala před účastí v boji, a zachovaly neutralitu. Ovšem nikoliv zcela zadarmo. Sultán slíbil totiž vydání beratu, jímž by v Makedonii k eparchátu bulharskému byly přičleněny zatím aspoň nové eparchie v Strumici a Dibře, dovolil Bulharsku také zřízení konsulární agentury v Bitolji, kdežto Srbsko zase získalo ústupek, že na metropolitní stolec v Skoplji měl přijít srbský smýšlející archimandrita Firmilian; nad-

to dostalo se mu i slibu, že sultán nebude zakazovati zřizování srbských škol ve vilajetu bitolském i soluňském. Řecký zájem v Makedonii, opřený především o církev, utrpěl tedy již těmito ústupky sultánovými těžkou porážku; ještě větší zklamání způsobilo však Řekům jejich úplné osamocení v boji, který od počátku pro ně velmi nepříznivě se rozvíjel.

* * *

Velení tureckého vojska v Makedonii soustředěného ujal se Edhem-paša, maje po boku ovšem skupinu německých důstojníků instrukčních v čele s Grumbkowem-pašou. Při skrovné péči, kterou Abdul Hamid výcviku a technickým potřebám vojenství tureckého věnoval, nevěštilo se armádě jeho mnoho dobrého. Než v zápětí se ukázalo, že ani u Řeků vojenská pohotovost není nikterak rovna jejich národnímu nadšení. Řecký oddíl, který v Epiru pronikl až k Janině, doufal, že vpadne ze západu v bok hlavnímu sboru tureckému na hranici thessalské, sbor ten nabyl tu však obratem ruky hned na počátku boje naprosté převahy; 24. dubna zmocnili se Turci Tynnavosu, místa zvláště důležitého v hraničním horstvu, a den potom vtáhli již do Larissy. Řecké vojsko ustupovalo před nimi v nepořádku k Farsalu a jeho sny o velikém vítězství byly naráz ty tam. Neboť ani loďstvo řecké nedovedlo rozvinouti s úspěchem své převahy a na místo smělého postupu do Makedonie nastal Řekům těžký úkol, hájiti ohroženou vlast před vpádem nepřítele číselně silnějšího.

Válka řecko-turecká.

Ústup Řeků.

V Athénách bouře veřejného mínění smetla ihned s vládního stolce ministerstvo Delyannisovo, ohrožovala však i samu dynastii, a zároveň obrátila se nová vláda Rhallisova s prosbou o zakročení k velmocím, jejichž důtklivé rady před tím Řecko tak sebevědomě bylo odmítalo. Nezbyvalo však nic jiného, neboť další postup turecký drtil neúprosně chabou obranou; 4. května Edhem-paša prorazil u Velestinosu hlavní postavení řecké, 6. května byl Farsalos a dva dny potom i Volo v jeho rukou. Marně snažili se pak Řekové klásti odpor na silně opevněných svazích Othrysu u Domokosu; 17. května zvítězili Turci i tu a cesta do středního Řecka jim byla otevřena.

Jejich porážka (květen 1897).

Zatím začaly však velmoci již své prostředkování. Z nich zvláště Německo kladlo ovšem váhu na to, aby vítěznému sultánu se dostalo napřed uspokojení tím, že by Řecko ihned odvolalo své vojsko z Kréty a výslovně

Zakročení
velmocí.

projevilo souhlas s řešením otázky krétské nikoliv splynutím ostrova s Řeckem, nýbrž jen na základě autonomie, sultánem slíbené již roku předchozího. Po některém zdráhání přistoupili v Athénách 10. května na podmínky ty a velmocí přiměly opravdu Abdula Hamida, že 21. května povolil příměří a zastavil další postup svého vojska, jež bylo dospělo až k antickým Thermopylám.

Mír 4. pro-
since 1897.

Jednání o mír protáhlo se pak ovšem na několik měsíců. Preliminář byl smluven 18. září a konečná smlouva mírová podepsána až 4. prosince 1897. Vlivem velmocí Turecko při tom nedosáhlo ovšem tolik, kolik si od očekávaného vítězství slibovalo. Řecko nebylo nuceno postoupiti mu Thesalii, jak zněl nejprve turecký požadavek, nýbrž jen 55 km² hornaté oblasti pohraniční, pro obranu Makedonie strategicky důležité. K tomu mělo zaplatiti 4 miliony tureckých liber válečné náhrady, peníz dosti značný při rozháranosti řeckých financí, jehož splacení vyžádalo půjček v cizině, poskytnutých jen s podmínkou, že Řecko se podrobí finanční kontrole mezinárodní věřitelské komise a dá jí do správy zejména tabákový monopol, kolký i cla v Peireiu.

Rozvrat
v Řecku.

Nešťastná válka zanechala nadto v zemi osudný kvas veřejné nespokojenosti. Boje o moc t. zv. hegétů, náčelníků politických koterií, opřených o místní zájmy jednotlivých krajů, trvaly v Řecku dále a zároveň byl útokům veřejného mínění vydán zejména následník trůnu Konstantin, chof sestry císaře Viléma II., na něhož byla především sváděna vina porážky. Také v důstojnickém sboru rozbroje rozličných skupin vzrostly tak, že vážnost Řecka v očích souvěkvců hluboko poklesla a postavení dánské dynastie v zemi se jevílo velmi otřeseným.

Kréta.

Jedinou útěchou Řeků bylo, že se Kréta neměla vrátiti pod turecké panství, neboť velmocí trvaly na tom, aby se ostrovu dostalo takřka úplné samostatnosti, pouze podle jména sultánovou suverenitou obmezené, takže mělo zejména Krétu opustiti veškeré turecké vojsko i úřednictvo. Kréta měla míti svou obchodní vlajku i měnu, v jejím zákonodárném sněmu mělo z 65 mandátů pouze 8 býti zaručeno muslimské menšině.

Provedení věci nebylo ovšem snadné, neboť sultán zdráhal se uposlechnouti z obavy, že by jej ústup ten zbavil všeho lesku, který mu vítězství válečné dodalo v očích celého světa muslimského. Velmocí měly pak mnoho obtíží také s konečným řešením otázky, kdo má jakožto plnomocný komisař ostrov spravovati; neboť ani lucemburský plukovník Schäffer, ani švý-

carský státník Numa Droz, ani černo-horský vojvoda Božidar Petrovič nepřijali úřadu toho a otázka stala se zejména palčivou, když na sklonku roku 1897 ruský ministr Muravěv vystoupil s kandidaturou řeckého prince Jiřího, téhož, který v únoru byl svým vystoupením s řeckými torpédovkami ve krétských vodách dal podnět k válce.

Kandidatura
prince Jiřího.

Ruská politika stála o jeho jmenování z rodinných důvodů, vlivem cařevny matky, rodilé princezny dánské, a také Anglie mu přála; naproti tomu však císař Vilém II. stavěl se tvrdošíjně proti jeho kandidatuře. Chtěl ukázati v Cařihradě, jak Německo jest dbalé toho, aby vážnost sultána neutrpěla tímto osobním úspěchem poražené dynastie řecké, který mohl znamenati nadto aspoň nepřímé splynutí Kréty s Řeckem. Pod rukou ovšem císař zároveň ponoukal důvěrně Anglii, aby sama se zmocnila některého z krétských přístavů, doufaje, že tím na prospěch německého vlivu v Evropě zvýší nepřátelství rusko-anglické. Ale právě proto Rusko snažilo se zachovati v krétské věci shodu s Anglií, a ježto se jich ve věci té i francouzská i italská politika přidržela, zůstal Vilém II. se svými návrhy a zejména s důrazným odporem proti kandidatuře řeckého prince, osamocen. S okázalým gestem položil proto v březnu roku 1898 podle slov svého kancléře »v krétském koncertu německou flétnu na stůl« tím, že odvolal z tamních vod německou loď i posádku, což po něm učinilo potom i Rakousko.

Německý
odpor.

Řešení svízelné otázky zůstalo tedy Rusku, Anglii, Francii a Itálii a admirálové velmocí těch, kteří měli s pouhými 2500 muži svých vojenských oddílů na rozbouřeném ostrově zavést klid, naráželi na veliké obtíže. Neboť boje mezi tureckými posádkami a křesťanským obyvatelstvem trvaly dále, zavádění nových řádů soudních a četnictva nebylo možné bez uznané vrchní hlavy autonomní správy a zejména působil obtíže požadavek, aby muslimskému obyvatelstvu, do přístavních měst stísněnému, byly nahrazeny ztráty, jež utrpělo na svých venkovských statcích, povstalci zabraných. Také sultán překážel obvyklými odklady konečné úpravě věci a neřádný stav trval proto dále. Teprve, když na začátku září v přístavu Kandii při nové řepi křesťanů anglický oddíl byl tureckou posádkou přepaden a anglické lodi město bombardovaly, zesílilo čtvero »krétských« velmocí opět v Cařihradě svůj nátlak na odvolání tureckých vojsk z ostrova a stupňovalo jej konečně 18. listopadu až k skutečnému ultimatu.

Krétské obtíže.

Teprve tehdy sultán povolil; turecká vlajka na Krétě klesá na vždy, sultánovo vojsko a úřednictvo opouští ostrov a v zápětí potom, 26. listo-

Odchod Turků.

padu, došlo i k dohodě, že přece princ Jiří má, zatím na tři roky, pod nominální svrchovaností sultánovou správy ostrova se ujmouti jako vysoký komisař za finanční podpory a vrchního dozoru zúčastněných velmocí, jež vzaly Krétu jaksi »en dépôt«. Opravdu 21. prosince 1898 Jiří přistál v Kanei a jal se tu s titulem »harmostes« a s podporou hlavního předáka povstalců, Venizela, advokáta athénskému původu, zaváděti nový řád.

Otázka krétská skončila se tak přeče oddobením nového kusu území od říše osmanské. Vskutku ostrov byl ovšem pro říši tu již dávno ztracen a spíše jen břemenem, jehož odpoutání pro skutečnou moc sultánovu bylo vlastně s výhodou, ježto zároveň vojenské vítězství nad Řeky vratké postavení Abdula Hamida neobyčejně podepřelo. Po tolika porážkách, které Turecku přineslo 19. století, byl to opět okázalý úspěch nad džaury, který umožnil padišahovi, že přijal název »nepřemožitelného« (Ghazi) a dodal si nové vážnosti nejen v očích světa islamského, nýbrž i před Evropou. Začíná se opět mluvit o vojenské zdatnosti osmanského plemene a dobrých vlastnostech, jimiž plémě to vyniká nad řecké nebo arménské šibaly. Pochybnosti, udrželi se Abdul Hamid vůbec na trůnu, které arménské zmatky byly obecně vzbudily, ustupují zároveň do pozadí a lstivý ukrutník v Yildiz-Kiosku upevňuje se v přesvědčení, že soustava jeho palácové despotie jest přece jen jedině správný způsob vlády, takže právem jeho někdejší veliký protivník, Gladstone, umíraje roku 1898, vzdychal, že od krymské války Turecko se nejevilo tak silným jako nyní.

Než také Gladstonův politický odpůrce, lord Salisbury, byl nucen nevolky odsunouti své plány na podstatnou změnu tureckých poměrů, a zejména úplně pohasínaly naděje houfce emigrantů mladotureckých, který v Paříži vydával pod vedením pozitivistického filosofa Achmeda Rizy list »Le Mechveret« a roku 1896 přijal do označení svého vůdčího komitétu význačná slova »Union et Progrès«. Zdálo se, že i na blízkém východě trvale vítězí tvrdá, o realitu vojácké moci opřená ideologie, kterou bylo Bismarckovo Německo do popředí vyneslo.

Upevnění
Abdula
Hamida.

Mladoturci.

VI.

KIAO-ČEU A PRVNÍ POKUS O SPOLEK NĚMECKO-ANGLICKÝ.

Rok 1897 přinesl Evropě válku řecko-tureckou, ale právě kratičký průběh její zesiloval důvěřivé mínění těch, kdož tvrdili, že souvěký vývoj evropský není zatížen napětím příliš hrozivým, nýbrž spíše nakloněn ke klidnému vyrovnávání neshod vůdčích mocí. Neboť nejen že se válka řecko-turecká nerozvinula v obecnou srážku na Balkáně a rychle byla ukončena smírným řešením; dohoda mezi Rakouskem a Ruskem při příležitosti té uzavřená slibovala vůbec zmínění velmocenských soupeřstev v otázkách blízkého východu a byla nadto doplněna v zápětí dohodou mezi Rakouskem a Itálií o věcech albánských. Došlo k ní 5. listopadu 1897 při schůzce hraběte Goluchovského s italským ministrem věcí zahraničních, starým hrabětem Visconti-Venostou. Oba státníci shodli se na tom, že, kdyby nebylo lze udržeti žádoucí status quo moci turecké, Albanii má býti zajištěna autonomie, ovšem s náležitým zřetelem k zachování rakouských i italských zájmů.

Tím byla odsunuta obava, že by mezi Římem a Vídní choulostivá otázka ta mohla v brzkou způsobiti nesnáze; zároveň stalo se však zjevným, že také dotavadní napětí mezi Itálií a Francií poněkud povoluje. Vláda Rudiniho, která po neslavném ústupu z Habeše znamenala vůbec odstup od velmocenských rozběhů vlašských, vyrovnala již 28. září 1896 zvláštní smlouvou spory, které po léta trvaly ve francouzském Tunisu o postavení italských příslušníků tam osedlých, a jala se s Francií vyjednávat také o zmírnění vzájemné války celní a o novou smlouvu obchodní. A podobně uklidňujícím zjevem v evropské politice byla i zjevná snaha, císaře Viléma II., pokud možno sblížit se s dvorem cářským. Rozdělení vůdčích mocí evropských ve dva veliké tábory při tom ovšem zůstávalo dále platno: v květnu 1897 byl trojspolek na nových šest let bez jakékoliv změny takřka samočinně obnoven, kdežto trvání spolku rusko-francouzského vytkla znovu na sklonku srpna téhož roku okázalá návštěva presidenta Faura v Rusku, při níž na palubě lodi Pothuau zazněly opět z úst cářových přípitky na Francii jako »nation amie et alliée«.

Všechny ty věci mohly býti však pocitovány spíše jako odkaz minu-

Dohoda rakousko-italská o Albanii (listopad 1897).

Sblížení italsko-francouzské.

Trojspolek a dohoda rusko-francouzská.

losti, než jako břitké nebezpečí pro blízkou budoucnost; sklon k zachování míru jevil se základním rysem evropských poměrů a také v Anglii, ač stála opodál ve své »splendid isolation« a byla nepochybně poněkud rozladěna vývojem věcí tureckých, státnický věhlas lorda Salisburyho sliboval zachování podobných, rozvázných hledisek. A přece stal se právě rok 1897 východiskem nového období dějinného, v němž bouřlivé mraky zhoustly v shluky mnohem hrozivější než kdy před tím a světová politika se naplnila novou třaskavinou. Způsobil to zejména neočekávaný další rozměr Německa do zámoří, provázený zároveň zásadním obratem ve vývoji jeho válečného loďstva.

Věc souvisela také s význačnou změnou vůdčích osob v okolí Viléma II. Dotavadní státní tajemník věcí zahraničních v Německu, Marschall z Biebersteinu, byl již od delší doby vydán útokům dvorských klevet a perfidních obvinění. Když se proti nim bránil »útekem do veřejnosti« a soudním procesem, ztratil úplně půdu u dvora a byl nucen odejít v červnu 1897 jako vyslanec do Cařihradu. Jeho nástupcem stal se hrabě Bernard Bülow, muž, jenž měl pak déle desíti let státi v popředí německé politiky.

Bülow pocházel z velmi rozvětvené meklenburské rodiny junkerské, po matce souvisel však i s hamburským patriciátem. Postup v diplomatické službě měl od počátku zajištěn jakožto syn státního tajemníka a předního spolupracovníka Bismarckova, v mezinárodní společnosti podepřel jej ostatně i sňatek s princeznou Camporeale, dcerou vynikající dámy vlašské, Donny Louisy, provdané v druhém sňatku za slavného státníka Marka Minghettiho. V tomto románském prostředí, dosáhnuv 1893 vyslanectví v Římě, osvojil si Bülow větší pružnost a vyšší estetickou kulturu, než jaká byla obvyklá v souvěkém Berlíně. Stal se zejména obratným řečníkem, jenž se rád blýskal vtipnými citáty a kořenil jimi těžkopádnost veřejného života německého někdy až do strojenosti zřejmě vtíravé. Při tom se ovšem uměl přitisknouti k osobám u císaře zvláště vlivným, jako byl hrabě Eulenburg, a zajistil si včas i přízeň »šedivé eminence« zahraničního úřadu berlínského, barona Holsteina. Vilém II. sám byl kouzlem jeho ohebné bytosti získán tak, že již roku 1895 prohodil, »Bülow soll mein Bismarck werden«. Nemínil tím ovšem, že by měl zapotřebí tvrdě vyhraněného majordoma po svém boku, jakým býval železný kancléř jeho dědovi, nýbrž doufal, že našel v duchaplném vyslanci vhodný nástroj výkonný, který v zahraničním úřadě berlínském vyhoví bujným náladám

panovnické ctižádosti lépe, než dovedli střízlivý Caprivi, upjatý Marschall a přestárly Hohenlohe.

Opravdu zatlačil Bülow velmi rychle nevýbojného kancléře zcela do pozadí, zejména také stkvělými řečnickými výkony v říšském sněmu, a obrátil k sobě obecnou pozornost tím spíše, ježto se jevil takřka zosobnovatelem nového slohu v zahraniční politice německé, slohu, který osvědčoval ještě větší sklon k rozletům do širého světa, než jaký byl vládu Viléma II. dotud vyznačoval. Smělý výrok, jež tento císař pronesl již v lednu 1896: »Aus dem Deutschen Reich ist ein Weltreich geworden«, neměl zůstatí pouhým zvučným slovem, nýbrž měl zbarvití důsledně veškeré další vystupování říše na venek. Bülow přinášel k jeho uskutečnění především nezmarný optimism a přesvědčení, že poměry souvěké jsou opravdu vhodné k tomu, aby Německo svého neobyčejného rozkvětu hospodářského a své vzrostlé síly vnitřní užilo mnohem podstatnější měrou než dotud i politicky ve světových poměrech. S úsměvem zkušeného diplomata prezíral sice fantasie všenněmeckých nadšenců a jejich drsně národní přístřih, byl však ochoten užiti i jich, kde vhodno bylo, k vzduť vlastní plachet. Činil tak tím spíše, ježto všenněmecká ideologie nezůstávala bez účinku na pohyblivou obrazotvornost císařovu a Bülow pochopoval dobře, že, dokud nebude zcela pevným v sedle, rozhodující místo zachová jen dostatečnou přizpůsobivostí vůči náladám svého velitele. A v ohledu tom bylo zejména důležité, že po boku císařově skoro zároveň, co se Bülow ujal kormidla v zahraničním úřadě, stanul ještě druhý muž osudného významu pro další vývoj Německa, admirál Tirpitz, jakožto státní sekretář námořního úřadu.

S Tirpitzem vstoupila v Německu do popředí nová, úporná snaha, učiniti říši, silnou dotud vojenskou převahou především jen na souši, také na moři přední mocí ozbrojenou. Do té doby říše byla v ohledu tom dosti skromným činitelem. Její obchodní tonáž rozvíjela se sice neobyčejně rychlým tempem; roku 1897 stanula hned za Anglií před ostatními státy evropskými i zámořskými, válečné loďstvo německé však mělo pouze 270 tisíc tun a 25 tisíc mužů, kdežto loďstvo francouzské bylo třikráte tak silné, ruské půldruhokráté. Také Spojené státy americké a Itálie byly na moři silnější Německa a nade všemi týčila se ovšem Anglie s 1320 tisíci tunami a 97 tisíci námořních vojáků. Nadto nemělo Německo takřka vůbec bitevních lodí, jež by se rovnaly námořním kolosům jiných mocí. Zákla-

dem jeho loďstva válečného bylo 22 křižníků, které sotva stačily k náležitě reprezentaci při příležitostech, jako bylo zakročení v čínsko-japonské válce nebo blokáda Kréty, a k obraně pobřeží německého oblíbila si říšská správa námořní, kterou vedli namnoze generálové pozemního vojska, jako byl Caprivi, od osmdesátých let především stavbu četných torpédovek.

Císař Vilém II. měl ovšem od počátku pro válečné loďstvo mnohem větší zájem, než jeho otec a děd. Záhy po svém nastoupení na trůn osvědčil jej i tím, že si vytvořil zvláštní kabinet námořní a učinil jej rozhodujícím úřadem při rozdělení admirality dotud jednotné na vrchní velitelstvo námořní a říšský úřad námořský. Dával do služeb zájmu toho namnoze i vlastní osobnost přednáškami o důležitosti námořního zbrojení a okázalou podporou podniků, jako byla stavba kielského průplavu. Roku 1896 pak, když otázka transvaalská po prvé ostře do popředí vynesla možnost srážky s Anglií, vystoupil s požadavkem 70 milionů na stavbu nových válečných jednotek námořních. Prostředí německé nebylo však ještě dosti připraveno na věc takovou. Nejen socialisté a opozičníci, jako Eugen Richter, bouřili proti těmto »uferlose Flottenpläne«, nýbrž i z konservativního tábora ozval se odpor, vedený hlavně představou, že Německo nestačí na to, aby bylo současně silné na souši i na moři a že by zvětšení válečné pohotovosti námořní mohlo býti na škodu vývoji vojska, důležitějšího nástroje německé převahy v Evropě. Předloha byla proto v březnu 1897 říšským sněmem zamítnuta. Vilém II. nemínil však ustoupiti trvale před zástupci národa, kteří byli v jeho očích »der eseldumme Reichstag«. »Ceterum censeo, naves esse aedificandas«, bylo jeho oblíbeným rčením a doufal, že zejména změnou osobní v námořním úřadě říšském nalezne obratnějšího zastávce svých snah, než byl dosavadní státní tajemník Hollmann. Skoro současně s Bülowem byl proto na místo to povýšen v červnu 1897 nový muž, kontreadmirál Tirpitz, a zároveň došlo mezi císařem a Bülowem na jachtě »Hohenzollern« k dohodě, že celá říšská správa se nyní postaví se vši vahou za myšlenku lepší výzbroje námořní.

S Tirpitzem přicházela do bezprostředního kruhu Viléma II. osobnost neobyčejně rázná a pevně zaujatá určitou myšlenkou, vášnivý odborník, který se šířil dosavadní zaostalostí své vlasti na poli námořní výzbroje a byl zároveň proniknut závisť vůči pyšné moci britské. Nový státní sekretář námořnictví byl zejména přesvědčen, že hospodářský postup německý do zámoří a rostoucí vývoj německého průmyslu i plavby obchodní zůstane

rostlinou bez kořenů, vydanou každému nárazu vichřice, nebude-li opřen náležitou mocí válečnou, která by se neobmezovala na obranu německého pobřeží a spíše dekorativní projížďky křižáků v dálných mořích, nýbrž byla tvrdým oříškem i nejsilnějšímu soupeři. Tvrdil, že bez silného loďstva válečného jeví se říše státem, jenž se nemůže státi ani plnocenným spojencem jiné velmoci a proto zůstává odsouzen k podružné úloze ve světové politice. V tom směru jest prý nutno dílo Bismarckovo dále vybudovati, jinak zůstane na věky kusým nedochůdčtem.

Vytvoření bitevní loďstvo schopné válečné akce v oceánech, stalo se tak evangeliem Tirpitzovým a nebylo mu nesnadno přesvědčiti i císaře úplně o správnosti tohoto hesla. Proto nemínil přistoupiti k říšskému sněmu znova jen se skromnou předlohou, jaká byla Hollmannovi zamítnuta, nýbrž hlásal nutnost velkého lodního zákona, který by na dlouhou řadu let stanovil postupný program stavby celého souboru velikých lodí bitevních i obrněných křižníků a zaručil, že Německo stane tak v brzku po boku ostatních mocí pevniných, dotud lépe vyzbrojených, a dokonce je i předstihne. To byla smělá myšlenka, zejména také nitropoliticky, neboť žádala na říšském sněmu, aby podobně jako se u vojska stalo kdysi septennátem, omezil na řadu let právo každoročního rozhodování o rozpočtu námořním.

Tirpitz byl si ostatně vědom toho, že myšlenky jeho zvítězí jen, dostane-li se jim náležitě opory i ve veřejném mínění. Proto od počátku zahájil obratnou kampaň publicistickou pro požadavek větší světovosti německé politiky a její vyproštění z úzce evropských hledisek, a nalezl pro to horlivou ozvěnu nejen u vývozního průmyslu i u všenněmeckých a koloniálních nadšenců, nýbrž také v kruzích vědeckých. Tak vytýkal na příklad antropogeograf Friedrich Ratzel, o němž jsme se již nahoře zmínili, ve své »Politische Geographie«, vydané roku 1897, horlivě význam hospodářských válek a námořní moci pro vývoj národů, zatím co na poli dějepisném zase Dietrich Schäffer dokazoval na osudech hantsy německé, jak nešťastný průběh dějin německých v době novověku byl způsoben především tím, že se německá plavba nemohla opřít dostatečně o podporu moci státní a náležitou výzbroj námořní.

Německý imperialism, který dotud většinou vyrůstal spíše ze zásadních hledisek a nálad krajního nacionalismu, než z určitých podnětů politicky aktuálních, dostával tak nyní stále zřejměji posvěcení i s vrcholů vládního světa a začal působiti s účinností mnohem pronikavější, než před tím na

Námořní
sklony
Viléma II.

Neúspěch v
říšském sněmu
(březen 1897).

Tirpitz.

Nový program
námořní.

Publicistická
propaganda.

Vědecká
agitace.

všecko ústrojenství veřejného života v říši. A úspěch nových směrnic Bülowových i Tirpitzových byl pak hned na počátku zajištěn zejména tím, že ještě před sklonkem roku 1897 vývoj věcí na asijském východě dal říšské správě německé příležitost, aby křídla svá rozpjala k letu do dalekých končin a zásadní sklony své názorně osvědčila.

* * *

Rusko na Dálném východu.

Ze změněných poměrů na východě asijském po válce čínsko-japonské snažilo se překotně kořistiti zejména Rusko. Stará jeho snaha, dosáhnouti v oblasti Tichého oceánu přístavů trvale ledu prostých a vhodnějších než byl Vladivostok, vede jej především k tomu, že se stává na Korei jaksi dědicem čínského soupeřství s Japonskem. Ostrovní říše snažila se tu ovšem vytěžit co nejvíce ze svého vítězství a uvésti království korejské dokonale v područí japonského vlivu. Dopustila se při tom však některých chyb, kterých bylo možno Rusku užiti ve svůj prospěch. Japonský generální resident vicomte Miura, který s tlupou japonských odborníků veškeru správu v Seulu na sebe strhoval, narazil totiž při tom u dvora zejména na tuhý odpor manželky královny; odklidil ji tedy a některé její důvěrnice v říjnu 1895 brutální vraždou. Než čin ten, Japonsko zle kompromitující, a znásilnění krále Li Hsi dvorskou koterií Japonci získanou, vzbudily v národním prostředí korejském hlučnou bouři proti nenáviděným sousedům a Rusko nabylo tím půdy na poloostrově zvláště, když král z dvorského vězení se utekl v únoru 1896 na ruský konsulát a tam mnoho měsíců setrval.

Japonsko bylo volky nevolky nuceno, dělit se tedy s mocí císařskou o sousto, pro něž bylo především s Čínou bojovalo. Při korunovaci Mikuláše II. v Moskvě smluvil maršál Yamagata, vůdčí politik vojenské strany japonské, s ministrem Lobanovem dohodu ve věci té, jež 9. května 1896 byla pak podepsána a zaváděla v Korei jakési kondominium obou velmocí. Japonsko zachovalo sice některé výhody, zejména v jižní části poloostrova, lví podíl připadl však Rusku, které spojilo Seul telegrafem s Vladivostokem, mělo převážný vliv na finance i na nové seřízení vojska korejského. Vlivem ruským přijal král Li Hsi roku 1897 titul císařský, aby čelil důstojněji japonským nárokům, a ruský velitel loďstva na dálném východě, admirál Alexejev, snažil se vymoci dokonce, aby mu korejský přístav Masampo, ležící proti japonské Cušimě, byl postoupen v nájem za uhelnou stanici.

Smlouva rusko-japonská o Koreu (květen 1896).

Zároveň otvíraly se však ruské politice svůdné výhledy i v sousední Číně, jejíž vnitřní slabost, přiznaná nedávnou porážkou, jen ještě zesílila přesvědčení ruských »panasiatů«, jako byl kníže Esper Uchtomskij, že císařská moc právě dějinné velikosti dosáhne pouze, přesune-li těžiško svých zájmů a výbojů na asijskou půdu. Také hrabě Witte vystihl, že užitím nesnází čínských může znamenitě podporovati své veliké plány hospodářské. Důležitým nástrojem při tom stala se mu »Banque Russo-Chinoise«, založená v prosinci 1895 ruskou vládou za pomoci francouzského kapitálu a domu Rothschildova, který v ní byl nucen investovati zejména zisky své naftové těžby v Rusku. Ruský zástupce v Peking, hrabě Cassini, jednal s tamní vládou zároveň o pomoci, kterou císařská vláda byla ochotna Číně poskytnouti hlavně při novém opevnování poloostrova Liaotunského, ovšem se zajištěním některých strategických zájmů ruských, rozhodné jednání rozvinulo se však v Moskvě, když tam v květnu 1896 Li Hong-čang přišel ke korunovaci císařské a s Lobanovem i Witttem smluvil obranný spolek proti Japonsku, jenž měl zaručovati územní integritu Číny a umožňovati jí rychlejší zotavení z následků prohrané války. Doplňkem politického sblížení byla pak významná důvěrná úmluva, kterou s čínskou vládou uzavřel 8. září 1896 v Peking ruský vyslanec Cassini.

Smlouva stanovila, že ruskému loďstvu bude v čínské provincii Šantungu k přezimování pronajat zatím na 15 let vhodný přístav s právem upravití v něm nutná zařízení technická, ještě důležitější byly však ústupky v oboru železničním. Ruská dráha sibiřská, o jejíž výstavbě se horlivě pracovalo, měla-li po vlastním území ruském dosáhnouti Vladivostoku, byla nucena činiti podél Amuru veliký oblouk územím hornatým, nehostinným a řídko osídleným. Přímé zaměření její z jižního Zabajkalska do Vladivostoku přes čínské Mandžusko šlo naproti tomu krajem úrodným i dobře zalidněným a jevilo se velmi výhodnou zkratkou. Právo vybudovati ji takto udělila tedy čínská vláda již 27. srpna 1896 bance rusko-čínské, která k tomu účelu vytvořila zvláštní akciovou společnost dráhy východočínské. Její základní jistina na pět milionů rublů byla pak veskrze splacena ruskou vládou, takže akcie vůbec na trh nepřišly a zůstaly v majetku státním.

Společnost, jež byla tak pouhou zástěrkou ruské vlády, získala také koncese kutací v Mandžusku a tak otvírala se ruské moci vyhlídka na skutečně ovládnutí cenného kraje, ježto smlouva stanovila, že koncese nesmí býti před 30 lety vykoupěna. Ježto se pak hned potom uvažovalo i o dalším

Čína.

Rusko-čínská banka.

Smlouva Cassiniho (8. září 1896).

Dráha východočínská.

prodloužení této mandžuské trati odbočkami na jih k Port Arthuru i Niučvangu, kde mohla navázat na trati vedoucí do Tientsinu i Peking, a ruská diplomacie se snažila přesvědčiti vládu pekingskou, že jen tak bude možno včas jí zajistiti válečnou pomoc ruskou v případě potřeby, bylo zjevné, že v závodění evropských velmocí o možnosti, jež přinesla neočekávaná porážka čínská, cářská moc ostatní své soupeře značně předhání.

Soupeření
velmocí
v Peking.

Jiné velmocí v ohledu tom ovšem rovněž nelenily. Jejich zástupci vy-máhají v Peking rozličným nátlakem a s hlučnou řevnivostí vzájemnou stejně podíly na státních půjčkách čínských, jako koncese na podniky, jež umožňovaly rychlé přelévání se kapitálu evropského do čínské oblasti. Tak na příklad, když belgický syndikát roku 1897 získal koncesi na stavbu trati Peking—Hankeu, staví se Anglie proti němu s tvrzením, že za ním stojí opravdu kapitál francouzský a ruský, a neustoupila, dokud sama nedostala náhradu v jiné trati.

Německé
požadavky.

V závodění tom nemínilo ani Německo zůstatí nezúčastněno. Viděli jsme, že již za čínsko-japonské války v okolí Viléma II. se uvažovalo o tom, na který z přístavů čínských by německá moc měla položití ruku, aby nabyla podobné vlastní brány do »říše středu«, jakou měli Angličané v Hongkongu nebo Francouzi v Tonkinu. Začátkem září 1895 nedočkavý císař do-mlouval kancléři Hohenloheovi, aby se odvážil prostě obsazení válečného přístavu Veihai-vei, a stěží dal se přesvědčiti o tom, že by husarský kou-sek způsobil vážné zápletky. Později utkvěl zrak německých diplomatů především na zátoce Kiao-čeu na poloostrově Šantunském a německý zástupce v Peking počal v letě 1896 vyjednávatí o možnosti nájmu území toho pro uhelnou stanici. Pekinští státníci čelili tomu však výmluvou, že by v zápětí i jiné moci přišly s podobnými žádostmi, a bylo zjevno, že bez silnějšího nátlaku asi stěží odpor jejich bude překonán. Císař Vilém II., jenž zvláště nedočkavě naléhal na brzký úspěch v této věci, prohlásil proto důvěrně, že užije nejbližší vhodné chvíle, aby Číně ukázal sílu německé pěsti, a nepřestával na zahraniční úřad berlínský dorážeti, aby příležitosti takové nepromeškal.

Kiao-čeu.

Obtíž tkvěla ovšem také v tom, že v roce 1896 ruské loďstvo kotvilo dočasně v zátoce kiao-čeuské a admirálita petrohradská uvažovala zřejmě o tom, neměla-li by jí pro sebe žádati. Proto císař Vilém II., podněcovaný svým novým státním tajemníkem Tirpitzem, jenž sám byl nedávno s ně-meckými křižáky prodléval v čínských vodách, učinil při své návštěvě

v Petrohradě v srpnu 1897 vše možné, aby u cáře Mikuláše II. vymohl výslovný souhlas k získání přístavu Kiao-čeuského pro Německo, jakmile by výhodná příležitost se naskytla. Odpor Rusů nebyl vpravdě příliš vážný, ježto jim šlo skutečně spíše o některý přístav severnější v zálivu Pečilském, ale všechny překážky německého postupu v tomto ohledu nebyly ještě nikterak překonány, když do událostí zasáhla drobná náhoda dějinná. Právě na poloostrově Šantunském došlo totiž k bouřím proti křesťanské propa-gandě a při nich byli 4. listopadu 1897 v Jen-ču-fu zavražděni dva němečtí příslušníci, misionáři Niess a Henle.

Jednání
s Ruskem.

Věci té užil Vilém II. k toužebně očekávanému skoku po kořisti. Třebas byl z Petrohradu varován před ukvapeným jednáním a Rusové vytýkali výslovně své právo »prvního zakotvení« v Kiao-čeu, nařídil císař se slovy »Jetzt oder nie« německému loďstvu v čínských vodách, aby se zmocnilo zátoky pod záminkou, že jí bře v záruku za žádané zadostiučinění Ně-mecku. Opravdu 17. listopadu vylodil tam admirál Diederichs asi 600 mužů, zatím co německý zástupce v Peking ohlašoval nesmírné požadavky po-kutné a doma Vilém II. tloukl na veliký buben, snaže se přesvědčiti ve-řejné mínění německé, že přišla chvíle, kdy říše musí zasáhnouti ráznou rukou do kol světové politiky. Zejména způsobil vzrušení proslov, který měl 16. prosince 1896 k bratru Jindřichovi, vysílaje jej s dvěma obrněnými křižníky na posilu do čínských vod. Neboť císař v něm přikazoval bratrovi, aby proti tomu, kdo by chtěl sahati na německá práva, bušil »mit gepanzer-ter Faust« a ozdobil si mladou skrář bojovným vavřínem; princ pak na to odpověděl řečí takřka blasfemicky servilní, kde ujišťoval císaře, že jede do světa ne za osobní slávou, nýbrž »das Evangelium Eurer Majestät ge-heiligter Person im Auslande zu künden, zu predigen jedem, der es hören will, und auch denen, die es nicht hören wollen.«

Zabrání
Kiao-čeu
(listopad 1897).

Proslov
Viléma II.

To byly opravdu projevy poněkud povážlivé zvučnosti, jež nalezly po-chvalu jen těch, kdo se báli, aby Německo při nastávajícím dělení světa nepřišlo příliš pozdě, a schvalovali proto, že si císař chce šavlí vykrojiti žádoucí kus území na dálném východě u národa nebojovného, jehož byl opravdu dalek veškeren úmysl, vůči Německu vyzívavě si vésti a proti ně-muž brutální slova císařova byla nejméně na místě a při stavu věci i zhola zbytečná. S jiných stran se ozývala kritika tak hlasitá, že Tirpitz byl nucen v říšském sněmu ji chlácholiti tvrzením, že banketové řeči nelze vždy bráti na zlaté vážky. Opravdu zůstal úspěch na straně císařově, ježto Čína ne-

Postup Ruska. nalezla, kdo by se jí ujal proti německé výbojnosti. Li Hong-čang připomněl sice Rusku nedávnou dohodu obrannou, v Petrohradě vyhnuli se tomu však tvrzením, že jsou jen proti Japonsku vázáni chrániti integrity čínského císařství. Mikuláš II. nejen že nemínil pro vzdáleného spojence podstoupiti sázku sporu s Německem, nýbrž v jeho okolí uzrál rychle plán, vytěžit z německého úderu co nejvíce pro vlastní cíle. Již 4. prosince ohlásila ruská vláda v Berlíně, že se zřetelem k vystoupení německému v Kiao-čeu ruské loďstvo opouští tamní vody a po dohodě s čínskou vládou zakotví v Port Arthuru.

Port Arthur. Tu bylo zřejmé, že cářská moc hodlá podobně položit svou ruku na poloostrov Liaotunský, jako Němci učinili v Šantungu, a Vilém II. pobízel cáře k tomu okázalým telegramem, v němž vytýkal, že nyní německý sv. Michael a ruský sv. Jiří budou státí ozbrojeně na stráží Žlutého moře, aby chránili kříž na dalekém východě. Německý souhlas stupňoval opravdu rozběh Ruska po kořisti tak, že ruský vyslanec v Berlíně, hrabě Osten-Sacken, 1. ledna 1898 důvěrně ohlásil vládě německé, že Rusko jest rozhodnuto vyhraditi si jako oblast vlivu nejen Mandžusko, nýbrž i čínský Turkistán a provincii Čili, v níž leží Peking.

Anglický odpor. Nároky ty narážely ovšem na odpor Anglie a chvíli se zdálo, že dojde k vážnému sporu, když ruská vláda žádala, aby anglické válečné lodi, jež byly právě do Port Arthuru přibýly, opustily přístav, ježto by tu jinak snadno mohlo dojíti k nemilým třenicím mužstva obojí eskadry. Salisbury, chtěje se stůj co stůj vyvarovati srážky s Ruskem, opravdu lodi odvolal, vynasnažoval se však zároveň všemožně, aby nedošlo k trvalému zabránění přístavu Rusy tím spíše, ježto doma byla povolnost jeho dosti ostře vytýkána. Navrhoval proto, aby sousední Ta-lien-van (pozdější Dalnij) byl prohlášen za obecně svobodný přístav, a sliboval, že, nesáhne-li Rusko na Port Arthur, také Anglie nebude žádné nové námořní základny v Žlutém moři hledati. Rusko, podněcované z Berlína, jevílo se však neústupným a, ježto Anglie po odmítnutí návrhu, aby čínská otázka byla řešena mezinárodní konferencí, nechtěla opravdu sáhnouti k meči, byl výsledek věci ten, že bezbranné Číně roku 1898 nezbylo, než podstoupiti řadu smluv, které se, ovšem s rozličnými zástěrkami, její svrchovanosti a územních práv bolestně dotýkaly.

Smlouvy čínské r. 1898. Zisk Německa. Tak byla nucena smlouvou z 6. března postoupiti Německu zátoku Kiao-čeu a v ní zejména ostrovní přístav Tsingtau v nájem na 99 let. K tomu

pojilo se právo budovati železnice a otvírati doly na celém poloostrově Šantungském, takže tato rozsáhlá provincie s několika miliony obyvatel opravdu se stávala oblastí německého zájmu a německý kapitál bankovní vrhl se na území to ihned s neobyčejnou dychtivostí. Rusko neprosadilo sice všech svých požadavků, zejména nezískalo koncese na dráhu z Mandžuska do Peking; smlouvou z 27. března dosáhlo však, zatím na 25 let, postoupení Port Arthuru jakožto válečného přístavu s právem vybudovati jeho opevnění a nájmu skoro celého jižního cípu poloostrova Liaotunského, t. zv. Kvantungu s důležitým obchodním přístavem Ta-lien-vanem, jenž měl ovšem zůstatí přístupný všem národům. Tato cenná základna námořní byla pak dalšími smlouvami, jež čínská vláda 7. května a 24. června uzavřela s ruskou vládou a společností mandžuské dráhy, ještě rozšířena o t. zv. neutrální zonu, skoro celý poloostrov zaujímající, a připoutána i po souši k ruskému panství tím, že společnost dostala právo vybudovati odbočku dráhy z Charbina přes Mukden až do Port Arthuru a chrániti ji ruskými strážními oddíly vojenskými.

Zisk Ruska. Rusko stává se pak pánem všeho obchodního ruchu v Mandžusku a nabývá v Žlutém moři posice, za niž Japonci byli roku 1894 podnikli marně tolik obětí na životech. Přirozený odpor, jenž se proti tomu v Japonsku přihlásil, překonala pak moc cářská dosti levně tím, že smlouvou, podepsanou v Tokiu 25. dubna 1898, zmenšila poněkud svůj tlak v Korei, odvolala odtud vojenské instruktory a přiznala Japonsku právo vybudovati dráhu z Fusanu a Čemulpo do Seulu. Japonsko nadto vymohlo na Číně závazek, že nepostoupí žádné jiné moci zvláštních práv v jihočínském přístavu Fokien, kdežto Anglie zajistila svůj zájem tím, že smlouvami ze 2. dubna a 1. července 1898 získala na severním pobřeží šantungském důležitý přístav Vei-hai-vei na tak dlouho, pokud Rusko zůstane v Port Arthuru. Vymohla si však nadto ještě rozšíření své državy v Hongkongu a slib, že žádné jiné moci nebudou činěny výsadní ústupky v povodí řeky Jang-tse-kiang, k němuž Anglie zejména obracela svůj obchodní zájem. Také na byla koncese na stavbu drah mezi Nankingem a Šanghaiem a ujištění, že správa námořních cel čínských, v jejíž čele stál ještě sir Robert Hart, také v budoucnosti bude především Angličanu svěřována, dokud anglický obchod v zemi zachová vůdčí místo. Než ani Francie nechtěla zůstatí pozadu za ostatními; smlouvou z 10. dubna zajistila si na 99 let nájem přístavu

Zisk Ruska.

Japonsko.

Anglie.

Francie.

Kvang-čeu-van, s Tonkinem sousedícího, nové koncese na železnici v Jün-nanu a slib, že vrchní správa pošt čínských bude Francouzovi svěřena.

Rázný úder »železné pěsti« německé způsobil tedy skutečné dělení čínského císařství, které se sice zatím dotýkalo jen některých pohraničních oblastí, nebylo však proto nikterak bezbolestné. Neboť sdíralo jaksi s ohromného těla říšského pokožku na místech nejcitlivějších a činilo je kořistí dalších žádostivostí západních vetřelců. A důležité bylo při tom, že shonem tím přibyla světové politice v Tichém oceánu nová, veliká plocha třetí, která činila politiku tu opět složitější, než byla dotud, a skrývala v sobě nejedno nebezpečí budoucích srážek. Říše čínská stává se rozpínavým sklonům velmocí podobně jevištěm horečného soupeřství, jako jím byla Afrika od let osmdesátých, a význačné bylo, že také tu Německo se tlačí mocně do popředí vedle starších mocností koloniálních, takže právě jeho zakročením divoký tanec opravdu se začal.

Věc měla nemalý význam i pro vnitřní vývoj poměrů německých. Úspěch, kterého nedočkavost Viléma II. nabyta smělym výletem do oblasti dalekého východu, podepřel tu mocně náladu pro stupňování politiky opravdu světové, podepírajíce váhu německé moci na celé zeměkouli, a zejména propaganda Tirpitzova pro vybudování mocného loďstva jako nutného nástroje politiky té nabývá teprve živné půdy. Roku 1898 dochází pod vedením všenněmeckého generála Keima k založení německého lodního spolku k soustavnému šíření těchto hesel a předloha velikého lodního zákona, v listopadu 1897 říšskému sněmu podaná, zvítězila tam 10. dubna 1898 opravdu 202 hlasy proti 139.

Předloha ta žádala vytvoření nového loďstva o 17 velikých lodích bitevních, 35 křižáckých a 8 křižáckých pobřežních se skupinou drobnějších jednotek, což všechno mělo býti v nejbližších sedmi letech vybudováno; stanovila však zároveň také zásadně maximální dobu služební jednotlivých lodí, po níž měly býti automaticky novými nahrazeny. Německo zahajovalo tak opravdu novou kapitolu svého dějinného vývoje a jevílo pevné rozhodnutí, vyjádřiti svůj souvěký rozmach hospodářský také všestranným zvýšením svých válečných zařízení, jež by mu umožňovaly i v nejuvzdálenějších končinách státí v první řadě rozhodujících mocí. Imperialistický duch vítězil tu s povážlivou důsledností a význačně mu dal výraz Bülow v řeči v říšském sněmu 7. prosince 1897, v níž pravil, že ty tam jsou časy, kdy Němci sousedům přenechávali zemi i moře, sobě ponechávající nebe filosofických

nauk: »Wir wollen niemand in den Schatten stellen, aber wir verlangen auch unseren Platz an der Sonne«, pravil výmluvný státní tajemník, vytýkaje, že Německo potřebuje moci námořní i opěrných bodů v zámoří, protože nechce dále vývozem svých vystěhovalců hnojití cizí oblasti, nýbrž zachovati pro sebe toto populační bohatství. Slovo »Platz an der Sonne« stalo se opravdu nejmocnějším heslem nové rozpínavosti německé, jejím mravním ospravedlněním a silnou pobídkou, kterou Vilém II. ovšem dovedl na podzim roku 1898 ještě stupňovati známým svým výkřikem »Unsere Zukunft liegt auf dem Wasser!« Šlo o to, jak se tento rychle rostoucí příliv nových sklonů námořských srovná s hlavním dosavadním pánem oceánů, Anglií.

* * *

Ostrá protiněmecká nálada, jež se v Anglii na počátku roku 1896 tak divoce vzpěnila císařskou depeší Krügrovi, byla zatím přece jen dočasného rázu a nezůstala ještě nikterak trvale význačným rysem britského ovzduší, zejména když německá politika v zápětí v otázce egyptské i sudanské si přichývala, aby Anglii postavila zlaté mosty k smíru. V prostředí obchodním zůstal ovšem i pak palčivě působivým osten německé soutěže na evropských i zámořských trzích a z kruhů těch dochází občas znova a znova k rozličným publicistickým výpadům protiněmeckým. Tak vzbudil v Německu mnoho zlé krve článek, kterým 11. září 1897 »Saturday Review« dokazoval, že, kdyby Německo náhle zmizelo, každý Angličan by tím zbohatl, a že proto heslem britské politiky má býti »Germaniam esse delendam«. Na projevy druhu toho většina rozumného čtenářstva britského hleděla však s podobným úsměvem, jako většina rozumných Němců na souvěké hysterické tirády všenněmecké, a byla vskutku daleka toho, aby boj s německou říší měla za příkaz blízké budoucnosti.

Po světové válce snažil se sice Vilém II. na základě pověstí, rozšířených americkým historikem Rolandem Usherem, dokazovati, že již roku 1897 obava před německým rozpětím vedla vůdčí osobnosti světa anglického k uzavření t. zv. Gentlemen's Agreement, to jest nepsané, důvěrné úmluvy s Francií a Spojenými státy americkými, která zaručovala vzájemnou vojenskou součinnost těchto tří mocí proti domnělému nebezpečí pangermánskému. Tvrzení nemá však žádných spolehlivých dokladů a protiví se všemu, co víme bezpečně o vzájemném tehdejší poměru a souvěké

Zostření svě-
tové politiky.

Nová
lodní předloha
německá
(duben 1898).

»Platz an der
Sonne.«

Anglie
a Německo.

Gentlemen's
Agreement.

politice těchto tří velmocí. Naopak, právě tehdy počínaly se množiti v Anglii hlasy, jako byl projev presidenta obchodního úřadu anglického, sira Ritchie, v němž tento významný muž 23. listopadu 1897 prohlašoval, že, byt byla německá soutěž na hospodářském poli velmi tíživá, přece mnohem hrozivější pro Anglii že jest soudobý rozmach průmyslový Spojených států. A roku 1898 také u vládních kruhů londýnských tlačila se mocně do popředí myšlenka, hledati všemožně cestu nejen k zažehnání příkrých srážek s Německem, nýbrž i k politickému sblížení s ním.

»Splendid isolation« Anglie.

Státníci britští hleděli sice s dosti nevlídným okem na německý výpad v Číně i na podporu, kterou Berlín tam poskytoval zároveň ruskému rozpětí. Ale právě vědomí, že ve věcech čínských, podobně jako před tím v otázce arménské, Anglie stanula osamocena vůči ostatním velmocem a neprorazila proto se svými hledisky, vedlo znenáhla k poznání nevýhod této »splendid isolation« a k myšlence, nebylo-li by přece s prospěchem, Německo některými ústupky od moci cářské odtrhnouti. Neboť vývoj čínských věcí zvětšoval podstatně počet sporných otázek, jež trčely mezi britským zájmem a zájmem Ruska i Francie, kdežto třetí plocha politická s Německem byla přece mnohem menší. A ani skutečnost, že Německo ohlašovalo své nové zbrojení námořní, nebudila v Anglii tehdy ještě valných obav. Byloť tehdy příliš daleko k tomu, aby německý náběh vedle obrovské převahy britské něco platil, a naopak, jako přítel, mohlo se Německo na moři zesílené zejména proti Rusku v moři Baltském státí i vítaným spojencem.

Možnost spojení s Německem.

Proto vidíme, že již v prvních měsících roku 1898, kdy věci v Číně ještě nebyly rozhodnuty a britská diplomacie také s Ruskem byla v živém jednání, vláda londýnská přistoupila k Německu s pozoruhodnými novými podněty. Neučinil tak ovšem sám Salisbury, který chtěl zachovati opatrnou zdrženlivost a jevil od počátku také značnou dávku skepse k možnému výsledku jednání, nýbrž do popředí vsunul se ministr kolonií Chamberlain. Právě on byl sice v episodě transvaalské hlavním terčem ostrých útoků německé publicistiky a jevil se jí právem takřka zosobněním výbojného imperialismu britského; zároveň přinášel si však ze své průmyslové minulosti do zápasů veřejného života mnohem volnější sloh, než jaký vyznačoval většinu odborných diplomatů. Zejména nebyla mu nikterak cizí myšlenka, že podobně jako vznikají veliké trusty a kartely účelnou dohodou těch, kdož právě spolu na nůž byli soutěžili, také v mezinárodní politice jakékoliv citlivosti, opřené o podrážděnou náladu a vzájemnou nechuf ná-

J. Chamberlain.

rodů, mají ustupovati do pozadí před velkorysou rozvahou možné škody a užitku, řízenou rozumnou účelností a nikoliv ješitností a starými předsudky. Zároveň byl naplněn pevným přesvědčením, že jest rozhodně třeba anglické politice dáti zcela novou základnu, jež by byla zároveň rozhodným krokem k větší konsolidaci světové politiky a dávala jejímu kolísavému vývoji do budoucnosti pevnou kostru. Proto byl bez rozpaků ochoten Německu nabídnouti ruku a vzítí na sebe sázku možného nezdaru. Nečinil tak ovšem bez vědomí ostatních členů kabinetu, z nichž později zejména také lord Arthur Balfour a vévoda Devonshire jednání se účastnili. Dokonce i vůdcové liberální oposice, lord Rosebery a sir William Harcourt, byli aspoň všeobecně o věci zpraveni a neodmítali jí zásadně.

Konsolidace světové politiky.

Začátek učinil Chamberlain v únoru 1898 důvěrnými rozmluvami s německým vyslancem hrabětem Hatzfeldtem a jeho legačním radou, baronem Eckardsteinem. V březnu pak námluvy ty vyhranily se již v určitou nabídku alianční. Za cenu německé podpory v otázkách světové politiky hodlala Anglie podle slov Chamberlainových vzítí na sebe závazek, pomoci Německu, kdyby bylo napadeno. Německo mělo k tomu stanoviti své podmínky, a námítku Hatzfeldtovu, že by změna vlády v Anglii a vítězství parlamentní oposice mohly takovou defenzivní smlouvu učiniti bezcenným kusem papíru, vyvracel anglický státník projevem ochoty, za vhodných podmínek smlouvu předložití i parlamentu ke schválení a tím ji učiniti trvale závaznou. Přiznával ovšem, že postup ten vyžádá některé předběžné přípravy veřejného mínění britského, mínil však, že by zatím bylo možno raziti cestu konečnému spolku hledáním vzájemné shody a podpory v některých konkrétních otázkách politických. Zároveň snažil se přesvědčiti německého vyslance, že Anglii tu nejde snad jen o okamžitý prospěch v otázce čínské, která tehdy ještě nebyla urovnána, a zejména o to, aby Rusku jeho nedávná kořist, poloostrov Kvantunský, přece byla německou pomocí vyrvána. Tvrdil naopak, že věří v dobrou dohodu rusko-anglickou o věci té, obmezí-li Rusko své rozpětí na Mandžusko a nebude-li dále k jihu se tlačiti. Podle jeho slov šlo mu při jednání v Německu o mnohem více, totiž o přátelskou součinnost vzájemnou pro budoucnost v celkovém rozsahu světové politiky a o společné řešení velikých otázek lidstva v duchu účelnosti i obecného míru. A vytýkal při tom otevřeně, že nebude-li Německo k tomu ochotno, Anglii nezbude než hledati dobrou vůli k dohodě u konkurenční firmy, ve Francii a Rusku.

Jednání s Hatzfeldtem (březen 1898).

Anglické hledisko.

Toto smělé rozvinutí velikých rozhledů aliančních jevílo se sice zkušene-
nému vyslanci poněkud »naivně začátečnickým«, stavělo však opravdu ně-
meckou diplomacii před rozhodnutí značného dosahu. Viděli jsme, jak se
po léta snažila o to, aby po dobrém, po zlém přivedla Anglii k pevným
spojeneckým závazkům vůči trojspolku a jak počátek vzájemného rozladění
mezi Berlínem a Petrohradem vznikl z toho, že Vilém II. viděl v zdrženli-
vosti britských státníků vůči závazným traktátům obecného rázu záluďné
úmysly, plné machiavellismu veskrze sobeckého, a těšil se jen na příleži-
tost, kdy »England in die Brenne gerathen und daher auf Knien zu uns
kommen wird«. Tak to napsal výslovně ve své glose z 30. dubna 1896.
Nyní Anglie tedy opravdu přicházela, ovšem ne na kolenou, nýbrž s ná-
vrhem, jenž nepoutaje se tolik k otázkám evropské rovnováhy, jako k vzá-
jemnému poměru velmocí na širší, světové základně, byl neobyčejně zá-
važný. A tu se ukázalo, jak Německo opravdu není schopno politiky urči-
tých a vnitřně pravdivých směrnic.

V Berlíně podrobil zejména Holstein podněty Chamberlainovy velmi
subtilnímu rozboru; jeho výsledky byly však již napřed podlamovány zá-
sadní nedůvěrou podivínského diplomata k Anglii vůbec a jeho nechutí
k rozhodnutím opravdové velikosti, kterážto nechut pak nenalézala dosta-
tečné protiváhy ani v Bülowově hladké pružnosti, ani v náladových impul-
sech císařových. Holstein shledal zejména mnoho námitek proti myšlence,
aby s německé strany byl anglické vládě předložen souhrn toho, co by
v obranné smlouvě mělo býti obsaženo. Byla tu především obava, aby
krokem takovým nebyly úplně spáleny mosty k Petrohradu, zatím, co by
v Anglii třeba veřejné mínění svým odporem znemožnilo opravdové uza-
vření závazné smlouvy s Německem. Ale i kdyby k smlouvě takové došlo,
byla tu podle Holsteina obava, aby Anglie se svou zjevnou převahou na
moři a v osadách nestála, jak pravil, příliš »breitspurig« vedle Německa,
které by proto nemohlo nabýti z aliance v zámoří dostatečného zisku,
kdežto v Evropě by neslo zároveň příliš velikou tíhu zjevného nepřátelství
Ruska i Francie bez vydatné vojenské pomoci anglické. A to se jevílo Hol-
steinovi tím nevýhodnějším, čím více měl za nepochybné, že s ruské strany
zatím Německu žádné opravdové nebezpečí nehrozí, zejména pokud moc
císařská na dálném východě jest upoutána.

Také vzrostlý vliv Tirpitzův, jenž chtěl právě soupeřství s Anglií užívat
k podpoře svých lodních plánů v německém prostředí, projevil tu svůj vliv

v radě císařově, nepříznivý anglicko-německému dorozumění. Zároveň půso-
bila však podobně i okolnost, že německá politika neměla pro své všeobecné
touhy po zámořském rozpětí určitého, pevného programu a byla nadto ne-
dáváním úspěchem v Číně sváděna k naději, že obratným prodáváním své
součinnosti jednou Anglii, po druhé zase Rusku a Francii, dosáhne ve svě-
tové politice asi vůbec snáze laciných zisků, než určitým přiznáním barvy
na tu nebo onu stranu. Výsledek všech těchto úvah byl tedy, že bude dobře
nezamítnouti sice podnětu Chamberlainova a limine, věsti však jednání
poněkud zdrženlivě a přesunutí především na Anglii úkol »des ersten
Bieters«. Skutečnost, že Německu stále ještě šlo více o podporu Anglie
v evropské politice, než o dohodu s ní v ostatních otázkách světových,
dovšedčoval ostatně také podnět Bülowův, že by snad zatím postačilo, kdy-
by Anglie především obnovila s Rakouskem a Itálií někdejší dohodu z roku
1887, hledící k otázkám balkánským a středomořským.

Na tom opravdu zatím zůstalo, lord Salisbury vystihl však ihned ne-
dostí upřímný ráz těchto odpovědí německých a vytýkal, že dohoda s Ra-
kouskem o integritě osmanské říše nemůže býti vůbec správným výcho-
diskem pro společnou politiku větších rysů. Neboť podle jeho mínění ne-
mohlo nikterak zachování nezhojitelně choré moci sultánovy býti zdravým
základem hlubší dohody německo-anglické, nýbrž naopak jen shoda o účel-
ném rozdělení moci té. Chamberlain nedal se však ihned odstrašiti od dal-
ších pokusů a promluvil dokonce na veřejné přednášce v Birminghamu
13. května o věci. Naznačil tu otevřeně, že k společné hostině s Ruskem,
jaká se otvírá na příklad v Číně a jinde ve světě, Anglie potřebuje prý,
podobně jako ke kvasu s čertem, velmi dlouhé lžice, to jest silného spo-
jence, a pravil, že by se styděl za svůj národ, kdyby Britové nedovedli
při politických otázkách tak veliké důležitosti pro všecku budoucnost pod-
říditi vyššímu cíli své obchodní soupeřství s Německem a nechut z něho
přirozeně vzrostlou.

To bylo svědectví, že angličtí státníci pomýšlejí opravdu na různé řešení
věci za součinnosti národa. Německá diplomacie odpovídala však i potom
jen vyhýbavě, snažíc se především vylákati v Londýně určité nápovědi
o tom, jaké výhody by jí Anglie chtěla dáti jako hotovou splátku smluv-
ního přátelství. Proto vleklo se jednání bez zřejmých pokroků. Zároveň
užil ho však Vilém II. způsobem více než povážlivým k diplomatickému
výpadu zcela jiným směrem. V osobním dopise cáři Mikulášovi II. vylíčil

Dojem
v Německu.

Holsteinovy
úvahy.

Odmítavé
stanovisko.

Podnět
Bülowův
v otázce
turecké.

Reč Chamber-
lainova v Bir-
minghamu (13.
květen 1898).

List Viléma II.
cíři z 30.
května 1898.

30. května 1898, že stojí před »těžkým rozhodnutím životně důležitosti pro národ německý«. V dubnu přestaly prý na pokyn královnin naráz výpady anglických listů proti Německu a německému vyslanci v Londýně byla tamní vládou nabídnuta smlouva alianční, kteréžto vyzvání bylo pak dvakráte opakováno, posléze s krátkou lhůtou odpovědní, a to »s tak neobyčejnými nabídkami, že se tím říší německé otvírá mocná a veliká vyhlídka do budoucnosti«. Jde tu prý nejen o spojení Anglie s trojspolkem, nýbrž jednání mělo býti zároveň zahájeno i se Spojenými státy americkými a Japonskem. Jak přijetí tak odmítnutí jest tedy pro Německo věci ohromného dosahu; proto má cíř jako starý přítel Vilémovi II. otevřeně a beze vší zálužnosti říci, co by mu mohl sám nabídnouti za to, když odmítne. A nemusí míti při tom ani obavy, že by přišel v rozpor se svým spojencem, Francií, neboť císař by byl ochoten vzítí také Francii v počet možných plánů vzájemné součinnosti.

Psaní dávalo tedy lživé a vědomě přehnané zprávy o anglickém podnětu a bylo ve svém indiskretně vyděračském způsobu význačnou protivou mužně otevřeného vystoupení Chamberlainova. Není ovšem snadno říci, čeho jím chtěl Vilém II. vlastně dosáhnouti. Chtěl opravdu takovým zaskočením cíře přivéstí k smluvním závazkům, jež by pevninu evropskou proměnily v jediný, protianglický blok kontinentální? Či chtěl dosíci ruské nabídky především jen proto, aby mohl v dalším jednání s Anglií požadovati vyšší ceny? Anebo šlo mu hlavně o to, aby v případě obvyklých indiskrecí diplomatických nebyl v Petrohradě podezříván z toho, že k tajnému jednání s Anglií dal sám první podnět? Jisté jest, že si Vilém II. nejednou již před tím pohrával s myšlenkou kontinentálního svazu velmocí evropských. Tak vykládal Mikuláš II. ve Vratislavi v září 1896, že evropského sjednocení bude třeba jednak pro žluté nebezpečí, ale rovněž i proto, aby se učinil společný šik proti hospodářskému tlaku Spojených států amerických. Také 5. března 1897 psal cíři znova o věci té a myšlenka stala se tehdy dokonce v tisku evropském podnětem obširných úvah. Tvrdilo se zejména, že i ve Francii horliví stoupenci osadního rozpětí, jako byl Gabriel Hanotaux, s podobnou možností se obírají, ježto se jim prý Anglie jeví horším nepřítelem, než Německo. Naproti tomu však, když ruská diplomacie v září 1897 prostřednictvím chefa generálního štábu ruského, generála Obručeva, v Berlíně zafukala s myšlenkou smlouvy, jež by zásadně zaručovala mír evropský na základě statu quo zvláštní dohodou pevninných velmocí, zatím na tři leta

Myšlenka
pevninného
spolku.

Podnět
Obručevův.

uzavřenu, nebylo k tomu v Berlíně ani důvěry, ani chuti a německý vyslanec v Londýně dostal dokonce v listopadu příkaz, aby lorda Salisburyho o ruském podnětu důvěrně zpravil, při čemž císař Vilém II. vývody Bülowovy o věci té provázel glosou vytýkající, že ježto Francie a Rusko v době depeše Krügrovy myšlenku pevninné dohody protianglické odmítly, nyní on není ochoten dbáti ruského podnětu.

Proto jest věru těžko uhadnouti pravý dosah císařova útoku na Mikuláše II. Jisto však jest, že byl obratně odražen. Odpověděl cíř 5. června, že Vilém II. prý sám nejlépe uzná, co jest mu činiti v těžkém postavení. Rusko mu v tom nemůže dáti určité rady, zejména také nikoliv proto, že určitě nezná, co mu vlastně Anglie nabízela. Mikuláš II. vytýkal však zároveň se zjevnou přezíravostí k strašákům Vilémovým, že se nebezpečí od Japonska nebo Spojených států nikterak neobává, ježto má s nimi dobré styky, jaké chce ovšem vždy i s Německem zachovávat. Oplátkou za Vilémovu indiskreci prozradil mu pak nadto důvěrně, že také Rusku londýnská vláda před třema měsíci při jednání o věci čínské učinila pozoruhodnou nabídku vzájemné dohody o všech sporných bodech, která však cířem byla odmítnuta.

Ze všeho bylo zjevno, že úskočný tah Viléma II. vůči Petrohradu skončil bez jakéhokoliv zisku pro Německo. Proto jednala německá diplomacie dále s Londýnem, ovšem bez úmyslu, vejíti v závazky obecného rázu. Její cílem bylo spíše dosáhnouti s Anglií dohody o některých určitých otázkách, jež by slibovaly té i oné straně zjevnou výhodu, a příležitost k tomu opravdu nedala na sebe čekati.

Šlo tu především o portugalské osady v Africe. Portugalsko bylo tehdy v zřejmé tísní finanční a zdálo se, že nenalezne půjčky nutné k úhradě splatných úroků státního dluhu bez hypotekárního zatížení svých osad, které snadno mohlo vésti k jejich prodeji nebo zástavě. Aby se předešlo ve věci té možnému soupeřství, vyjednával již od počátku června Salisbury důvěrně s hrabětem Hatzfeldtem o tom, jak by si mohla Anglie bez překážek se strany Německa zajistiti především přednostní právo na záliv delagojský, který pro ni měl, jak jsme již viděli, zvláštní význam svým vztahem k Transvaalu. S německé strany byla k tomu projevena ochota přes veškeré zvučné projevy, jež byl Vilém II. nedávno učinil na ochranu boerské republiky. Německo žádalo však za to, aby mu při případném zcizování portugalských osad byl zajištěn lví podíl, totiž Angola s Ben-

List cířův z 5.
června 1898.

Portugalské
osady.

Německé
požadavky.

guelou, ostrov Timor v Sundech i část ostrovů Kapverdských; nadto měla mu Anglie učiniti ústupky i ve Velrybí zátocce a na Samojských ostrovech a co jiného více.

Jednání
s Francií.

V Londýně přistupovali na jednání o těchto přehnaných požadavcích ovšem jen s velikou zdrženlivostí, a proto německá diplomacie neváhala také v Lisabonu výhrůžně ohlásiti, že by nesnesla bez důrazného odporu jednostranné dohody Portugalska s Anglií ve věci té. Zároveň pokusila se však i v Paříži o otázce té tajně vyjednávat. Neboť chtěla míti druhé železko v ohni, aby jí po případě nátlak na Anglii učinila a užila ve svůj prospěch soupeřství, jež mezi Francií a Anglií zvláště v afrických věcech bylo stále velmi příkré. V ohledu tom Bülow záhy po svém nastoupení v úřad pronesl vůči francouzskému vyslanci význačný názor, že prý Francie a Německo nemají vůbec trčeti proti sobě v ztrnulém postoji »dvou porculánových psů«, nýbrž že oběma bude k užitku, budou-li se ve světové politice při vhodných příležitostech podporovati »spontánní souběžností«. Opravdu ministr Gabriel Hanotaux začal s německým zástupcem rozhovor o portugalských osadách, ale Theofil Delcassé, jenž po něm v polovici června 1898 převzal správu zahraničních věcí ve Francii, v něm nepokračoval. V Londýně zatím jednání o téže věci šlo dále a zároveň dotkl se v srpnu Chamberlain znova možnosti obecné smlouvy obranné, kterou by se Anglie a Německo navzájem zavazovaly k účinné pomoci, kdyby ta či ona strana byla napadena dvěma nepřáteli najednou.

»Arbiter
mundi.«

To byl podnět dosti určitý a zdá se, že tentokráte Vilém II. nebyl neochoten vážně vzítí jej v počet. Než Bülow a Holstein čelili tomu tvrzením, že mezi Ruskem a Anglií ve východní Asii brzká válka jest nasnadě; kdyby pak Francie přispěla Rusku, nastal by pro Německo casus foederis a hlavní tíha boje by se na ně přesunula. Proto bude prý lépe, zachová-li Berlín nezávislé postavení mezi obojím táborem, aby jako »arbiter mundi« bez veliké sázky od té i oné strany cenných ústupků nabýval. Úvahami takovými bylo Viléma II. snadno přesvědčiti a již 18. srpna psal opět cíři o tom, jak prý mu Anglie činí nové nabídky, snažíc se získati stůj co stůj pevninnou armádu k boji pro své zájmy. »Nebude jí však snadno naléztí ji«, praví tu císař, »a jistě to nebude armáda německá«.

Falešná dvojaká hra se strany německé tedy pokračovala dále a proto zůstal také tentokráte anglický podnět alianční bez konečného účinku. Ale v otázce portugalských osad byla přece mezi Londýnem a Berlínem smlu-

vena aspoň zásadně dohoda, podepsaná 30. srpna a ratifikovaná 4. září 1898. Podle ní měla v případě půjčky portugalské, všemi osadami založené, na níž by vedle anglického i německý kapitál měl podíl, Anglie přijmouti v zástavu celní důchody v jižní části Mozambiku a v severní Angole, po případě i na ostrovech Kapverdských, kdežto Německo mělo zase ruku svou položití na severní Mozambique a jižní Angolu. To byl pro Anglii úspěch diplomaticky cenný aspoň potud, že dosvědčoval ochladnutí zájmu německého o Lourenço Marquez a dráhu do Pretorie, jakož i možnost, s Německem vůbec o věcech rázu toho se smlouvatí.

Smlouva
o portugalských
osadách.

Opravdu měla smlouva, od níž si Vilém II. brzký podstatný zisk sliboval, zatím jen akademický význam, a v zápětí pozbyla i toho. Neboť portugalský vyslanec v Londýně, markýz de Soveral, jakmile zvěděl podrobnosti o tajné úmluvě německo-anglické, pohnul vládu své země, aby si nutné peníze opatřila způsobem, jenž by neohrožoval zachování portugalské državy osadní, a ochota finančního světa pařížského jí to opravdu umožnila. Anglická vláda pak nejen že v tom nečinila Portugalsku překážek, nýbrž na počátku roku 1899 podepsala s jeho zástupcem ve Windsoru i tajnou dohodu, kterou si obě moci navzájem zaručovaly pomoc v případě potřeby. Smlouva ta sice nebyla nikterak ve výslovném rozporu s nedávnou dohodou německo-anglickou, platnou pouze pro případ, že Portugalsko své osady hodí na trh, ukazovala však, že londýnská vláda nechce v ohledu tom na Lisabon nikterak tlačiti a k prodeji nebo zástavě osad jej doháněti. Německu zůstal pak tento obranný traktát windsorský sice po dlouhá léta tajemstvím, skutečnost však, že úlovek portugalských držav s Anglií smlouvaný opravdu není nikterak blízký, byla berlínským diplomatům zjevná již v říjnu 1898 ze zpráv německého vyslance v Lisabonu a potvrdila to pak zejména i trůní řeč krále Carlose při otevření cortesů 1. ledna 1899, kde bylo výslovně vytčeno, že africké osady jest koruně portugalské jako posvátné dědictví předků neztenčeny zachovati.

Smlouva
windsorská.

Skutečný výsledek anglicko-německých námluv, jež se takto vlekly po valnou část roku 1898, nebyl tedy nikterak podstatný, znamenal však přece aspoň jakési stoupnutí teploty ve vzájemném poměru obou mocí, které po předchozím chladu bylo dosti pozoruhodné, a Chamberlain vyslovil skutečnost tu znova ještě 8. prosince 1898 ve veřejné řeči ve Wakefieldu, v níž výslovně popíral, že by Anglie snad chtěla Německo ve vlastním zájmu nastrčiti za sebe do boje proti Rusku. Zároveň vytýkal však, že k zachov-

Chamberlainův
projev z 8. pro-
since 1898.

vání světového míru by bylo velmi cenným, kdyby nejsilnější moc pevninná a nejsilnější moc námořní svorně bokem k boku stály. Při tom bylo ovšem naopak zřejmo, že v národním ovzduší britském myšlenka ta opravdu nevzbuzuje příliš vlídné ozvěny, jako ji nevzbuzovala ani v Německu, kde protianglická propaganda koloniálních a všenněmeckých nadšenců nesla již zcela nepochybné plody ve veřejném mínění. A nepřispívala k tomu ovšem ani zásadně odchylná orientace obou mocí v otázce turecké, která se v průběhu doby stále jasněji vyhraňovala.

Turecká
politika
Anglie.

Anglie neopouštěla totiž ani po tolikerém nezdaru svých diplomatických náběhů na blízkém východě zásadně myšlenky, vyslovené lordem Salisburyem hned při jeho nastoupení, že vláda Abdula Hamida jest zrůdná despotie, která zaslouží rázného odsouzení se strany všech mocí křesťanských, a že by bylo nejlépe problém turecký vyřídití důkladnými řezy chirurgickými. Důvody k rázným těmto projevům nebyly ovšem jen mravního a humanitního rázu. Pro britskou moc stávalo se pevné postavení v Egyptě, k němuž sultán odpíral důsledně svůj souhlas, stále zjevněji základním kamenem budoucího vývoje a očím státníků londýnských jevila se myšlenka rozkladu říše turecké nadto tím svůdnější, ježto přinášela i možnost, přes Arabii, Mesopotamii a Perský záliv vytvořiti široký pás anglického vlivu, jenž by sáhal po souši až k Indii a zabezpečoval nejlépe důležitou tepnu říše, průplav Suezský. V Německu naproti tomu stávalo se zachování moci sultánovy v Evropě i v Asii právě v těchto letech mnohem více než kdy před tím hlediskem, s nímž se sklony německých imperialistů s rostoucím zájmem obíraly.

Suez.

Všenněmecké
plány
v Turecku.

Roku 1898 vydal »Alldeutscher Verein« brožuru s názvem »Deutschlands Ansprüche an das türkische Erbe«, kde bylo zcela jasně řečeno, že ovládnutí Turecka německým vlivem má býti základnou, v níž německá moc pro svou světovou politiku nalezne mocnou oporu, a názor ten doporučoval i jiný, tehdy vydaný leták »Armenien und Kreta«. Také známý hlasatel demokracie německé, zbarvené protestantským duchem křesťanským, Fridrich Neumann, který chtěl smířiti zájmy nižšího lidu s císařstvím na základě velikých úkolů světových německého národa ve spise »Weltpolitik und Sozialreform«, cestoval roku 1898 schválně po Turecku a odnášel odtud vřelé přesvědčení o tom, že především na blízkém východě kyne veliká budoucnost německé rozpínavosti, pronikající přes habsburské země na Balkán a do přední Asie. Ještě důležitější však bylo, že

hlediska ta za svá přijímal i veliký kapitál německý, který byl roku 1896 stavbou dráhy anatolské až do Konie pronikl a k dalším výbojům ve směru tom na Bagdad zaměřeným se chystal. Než také úřední politika německá šla stále zřejměji touto cestou.

Od roku 1897 působil v Cařihradě jako vyslanec někdejší státní tajemník Marschall a způsob, jakým on pochopoval svůj úkol, byl nejlépe vyřčen jeho slovy, že Bismarckova zdrželivost vůči tureckému problému, odůvodněná známým výrokem o hnátech jediného pomořanského mušketýra, jest prý nyní již jen »eine interessante historische Reminiscenz«.

Marschall
v Cařihradě.

Výrok ten, učiněný nedlouho potom, co veliký budovatel říše německé 30. července 1898 ve Friedrichsruhe své prozíravé oči na věky zavřel, byl velmi význačný pro velikou změnu, jež se v průběhu devadesátých let sběhla v poměru německé politiky k otázkám blízkého východu. Bismarckovi byla říše turecká jevištěm, kde rád viděl zabaveny ostatní velmoci evropské ve sporech, které vyčerpávaly jejich sílu, při nichž však Německo zůstávalo opatrně stranou. Nyní stávalo se Turecko naopak právě říši německé kartou, kterou ve vysoké hře světové politiky hodlala vši silou uchopiti, ovšem způsobem zcela jiným, než činily ostatní velmoci.

Smrt
Bismarckova
(30. července
1898).

Horlivost, s jakou německá politika v arménské i v krétské otázce zájmům Abdula Hamida sloužila a od snahy ostatních velmocí o spravedlivou úpravu práva křesťanského obyvatelstva na Krétě se odtahovala, byla v ohledu tom zvláště význačná. Německé vojenské kruhy jevily při tom stále větší zájem na zesílení obranné schopnosti Turecka; doporučují zdomakonalené opevnění úžin cařihradských, zároveň co strategický zájem, spojený s rychlou výstavbou tratí železničních v asijské državě sultánově, nalézá u německých kapitalistů i diplomatů ochotné podpory, takže Marschall již 5. března 1898 přiznával, že cílem německé politiky v Turecku musí býti především »die Verbindung des bisherigen Interessengebiets der Anatolischen Bahn mit dem Flussgebiete des Eufkrat und Tigris und damit dem Persischen Golfe«. Také zřízení německých kabelů telegrafních mezi Cařihradem a rumunskou Constanzou vstupuje v úvahu. Vše to dosvědčovalo vzrostlý zájem německý na Turecku, ale ještě více přiznala směrnicí tu okázala cesta, kterou Vilém II. na podzim 1898 znova podnikl do říše sultánovy.

Dráha
na Bagdad.

Cesta měla podnět svůj nejprve v myšlence, aby císař osobně byl přítomen při posvěcení nového evangelického chrámu Spasitelova v Jerusa-

Cesta
Viléma II.
na východ.

Řeč v Damašku (8. listopadu 1898).
lemě, program se však později značně rozšířil. Císař vyjel 12. října z Benátek a učinil nejprve 18. října Abdul Hamidovi hlučnou návštěvu v Cařihradě. Pak teprve jel dále do Asie; 29. října byl v Jerusalemě, kde zasvětil nejen nový chrám evangelický, nýbrž dal také katolickému spolku německému do správy pozemek »Spánku Panny Marie«, sultánem mu darovaný, kterážto věc nebyla ovšem bez politického pozadí. Neboť měla vytknouti snahu Německa, neponechávati ochranu katolíků na východě v rukou Francie, jež si na ni činila zásadní nároky, a věc způsobila mnoho hořkosti v Paříži a značné nepříjemnosti i kurii papežské, u níž se německý a francouzský vliv ostře srážel. Císař jel však z Palestiny ještě dále do Syrie a 8. listopadu vyvrcholil cestu svou zvláště slavnostním vystoupením v Damašku. Zde, v prostředí převážně muslimském, pronesl řeč, jež vzbudila obecnou pozornost. Neboť učinil v ní nejen hlubokou poklonu hnutí panislamskému, nýbrž pravil doslovně: »Möge Seine Maiestät der Sultan und mögen die dreihundert Millionen Mohamedaner, welche auf der Erde zerstreut lebend in ihm den Kalifen verehren, dessen versichert sein, daß zu allen Zeiten der Deutsche Kaiser ihr Freund sein wird.«

Vilém II.
a islam.

Německý panovník, jehož ústa jindy přetékala křesťanským nadšením rázu takřka středověkého a jenž se stavěl v čelo nové křížácké ideje proti žlutému nebezpečí, hlásí se tu tedy výslovně za ochránce příšerného vraha na Bosporu, na jehož rukou lpěla krev nevinných statisíců křesťanských. Zásadně bylo ovšem i tu věc možno hájiti a vysvětliti, jako to činil Abdul Hamid, když v hovoru s německým vyslancem tvrdil, že on i císař německý jsou téhož názoru na úlohu náboženství ve státu, že totiž náboženství jedině udržuje poddané v náležitě poslušnosti a proto má býti všemožně podporováno, ať je to náboženství jakékoliv. Tím, že se Vilém II. neobmezoval jen na svou křesťanskou misi, nýbrž projevoval i ochotu, státi se zároveň patronem všeho moslemstva, zasáhal ovšem povážlivě do těžkých vnitřních otázek, které měly se zřetelem k vzrostlému fanatismu islamskému i jiné státy, na příklad Francie v Alžíru i Tunisu, Anglie v Egyptě a Indii, Rusko v Pokavkazí a Turkistanu. Bylo proto pochopitelné, že se toto nadbíhání Turecku, jež mělo zároveň raziti cestu politickému vlivu i hospodářským výbojům německým v celé oblasti moci sultánavy, potkávalo s příkrými odsudky stejně v Anglii jako ve Francii a Rusku a že nedůvěru cářovu ve věci té Vilém II. jen ještě zvyšoval projevy, jako byly důvěrné listy, kde vyličoval skvělý průběh své cesty a

Pohoršení
ostatních
velmocí.

ujišťoval Mikuláše II., že Turecko není opravdu chorý, nýbrž zcela zdravý stát. Proto by prý také ruská politika měla s islamem hledati přátelský styk, aby mohla jednou hnutí panislamského užítí proti Anglii v indickém prostředí.

V Londýně i v Petrohradě měli v otázce turecké sice zcela rozličná hlediska, přijímali však se svornou nechutí tuto neklidnou, na tu i onu stranu neupřímnou podnikavost politiky berlínské a proto přilili s potěšením Vilémovi II. do číše, kterou v Cařihradě připíjel na zdraví sultánovo, trochu žluči tím, že právě za jeho pobytu na Bosporu podali Abdul Hamidovi ultimatum, vymáhající okamžité odvolání tureckých posádek z Kréty, aby ukázali, jak malý dosah pro Turecko opravdu má německé přátelství v rozporu s vůlí ostatní Evropy.

POČÁTKY IMPERIALISMU AMERICKÉHO.

Unie a světová
politika.

Rok 1898 byl rokem, v němž se imperialistické, k smělému pronikání do širého světa zaměřené sklony říše německé zvláště zřejmě projeví jak na dálném východě, tak ve shonu po portugalských državách i v oblasti levantské. Týž rok přinesl však i v jiném směru značný posun a výrazné zhutnění světové politiky, totiž v Novém světě, kde se velická republika Spojených států amerických rovněž mnohem upřímněji než dosud přihlásila do řady států, jež hledaly výboje a vzrůst svého vlivu mimo dotavadní kruh své moci. Rok 1898 stal se v ohledu tom velmi důležitým mezínkem jakožto chvíle, kdy také americký imperialism ozbrojenou rukou zabušil drsně na vrata dějin a postavil ostatní svět před nové výhledy do budoucnosti.

Doba zrání.

Věc byla tím pozoruhodnější, ježto předchozích dvacet let, ležících mezi volbou presidenta Hayese (1876) a Mac Kinleye (1896), bylo dobou, v níž se vývoj Unie soustředil především na vnitřní, zejména hospodářské otázky a kdy zahraniční politika veliké republiky byla význačně zdržlivá. Byla to jaksi doba přípravy a zrání sil, jejichž ohromnost měla pak ostatní svět překvapiti, a jest třeba, abychom několika slovy se dotkli také tohoto vnitřního vývoje, který byl podkladem a mocnou vzpruhou amerického imperialismu.

Strana
republikánská
a demokratická.

Páteří vývoje toho zůstával zápas obou velikých stran politických, v němž ovšem i republikánská i demokratická strana valně změnily svou někdejší tvářnost. Jejich vzájemnou odlišnost není při tom snadno vystihnouti, ježto v podstatě to byly dvě organizace zápasící o moc ve veřejném životě všemi prostředky, jež právě slibovaly úspěch. Proto nalézala rozličná zvučná hesla současně místo na té i oné platformě stranické a programové zbarvení měnilo se rozličně podle požadavků dne. Ani geograficky nebylo již možno oba tábory odlišiti. Strana demokratická zachovávala sice jako před tím spolehlivý kmen voličů v jižních státech, měla však také jinde mnoho přívrženců. Jejím zvláště výrazným rysem nebyl pak již tolik někdejší odpor proti zesílení ústřední moci spolkové, jako tvrzení, že bdí nad zájmem drobného občana proti rostoucí dravosti vrstvy penízem vládnoucí, a pečuje o očištění veřejného života od kalu, kterým

jej zaplavovala pokročující komercialisace a nevybíravá výbojnost průmyslových a finančních spekulantů. Republikánská strana naproti tomu, ač hlásala rovněž nutnost náležitě očisty, měla zvláště účinnou oporu v prostředí silných jedinců, kteří pokrok národní ztotožňovali s rychlým rozvojem kapitalistické podnikavosti a velikolepé techniky výrobní i dopravní. Ta i ona strana uměla při tom ovšem slevovati se svých zásadních hledisek podle nutnosti chvíle a místních předpokladů v boji o moc v jednotlivých státech i v celku Unie, jejíž hladinu zejména volba presidentova každým čtvrtým rokem mocně zviřovala. Stranická pohotovost obou velikých táborů, spočívajíc v rukou zkušených, řemeslných odborníků veřejného života, politických »bossů«, stávala se při tom stále složitější i nákladnější a vítězila zpravidla dokonale nad občasnými pokusy, zříditi nové strany politické odštěpením nespokojených menšin v táboře demokratickém nebo republikánském a propagandou nových reformních hesel.

Stranická
technika.Hospodářský
rozvoj.

Nejdůležitějším rysem vnitřních dějin Spojených států byl ovšem neobyčejný rozvoj hospodářský, pokračující s rychlostí takřka závratnou přes chvilkové poruchy a krise. Když 1893 Unie oslavovala čtyřsté výročí objevení Nového světa okázalou výstavou v Chicagu, jež měla ostatnímu lidstvu ukázati plody tvořivé práce na jejím území, mělo území to 65 milionů obyvatel, činných většinou již v značně pokročilých formách práce zemědělské nebo průmyslové. Umožnil to ovšem především neochabující příliv přistěhovalců z jiných částí světa, který činil v letech 1871—1890 dohromady na osm a půl milionu duší a v letech následujících pak dosahoval ročně okolo 400 tisíc. Jeho etnický ráz měnil se při tom velmi. Ještě v sedmdesátých letech dodávala Anglie, Irsko, Německo a země Skandinávské skoro 90% všech příchozích, pak slábne však tento příliv germánského jazyka a klesá v devadesátých letech až na 30%, kdežto rychle roste zato počet přistěhovalců ze zemí slovanských a z Italie, z části pak i ze zemí asijských.

Přistěhovalc-
tví.

Změna způsobovala záhy obavy, jsou-li tyto nové živly opravdu ziskem pro Unii, budou-li schopny rychlé asimilace a nesníží-li se jimi příliš obecná úroveň kulturní zejména proto, že velická část z nich se již nerozvíhala po širém venkově, nýbrž hromadila se kompaktně ve velikých městech a tvořila tam ostrovy podstatně odlišné od ostatního anglosaského prostředí. K tomu přistupovala obava dělníků před soutěží levnější síly pracovní nově příchozích, jež spolu s rasovými předsudky vedla k rozličným obranným

Příliv z Číny. opatřením. Tak začínají se roku 1882 zákazy dovozu čínských kuli, jejichž příliv v době předchozí zejména veliké stavby železniční byly podporovaly, kteří však, zejména ve státech západních, jako byla Kalifornie, počínali znenáhla i jinak všemožně v životě hospodářském pronikat. Roku 1885 vymohly si dělnické spolky i zákaz houfného dovážení jiných přistěhovalců najatých předem k určitým pracem. Vzrůstá obrana proti negramotným, churavým, úplně nemajetným a vůbec nežádoucím živlům, pro niž horlivou agitaci rozvinula zejména »Immigrations restriction league«. Roku 1891 zřizuje se proto ve Washingtonu zvláštní přistěhovalecký úřad; dozor na přistěhovalectví přenáší se z jednotlivých států na celek Unie a nalézá pověstné středisko v newyorském Ellis Islandu.

Immigrační dozor.

Opravdu měla tato opatření dlouho jen nevelikou účinnost a národní ráz Unie zpestřoval se na sklonku 19. století dosti výrazně. Základem hospodářského rozmachu zůstávalo zemědělství, které s úžasnou rychlostí vyčerpávalo panenskou půdu a zalidňovalo i nejuvzdálenější končiny zcela neočekávaným tempem. Tak vzrostlo obyvatelstvo v Nebrasce v letech 1870—1890 ze 123 na 1059 tisíc duší, v Kansasu z 364 na 1427, v Minnesotě ze 400 na 1302. Ale také lesní pustiny nejzazšího západu ožívují rychle hospodářskou prací, hlavně pomocí velikých tepen železničních, jako byla severní dráha tichomořská, 1883 dokončená, které krajem byly prorazeny a soustavně sem svádějí pak nové obyvatelstvo. Roku 1890 Wyoming a Idaho prohlášeny za plnoprávné státy. Podobně jako měla rychle rozkvétající Kalifornie starší středisko velkoměstské v San Francisku, dostává nyní také tento severněji položený kraj důležitý bod přístavní v Seattle a přímořská oblast Tichého oceánu nabývá tím rostoucího významu pro Unii. Roku 1880 počítalo se, že západně od Kansas City bydlí asi 5 milionů duší; 1890 jich bylo již přes 8 milionů.

Zalidnění západu.

Zvláště význačné byly pro rychlost této zemědělské záplavy osudy zbytků rudého plemene. Ještě v letech 1876—1877 bylo nutno krvavě potlačovati vojenskými výpravami odpor domorodých kmenů, jako byli Sioux a Utah, proti novým řádům, a rezervace indiánské zaujímaly ještě obrovská teritoria. V osmdesátých letech shon po půdě nezabrané dotud zemědělstvím vzrostl však tak, že dosavadní veliké rezervace v Jižní Dakotě a Oklahomě se mu otvírají a půda vyhrazená zbytkům rudé rasy se scvrká na drobné ostrůvky, v nichž kmenové zřízení původního rudého obyvatelstva severoamerického, ztenčeného na několik set tisíc duší, doha-

Indiánské rezervace.

síná pod ochranou zvláštních zákonů. Skutečnost, že se panenská, soukromým majetkem nedotčená půda, schopná zemědělských výtěžků, stala v Unii již opravdu vzácností, byla význačně doložena tím, že hned v první den otevření rezervace oklahomské v roce 1889 na pět tisíc osob tam sídlo své rozbilo. A podobným důkazem ukončení ryze okupačního postupu byly nejen zákony na ochranu některých cenných ploch lesních a přírodních parků, nýbrž i pokusy, jež se v devadesátých letech počínají, aby veliká plocha západních stepí, t. zv. Arid west, nákladným zavodňováním umělým byla zemědělské výrobě zajištěna podobně, jako to v Utahu, roku 1896 za plnoprávný stát přijatém, dokázala činnost družstev mormonských.

Arid west.

Vše to dosvědčovalo, že se »koloniální« údobí dějin Spojených států chýlí neodvratně ke konci. V jižní oblasti Unie, v níž rasová otázka černošská stále zůstávala palčivým problémem společenským i právním, plocha výroby bavlnářské ovšem vzrůstala stále ještě, zejména v Oklahomě a Texasu; zároveň vyvíjelo se tu však mocně i pastevní dobytčářství, technicky zdokonalené tím spíše, ježto průmyslové zpracování masa, vrcholící v ohromných továrnách chicagských, výtěžky jeho pro domácí spotřebu i pro vývoz zhodnocovalo.

Těsné spojení s velkým průmyslem a kapitálem dodávalo zemědělskému ruchu v Unii vůbec rysů velmi odlišných od zemědělství Starého světa. Zejména obecné užívání strojů — již od roku 1878 šířily se tu samovazné stroje žací — umožňuje mu obdělání velikých ploch poměrně skrovným počtem osob a zároveň i výrobu určenou především nejen pro místní spotřebu, nýbrž pro světový trh. Tím dostává se ovšem zároveň zemědělství také do značné závislosti na záchrvěvech tohoto trhu a spekulacích s nimi spojených, jakož vůbec závislost na finančním kapitálu byla rubem jinak samostatného postavení zemědělce amerického a těžkým jhem pro jeho mužné sebevědomí. Zejména železniční společnosti stávají se mu často skutečnou vrchností, na níž závisí jeho hospodářský prospěch, a to nejen tím, že dráhy byly namnoze zároveň velikými podniky kolonizačními, jejichž rukou prošla na příklad v Minnesotě $\frac{1}{4}$ vsí půdy, ve Wisconsinu, Iowě, Kansasu, Montaně aspoň $\frac{1}{5}$. Dráha přijímá namnoze také ve svých skladištích úrodu zemědělskou a určuje její ceny pružnou soustavou svých tarifů, která může být snadno ostrou zbraní proti méně povolným. Dráhy, veliké mlýny i kolonizační banky staly se vůbec hlavními věřiteli farmářů a často jejich nemilosrdnými pijavicemi, takže velkorysý obraz národů

Závislost zemědělství na kapitálu. Jih.

Moc železnic.

hospodářského rozmachu Unie měl ve svých vlastních základech nejedno bolestné napětí. A podrážděné nálady z toho vznikající nebyly ani politicky bez významu zejména také proto, že populační a hospodářské těžisko Unie zůstávalo sice stále ještě v průmyslových státech severovýchodu mezi povodím missisippským a Atlantským pobřežím, zároveň byl však i střední a dálný západ, vlastní oblast farmářská, svým rostoucím zalidněním nepochybně na postupu a získával na váze zejména při volbách president-
ských.

Zemědělská
výroba.

Roku 1890 počítalo se, že v Unii jest již na 623 milionů acres orné půdy, proti 408 milionům roku 1870 a sklizeň u pšenice vzrostla v době té z 250 na více než 600 milionů bušlů, u kukuřice z 1200 na více než 2000 milionů bušlů, u bavlny ze 3 milionů balíků na 9 milionů. Vývoz zemědělských výrobků do ciziny, který měl roku 1860 hodnotu asi 250 milionů dolarů, dosáhl roku 1880 již hodnoty 650 milionů a přesahoval v devadesátých letech celou miliardu.

Jest známo, jak tíživý vliv měl vývoj ten na postavení zemědělské produkce v Evropě tím, že srážel neobyčejně cenu obilín, která ovšem i na americkém trhu soustavně klesala, takže bušl pšenice, jenž 1871 stál 94 centů, v devadesátých letech stál již jen průměrně 62, kdežto žito kleslo v době té dokonce ze 75 centů na 35, bavlna z 24 na 9. Byl to přirozený důsledek skutečnosti, že zemědělská výroba Spojených států rostla mnohem rychleji než schopnost spotřeby na domácím trhu. Pro celek Unie byl vývoj ten zdrojem značného blahobytu, lvi podíl na něm neměl však zemědělec sám, nýbrž především vrstvy vládnoucí kapitálem, které byly jeho věřitelem a jež ovšem zisky své pak investovaly namnoze do jiných podniků a tím umožňovaly současný vzrůst průmyslu amerického.

Rozkvět měst.

Vzrůst ten byl v mnohém ohledu ještě podivuhodnější než souvěké pokroky zemědělské a souvisel s ním těsně neobyčejný rozvoj velikých měst. Roku 1860 bydlilo v městech Unie vůbec jen 16% všeho obyvatelstva; v devadesátých letech již více než 30%, a z toho více než polovice v městech o více než 100.000 obyvatelích, jichž roku 1860 bylo jen 8 v celé Unii, v devadesátých letech pak již 36. Tento rychlý rozvoj průmyslu podporovalo ovšem zejména neobyčejné bohatství nerostné Spojených států, jehož těžba a zpracování rostly tak, že před sklonkem 19. věku v ohledu tom Unie předháněla již i svou mateřskou zemi, Anglii. Tak vyráběla Unie roku 1860 ještě sotva milion tun surového železa, roku 1880 však již 4 mi-

liony a 1890 stála s výrobou skoro desíti milionů na prvním místě, před Anglií, která tehdy teprve něco přes osm milionů dosáhla. A taktéž bylo i ve výrobě ocele, kde Spojené státy 1890 vedou s výrobou $4\frac{1}{3}$ milionu tuny, kdežto v těžbě uhlí tehdy se 143 miliony tun rovněž již mocně dohánějí Anglii, 185 milionů těžcí. I v těžbě stříbra i mědi stanuly na prvním místě a při tom stával se jim ovšem také petrolej stále důležitějším zdrojem národního důchodu.

Jsa opřen o tyto předpoklady činil průmysl Spojených států sedmimílové kroky za pomoci rozličných jiných výhodných podmínek. Takovou byla především překotná stavba velikých tratí železničních, které za značných podpor státních v Unii před sklonkem 19. věku dosáhly skoro 200 tisíc angl. mil a čtverým souběžným pásem spojovaly Atlantský oceán s Tichým oceánem. Zaměstnávaly těžký průmysl stejně vydatně jako veliká spotřeba strojů v zemědělství, kdežto v městech pro vývoj průmyslu elektrárenského důležitými se staly zejména tramwaye elektrickým proudem poháněné, které od roku 1885 počínajíc obecně se zaváděly ve všech větších střediscích. Ohromnost odběrového území byla ostatně při účinné ochraně celní sama o sobě mocným podnětem k rozkvětu průmyslu, jehož výroba roční se 1890 hodnotila již na $9\frac{1}{2}$ miliardy dolarů. Přistupovaly k tomu však ještě jiné složky. Působil tu zejména duch podnikavého racionalismu hospodářského, vlastní národní povaze americké, který se od počátku nelekal smělejších investic a dovedl jíti s tvrdou důsledností za hlavním cílem, účelným a nemilosrdným využitím síly peněz.

Spekulativní kapitalism, který již v předchozí době osvědčil v Spojených státech více než kde jinde své pirátské sklony a vytvářel jimi rychle jmění pozoruhodné velikosti, nalezl vrcholné úspěchy v soustavě, která vládu nad určitými větvemi průmyslu i obchodu sváděla do nečetných rukou finančních magnátů, výrobu tím účelně organizovala a stupňovala, ale zároveň bez rozpaků šlapala i po slabších soutěžnících i po zájmu širokých vrstev. Snaha po obejití přirozených zákonů poptávky a nabídky monopolistickým ovládnutím trhu nebo aspoň hospodářské nálady v určitém směru dala již v šedesátých letech v Spojených státech vznikati rozličným »pools« a »corners«, kartelům, jimiž jakákoliv soutěž byla mařena a ceny samovolně určovány. Později pro útvary ty zobecňuje název trustů, což souviselo s tím, že správou a právním zastoupením ohromných souhrnů podnikových býval pověřen výbor několika důvěrníků (trustees).

Pokroky
průmyslu.

Moc
kapitalismu.

Trusty.

Rockefeller.

Vzorem takové koncentrace byla na příklad »Standard Oil Company«, v níž John Rockefeller již na sklonku sedmdesátých let soustředil přes 90% výroby petrolejářské v Unii pod svým vedením, a zároveň svým vlivem na železniční dopravu, posléze pak zřízením zvláštních potrubí rozvodných, odňal takřka možnost samostatného života jiným podnikům v tomto oboru. Pro útvar ten bylo roku 1882 označení trust po prvé užito, zobecnělo však rychle vůbec, neboť podobně účelnými investicemi, zároveň však také soustavným vykupováním nebo ubíjením slabších soutěžníků a spojováním se se silnějšími po předchozím boji vznikala řada jiných obrovských koncernů a syndikátů. Tak vytvořil na příklad v oboru ocelářském Andrew Carnegie ve své »Steel Company« se střediskem v Pittsburku soubor závodů, jenž vyráběl na sklonku století více než ¼ vší severoamerické oceli a byl takřka zvláštním průmyslovým světem se svými doly, koksárnami, železnicemi a parníky. V průmyslu uhelném podobně vůdčího postavení dobyt John Pierpont Morgan a vůbec počítalo se na sklonku devadesátých let již přes dvě stě útvarů, jež vznikly soustředěním několika závodů pod jedinou správou, a kapitál v nich uložený byl hodnocen na více než šest miliard dolarů.

Carnegie.

Morgan.

Soustředovací transakce samy o sobě byly namnoze spojeny s velikými zisky spekulativními, neboť obratnou reklamou bursovní podařilo se často řídicímu výboru překapitalisovati je náležitě ve svůj prospěch. Tak dovedl na příklad Morgan, když převzal závody Carnegieovy a spojil je se svou skupinou v »United Steel Company«, vydati na celek ten za více než půl druhu miliardy dolarů nových akcií a publiku je vnutiti, ač skutečná hodnota spojených podniků sotva miliardu přesahovala.

Železniční králové.

Těsná souvislost podnikání průmyslového a obchodního s bankovním a bursovním světem newyorského Wallstreetu a jeho kořistnými sklony byla vůbec význačná a stála nejednu těžkou oběť důvěřivou massu těch, kdož se snažili svůj drobný kapitál vhodně umístiti. Zvláště břitkým nástrojem hospodářského boje zůstávaly pak zejména železnice, u nichž rovněž sklon k soustředění mocně se jevil, takže veliké skupiny tratí podlehly výhradné kontrole silných jedinců, »železničních králů«, jako byl Vanderbilt, Morgan, E. H. Harrimann nebo J. Hill. Mužové ti pak, spojujíce se navzájem v trustové koncerny, nabývali vůbec neobyčejné moci nad hospodářským životem v celých velikých oblastech. Neboť nešlo jen o silný vliv na výrobu zemědělskou, jehož jsme se již dotkli, nýbrž tarifní politikou

a po případě i tajnými slevami dopravného bylo možno určité závody a výrobní skupiny podstatně podepřítí a jiné zase ničití.

Vůbec vyrůstala tak v kruhu finančních magnátů a vládců v oboru velikého podnikání, vyznačovaného slovem »big business«, skutečně nová feudalita, povznesená vysoko nad demokratickou základnu života amerického, která život ten mnohdy ujařmovala tak, že záhy se ozývaly hlasy o nutnosti, čeliti jí zákonitou ochranou. Nejdříve odhlasovaly již v sedmdesátých letech rozličné, zejména západní státy, proti železničním praktikám místní zákony, t. zv. Granger Laws, jež podrobovaly tarifní řády státnímu dozoru. V rámci jednotlivých států nedalo se to však úspěšně řešiti a proto snažil se konečně roku 1887 i kongres pod vlivem presidenta z řad demokratické strany, Grower Clevelanda, čeliti zlu t. zv. Interstate Commerce Act. Jím byla zřízena spolková dozorcí komise, jež měla znemožňovati především dopravnické lupičství velikých společností. Ukázala se však v celku bezmocnou proti jejich obratnému postupu, zejména proto, že koncentrace vlády nad dopravou v několika málo rukou stále pokračovala.

Big business.

Boj proti trustům.

Rovněž proti násilnickým praktikám jiných trustů staly se náběhy v rozličných státech a také kongres zasáhl do věci t. zv. Shermanovým »Antitrust Act« z 2. června 1890, zákonem spolkovým, jenž stíhal především úmluvy o omezení volné soutěže při obchodech zasahujících do několika států spolkových nebo při styku s cizinou. Ale finanční magnáti dovedli to obcházetí ať již tím, že místo smluvních útvarů vytvářeli obrovské podniky úplně v jednotu slité, nebo opírajíce se o shovívavou podporu jednotlivých států, jako bylo na příklad New Jersey, a t. zv. Holding companies. Zástupcové velikého průmyslu a obchodu dokazovali při tom zároveň i zásadně, že technický a hospodářský rozvoj Unie nemůže vůbec řádně pokračovati bez soustředění ve velikých útvarech a že trust jest jen výsledkem přirozeného vývoje dějinného, proti němuž jest marno se vzpírati. A ukazovali ovšem také na služby, které finanční vládcové veřejnosti prokazují štědrá podporou škol, zejména universit, zřizováním nemocnic, knihoven, museí a podobně.

Shermanův zákon.

Veřejné mínění ovšem neuznávalo většinou důvodů těch a vytýkalo s rozbočením, že nadvláda silných jedinců v hospodářském životě jest nerozlučně spojena se vzrůstem korupce života veřejného, ježto političtí »bossové« při své snaze řídití volební stroj jak v městech, tak v jednotlivých státech, i při volbách do kongresu a ovšem i při volbě presiden-

Politická korupce.

toť se opírali o moc dolaru a zastupitelstva jimi řízená naopak moci té sloužila často velmi v neprospěch zájmu veřejného, ať šlo o dodávky, subvence, koncese či o rozličné jiné výhody. S korupcí tou těsně byl spojen také t. zv. spoil system, zásada, že vítězi v boji volebním přísluší rozdávat úřadů municipálních, státních i spolkových.

Vady systému toho a hesla, že vítězi právem náleží kořist, byly stále více zjevné také v tom ohledu, že osoby, jím na vlivná místa dosazované, často neměly dosti znalostí technických a přimášely do administrativy namnoze důsledky diletantské nezkušenosti. K nápravě věci té prvním krokem byl t. zv. Pendletonův zákon z roku 1883, který aspoň pro některá místa ve správě spolkové vyžadoval předběžného vzdělání odborného. S počátku bylo jím ovšem zvláště stran odňato jen asi 12% míst v úřednictvu spolkovém, počet jich rostl však v následující době postupně a vytvářela se tak aspoň jakási kostra stálé byrokracie, nepodléhající stranickému boji a vlivu »big business«. To byla ovšem jen částečná splátka rostoucímu volání po »Civil service reform«, které se namnoze stupňovalo v návrhy zásadní revise ústavy jednotlivých států. Výsledky pokusů takových byly však zřídka úspěšné, stejně jako neměla valných úspěchů ani snaha, organizovati proti moci zaměstnavatelů dělnictvo v obranný šik a vymoci mu lepší ochranu zákonitou.

Při tom přinášel ovšem i v Unii boj práce a kapitálu rozličné dosti okázalé a hlučné epizody. Tak vznikl v sedmdesátých letech v ovzduší bouřlivých stávek veliký svaz všedělnický, t. zv. Rytířů práce (Order of the Knights of Labor), který s počátku působil na obrazotvornost masy tajemnými obřady a v polovici osmdesátých let dosáhl počtu až 600 tisíc členů. Ukázalo se však, že při přílišné rozličnosti úrovně dělnictva a neustálém přílivu přistěhovalců obecné sdružení takové nemá podstatné účinnosti. Hnutí uhasíná a do popředí se tlačí spíše myšlenka, vybudovati obranu práce raději na organizaci vyrostlé přirozeně z jednotlivých místních sdružení odborářských, kterou se snažila provést od roku 1881 zejména »American Federation of Labor« v čele s vynikajícím svým vůdcem Samuelem Gompersem. Ta nerostla sice tak rychle, roku 1890 měla sotva ještě 100 tisíc členů, ale byla pevněji seřizena.

Sociální zápas přinášel při tom nejednou dosti hlučné srážky místní, zejména stávky značného rozsahu, druhdy i s krvavými výtržnostmi spojené. Tak způsobila v měšťanské společnosti zejména veliký poplach roku

1886 veliká stávka železničářů v Chicagu, ježto byla provázena i pumovými útoky a popravou tří anarchistů. Opravdu byly to však pouhé epizody a ani hesla marxistického socialismu, které se snažili v Unii šířiti propagátoři evropští, jako byl sám Vilém Liebknecht, nenalézala tu valného rozšíření. Neboť demokratické požadavky, s nimiž myšlenky ty v Evropě nerozlučně byly spojeny, v Novém světě byly dostatečně v platnosti a výchova k spoléhání na sebe sama vypěstovala tu v životním názoru individualism tak silný, že vzdoroval zásadně jakýmkoliv kolektivistickým sklonům a teoriím tím spíše, ježto v dělnictvu tu bylo příliš málo rovnosti skutečné. Neboť vedle negramotného a často angličtiny neznalého množství přistěhovalců a nekvalifikovaných dělníků, kterým se bylo s náhodnými podmínkami tuhé roboty spokojiti, vznikly tu značné skupiny odborného dělnictva s nároky na blahobyt měšťanského přístřihu, a obraz zbohatlých selfmademanů, vyšlých z nejnižších vrstev, ozlacoval lákavě kapitalistickou soustavu hospodářskou.

Proto neměly také valného úspěchu ani náběhy některých domácích sociálních reformistů, jako byla na příklad propaganda, kterou na konci sedmdesátých let rozvířil Henry George heslem zásadní reformy pozemkového vlastnictví, nebo pokusy o vybudování zákonité ochrany práce, o niž se zajímal později zejména prezident vyšlý ze strany demokratické, Grower Cleveland. Vše to naráželo na příliš silný šik kapitalistického zájmu a mělo jen v některých státech Unie aspoň částečné výsledky. Obecná pozornost veřejnosti neobracela se k těmto věcem vůbec s takovým zájmem, jaký vzbuzovaly jiné dvě otázky, totiž úprava měny a zákonodárství celní. Ty byly opravdu po dlouhá leta vlastní páteří politického života a předmětem úporného boje v zákonodárství spolkovém.

Boj o měnu souvisel především se snahou, čeliti inflaci, která od dob občanské války naplnila oběh peněžní přívalem znehodnocených papírových státovek, t. zv. greenbacků, jež měly sice vůči zlatu citelné disaggio, byly však zákonitým platidlem. Plán, vytlačiti je z oběhu výměnou za zúročitelné úpisy a přejíti k pouze zlaté měně, který od roku 1873 byl stanoven, narážel na hlučný odpor těch, kterým z toho hrozila hospodářská škoda. Byli to zejména farmáři, z nichž většina byla bankám nebo železníci dlužna značné hotovosti, jež byla obdržela v nehodnotné měně papírové, a měla je v budoucnosti zúročiti a umořovati v zlaté měně. Pro mnohé znamenalo to úplnou pohromu, ježto zároveň cena plodin na světovém trhu

Pendletonův zákon.

Civil service reform.

»Rytířů práce.«

Dělnická federace.

Stávky.

Neúspěch socialismu.

H. George.

Boje o měnu.

Greenbacky.

postupně klesala. Proto bojují hlučně proti chystané deflaci, která měla naopak nesmírně obohatití třídu kapitalistů, a s nimi v jednom šiku stojí ovšem i dělnictvo, které vidí, že by při změně rovněž dobře nepochodilo. Hlavně západ a jih americký byl na straně inflacionistů, kdežto v průmyslově a obchodně vedoucím severovýchodu stoupenci zlaté měny měli převahu. Když pak bylo zjevno, že plného oběhu papírových státovek nelze udržeti, opřeli se stoupenci méně hodnotné měny o stříbro, žádajíce, aby byla zachována soustava bimetalistická a aby stříbrný dolar zůstal plno právním platidlem na základě neobmezené, volné ražby. Neboť cena stříbra klesala tehdy na světovém trhu proti zlatu rovněž neobyčejně rychle a starý poměr 1 : 16 měnil se v neprospěch bílého kovu z části také proto, že právě v sedmdesátých letech byla v Nevadě, Coloradu a jiných místech Skalních hor objevena neobyčejně bohatá ložiska stříbra, jež trh zaplavila. A působila tu ovšem i skutečnost, že právě tehdy v Evropě postupně řada států přechází k zlaté měně a stříbro v nich přestává býti plnocenným platidlem; jeho volná ražba se zastavuje a stříbrný peníz zůstává jen jako drobná mince v oběhu.

Také v Unii byla již od roku 1873 volná ražba stříbrných dolarů zastavena; proto tlačí inflacionisté nyní na to, aby byla obnovena, a nalézají ovšem podporu i všech, jež měli zájem na výnosnosti stříbrných dolů. Myšlenka ta nezměřila sice, ale roku 1878 byl zákonem Bland-Allisonovým učiněn kompromis, podle něhož měla spolková správa měsíčně nejméně za 2 a nejvíce za 4 miliony dolarů nakupovati stříbra a k ražbě ho užíti. Tím měl býti oběh levnějších stříbrných peněz zvýšen, ale zároveň také přílišný pád ceny stříbra zadržován. Ovšem na újmu státní pokladnice, jež vydala do roku 1889 za stříbro přes 333 milionů se značnou ztrátou, neboť opravdu nezadržela jeho ceny, takže na světovém trhu stříbrný dolar byl hodnocen již jen jako 72 centů.

Přivrženci »levných peněz«, seskupení hlavně v t. zv. Farmer's Alliance, jež posléze měla až na tři miliony členů, ovšem neustávali domáhati se volné ražby stříbra a roku 1890 podařilo se jim nabýti dokonce většiny v senátu, který opravdu odhlasoval zákon v tomto smyslu. President Harrison, stoupenec strany republikánské, s pomocí komory reprezentantů, v níž strana ta měla většinu, postavil se však proti tomu dovozuje, že by všecek hospodářský život Unie utrpěl zhoubný otřes takovým znehodnocením veškeré měny, a výsledek byl nový kompromis. Na podnět vynikajícího

politika Johna Shermana byl tehdy k uklidnění veřejného mínění, pobouřeného výstřelky kapitalismu, vydán spolkový zákon proti trustům, jehož jsme se již nahoře dotkli; zároveň bylo však 14. července 1890 uzákoněno jiné ustanovení, rovněž jméno Shermanovo nesoucí, podle něhož měl stát kupovati k podepření ceny stříbra měsíčně 4¹/₂ milionu uncí stříbra. Stříbro to nemělo však býti raženo, nýbrž deponováno a na hodnotu jeho vydány pokladní poukázky, volně za zlato směnitelné.

To byl kompromis velmi málo šťastný. Cena stříbra se zadržení nedala, neboť právě chystaly se také Rusko i Rakousko přejít k měně pouze zlaté, a záhy platil stříbrný dolar na světovém trhu již jen 65 centů. A přivrženci levných peněz kompromisem rovněž nebyli spokojeni, nýbrž rozvinuli ještě větší agitaci pro své požadavky. Roku 1892 organizovali se ve zvláštní politickou stranu drobného člověka, nazvanou »Populist Party«, která vedle boje o svobodnou ražbu stříbra hlásá křížové tažení proti trustům a bankám jako upírům kraje a hradům nového kapitalistického feudalismu, žádajíc, aby stát zahájil proti tomu boj zestátněním drah a telegrafů, zavedením poštovní spořitelny a jinými prostředky, jež by zlomily kruté pánství soukromého kapitálu nad pracujícím národem. S těmito všemi otázkami pak souvisela těsně i otázka celního ochrannářství, která rovněž po drahná léta byla velmi ožehavým předmětem politického boje.

Vývoj velikého průmyslu byl značně urychlen ochrannými cly, které znesnadňovaly cizí soutěž a zajišťovaly zejména trustovým skupinám bezpečné zisky. Průmysl splácel to ochotnou finanční podporou straně republikánské, která stále zjevněji bojovala za zachování a zvýšení ochranných cel, kdežto strana demokratická se stavěla proti nim, zastávajíc se hlediska volné tržby v zájmu širokých vrstev spotřebovatelských a zemědělců. Strana republikánská, jež byla od roku 1889 s presidentem Benjaminem Harrisonem u vesla, užila pod vedením Williama Mac Kinleye moci své k odhlasování zákona z 1. října 1890, kterým ochrannářský tarif byl zvýšen tak, že v mnohých položkách znamenal skutečnou prohibici cizích tovarů, zejména textilních. Proti tomu rozvinuli tedy stejně demokraté jako populisté hlučnou agitaci a podařilo se jim opravdu zeslabiti tábor strany republikánské tak, že byl na podzim 1892 při volbě presidentské poražen a vítězem zůstal Grower Cleveland, jež již v letech 1885—1889 býval presidentem Unie a nyní opět vcházel do Bílého domu s programem veliké reformy.

Stříbro.

Bland-
Allisonův
kompromis.

Farmers'
Alliance.

Shermanův
kompromis.

Populist Party.

Celní ochrana.

Mac Kinleyův
tarif.

Cleveland
prezidentem
(1893—1897).

Cleveland byl muž pevné, až umíněné povahy, vynikající nad úroveň řemeslných politiků amerických. Vážný právník, jehož životní názor byl zakotven hluboko v bibli, toužil po důsledném umravnění veřejného života a nechtěl být pouze nástrojem »bossů« své strany, nýbrž hlavou celého národa. Strana demokratická i populisté čekali od něho rázný boj proti velkému kapitálu pro stříbro a snížení celního tarifu, ale věc se setkala s neobyčejnými obtížemi. Strach před zavedením volné ražby stříbra a rozvratem veškeré měny vedl zámožnější vrstvy k překotnému thesaurování a vyvážení zlata, zvláště když zároveň pokles stříbra nezadržitelně pokračoval, ježto i poslední veliký kraj, kde byla dotud měna stříbrná, Indie, v červnu roku 1893 volnou ražbu stříbra zastavil. Stříbro, Unii nahromaděné jako záruka pokladničních poukázek, bylo zcela znehodnoceno a nastala obava před úplným poklesem měny Spojených států; proto v celé zemi věřitelé, obávající se zkrácení z tohoto poklesu, vypovídají dlužníkům úvěry, na 600 bank, ohrožených runem vkladatelů, stojí před úpadkem, zároveň vzrostla však i odbytová krise v průmyslu, jež zachvátila i dráhy.

Krise
roku 1893.

Tak byl všecek hospodářský život zvířen divokou panikou a prezidentovi nezbylo, chtěli zabránit dalšímu rozvratu, než že zastavil přes odpor značné části svých straníků platnost zákona Shermanova o soustavě koupi stříbra státem a pomocí rozsáhlých půjček státních získal, ovšem velmi draze, náležitou zásobu zlata, nutnou k zachování hodnoty státních papírových platidel. Vůdčí kruhy kapitalistické ukázaly při tom náležitě státu svou moc a zejména Morganův trust vydělal nadto při věci obratnou spekulaci se zlatem na státní pokladně těžké miliony. Hluboká deprese hospodářského ruchu potrvála pak delší dobu a byla zvýšena i neklidem v dělnictvu. Zejména došlo v Chicagu zase roku 1894 k obrovské stávkě železniční, jež se začala v závodech Pullmanových, na delší dobu ochromila veškeru vozbu v středním západu Unie a uvrhla veliké město do zmatku, který bylo nutno uklidňovati výjimečným stavem a spolkovým vojskem.

Vítězství
kapitálu.

Prezident pozbyl tím sympatií dělnictva, kdežto přívrženci stříbra v jeho straně pod vedením mladého Williama Jenningse Bryana bouřili se proti němu rovněž jako proti zrádci zájmů lidu; a ani boj o cla se mu nepodařilo se zdarem vybojovati. Neboť veliký kapitál mobilisoval proti tomu veškeru svou sílu a získal v senátě i některé stranníky tábora demokratického, tak-

že na místo podstatného snížení tarifu Mac Kinleyova došlo 28. srpna 1894 ke kompromisu, který jen podružných položek se dotýkal a naopak určitým skupinám velikého průmyslu, na příklad cukerního, nové výhody zajišťoval. Cleveland cítil se zrazena vlastní stranou, nepodepsal proto zákona, ale byl nucen dáti mu bez sankce vejíti v platnost.

Celní úprava
r. 1894.

Strana demokratická byla tím vším valně ořesena a rozvrat její dovršil Bryan, jenž se stal s největším nadšením hlasatelem samospasitelnosti stříbrné měny a zahájil vášnivý boj proti kapitalistickým vyděračům, kteří prý lidstvo přibíjejí na zlatý kříž. Podařilo se mu opravdu značnou část populistů převést do demokratického tábora a dosáhl i toho, že byl na konventu strany v červnu 1896 v Chicagu určen za kandidáta presidentství. Než nejvážnější živly ve straně, které uznávaly naprostou nutnost zachování hodnotné měny, úsilím Clevelandovým zachráněné, postavily svého kandidáta proti němu. Z toho rozdvojení demokratů těžila ovšem strana republikánská, jež měla v bohatém senátoru Marku Hannovi, typickém »vrchním bossovi«, neobyčejně rázného vůdce a v Mac Kinleyovi kandidáta zvučného jména.

Bryanův boj
pro stříbro.

Boj volební byl proto tentokrát zvláště tuhý; pro Bryana byl hlavně oporou jih a dálný západ, pro republikány severovýchod a střední severozápad. Vítězství zůstalo pak Mac Kinleyovi, s nímž zvítězilo zlato nad bimetalismem, finanční magnáti nad hesly protikapitalistickými, celní ochránářství nad svobodnou tržbou. Strana republikánská jest od roku 1897 opět v plném držení moci a postavení její upevnilo se zejména také tím, že roku toho pro průmysl na domácím i na světovém trhu nastala opět lepší konjunktura. Zároveň bylo však také farmářstvo poněkud uklidněno počínajícím obecným zvýšením cen obilí a také starosti z dalšího stoupání ceny zlata byly poněkud zmírněny tím, že v nejbližší době došlo k otevření nových, bohatých zdrojů jeho, zejména na Alasce a v Coloradu. Proto cítila se strana republikánská pevnou v sedle a troufala si 24. července 1897 t. zv. Dingleyovým tarifem celní ochranu amerického průmyslu ještě stupňovati, zatím co se v téže době průmysl ten počínal znenáhla hlásiti i na cizích trzích, zejména v Asii. Ale také v Evropě stával se více než kdy před tím velmi úspěšným soutěžníkem, takže roku 1897 nejen císař Vilém II., nýbrž i rakouský ministr Goluchowski a italský národní hospodář Luzzatti starostlivě vytýkali, že jest třeba, aby se Evropa proti hroící invasi americké

Volba r. 1896.

Mac Kinley
prezidentem.

kých tovarů obrnila. Vše to dávalo vítězství strany republikánské honosnou základnu. Vítězství její znamenalo však také důležitou kapitolu ve vývoji zahraniční politiky Unie a počátek jejího nového, imperialistického rozpětí.

* * *

Po všecku dobu let sedmdesátých byla zahraniční politika Unie velmi zdrženlivá; také válečné loďstvo její zůstávalo tehdy pozadu za úrovní jiných velikých mocí. Větší zájem k němu obrátil se teprve v osmdesátých letech, kdy docházelo zároveň i k živější účasti diplomacie americké na událostech zámořských, na příklad při jednání o Svobodný stát konžský. V oblasti Tichého oceánu projevila tehdy Unie činný zájem na správě souostroví Samojského, kde měla od roku 1878 uhelnou stanici Pago-Pago a spolu s Anglií a Německem vykonávala protektorát nad neklidnými ostrovany. Podobně zřídila roku 1884 stanici (Pearl-Harbour) na ostrově Oahu v souostroví Havajském.

Než to vše byly drobné krůčky, které nedávaly Unii valně významného místa v politice světové a ani doma nezpůsobily mnoho rozruchu. V ohledu tom netěšila se valnému zájmu ani myšlenka, zajistiti Spojeným státům vůdčí postavení v Novém světě těsnějšími vztahy k Střední a Jižní Americe. Hlavním zástupcem jejím stal se na počátku osmdesátých let státní tajemník James G. Blaine, muž rozpínavých sklonů, jenž by byl rád v zájmu Unie oživil zejména hesla panamerická, kdysi, ve dvacátých letech, Simonem Bolivarem nadšeně vyslovená. Sjednával již roku 1881 panamerický kongres, zatím však bez úspěchu, a nezdarem byla provázena také jeho snaha, Spojeným státům zajistiti rozhodující vliv na chystaný průplav středoamerický.

Plán podniku toho, o němž se již v polovici století mnoho jednalo, byl od roku 1880 znova oživen zejména Lessepsem, jenž vytvářel mezinárodní společnost k prokopání isthmusu Panamského. V Spojených státech ozvalo se proti tomu heslo, že průplav má býti úsilím Unie a pod jejím přímým vedením uskutečněn, naráželo však na mocnou překážku. Smlouvou Clayton-Bulwerovou z 19. dubna 1850 zavázala se totiž Unie Anglii, že se nebude ucházeti o zvláštní práva a výhody ani v průplavu isthmickém, ani při dráze oblastí Panamskou vedené, aniž tam zřídí jakákoliv opevnění. Slíbila výslovně, že přikročí k podnikům takovým jen společně s vládou

britskou a zaručí jejich neutralitu. Když tedy plán Lessepsův konečně otázku průplavu isthmického určitěji do popředí posunul, snažila se diplomacie Spojených států pohnouti Anglii, aby ji sprostila těchto závazků, než bez úspěchu. Proto hodlal Blaine jíti jinou cestou a jednal s Nicaraguou o provedení průplavu delšího sice a nákladnějšího, který by však podléhal úplně doзору Spojených států a zkřížil podnik francouzský. Jednání pokračilo již značně, ale nový president, Cleveland, odvrátil se roku 1885 od směrnic Blaineových a přerušil vůbec jednání s Nicaraguou, uvolňuje tak cestu Lessepsovi k jeho dílu, které bylo kapitálem většinou francouzským pak opravdu započato, ovšem se zdarem více než pochybným. Teprve za vlády republikánského presidenta Harrisona mohl Blaine v říjnu roku 1889 dosáhnouti aspoň toho, že se ve Washingtonu skutečně sešel kongres »trojí Ameriky« jako projev vůle celého Nového světa k účelné součinnosti, jež by mu vůči ostatnímu lidstvu dala význačnou osobitost.

Konference panamerické účastnilo se 17 států a Blaine dal jejich zástupce se slávou po několik neděl voziti Spojenými státy; bylo konáno sedmdesát schůzí a bralo se za šťastné znamení věci i to, že se právě tehdy, roku 1889, poslední, dotud monarchický útvar Nového světa, Brazílie, abdikací císaře Pedra II. stala také republikou. Blaine doufal zejména, že dosáhne toho, aby státy Nového světa uzavřely celní spolek a zároveň závaznou arbitráží panamerickou znemožnily vzájemné boje, které zejména v Jižní Americe stále ještě hrozily. Navrhoval stavbu veliké dráhy, jež by vedla od severu až k jihu jako mocná tepna pospolitosti celé pevniny. Úspěch myšlenek těch tříštil se však na obavách, jež měly románské republiky před přílišnou převahou anglosaských Spojených států a jejich ochránářskou soustavou celní; a na jejich zdrženlivost působila i finanční závislost na Evropě, zejména na anglickém kapitálu.

Výsledek konference byl proto velmi chudý; bylo odhlasováno několik nezávazných resolucí a zřízeno ve Washingtonu stálé »Bureau of American Republics«. Pokus byl však příznačný pro nově probuzenou sklonnost Unie k činnější politice zahraniční. Vláda Harrisonova užila také zmatků, jež zavládly na souostroví Havajském, kde za podpory amerických obchodníků dosavadní královna byla revolučním hnutím sesazena, k tomu, aby připravila anexi celého souostroví Unii. Myšlenka ta těšila se značně přízni kapitalistických kruhů v Novém Yorku nejen proto, že se byl obchod Spojených států a cukerní průmysl na Havajských ostrovech pevně usadil,

Samoa
a Havaj.

J. G. Blaine.

Kanál
panamský.

Panamerický
kongres 1889.

Jeho malý
úspěch.

Havaj.

nýbrž také proto, že ostrovy byly významnou oporou při pronikání vývozu amerického do Východní Asie a vůbec pro vliv Unie v Tichém oceánu.

Rozpínavé
plány
průmyslu.

Veliký průmysl americký počal se v ohledu tom vůbec naplňovati podobnými sklony, jako průmysl evropský. Domácí trh, z něhož ochrannými cly stále úspěšněji vytlačoval cizí soutěž, neuspokojoval jeho rostoucí výkonnosti. Chtěl si včas zajistiti také co největší podíl na trhu světovém, a zejména Čína, s níž obchod americký měl staré styky, jevila se mu oblastí důležitou, k jejímuž pojištění měla přispěti i váha státní moci veliké republiky. Podobné nálady, jaké vyznačovaly souvěký hospodářský imperialism anglický a německý, hlásily se tak i za oceánem Atlantským a s nimi ovšem i vědomí, že státní podpora na venek bude účinná jedině, bude-li také americká pěst zocelena důkladnou výzbrojí, zejména námořní. Smělá expanse územní byla vůbec od počátku význačným rysem dějin Spojených států amerických a hlásila se jakousi živelnou nutností znova a znova k svému právu, ovšem v rozličném zbarvení. V době před válkou Jihu se Severem byla to především touha jižních, otrokářských států, jež vedla Unii k výbojné politice a zabírání nových a nových ploch pro bavlnářskou kulturu. Nyní to byly zase spíše rozpínavé sklony velikého průmyslu, kterým nepostačoval dosavadní kruh moci ohromné republiky a které ji tlačily po dočasném oddechu tím důrazněji na pole výbojné politiky světové.

Světová
politika.

Proti těmto sklonům, jež nalézaly od počátků větší pochopení u strany republikánské než u demokratů, hlásil se však odpor mužů, kteří varovali před tím, aby Unie byla stržena do nebezpečí válečných a do zbrojních závodů ve službách vzrostlého kapitalismu a velmocenských hesel. Grover Cleveland byl ze stoupenců tohoto opatrného názoru a projevil to zejména tím, že jakmile v březnu 1893 znova vešel do Bílého domu jako prezident, odmítl provéstí přichystanou již anexi Havajských ostrovů. Jevil vůbec důsledný odpor proti myšlence, že by hospodářské rozpětí mělo býti podepřeno ozbrojenou mocí státní, ač jinak neváhal vystoupiti vůči cizině s náležitým důrazem, kde měl za to, že jde o spravedlivou obranu zásadních nároků amerických.

Clevelandův
odpor.

Takovým nárokem jevila se mu hlediska vyslovená kdysi Monroem proti rozšiřování panství evropských mocí na půdě Nového světa, a příležitost k ráznému projevu přesvědčení toho dal mu zejména tuhý spor Anglie s Venezuelou o hranice britské Guyany, který se vlekl již dlouhá

Venezuelský
spor (1895).

leta a v němž Spojené státy opětovně nabízely své prostředkování. Když roku 1895 spor tento se opět zjitřil a Anglie nejevila dosti ochoty k přijetí arbitráže v plném rozsahu, nýbrž jen pokud šlo o nejvíce pochybnou část jejích nároků územních, poslal státní sekretář Clevelandův, Richard Olney, 20. července 1895 do Londýna britkou notu, kde vytýkal, že snaha Anglie, položit ozbrojenou ruku svou na nový kus půdy americké, odporuje zjevně zásadám doktriny Monroeovy. Žádal proto se zjevně pohrůžným přízvukem, aby Angličané podrobili všecek svůj nárok nestrannému soudu rozhodčímu, a Spojené státy vystupovaly v jeho projevu jako plnomocný kurátor celé pevniny americké. Lord Salisbury zdráhal se však uznati právo to, vymáhal dále ultimativně ústup Venezuely ze sporné oblasti a ohrazoval se proti příliš širokému výkladu Monroeových zásad. President Cleveland naproti tomu ve svém poselství kongresu 17. prosince 1895 jen ještě stupňoval výhrůžný tón a způsobil, že kongres jmenoval zvláštní výbor pro závaznou delimitaci hranic venezuelských.

Anglie stanula tak před možností srážky se Spojenými státy a to právě ve chvíli, kdy těžce nesla svou osamocenost v otázce arménské i při postupu ve věcech dálného východu, a kdy zároveň také depeše Viléma II. Krügrovi okázale vytkla nevlídný postoj Německa proti ní. Proto, ač se britské sebevědomí proti tomu velmi bránilo, ustoupila ve sporu venezuelském přece a vešla dokonce se Spojenými státy v jednání o obecnou smlouvu rozhodčí, která byla pak 11. ledna 1897 senátu ve Washingtonu opravdu k ratifikaci předložena, ale tam nedosáhla nutně dvoutřetinové většiny. Sebevědomí americké bylo tím značně zesíleno a ozvalo se při presidentské volbě na sklonku roku 1896 výrazně zejména v platformě strany republikánské, která vyslovovala vůbec požadavek postupného vytlačení evropských mocí z oblastí Nového světa, doporučovala vybudování středoamerického průplavu přes Nicaraguu vlastní silou Unie a ohlašovala nejen anexi ostrovů Havajských, nýbrž také získání dánských Antill. Proto znamenalo volební vítězství republikánského kandidáta Mac Kinleye také vítězství těchto rozpínavých sklonů a rychlou příležitost k osvědčení věci té dala otázka kubánská, jež vedla k válce se Španělskem.

Ústup Anglie.

* * *

Španělské poměry.

Po dlouhé době bojů o státní formu a trůn došlo sice ve Španělsku na sklonku sedmdesátých let k jakémusi uklidnění za vlády Alfonse XIII. Po jeho smrti (1885), když za nedospělého syna-pohrobka Alfonse XIV. moc panovnickou vykonávala královna-matka Marie Kristina, arcikněžna habsburská, stala se země španělská však opět kořistí únavného zápasu skupin řemeslných politiků, kteří naplňovali všecek stroj státní korupcí i oligarchickou zvlášť místních »kaziků« a sytili národ spíše přívalem neplodných řečí než skutečnou prací tvořivou. Ať byli při vládě konservativci, jako Canovas del Castillo a Francisco Silvela, nebo liberálové, jako Mateo Sagasta, poměry se valně neměnily, a rázně opoziční proudy, jako byla propaganda republikánská a hnutí socialistické, nebo zbytky karlismu a katalánský regionalism, neměly síly k skutečnému úspěchu. Přimnožovaly jen neklid země, jejíž zaostalost dosvědčoval ohromný počet analfabetů, zjevná chudoba mnohých končin a vláda cizího kapitálu v průmyslu a obchodu, značně pokulhávajícím za evropským průměrem.

Osadní politika španělská.

Nedostatečná pokročilost ta mstila se také v osadní politice, neboť právě proto, že španělský život hospodářský byl málo schopen snášeti soutěž světovou a nechtěl přece ztratiti zisky z osad mu plynoucí, nepouštěl jejich uvolnění ze zastaralé soustavy, která zajišťovala dovozům z mateřské země monopolisticky lichevní výhody a brzdila veškeren vývoj vlastní výroby osadní. Tak nesmělo se na příklad na Kubě a Filipínách ani kakao na čokoládu zpracovávat, a soustavné vykořisťování to dráždilo domorodce tím spíše k odporu, že také v ostatní správě trvaly zastaralé a koruptní řády s tíživým fiskalismem.

Kuba.

Zejména na velikém ostrově Kubě revoluční věření bylo proto zjevem takřka trvalým a odlehlejší končiny jeho zůstávaly v rukou povstalců, i když v pobřežních oblastech nastávalo chvilkové uklidnění. »Perla Antill« připomínala v ohledu tom velmi poměry, jež vládly pod tureckým panstvím na Krétě, a podobně jako tam, došlo i na Kubě právě roku 1895 k novému výbuchu. Povstalci prohlásili republiku a stali se pány veliké části zázemí, počínajíce si při tom se surovou pustošivostí. V té s nimi závodil ovšem nový vrchní guvernér španělský, generál Weyler, jenž se posléze snažil zdolat revoluci soustavným sháněním venkovského obyvatelstva do koncentračních táborů, kde ubohý lid houfně zmíral, zejména ženy a děti.

Zprávy o tom všem působily ve Spojených státech veliké pohoršení,

ježto tu nechybělo politiků, kteří na Kubu hleděli jako na přirozené prodloužení Floridy, na něž by Unie měla mnohem spravedlivější nárok než španělští utlačovatelé. Nálada současného sporu venezuelského stupňovala toto protievropské cítění, noviny statně přeháněly obraz hrůz kubánských a v pozadí stál nadto i zájem vlivných kruhů finančních. Průmysl cukerních rafinerií ve Spojených státech vložil totiž do plantáží na španělských Antillách přes 250 milionů dolarů a sliboval si veliké zisky od odstranění španělské nadvlády na ostrovech těch. Podporoval tedy hnutí, jež hlásalo nutnost zakročení Unie v nelidském zápasu, a podobně činili i ti, kdož úpisy rovněž mnoha milionů dosahujícími se účastnili na půjčkách budoucí svobody kubánské, pro kterou plnomocníci revolučního výboru v Novém Yorku nabyli dosti ohlasu.

Unie a kubánská otázka.

Vlna přesvědčení, že jest vlasteneckou povinností Unie, aby při příležitosti té ukázala světu váhu své moci, stoupala tedy rychle ve vznětlivém prostředí americkém, a zatlačovala svou útočností do pozadí hesla pacifická. Dochází k četným sbírkám pro povstalce i k podloudným výpravám amerických dobrovolníků na Kubu. President Cleveland nedal se ovšem strhnouti hnutím tím a setrval v opatrné zdrželivosti, i když kongres na jaře 1896 značnou většinou odhlasoval požadavek, aby vláda Spojených států uznala povstalce za řádnou moc válečnou a u Španělska pro ostrov vymáhala aspoň autonomii s podobným důrazem, jako činily tehdy moci evropské u Kréty. President spokojil se s tím, že v dubnu 1896 nabídl v Madridu své prostřednictví. Nabídka byla však odmítnuta a věc ta rozhořčila veřejné mínění americké tím více, ježto při volebním boji presidentském na podzim téhož roku strana republikánská se snažila zvýšiti své vyhlídky také hlučným šířením hesel zjevně imperialistických, mezi nimiž osvobození Kuby americkou zbraní stálo v popředí.

Zdrželivost Clevelandova.

Ovšem, když republikánský tábor pak opravdu zvítězil a v březnu 1897 Mac Kinley hodnost presidentskou nastoupil, jsa provázen starým politikem Shermanem jakožto státním sekretářem, nechtělo se jim nikterak vrhati zemi opravdu střemhlav do válečného dobrodružství. Nadto vzrůstala i ve Španělsku nechuť k dalším obětem na životech, kterých vleklý boj na Kubě vyžadoval. Zejména, když 8. srpna 1897 ministerský předseda Canovas del Castillo podlehl anarchistickému útoku, jevila následující vláda strany liberální v čele se Sagastou mnohem větší sklon k dohodě vůči nátlaku, který na ni americký vyslanec v Madridě ve věci ku-

Španělské ústupky.

bánské v září 1897 výslovně byl učinil. Odvolala aspoň generála Weylera a zmírnila poněkud dotavadní tvrdý postup proti povstalcům, jsouc ochotna i k zásadním ústupkům, tím spíše, ježto se ukázala marnou její naděje, získati panovnické dvory evropské k solidárnímu vystoupení pro zájem španělský proti hrozbám Spojených států, kterážto myšlenka jedině u Viléma II. a ve Vídni nalézala příznivou půdu, nikoliv v Paříži, Londýně a Petrohradě. Při tom zdržovala však Sagastu i Marii Kristinu před ústupky opravdu účinnými obava, aby věci doma neužili proti vládnoucí dynastii karlisté a jiné strany oposiční, a tak jednání, jež mělo zabrániti válečné srážce, nemělo žádoucího úspěchu. Ostatně také kubánští povstalci i jejich američtí přátelé nechtěli již míti za dost na pouhé autonomii; žádali úplně samostatnosti ostrova a oleje do ohně přilila nadto neprozřetelnost španělského vyslance ve Washingtoně, jehož bylo nutno na počátku roku 1898 odvolati pro urážlivé výroky o presidentovi, obsažené v jeho soukromém dopise, který indiskrecí do novin se dostal. Všem, kdož si přáli, aby nedošlo k dohodě, posloužila pak zvláště vzrušující událost, jež se sběhla 15. února 1898 v přístavu Havannském.

Válečná loď Spojených států »Maine«, jež tam byla několik dní před tím zakotvila, byla totiž zničena záhadným výbuchem, při němž zahynulo 260 mužů posádky. Španělské úřady neměly vskutku viny na tomto neštěstí, veřejné mínění americké věřilo to však obecně, zejména, když vyšetřující komise zjistila, že výbuch byl opravdu způsoben zvenčí. Tlačilo tedy na presidenta, aby hledal válkou odvetu za zrádný útok. Na straně španělské nebezpečím tím vzrostla sice ještě více ochota k ústupkům, ohledy na národní důstojnost i protesty Španělsku věrných živelů v Havanně působily však, že přiznání věci té nebylo bez osudných průtahů, způsobených také marnou nadějí na možnost prostředkování velmocí nebo stolce papežského. Bojovný kvas v Unii zatím vzrůstal nezadržitelně a způsobil presidentu Mac Kinleyovi vážné obavy o prestiž strany republikánské, kdyby vláda náladě té dosti nevyhověla. Ač osobně byl proti válce a viděl, že lze i bez ní žádoucího cíle dosáhnouti, odhodlal se k boji tedy přece a výrazem rozhodnutí toho bylo poselství, kterým si 11. dubna vyžádal u kongresu plnou moc k užití válečných prostředků »ve jménu lidskosti a civilizace«, ale ovšem také »k ochraně ohrožených zájmů amerických«.

Zástupcové mocí evropských marně se pokusili společnou notou v poslední chvíli zachovati mír. Kongres uložil 19. dubna presidentovi, aby

žádal na Španělsku neodkladného uznání úplné svobody Kubánců a po případě je vynutil zbraní. To vedlo k přerušení styků diplomatických a 24. dubna k vyhlášení války, do níž většina národa ve Spojených státech vstupovala s vědomím, že jde o vznešený příkaz lidskosti a boj za práva jiného národa. Menšina prozíravějších byla si ovšem vědoma toho, že jde zároveň i o výbojný postup národní, řízený imperialistickými sklony, byť se v projevu kongresu výslovně stavěla úplná nezávislost Kuby za přední cíl války.

Zápas mezi mladou republikou americkou a někdejší monarchií Karla V., jež nebyla stále ještě s to, aby setřásla přestárlou tradici dob dávno minulých, byl zcela zvláštní proto, že vlastní základny válčících soupeřů byly od sebe odděleny celou říší oceánu Atlantského. Tím přesouval se přirozeně hlavní důraz boje na loďstvo. V Unii počítalo se sice od počátku také s přepravou pozemních sil vojenských z Key Westu na jižním cípu Floridy, kde byl veliký arsenál, na blízkou Kubu. Předpokladem toho byla však převaha na moři, a tu měly zajištěnu Spojené státy soustavným zbrojením, které v předchozích letech v Unii dosti zájmu k sobě připoutalo a bylo obhajováno také publicisticky spisy, jako byly významné knihy námořního důstojníka Alfreda Mahana o vlivu válečných loďstev na vývoj dějin, vydané v letech 1890—1893. Od roku 1897 zbrojení to urychloval ostatně zejména podsekretář v kabinetu Mac Kinleyově, Theodor Roosevelt, horlivý stoupenec výbojné politiky.

Loďstvo Unie bylo ovšem rozděleno ve dvě, ježto část jeho dlela v Tichém oceánu v asijských vodách. Než také Španělsko mělo tam u souostroví Filipinského část své námořní moci a tam došlo k první srážce. Objevil se loďstvo Unie, kotvící před tím v Hongkongu, již 30. dubna pod vedením commodora Jiřího Deweye před zátokou Manilskou a udeřilo na pevné město Cavite. Přes podporu přístavních baterií byly 1. května španělské lodi, tam kotvící, většinou nedostatečně obrněné a zastaralé, v několika hodinách zničeny a veliká država Filipinská, složená z 342 větších a spousty drobných ostrůvků o více než sedmi milionech obyvatel, jevila se pro Španěly také proto ztracena, ježto se i tam domorodci, Tagalové, již dlouho proti jejich panství bouřili a v americkém loďstvu vítali osvoboditele.

Ve Spojených státech vzbudila vítězná bitva ovšem sebedůvěru a nadšení takřka hysterické; těžší boj čekal však v oblasti kubánské. Španělské

Zjitření
sporu.

Výbuch
»Maine« (15.
února 1898).

Postup
Mac Kinleyův.

Vyhlášení
války (24.
dubna 1898).

Námořní ráz
boje.

Th. Roosevelt.

Cavite (1.
května 1898).

Cervera
na Kubě.

loďstvo, které v době vyhlášení války pod velením admirála Cervery u ostrovů Kapverdských křižovalo, mělo totiž několik válečných jednotek novějšího typu dobře vyzbrojených, a nevědělo se zatím, co bude činiti, takže kolovaly poplašné pověsti o jeho možném útoku na americké pobřeží. Opravdu zakotvil Cervera, přepluv oceán, 19. května v kubánském přístavu Santiago a tím teprve dostal útok Spojených států určitý cíl. Atlantské loďstvo jejich dostavilo se 28. května před Santiago pod vedením admirála Sampsona i commodora Schleye a učinilo po nevalně úspěšném bombardování pobřežních opevnění 3. června pokus, zatarasiti potopením nákladní lodi těsný vjezd do zátoky. Pokus se sice nezdařil, ale také Cervera nejevil chuti, vyjetí ze svého úkrytu s loďstvem, jež bylo slabší amerického a nemělo dosti mužstva řádně vycvičeného. Byl však k tomu posléze přece donucen útokem amerických sil na Santiago z pevniny.

Boj na Kubě.

K rozvinutí válečné moci na souši Unie neměla ovšem takové pohotovosti jako na moři. Ježto v stálé službě vojenské bylo jen asi 26 tisíc mužů, přijala postupně na 200 tisíc dobrovolníků. Jejich výcvik vyžádal však některého času, neboť nedal se nahraditi nadšením, které bylo dosti obecné a vrcholilo v mužích, jako byl Roosevelt, jenž seskupil kolem sebe pluk t. zv. drsných jezdců a bral se s okázalostí hodně divadelní do boje proti slabšímu nepříteli. V průběhu června byla část této improvizované armády převezena před Santiago a začala proti opevněnému městu útoky, jež v tropickém podnebí nebyly beze ztrát a počátkem července ještě neslibovaly rychlého úspěchu. Způsobily však ve Španělsku obavu, aby se Santiagem nepadlo nepřítelům do rukou také loďstvo Cerverovo. Proto byl admirál vybizen z vlasti k odplutí. Neměl sice valných nadějí, že se mu to podaří při přesile loďstva amerického před přístavem křižujícího, poslechl však daných rozkazů.

Bitva
u Santiaga (3.
července 1898).

Tak došlo 3. července před Santiagem k námořní bitvě, v níž se převaha technické výzbroje a výcviku loďstva amerického dokonale osvědčila. Jeho donosnější a přesnější děla zničila veškeré lodi španělské podobně jako u Cavite v několika hodinách a vítězství stálo při tom Spojené státy život jediného námořníka. Mělo však neobyčejné následky. Španělsku zůstávalo sice ještě třetí, záložní loďstvo, jež vyjelo původně pod vedením admirála Camary na pomoc k Filipinám, bylo však v zápětí do Atlantských vod odvoláno. Tuto eskadru si však Španělé již netroufali vyslati na americké bojiště, ježto se obávali, že Unie splní svou pohrůžku a podnikne útok

i na evropskou základnu moci španělské. Camara zůstal tedy doma jako záloha a boj na Antillách dohořel velmi rychle. Santiago kapitulovalo 17. července, revoluce na Kubě zdolala snadno zbytek ostatních posádek španělských a Američané obsadil také Puertorico, zatím co Dewey dokončoval výboj souostroví Filipinského s pomocí domorodců, kteří v počtu více než třiceti tisíc se postavili do boje proti svým dotavadním pánům pod vedením hlasatele národní nezávislosti, Aguinalda. Konečně kapitulovala 13. srpna i Manila. V té chvíli nerozhodovaly však již jen zbraně válečné mezi oběma soupeři; také diplomacie byla opět v plné činnosti, aby ukončila krvavý zápas jednáním mírovým, a to nikoliv bez účasti velmocí evropských.

Poměr velmocí těch k válce španělsko-americké byl velmi rozličný. Na pevnině evropské na počátku války jeví se leckde v Evropě, aspoň ve vládnoucích, zejména dynastických kruzích zjevné sympatie ke Španělsku a chybělo tu takřka úplně pochopení pro zásadní pohnutky, jež vedly Spojené státy k boji. Jejich zájem o svobodu Kubánců vyhlášován tu za pouhé licoměrnictví, za nímž stojí jen a jen ziskový shon po dolaru a dravá vypočítavost Wallstreetu. Zvláště německá publicistika vedla si ve věci té málo zdrženlivě a neměla naprosto smyslu pro čestnější stránky amerického imperialismu.

Zato v Anglii projevil se jemnější smysl politický. Rychlý rozmach moci Spojených států měl sice právě pro anglické zájmy nejednu stránku velmi povážlivou. Někdyloť dlouho tomu, co Anglie byla nucena couvnouti před pohrůžkami Unie v otázce venezuelské, a význačné postavení, jež měl britský obchod vůbec v oblasti jihoamerické, ohrožovaly nemálo i pan-americké sklony, pěstované ve Washingtonu. Zároveň jeví se v politickém ovzduší Unie stále zřejměji snaha po setřesení závazků, jež měly Spojené státy vůči Anglii v otázce průplavu středoamerického a věci ještě vážnější bylo postavení Kanady. Neboť dominia toho bylo sotva možno uhájiti pro Anglii, jakmile by se k němu rozpínavost Spojených států vážně obrátila, ježto v Kanadě samé nechybělo ve veřejném životě mužů, kterým hospodářské výhody spojení s nimi se jevíly lákavými. Než právě tyto rozličné možnosti těžkých srážek vedly státníky britské k tomu, aby se snažili zachovati stůj co stůj dobrý poměr k Unii ve chvíli, kdy válkou se Španělskem její vlastenecká nálada byla na vrchol rozpěněna, a obezřetnost ta nalézala zjevnou oporu i ve veřejném mínění anglickém. Neboť

Porážka
Španělska.

Evropské
mocnosti.

Anglické
hledisko.

Souhlas s Unii. zde se ozýval jaksi pudově hlas krevního příbuzenství s »obrovskou de-
rou západní«, jak Unii zval nedlouho před tím zesnulý básník anglický
Tennyson; jeho nástupce jakožto »poeta laureatus«, Austin, oslavoval v na-
dšených verších obecné bratrství rasy anglosaské a v publicistice anglické
se ozývalo hlučně tvrzení, že bojem za svobodu kubánskou Američané
osvědčují svou věrnost vznešeným ideám národní tradice britské. Naproti
tomu vůči Španělsku prozrazovala i sama vláda londýnská zřejmou upjatost,
když šlo na příklad o zásobování loďstva Camarova uhlím v Suezském
průplavu. Proto bylo pochopitelné, že vláda madridská, když šlo o prostřed-
kování mírového vyjednávání, nepřijala nabídky anglické, nýbrž užila raději
dobrých služeb Francie k tomu, aby mohla vstoupiti s Washingtonem
v předběžné jednání.

Preliminář
míru (12.
srpna 1898).

Jednání to vedlo již 12. srpna k preliminární úmluvě, podepsané ameri-
ckým státním sekretářem Dayem a francouzským vyslancem Julesem
Cambonem, která přinesla poražené monarchii španělské příměří, ovšem
za podmínek velmi tvrdých. Zejména znamenaly podmínky ty ztrátu takřka
všech významnějších osad zámořských; neboť nejen, že měla podle něho
Kuba určitě dosáhnouti úplné samostatnosti, nýbrž Unie žádala pro sebe
postoupení Puertorica i ostatních drobných držav španělských ve vodách
antillských a naznačovala zároveň, že nemíní ani Filipin ponechatí pokoře-
nému soupeři. Konečné rozhodnutí o věcech těch měl sice přinésti teprve
mír definitivní, o němž jednání bylo přeneseno do Paříže, než již preliminář
ve Washingtonu smluvený prozrazoval, že Spojené státy hodlají svého
poměrně snadného vítězství využítí dokonale k rozšíření své velmocenské
základny jak v Atlantském, tak Tichém oceánu.

Anexe Havaje.

Hesla imperialistická, jež tvrdila, že »provinciální doba Unie« jest ne-
zvrátně pochována a že Spojené státy nesmějí již couvati před světo-
vými úkoly, byla zřejmě na postupu. Ukazovalo to také zmíněné řešení
otázky havajské. Vytkli jsme již nahoře, jak roku 1893 president Cleve-
land odmítl anexi tohoto souostroví; nyní anexe byla 7. července 1898, tedy
ještě v plné válce, přece prohlášena a zároveň tlačili zástupci výbojné
politiky zevní také na to, aby Unie položila svou vítěznou ruku i na veliké
souostroví Filipinské. Strana demokratická stavěla se sice namnoze proti
tomu tvrzením, že v ústavě Unie není místa pro poddané, kteří by nebyli
rovnocennými občany, veřejné mínění americké bylo však pro věc po vět-
šině získáno nejen heslem, že je třeba Filipinců se ujmouti a náležitou

Filipiny.

výchovou je vybaviti z pout pověrečné zaostalosti, do níž je byl uvrhl
jesuitský režim španělský. Přesvědčení, že získání Filipin pro Unii jest
nezbytné, rozšířilo se především také hlučným odporem, který vzbudil
nerozvážný postup politiky německé.

Císař Vilém II., maje za nepochybné, že Američané svého vítězství
u Cavite použijí k trvalým ziskům v oblasti filipinské, přichvátal totiž,
aby také sobě zajistil ve vodách těch některé výhody. V Berlíně mluvilo se
o možnosti, učiniti Filipiny snad monarchií s německým princem v čele,
nebo získati tam pro Německo aspoň některé lodní stanice. V nejnepřízni-
vějším případě mohlo býti dosaženo neutralisace souostroví pod společnou
ochranou velmocí a s tajnou výhradou, »daß ein zum Zugreifen geeigneter
Moment sich im Laufe der Zeit doch finden werde, bis unter Seiner Maje-
stät starker und weiser Führung in einiger Zeit Deutschland zur See weit
stärker sein wird wie gegenwärtig«. Tak to aspoň psal Vilémovi II. státní
tajemník Bülow již 14. května. Proto pod záminkou, že je třeba chrániti ně-
mecké příslušníky, dostala eskádra Diederichsova, která několik měsíců
před tím byla obsadila Kiao-čeu, rozkaz, aby se odebrala do zátoky Ma-
nilské.

Naděje
Viléma II.

Diederichs
před Manilou.

Její příchod byl ovšem velmi málo vítaný admirálovi Deweyovi při
jeho úsilí o úplné zdolání španělského odporu důraznou blokadou. Neboť
přítomnost německých lodí zesilovala odpor ten a pokus Dieterichsův
o styk se španělským guvernérem vzbuzoval obavy před nevítanou inter-
vencí, zvláště když se proslechlo, že německá diplomacie se pokouší oprav-
du, ovšem s neúspěchem, i o to, aby získala Anglii pro trvalou neutralisaci
celého souostroví Filipinského, a se strany španělské se vyskytl plán, aby
Manila kapitulovala do rukou německého admirála, a nikoliv do rukou
amerického vítěze.

V Spojených státech věc způsobila hlučnou bouři proti Německu. Ame-
ričané připomínají si nyní s rozhořčením známé výroky a snahy Vilé-
ma II., směřující k tomu, aby v očích Evropy vyličil hospodářský rozmach
Unie jako pohromu, proti níž by se měla Evropa solidárně opřítí podobně
jako proti »žlutému« nebezpečí. A obava před vzrůstem německé moci
v Tichém oceánu vzrostla pak ještě více, když se v září proslechlo, že
berlínská diplomacie vstoupila se Španělskem v jednání o koupi ostrovů
Karolinských, Palauských a Marianských. Výsledek diplomatického jed-

Rozhořčení
s Unii.

nání o všech těchto věcech byl však konečně ten, že se vláda washingtonská uvolila, nečiní této německé koupi překážek; vymínila si však při tom ostrov Guam v souostroví Mariánském a rozhodla se zároveň při konečném míru se Španělskem, žádati pro sebe celou skupinu ostrovů Filipinských. Španělsku nezbylo než přiznati jí v traktátu mírovém, podepsaném v Paříži 10. prosince 1898, opravdu také tento požadavek, ovšem za odškodné 20 milionů dolarů a s podmínkou, že po deset let španělský obchod zachová na Filipinských ostrovech rovná práva s obchodem jejich nového pána.

Spojené státy odnášely si tak z boje kořist neobyčejně hojnou. Ostrov Kuba měl sice opravdu nabýti úplné samostatnosti, ale i tu zajistila si Unie aspoň na přechodnou dobu jakousi poručenskou moc spolu s právem, zříditi v přístavě Guantanamo námořní stanici. Filipiny, Guam a Puer-torico získávala naproti tomu úplně a nabývala tím důležité oblasti osadní jak v Atlantském, tak Tichém oceánu. Zejména ve vodách tohoto oceánu jevil se zisk její ve spojení s anexí souostroví havajského neobyčejně významným, neboť měla tu nyní neocenitelnou skupinu opěrných bodů pro svůj postup k dálnému východu asijskému, k němuž se zejména naděje vývozního průmyslu amerického obracely se zájmem stále rostoucím.

Naděje, zároveň však také sebevědomí kruhů, jež průmysl ten řídily, vzrostly v době úspěšné války vůbec neobyčejně, ježto právě tehdy také hospodářský život Spojených států prožíval rušný »boom«, vrcholnou dobu příznivé konjunktury. President »American Bankers Association« mohl proto na výroční schůzi tohoto vůdčího sdružení amerického úvěrnictví roku 1898 okázale prohlásiti, že Spojené státy přestávají býti pouze sýpkou světa, že se stávají jakožto největší producent železa i uhlí nejmocnější továrnou světa a v dohledné době se stanou také nejdůležitějším clearinghousem pro úvěr světový, ježto kapitál americký denně roste a vzdouvá se k nezbytnému odlivu na cizí trhy.

Americký imperialism hospodářský i politický přihlásil se tak plnou svou vahou roku 1898 na světovém jevišti a tím se jaksi uzavíral ohromný kruh velmocenského nástupu na zeměkouli. Bylo v tom cosi takřka symbolického, že se právě obě nejmladší velmoci, Unie americká a Německo, které se i v světovém hospodářství s nejprudším tempem vpřed probíjely, takto rozdělily o osadní državu nejstarší evropské moci kolonisační, za-

ujímající zároveň pevné postavení v oblasti východoasijské, kde se přestárlá ohromná říše čínská stávala zvláště významným polem dravé soutěže jejich i ostatních vůdčích činitelů nové politiky vpravdě světové, Anglie, Francie, Ruska a Japonska. Uzel velikých rozhodnutí budoucích osudů lidstva zadržoval se stále určitěji a složitost vzájemných vztahů nejrozličnějších moci a kultur vzrostla vrcholnou měrou.

OBSAH.

I. Britský imperialism, lord Rosebery a Německo	5
II. Německo a Rusko při nastoupení Mikuláše II.	47
III. Vstup dálného východu do světové politiky	79
IV. Armenie, Transvaal a Habeš	103
V. Kréta a válka řecko-turecká	153
VI. Kiao-čeu a první pokus o spolek německo-anglický	185
VII. Počátky imperialismu amerického	210

REV15

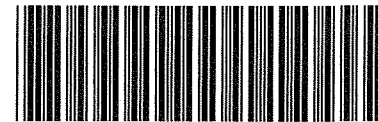
R 1972

R 1981

R 93

75A

ÚK PrF MU Brno

3129S35638

561